

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hakan Yücel
Umur Yedikardeş

Arayış İçinde Bir Kuşak: Günümüz İstanbul'unda Ermeni Lisesi Mezunu Gençler

Hakan Yücel
Umur Yedikardeş

LiB
RA

LiB
RA

ARAYIŞ İÇİNDE BİR KUŞAK
Günümüz İstanbul’unda
ERMENİ LİSESİ MEZUNU GENÇLER

Hazırlayanlar
Hakan Yücel
Umur Yedikardeş

LİBRA KİTAP: 358

TARİH: 334

© Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Sayfa Tasarım: Güler Kızılelma

Kapak Tasarım: Cevdet Mehmet Kösemen

Kapak Görseli: www.kamparmen.org

1. Basım: 2019

ISBN 978-605-7884-60-2

Baskı ve Cilt:

Birlik Fotokopi Baskı Ozalit ve Büro Malzemeleri

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Nispetiye Mah. Birlik Sokak No: 2

Nevin Arıcan Plaza

34340 Levent / İstanbul

Tel: (212) 269 30 00

Sertifika No: 20179

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.

Ebekızı Sokak Günaydın Apt. No: 9/2

Osmanbey / İstanbul

Sertifika No: 15705

Tel: 212-232 99 04/05

Fax: 212-231 11 29

E-posta: info@librakitap.com.tr

© Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler ve fotoğraflar, yazarın yazılı izni olmaksızın mekanik ya da elektronik metodlarla veya ileride icat edilecek sistemlerle hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak alıntılar veya kitapta yer alan belgelerle fotoğrafların bilimsel-akademik yayınlarda kullanılması, kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

ARAYIŞ İÇİNDE BİR KUŞAK
Günümüz İstanbul’unda
ERMENİ LİSESİ MEZUNU GENÇLER

Hazırlayanlar
Hakan Yücel
Umur Yedikardeş

Doç. Dr. Hakan YÜCEL Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesidir. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü Lisans programından 1995'te, Yüksek Lisans programından 1998'de mezun oldu. 2006 yılında *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* (EHESS)'de, "Une identité générationnelle-territoriale?: les jeunes d'origine alévie du quartier Gazi d'Istanbul" [Mekânsal-kuşaksal bir kimlik mi? İstanbul Gazi mahallesi Alevi gençleri] başlıklı doktora tezini savunarak sosyoloji alanında doktor ünvanı kazandı. Hâlen Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Hakan Yücel'in gençlik sosyolojisi, kent sosyolojisi, popüler kültür, toplumsal hareketler ve azınlık kimlikleri alanlarında araştırmaları bulunmaktadır.

E-posta: hakanyucel1970@gmail.com

* * *

Umur YEDİKARDEŞ, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. *Agos* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde çalıştı. *Rum Olmak Rum Kalmak* derleme kitabına, "Apoyevmatini Nasıl Kurtulur?" çalışmasıyla katkı sağladı. Serbest olarak gazeteciliğe ve azınlıklar, gençlik ve kent üzerine araştırmalara devam etmektedir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kentsel Planlama programında yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir.

E-posta: umur7kardes@gmail.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
KISA BİR ÖNSÖZ	11
ERMENİ GENCİ OLMAK	15

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, MEKÂN, GENÇLİK, TOPLUMSAL KUŞAK VE KİMLİK STRATEJİLERİ

Kimlik(lenme), Kimlik Stratejisi, Kolektif Hafıza	17
Gençlik ve Toplumsal Kuşak	20
Kimlik Kaynağı Olarak Mekân ve Mahalle	23
Yöntem	26

İKİNCİ BÖLÜM

GENÇLERİN ERMENİLİĞİ

Ermeniliği Tanımlamak... Ermeniliği Yaşamak...	29
Okullar ve Kiliseler; Ermeni Kurumları Karşısında Gençler...	39
Mekân ve Kimlik; Mahalleli olma, Mahalleden Çıkma	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2007 KUŞAĞI; GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK ALGILARI

2007 Kuşağı Gençlerin Deneyimleri ve Hafızası:	
Tarihleri Tanımlamak, Tarihlerle Tanımlanmak...	59
1915'i Bugün Hatırlamak	60

Gezi'yi Hatırlamak	64
Gitmek mi Zor, Kalmak mı? Bugünü ve Geleceği Ermeni Genci Olarak Düşünmek	71
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	81

GÖRÜŞMELER

"Topik olduğumuz zaman seviliyoruz" / Lerna	89
"Kimse 'Hepimiz Ermeni'yiz' sloganını beklemiyordu" / Burak	97
"Hrant mı olacaksın başımıza?" / Artin	105
"Çok güzel meze ve dedikodu yaparız" / Garbis	113
"Büyükler asla anlatmıyor" / Sarin	117
"Sen yürüdüğün zaman, adam geri mi gelecek?" / Markarit	121
"Bir ayağın 1915'te kilitli kalmış" / Toros	127
"Lügatta başka bir karşılığı varsa kullansınlar" / Arşak	133
"Bazı yaralar kapanır, ama nasıl kapanır?" / Lori	137
"Canımı nasıl acıttığının farkında değil" / Sonya	143
"Her gün Ermenistan'a gidip gelmek zor olmuyor mu?" / Semih	149
"Buralardan gitmek bize göre değil" / Aram	157
"Kavanozda nefes alamıyor insan" / Zare	165
"O günden sonra hiç İstiklal Marşı okumadım" / Lora	173
"Senin Türk pasaportun var mı?" / Avedis	177
"Gâvur denmesi benim için şoktu" / Nubar	185
"Ermenileri canavar sanıyordum" / Aris	193
"Sizin kuyruğunuz yok mu?" / Sara	201
"Sadece Müslümanların yaşadığı bir yerde yapamam" / Yester	207
"Bir koza içinde hissetme durumu var" / Ara	213
"Müthiş bir sahiplenme hissettim" / Alen	219
"Özgeçmişime Ermenice yazmıyorum" / Pelin	227

"Farklı olmadığını görüyorsun" / Yervant	231
"Ermeni'yim diye burun kıvrıyorlar" / Alis	241
"Dışarıdaki insanlar sizden değil" / Tamar	249
"Ermeni kimliği tehlikede" / Aras	257
"Bu güzel bir ütopya" / Varujan	267
"Neden varız ki?" / Arsine	273
"Toplum olma vasfını kaybediyoruz" / Talin	283
"İçimden bir ses 'Hatırla' diyor" / Karin	291
DİZİN	297

KISALTMALAR

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
akt	: Aktaran
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia)
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale

KISA BİR ÖNSÖZ

Gençlerin söz hakkı olmadığı bir ülkede sözü Ermeni gençlerine vermek, onların kapılarını aralayıp; sessizce içeriye girerek, kelimelerine aracı olmak... Çalışmanın en heyecanlı ve en keyifli yanı da bu süreç içerisinde yaşananlar olsa gerek. Bu satırlar yazılırken, kitaba katkı veren gençlerin nasıl ikna edildiği, tereddütleri, kaygıları ve gençlerle yapılan birebir görüşmelerde kâh güldüren kâh buruk bir tat bırakan anekdotlar hafızamızda tazeliğini koruyorlar. Hikâyelerle sizi baş başa bırakmadan önce; hafızamızda tazeliğini koruyan anıları ve kitabın hazırlık evresini sizinle paylaşmak isteriz.

Ermeni gençlerini bulmak ve onları düşüncelerini açıklamaya ikna etmek pek kolay olmadı. Çalışmada görüşme yapılacak gençleri seçerken koyduğumuz iki temel kıstas vardı: Ermeni lisesi mezunu olmak ve otuz yaşını geçmemek. Ulaşabileceğimiz bir Ermeni çevresi vardı ama görüşmelere başladıktan sonra fark ettik ki; bu kişilerin çoğu ya Ermeni okullarında okumamıştı ya da yaş olarak araştırma kıstaslarına uymuyorlardı. Keşke her şey bir görüşmecimizin dediği kadar kolay olsaydı: "Sizin elinizi sallarsanız konuşacak insan bulmanız gerekiyor." Peki, ne yapacaktık? Sonunda bir çözüm bulduk. Bir ya da iki kişi bulunacak, onlardan araştırma kriterlerine uygun tanıdıklarını ikna etmeleri istenecek ve kartopu yoluyla görüşmeler tamamlanacaktı. Anlattığımız kadar kolay oldu mu dersiniz?

2016 yazında ilk görüşmeciyile buluşmak için Kınalıada'nın yolunu tuttuk. Verimli geçen bir görüşmenin ardından, adadan elimizde bir telefon numarasıyla ayrılarak, bir diğer görüşmeciye ulaştık. Kartopu yöntemi tutmuştu. Lakin Sultanahmet'te görüştüğümüz kişiden yönlendirebileceği biri çıkmayınca, çareyi Ermeni çevremizde aramaya başladık.

Görüşmeci bulmakta neden zorlandığımızın cevabıysa; Türkiye'nin yakın tarihinin satır aralarına gizlenmiş ve bugün bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda olan araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmaya çalışılan ayrıntılarda gizli. Herhangi bir yerde Ermeni gençleri üzerine çalışma yaptığımızı heyecanla söylediğimizde; konuyla ilgisiz biri tarafından yöneltilen "Ermeni misiniz?" sorusuna verdiğimiz "Hayır" cevabına karşılık, karşı taraftan gelen "Özür dilerim" cümlesine birçok kere şahit olmak; aslında görüşmeci bulmakta neden zorlandığımızı açıklıyor diye düşünüyoruz.

Bilindiği ve üzerine çok kere konuşulduğu sanılan dünyalara girerken; bilmediğimiz, konuşmadığımız birçok şeyi fark ettik. Kayda girmeden önce, bir görüşmecinin, gelmeden anneannesi tarafından "Dikkatli ol, ajan olabilirler" şeklinde uyarılması; bu toprakların iklimin hâlâ ne kadar sert ve puslu olduğunun bir göstergesi. Korkunun ve endişenin özellikle eski kuşaktan kişilerde nasıl var olduğunu gördük. Bu elbette bizim konumuz değil ve başlı başına ayrı bir araştırma konusu. Bununla birlikte bu kişilerin, bizim görüşme yaptığımız gençlerin anneleri, babaları, anneanneleri, babaanneleri, dedeleri olduğunu ve bizimle görüşmeyi kabul eden gençlerin, onlar tarafından yetiştirilen ve belki de istemli ya da istemsizce etki altından kalan bir kuşak olduğunu da unutmamak gerekir.

Sonunda, kapıları çaldık ve "Girebilir miyiz?" dedik. Tanışma evresinden sonra, her zaman içten bir gülümsemeyle buyur edildik ve sofralara oturduk. Her masada başka bir hikâye dinledik. Türkiye'de yaşayan her topluluk için kafalarda oluşmuş belirli stereotipler varken, kitapta her gencin kendine özgü bir hikâyesi olduğunu göstermeye ve farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Araştırmacılar ve akademisyenler dışında, bu kitabın iki hedef kitleye daha ulaşmasını arzu ediyoruz: Ermenilerin deyimiyle büyük toplum ve Ermeni toplumu. Çocukluğunu rahatlıkla bir dönem sokaklarda geçiren, mahalle maçı yapan, kaldırımlarda güvenle oyunlar oynayan bir kuşağa; belki de bilmeyerek dışladığı ya da tanımadığı veya tanıma fırsatını bulamadığı akranlarını göstermeye çalıştık. Keşke "Oyundan çıkartılan hep biz olurduk" cümlesinin nasıl bir yüz ifadesinde tezahür edildiğini gösterme fırsatımız olsaydı.

Bugün hâlâ "Ermenistan'dan gelmek zor oluyor mu?" sorusu, bir gencin hüznüyle dediği gibi farkında olmadan birilerinin "canını acıtmaya" devam ediyorsa, kitabın bu farkındalığın yaratılmasına ve bir şeylerin sorgulanmasına vesile olmasını ve bu sayede amacına ulaşmasını temenni ediyoruz.

Bir de Ermeni toplumu var. Onlar bu kitabı okuduğunda neler düşünecekler ve nasıl hissedecekler? Gençleri anlamaya çalışacaklar mı? Yoksa, burun kıvrıp; gençler bilse yaşlılar yapabilse mi diyecekler ? Karşılarında kapıları açan, duvarları yıkan ve biz de varız diyen bir gençlik var. Geçmiş ve hafıza kuşaktan kuşağa aktarılsa da; inatla ve sabırla "Köprüleri yeniden kurabiliriz" diyorlar. Görüşmelerde, gençlerin çoğu, ailesinden haberli ya da habersiz, hem Ermeni toplumunu hem de büyük toplumu ilgilendiren olaylarda çekinmeden söz sahibi olmak istediklerini söylediler. "Başımıza Hrant mı olacaksın?" söyleminin, Ermeni toplumu içerisinde de söz hakkı isteyen gençleri yıldırmayacağı bir gerçek. Bu gençler, hem kendi kültürlerine hem de büyük topluma sahip çıkarak; Ermeni olduğunu açıkça yaşamak istiyorlar. Ermeni toplumunun bu sesleri duymasın vakti gelmedi mi? Bu kitap, Ermeni gençlerinin Ermeni toplumu için az ya da çok sesi olmayı başarabilirse, bir diğer hedefine ulaşmış demektedir.

Sorunlara çözüm aramak yerine etrafında dolaşılan bir ülkede, gençlerin bugün ve gelecekle ilgili benzer endişeleri paylaştığını düşünüyoruz. Eğer bir gün, bir gencin "Bazı yaralar kapanır, ama nasıl

kapanır?" sorusunun cevabı beraber inşa edilmeye karar verilirse; bu toprakların gençleri, Kavafis'in dediği gibi; "*Başka diyarlara, başka denizlere*" gitmeyi düşünmezler; "*Hep aynı kente*" varacaklarını bilseler bile. Şimdi sözü; eski çağlardan kalma Alman atasözü "*Kent havası özgürleştirir*" ile kısa bir değerlendirmenin ardından bu kentin gençlerine bırakma zamanı.

İyi okumalar ve dinlemeler...

ERMENİ GENCİ OLMAK

Türkiye sosyal bilimlerinde, gençler üzerine çalışmalar özellikle 2000'li yıllardan itibaren önemli gelişmeler göstermiş olsa da, özellikle kültürel kimlikler ve gençlik temasını birleştiren saha çalışmalarının eksikliği duyulmaktadır. Gayrimüslim azınlıklar söz konusu olduğunda, bu eksiklik daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, 1990'lı yıllarda doğan genç Ermeni kuşağı hakkında derinlikli ve kapsamlı çalışmalar yapmanın önemine ve gençlik çalışmaları literatürüne katkı sağlayacağına inanmaktayız. Bu kitap 2016-2017 yıllarında bu kaygıyla gerçekleştirilmiş bir saha araştırmanın ürünüdür¹; İstanbul'da yaşayan, tümü Ermeni okullarında okumuş ve Ermenilerin yoğun yaşadığı mahallelerde büyümüş olan 18-30 yaş arasındaki gençlerle görüşmelere dayanmaktadır.²

Bugün 18-30 yaş dilimi içinde yer alan Türkiye Ermeni Gençliği, Ermeniler arasında 1990'lı yılların ikinci yarısında başlayan ve kendisini önceleyen "içeri kapanma" sürecini son erdiren "kimliklenerek entegrasyon" adını verebileceğimiz bir dışa açılma

1 Bu çalışma (Proje kodu: 15.104.001, Proje adı: Günümüz Ermeni Gençliği: İstanbul'daki Ermeni liseleri mezunu gençlerin kimlik stratejileri) Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Destekleme Fonu'nun katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

2 Kitabın bu bölümü *Alternatif Politika* dergisinde (Cilt 11, Sayı 2, Haziran 2019, s.401-429) yayınlanmış olan "Günümüz Türkiye'sinde Ermeni Genci Olmak: İstanbul'daki Ermeni Liseleri Mezunu Gençlerin Kimlik Algıları, Kimlik Kaynakları ve Kimlik Stratejileri" adlı makalenin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

sürecini çocukluğundan beri yaşayan ya da içinde doğmuş olan kişiler. Türkiye'de kimlik tartışmalarının ve kimlik hareketlerinin yoğunlaşmaya başladığı dönemde doğmuş ve yaşamış bu kişilerle eski kuşaklar arasında hem süreklilikler hem de kopuşlar gözlemliyoruz.

Sadece Ermeni toplumuna değil geniş topluma da hitap eden *Agos*³ gazetesini takip ederek, Hrant Dink'in kişiliğinde somutlaşan Ermeni toplumunu kimlik mücadelesi vererek dışarıya açan öncülleri ve Ermenilik üzerine yapılan tartışmaları medyada izleyerek büyümüş bir kuşaktan söz ediyoruz. Ancak aynı gençler Hrant Dink suikastine, gençler arasında kaygı uyandıran Er Sevag Balıkcı cinayetine, Ermenilere yönelik özellikle medya ve sosyal medya aracılığıyla yayılan sözlü saldırılara şahit oldular. Hem kaygı hem fırsat kaynağı oluşturan bir dönemin kuşağını oluşturmaktalar.

Küreselleşen dünyayla ilişkilenen, nüfusu seksen milyonu aşan Türkiye toplumunun entegre olmuş bireyleri olarak yaşayan ama öte yandan geniş toplum içinde artık sayıları onbinlerle ifade edilen bir toplumsal grup içinde var olan bu gençlerin bu farklı düzeyleri bütünleştirme ve bu farklı düzeylerde yer alma çabaları söz konusudur. Bu nedenle, günümüz Türkiye'sinde Ermeni gençlik kimliğini "kimlik stratejisi", "gençlik", "kuşak" olgularıyla ele almanın, bu bağlamda sözkonusu gençlerin kimlik ve kültür kaynakları olarak okul, mahalle, aile ve kiliseyle ilişkilerini, Ermenilik algılarını ve tanımlarını, kolektif hafızayla ilişkilerini, toplumdaki yerleri konusundaki görüşlerini ve gelecek için düşündüklerini aktarmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

3 5 Nisan 1996 tarihinde yayın hayatına başlayan, Türkçe-Ermenice olarak yayımlanmaya devam haftalık gazetedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, MEKÂN, GENÇLİK, TOPLUMSAL KUŞAK VE KİMLİK STRATEJİLERİ

Çalışmanın esasını oluşturan saha araştırmasının temel temalarının kavramsal çerçevesi; kimlik-gençlik kimliği-mekân-kolektif hafıza ilişkileri ve bunların oluşturduğu toplumsal kuşağın, günümüz Ermeni Gençliğinin kimlik stratejisini kapsamaktadır. Dolayısıyla saha araştırmaları verilerini değerlendirmeden önce bu kavramları metinde kullanacağı şekilde tanımlamak gerekmektedir.

Kimlik(lenme), Kimlik Stratejisi, Kolektif Hafıza

Kimlik bazılarının sandığının aksine sabit, değişmez değildir dinamiklerdir.¹ Kimlik etkileşimlerle oluşur², süreç içinde ve etkileşimlerle dönüşür.³ Dolayısıyla kimlik ilişkiseldir; kimliği grubun ya da kişinin kendini tanımladığı kimlikle ötekilerin tanımladığı kimlik

1 Isabelle Taboada-Leonetti, "Stratégies identitaires et minorités : le point de vue du sociologue", Camilleri, C., Kastersztejn, J., Lipiansky, E-M., Malewska-Peyre, H., Taboada-Leonetti, I., Vasquez-Bronfman, A. (der.), *Les Stratégies Identitaires* içinde, PUF, Paris, 1990, s.43-83.

2 Fabrice Gutnik, "Autour des mots: stratégies identitaires, dynamiques identitaires", *Recherche et Formation*, No : 41, 2002, s.119-130.

3 Alex Mucchielli, *L'Identité*, PUF, Paris, 2003, s.12.

arasındaki çatışma-uzlaşma ilişkisiyle, ilişkisellikle değerlendirmeliyiz.⁴ Kimlik, her zaman kişi ya da grubun kendisi tarafından belirlenmiş olan kimliği (*auto-identité*) ve dışarıdan belirlenmiş olan kimlik (*exo-identité*) arasında bir pazarlık/uzlaşma içinde belirlenmektedir.⁵

Bu bağlamda kimliği ötekilere tanıtip varsa olumsuz ön yargıların etkisinden kurtarıp diğer kesimlerin algısını olumlu yönde değiştirmeyi ve kimliği (ona kaynaklık eden kültürüyle birlikte) koruyarak grubu topluma entegre etmeyi hedefleyen bireysel ve kolektif çabalar olarak anlayabileceğimiz "kimlik stratejiler"i bu dinamik sürecin parçası olmaktadır.

Kimliklenme süreci ilişkiseldir, farklı aktörlerin etkileşimine dayanır. Bu bağlamda, kimliklenmede "kimlik stratejileri" önem kazanmaktadır. Kimlik stratejilerini, konu hakkındaki literatürden yola çıkarak, "özgünlüğe değer kazandırılması amacıyla köken kimliği ve bağları korumayı hedef alan, grubu idealleştiren kimlik stratejisi" ve kimliği tanıtip, olumsuz ön yargıları yıkıp, toplumun algısını olumlu yönde değiştirmeyi ve kimliğini koruyarak topluma entegre olmayı hedefleyen bireysel ve kolektif çabalaradır.⁶

Kimlik stratejileri kimlik alanında; bireysel ya da kolektif bir çabanın ürünü olarak ifade edilen amaçlar için yapılan düzenlemelerdir. Kimlik stratejilerinde üç unsur gereklidir; toplumsal aktörler, onların müdahil oldukları sorunlar ve yine aktörlerin hedefleri.⁷ Bu anlamda üç kimlik stratejisinden söz edilebilir:

- Asimilasyon stratejisi: Burada hedef olabildiği kadar ulusal ölçekte geçerli olan (kimliğe) benzemektir. Bu strateji; kültürel konformizme, kimlik kaybına, uyum için fiziksel görüntünün

4 Fredrik Bart, "Les groupes ethniques et leurs frontières" , Poutignat, P. ve Streiff-Fenart, J.(der.), *Théories de l'ethnicité* içinde, PUF, Paris, 1995, s.203-245.

5 Pierre-Jean Simon, *La Bretonnité : Une ethnicité problématique*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 1999.

6 Marti Pilar, "Identité et stratégies identitaires", *Empan*, 71, 2008, s.56-59.

7 Isabelle Taboada-Leonetti, *op.cit.*, s.42-83.

değiştirilmesine kadar gidebilir. Uç noktada, ait olunan toplulukla bağların kopartılmasına kadar gidebilir.

- Farklılığın değerlendirilmesi stratejisi: Buradaki hedef bir önceki stratejinin tam zıttıdır. Amaç, köken kimlikle ve kültürle olan bağın muhafaza edilmesidir. Bu tepki, bazı örneklerde kişi ya da grubun kendi grup kimliğini idealleştirmesine kadar gidebilir.
- Ara stratejiler: Burada da önceki iki stratejinin arasında bir strateji geliştirme söz konusudur. Bu stratejide, kimlik grupları arasında benzerlikler aranır ancak bu süreçte farklılıklar bırakılmaz, inkâr edilmez.⁸

Farklı kültürel kimlik gruplarının sürdürdükleri entegrasyon hedefi hem kendilerini korumak hem de bir arada yaşamak istemelerinden kaynaklanmaktadır.⁹ Bu anlamda, hafıza stratejileriyle kimlik stratejileri birleşmektedir. Kimliklenme süreci, aynı zamanda kimlik stratejisi kavramını öne çıkarmaktadır. Kimlik stratejileri, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklar bağlamında, merkezden çevreye, kurumlardan topluluklara ve bireylere yönelik kurgulanan bir strateji olarak da ayrıca değerlendirilmiştir.¹⁰ 1990'larda başlayan dışa açılma sürecinde, Türkiye Ermenilerinin temel stratejisi hem asimile olmayı hem de içe kapanmayı dışlayan, kimlik grupları arasında benzerlikleri de farklılıkları da birlikte vurgulayan bir strateji idi. Literatürde "ara stratejiler"¹¹ kapsamında değerlendirebileceğimiz bu stratejiyi "kimliklenerek entegrasyon" olarak tanımlayabiliriz.

"Kimlik stratejileri" kavramı, bize, toplumsal aktörün manevra yapabileceği bir hareket alanına sahip olduğunu da anlatmaktadır. Birey ya da topluluk, toplumsal aktör olarak, durumunu değerlendirip, stratejik tutumlarla kimliksel kaynaklarını kullanır.¹² Bu

8 Isabelle Taboada-Leonetti, *a.g.e.*, s.43-83.

9 Nuri Bilgin, "Cumhuriyet Kimliği ve Yurttaş Kimliği", Ünsal, A. (der.), *75 Yılda Tebaadan Yurttaş'a doğru* içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

10 Günay Göksu Özdoğan - Füsun Üstel - Karin Karakaşlı - Ferhat Kentel, *Türkiye'de Ermeniler: Cemaat-Birey-Yurttaş*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

11 Isabelle Taboada-Leonetti, *a.g.e.*, s.49.

12 Denys Cuhe, *La notion de culture dans les sciences sociales*, Editions de la Découverte, Paris, 2001.

stratejiler, seçmeci bir anlayışla unutmaya/hatırlamaya dayanan bir toplumsal hafızadan beslenip onu yeniden üretir. Geçmişin trajedileri, yeni olaylarla tazelenir, bıraktığı mirası, güçlü bir hafıza oluşturarak kimlik kaynağı oluşturur. Hafıza, aynı zamanda topluluk mensupları arasındaki farkları azaltıp dayanışmayı arttırmaktadır.¹³ Halbwachs'a göre hiçbir hafıza, geçmiş olduğu gibi koruyamaz, aksine ondan geriye ancak gurubun her döneminde kendi bağlamına özgü olarak yeniden kurabildiği biçimi alır.¹⁴ Bilindiği gibi, farklı kültürel kimlik gruplarının sürdürdükleri entegrasyon hedefi hem kendilerini korumak hem de bir arada yaşamak istemelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁵ Bu anlamda, hafıza stratejileriyle kimlik stratejileri birleşmektedir.

Gençlik ve Toplumsal Kuşak

Gençlik kimliği de, kimliğin kendisi gibi toplumsal ilişkiler içinde somutlaşmaktadır; gençlik biyolojik değil toplumsal bir kimliktir. "Gençlik" ve gençlikle ilgili yaş aralıkları toplumsal grupları arasında oluşturulan yaşlı (yetişkin) / genç bölünmeleri toplumsal gruplar arasında çatışma/uzlaşma sonucu belirlenir. Bu süreç 1970'li yıllardan itibaren Batı dünyasından başlayarak daha karmaşık bir hal almış, yetişkinliğe geçişi ve gençliği toplumsal sorun haline getirmiştir.¹⁶ Gençliğin bir toplumsal olgu olarak yerleşmesi ve önem kazanması yaygınlaşan ve uzayan eğitimin sonucu olarak çocuklukla yetişkinlik arasında uzun bir yaş dilimi geniş toplumsal kesimleri kapsayan bir nüfusun karar mekanizmalarının dışında tutulması anlamına da gelmektedir.

Gençlik tanımı aslında tarihseldir ve belirli bir tarihsellik içinde toplumsal ilişkiler içinde şekillenmektedir. Gençlik tanımının

13 Joël Candau, *Mémoire et identité*, PUF, Paris, 1998.

14 Maurice Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Éditions Albin Michel, Paris, 1994.

15 Nuri Bilgin, a.g.e.

16 Tom Chevalier, *La jeunesse dans tous ses États*, PUF, Paris, 2018.

kapsamı da, sınırları da, gençlerin hakları ve temsiliyeti anlamında, tarihsel bir olgu olarak toplumsal düzlemde kurgulanmıştır. Hem gençlik olgusunun kapsamı hem de "hak ve görevleri" zamana, topluma, gençlerin toplumsal aidiyetlerine, cinsiyetlerine vb. göre farklılaşmaktadır.

Ünlü sosyolog Pierre Bourdieu kendisiyle "gençlik" in toplumsal bir kimlik olarak oluşması hakkında yapılan bir görüşmede "gençlik laftır" der. Bu görüşmede Bourdieu, yaş grupları arasında oluşturulan bölünmelerin keyfi olduğunu anımsatmanın bir sosyolog için mesleki refleks olduğunu belirterek, tıpkı Pareto paradoksuna göre zenginliğin nereden başladığını bilemediğimiz gibi yaşlılığı da nereden başlatacağımızı bilemeyeceğimizi belirtir. Dolayısıyla hem gençlik dönemini ifade eden yaş dilimleri hem de bununla bağlantılı olarak oluşturulan ve geliştirilen hak ve görevler, toplumsal kurgular olarak, toplumsal gruplar arasında çatışma/uzlaşma sonucu "keyfi" olarak belirlenmektedir.¹⁷ Bourdieu'nün toplumsal alan kavramıyla ifade edecek olursak, "toplumsal alanlar" a göre yeniden üretilen, her "alan" ın kendi gençlik/yetişkinlik/yaşlılık kuralları bulunmaktadır. Siyaset de bu alanlardan biridir ve bu alanda gençler ile yaşlılar arasında rekabet ve gençlerin karar mekanizmalarından uzak tutulmasını temel alan bir yaş hiyerarşisi vardır. Üstelik 21. yüzyılda (önceki dönemlerle karşılaştırıldığında) gençlik dönemi uzamıştır. Batı ülkelerinde 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayan bu süreç¹⁸ 2000'li yıllarda Türkiye'de de önemli bir toplumsal olgu haline gelmiştir.¹⁹ Orta ve yükseköğrenim, kentleşme, iş yaşamına giriş yaşının ve evlenme yaşının ilerlemesi gibi sebeplerin etkisiyle gençlik yaş dilimi uzamaktadır. Dolayısıyla gençliğin hem kapsadığı süre hem de (eğitilmiş gençler kastedildiğinde) demografik ağırlığı artmaktadır. Bu durum gençliği otuzlu yaşları kapsayacak

17 Pierre Bourdieu, *Questions de sociologie*, Éditions de Minuit, Paris, 1992, s.143-144.

18 Tony Anatrella, "Les Adolescents", *Études*, No :7, 2003, s.37-47.

19 Derya Fırat, "Bitirilmeyen Gençlik", Lüküslü, D. ve Yücel, H. (der.), *Gençlik Halleri* içinde, Efil Yayınevi, Ankara, 2013, s.26-53.

şekilde uzatmakta ve yaş grupları arasındaki gerilimleri, siyaset alanı da dahil olmak üzere arttırmaktadır.

Günümüz Ermeni Gençliğini anlamamızda önemli bir kavramsal anahtar da "kuşak"tır. Toplumsal kuşak tanımıyla benzer toplumsal deneyimlerle sınananların oluşturduğu toplumsal kuşak, toplumsal aktör olarak kimlik hareketlerinde belirleyici bir unsurdur. Toplumsal kurgu olan gençlik çoğulluk içinde okunmalıysa da, gençler arasında kuşak kavramıyla belli düzeyde ortaklaşmalardan söz edilebilir. Kuşağı düşünceleri, duyguları ve yaşam tarzları benzeşen ve unsurları oldukları toplumu etkileyen büyük olaylara benzer tepkiler veren ortak fiziksel, entelektüel ve ahlaki koşullarda yaşayan insanlar topluluğu, yaş grubu olarak ele alıyoruz.

Aslında "kuşak" olgusuna üç farklı yaklaşım sözkonusudur; 1) aynı zamanda doğanlar 2) bir çiftin çocuklarının oluşturduğu "yeni kuşak" 3) aynı zaman diliminde yer alan ve yaşadıkları deneyimlerin ortak toplumsal ve kültürel referanslar sağladığı kişiler...²⁰ Ancak egemen olan anlayış "toplumsal kuşak" olarak da nitelendirilebileceğimiz bu sonuncu anlayıştır.

Karl Mannheim, kuşak kavramını ve "toplumsal kuşak"ı ele alan bugün bir klasik olarak değerlendirilen metninde bir kuşağın oluşması için somut bir bağ oluşmasının, aynı tarihsel-toplumsal birliğin ortak kaderine katılımın gerektiğini belirtir.²¹ Bir başka deyişle, kuşağı düşünceleri, duyguları ve yaşam tarzları benzeşen ve unsurları oldukları toplumu etkileyen büyük olaylara benzer tepkiler veren ortak fiziksel, entelektüel ve ahlaki koşullarda yaşayan insanlar topluluğu, yaş grubu olarak ele alabiliriz.²²

20 Jean-Jacques Amyot, *A la recherche de liens entre les générations*, Presses de l'EHESP, Rennes, s.7-8.

21 Karl Mannheim, *Le problème de générations*, Nathan, Paris, 1990, s.58-69.

22 Pierre Favre, "De la question sociologique des générations et de la différence à la résoudre dans le cas de la France", Crête, J. ve Favre, P. (der.), *Générations et Politique* içinde, Economica, Paris, 1989, s.285-322.

Günümüz Ermeni Gençliğini, Lagrée'nin "yeni toplumsal kuşak" kavramıyla da açıklamamız mümkündür. Jean-Claude Lagrée "yeni toplumsal kuşak" kavramını şöyle tanımlıyor: "Aynı zamanda yaşamının, benzer toplumsal deneyimlerle sınanmanın, benzer bir yaşam bağlamıyla toplumsallaşma sürecini yaşayan, hatta aynı kolektif kimliğe başvurma bir birine yaklaştırdığı bireyler topluluğu."²³ Bu kolektif kimlik aynı mekânı paylaşma üzerine de aynı travmayı yaşama üzerine de kuruludur. Bu bağlamda aynı sosyal-tarihsel zamanda yaşamının onu yaşayanlara aynı bakış açısını kazandırmadığını aynı farklı algıların ve yaşanmışlıkların belirleyici olduğunu belirtmek gerekiyor.²⁴ Bu nedenle eşzamanlı olarak aynı grubu içinde farklı kökenden gençler farklı kuşaklar oluşturabilmeleri mümkündür. Bu bakımdan 2007 Hrant Dink suikastının Ermeni Gençleri örneğinde bir 2007 kuşağı oluşturduğundan söz edebiliriz. "19 Ocak 2007 Kuşağı" tanımlamasıyla Derya Fırat, Ermeniler arasında ilk kez sosyal medya aracılığıyla bir araya gelen eşzamanlı olarak evrensel değerlere ve Ermeniliğe vurgu yapan bir politik kuşağın oluştuğunu belirtmektedir.²⁵ İleride göreceğiniz gibi saha araştırmamız bu tespiti desteklemekte hatta bu kuşağın üzerinde 2011 Er Sevag Balıkçı cinayetinin²⁶ de etkisi olduğunu göstermektedir.

Kimlik Kaynağı Olarak Mekân ve Mahalle

Guy di Meo'ya göre kimlik; bireyden mekâna bir sürekliliğe bağlıdır.²⁷ Di Meo, toplumsal-mekânsal olarak nitelendirdiği toplumsal kimliklerin oluşumunda; mekânsal ilişkinin güçlendirici hatta

23 Jean-Claude Lagrée, "Génération!", *Les Annales de Vaucresson*, no: 30-31, 1991.

24 Jean-Jacques Amyot, *a.g.e.*, s.8.

25 Derya Fırat - Öndercan Muti - Tuba Emiroğlu, "Gezi Direnişi vesilesiyle: Türkiye'de Politik Kuşaklar ve 19 Ocak Kuşağı", Fırat, D. ve Erdal, C. (der), *Devrimci bir pusula: Gezi içinde*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s.147-171.

26 Batman'da zorunlu askerlik hizmetini yaparken 24 Nisan 2011 günü silah arkadaşı tarafından öldürüldü.

27 Guy Di Méo, "L'identité: une médiation essentielle du rapport espace/société", *Géocarrefour*, 77, 2002, s.175-184.

oluşturucu bir rol oynaması üzerinde durmaktaydı. Mekân, tanım olarak toplumsaldır; ancak toplumların kuruluşunda önemli rol oynayan fizikî dünya olmadan oluşamaz.²⁸ Mekânın var olması, bir topluluğun ona verdiği anlamla mümkündür. Schütz bunu "topluluğun menziline" olarak açıklar. Bununla anlatılmak istenen, topluluğu oluşturan bireylerin hareketlerinin, söz konusu bireylerin oluşturduğu topluluğun 'toplumsallaşma' sürecinde anlam bulan hareketlerinin içinde bulunduğu maddesel dünyadır.²⁹

Mekân, içerideki ve dışarıdakini ayıran sınırları kapsayan, fiziksel niteliklerle açıklanan bir deneyim alanıdır. Aynı zamanda toplumsal bir yapı; sayesinde birey ya da topluluğun kendisini tanıdığı, çevresindekilerin ona anlam verebildiği; düşünce, yaşama ve hareket ortamıdır. Mekân ruhu, insanlara toplumsal bir değer hareketliliğiyle gelmektedir. Bu toplumsal değer, coğrafi bir yerden alman önemi; ahlâki temelli diğer toplumsal ilişkileriyle birleştirir. Yani mekân öncelikle "ilişkisel" olandır. Bu anlamda; mekân, adetler ve tanımlar etrafında oluşur.³⁰

Alain Tarrius'un mekânsallık tanımım bu bağlamda çıkış noktası olarak alabiliriz: "Mekân, bir topluluğun, bir cemaatin ya da üyelerinin yaşadığı halk arasında kendisini 'biz' olarak tanımladığı ve yaşadığı alanda biraradalığın tarihsel bilincine vardığı her tür ortaklığın; bir şekle ve toplumsal görünürlüğe kavuştuğu, bir isme sahip yapıdır."³¹ Damgalama yani dışlama duygusunun mekân üzerindeki etkisi büyüktür.³² Mekânsallık duygusu, o mekânda yaşayan bireylerin hepsine ait, ortak bir duygu olmakla beraber; o mekâna doğrudan bağlarla bağlanan kişi ve toplulukların arasındaki ilişkile-

28 Bernard Poche, "La Sociologie et la question de l'espace", N., Pagè ve D., Péliissier, D. (der.), *Territoires sous influence* içinde, Paris, 2000.

29 Alfred Schütz, "Sur les Réalités Multiples", *Le chercheur et le quotidien*, Méridiens- Klincksieck, Paris, 1987.

30 Liane Mozère - Michel Peraldi - Henri Rey, *Intelligence des Banlieues*, Aube, Paris, 1999.

31 Alain Tarrius, *Les Nouveaux Cosmopolitismes*, Eds.de l'Aube, Paris, 2000.

32 Robert Castel, "Les Pièges de l'exclusion", *RIAC*, 1995, 34, s.13-21.

re bağlıdır.³³ Ele aldığımız grup için mahalle/semt örneğinde mekân bir "temsil mekânı" olarak ortaya çıkmaktadır; doğrudan yaşanan, gündelik yaşam içinde sembollerle kurulmuş mekândır.³⁴

Mahalle üzerinde yapılan araştırmalar bizleri mahalleye yapıştırılan kalıplar üzerinde düşünmeye itmektedir. Bu bağlamda Jean-François Pérouse; mahalleyi beş farklı kavramın işleyişiyle açıklamaktaydı: Homojenliğin fiziksel ve görünen unsurların üzerinden mekânsal mikro ölçekte birim olarak oluşan kentsel alan parçası olarak mahalle; gündelik yaşam pratikleri ve mekândaki yaşanmışlığı her zaman kapsamayan idari bölünme olarak mahalle; baskın bir hareketle tanımlanan işlevsel mahalle; evrimleşen toplumsal gerçekleri baskılamada ya da görünmez kılmada baskın olan, halkı tarafından tanımlanmış mezhepsel-etnik mahalle; ve son olarak da aile ve akrabalık ile tanışıklık ilişkilerinin kurucu olduğu kent arasında ara toplumsal birim olarak komşuculuk birimi gibi işleyen mahalle.³⁵

"Bir mahalle kendi kendine var olmaz ve bulunduğu yer dışında bir gerçekliği yoktur."³⁶ Bu ara kentsel alanı iki şekilde anlatmayı deneyebiliriz: Bir yanda çevresel özelliklerinin öte yandan yaşayanların bakış açısıyla, öznel alanların temellerini oluşturduğu nesnel kentsel alanın ayrılması gerekmektedir. Mahalle, öznel alan ile nesnel alan arasında bir geçiş oluşturmaktadır. Mahalle; yaşanmışlığı olan, sevilen ya da seilmeyen, tanınan ya da tanınmayan bir alandır. Yaşayan için önemli olan mahallenin gerçekliği ya da ne olduğu değil, neyi tanımladığıdır. Lupton'a göre; bir mahallenin özelliklerini belirleyen halkla mekân arasındaki etkileşimdir; çünkü mahalle aynı zamanda fiziksel ve toplumsal bir alandır. Bu bağlamda mekânın etkilerinden bahsederken pek çok kavram göz önünde

33 Jean Claude Chamboredon, "Proximité spatiale et distance sociale: Les grands ensembles et leur peuplement", *Revue Française de Sociologie*, 1970, 11/1, s.3-33.

34 Adile Arslan Avar, "Lefebvre'in Üçlü- Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan- Mekân Diyalektiği", *Dosya*, 2009, s.13.

35 Jean-François Pérouse, "Interroger le quartier, quelques repères terminologiques et méthodologiques", *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu*, 2004, No :10, s.127-129.

36 Jean-Pierre Paulet, *Géographie Urbaine*, Armand Collin, Paris, 2001.

bulundurulmalıdır: Dayanışma ve o yerle özdeşleşme ağlarına bağlı olarak çevre, yakınlık, inşa alanı, alt yapı, halkın coğrafı, toplumsal ve duygusal özellikleri...³⁷

İnsanın mekâna bağlılıkları apartmandan ülkeye kadar çeşitli ölçeklerde mekânlar üzerinden incelenmişse de "yere bağlılıkla" ilgili yapılan araştırmaların çoğunluğu orta ölçekli bir mekân olan mahalleyi ele almaktadır.³⁸ Kimlik kaynağı olarak öne çıkan mahalle azınlıklar söz konusu olduğunda daha da fazla önem kazanabilmektedir. Toplumsallaşmış mekân olarak mahalle olgusu ve değişen yapısı kent sosyolojisi literatüründe özellikle tarihsel bağlamda özellikle etnisite- mekân bağlamında geniş olarak ele alınmış bir konudur.³⁹

Yöntem

Yukarıda belirtildiği gibi araştırma için 18 ile 30 yaş arasındaki Ermeni gençlerle görüşüldü. Araştırma için Ermeni eğitim kurumlarının, Ermenilerin yoğun yaşadığı mahallelerde yaşamış olmanın gençlerin kimlik edinme süreçlerindeki etkisini ölçmek de önemli bir tema olduğundan Ermeni okullarında eğitim görmüş, Ermenilerle komşuluk ederek büyümüş gençlerle görüşmeler yapıldı. Bundaki amaç mahalle ve okulu Ermeni kimliği için vazgeçilmez şart görmek değil, kimlik mekânlarıyla karşılaşmanın gençler üzerindeki etkisini ölçmektir. Seçtiğimiz kişilerle yüz yüze görüşüldü ve görüşmeler kayda alındı. Görüşmeler sosyobilimlerde "yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme" denilen, aşağıda sıraladığımız gibi belirli temaları mutlaka ele alan ama her görüşmeciye göre yeniden uyarlanan sohbetlere dayanan bir yöntemle gerçekleştirildi.

37 Ruth Lupton, "Neighbourhood Effects: Can we measure them and does it matter?" CASE, 2003, London School of Economics, Center for Analysis of Social Exclusion. [<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEPAPER73.pdf>]

38 Melek Göregenli – Pelin Karakuş – E.Yeşim Özgen Kösten – İrem Umuroğlu, "Mahalleye bağlılık düzeyinin kent kimliği ile ilişkisi içinde incelenmesi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 2014, s.74-76.

39 Bu konuda özellikle bkz. Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2008.

Yine görüşmecilere "kartopu yöntemi" denilen ilişki ağlarıyla, görüşmeciden görüşmeciye ulaşmadan ibaret yöntemle ulaştık. Görüşmelerin anonim kalması için görüşmecilerin soyadlarını kullanmadığımız gibi adlarını da değiştirdik, takma adlar kullandık. Dolayısıyla oluşabilecek benzerlikler tamamen tesadüfidir.

Çalışmada kişilerin grubu temsili açısından çeşitliliği önemliydi. Azınlık topluluklarının genelde başına gelen bir stereotipleşmeden uzak durmak aynı zamanda buna karşı çıkmak için, gençlerin okullarını dengelemeye her okulun öğrencilerine eşit oranda ulaşmaya çalıştık, mezunların yanı sıra öğrenimlerini tamamlamamış olanları, üniversite öğrencisi ve mezunu olanların yanısıra yüksek öğrenim görmemiş olanları, farklı sektörlerde çalışan gençleri de araştırmaya dahil ettik. Ancak görüşmecilerin anonimliğini korumak için hâlen faaliyette olan beş Ermeni lisesinin mezunlarını eşit oranda temsil eden görüşmecilerimizin mezun oldukları lisenin adı verilmedi, ayrıca görüşmecilerin isimleri de değiştirildi, diğer bilgileri ise korundu. Görüşme kayıtlarından görülebileceği üzere, görüşmeciler arasında Ermeni toplumu ile iç içe yaşıyan, dernek ve vakıflarda etkin olan kişilerin yanısıra, okul, mahalle, Kilise etkenlerine rağmen uzaklaşmış olan kişiler de bulunmaktadır. Başka bir deyişle, araştırma örneklemimiz heterojendir.

Her saha araştırması zaman harcamayı gerektirir. Görüşmecilerin güvenini kazanmak ve sosyolojik açıdan sağlam sonuçlara ulaşmak için bu gereklidir.⁴⁰ Kimlik gibi hassas bir konuda ve gayrimüslim azınlıklar örneğinde kırılgan kimlik grupları üzerinde saha araştırması yapmak, başka bir deyişle "zor saha çalışmak"⁴¹ bu çabayı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle saha çalışması için ayrılan sürenin önemli bir bölümü uygun görüşmecileri bulmak ve onlara projeyi

40 Michel Kokoreff, *La Force des Quartiers*, Eds. Payot & Rivages, Paris, 2003, s.46.

41 Türkiye örneğinde kimlik dışı bir aktör olarak bir azınlık kimliği, azınlık kimliği hareketi çalışmanın neden olduğu "zor saha" deneyimi hakkında özellikle bkz. Elise Massicard, "Etre pris dans le mouvement. Savoir et engagement sur le terrain", *Cultures & Conflits*, Paris, 47, 3/2002, s.117-143.

tanıtıp güven sağlamak için kullanılmıştır. Bilindiği gibi saha araştırmaları sırasında yapılan görüşmeler sosyolog ile görüşmeci arasında bir etkileşim kendine özgü bir süreçtir. Özellikle gençlerle yapılan saha araştırmalarında araştırmacı "psikolog", "eğitimci" hatta bir nevi "polis" olarak görülebilir. Bu nedenle araştırma ayrıntılı şekilde açıklamak ve güven ilişkisi kurmak, amacın yargılamak, bir patolojiyi düzeltmek olmadığını belirtmek son derece önemlidir.⁴²

Saha araştırmamızda, kimlik araştırmaları için gerekli olan özelliğin ortaya çıkarılması ve kimlik hakkındaki kavramların farklı yorumlamalarının tespiti için gerekli olduğunu düşündüğümüz niteliksel yöntemi kullandık. Saha araştırmamız yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yönetimini uyguladığımız, belli temalara dayanan açık uçlu sorularla gerçekleştirdiğimiz görüşmelere dayanmaktadır. Derinlemesine görüşme yöntemi, söylemin oluşumunun toplumsal koşullarına odaklanan bir yöntemdir.⁴³ Saha araştırmalarında sıkça kullanılan anket uygulama yöntemi, ivedi bir yanıt teşvik ettiğinden yanıtların bağlamı ve yargılar hakkında bilgilenmemizi sağlamaz. Görüşme yöntemi ise tam aksine sahadaki söylemi inşa etmemizi sağlar. Çoğu kez düşünülenin aksine, görüşme yoluyla elde edilen söylemler, sorulan soruyla oluşturulmaz, süreç içinde yaşanan deneyimin sonucu olarak ortaya çıkar.⁴⁴

Görüşmeciler, farklı Ermeni liseleri mezunlarından seçilmiştir, tüm liseler eşit oranda temsil edilmiştir. Yine kadın erkek dengesi ve farklı semtlerin temsili de sağlanmıştır. Görüşme verilerinden elde edilen genel tespitler, metin içinde sentezlenerek ve özetlenerek aktarılmış, somutlaştırıcı örnekler olarak, bazı görüşmelerden çeşitli alıntılar yapılmıştır. Bu anlamda, tekil alıntılar genel söylemi ya da öne çıkan söylemlerden birini yansıtmaktadır. Böyle okunmalıdır.

42 Yaëlle Amsellem-Mainguy – Arthur Vuattoux, *Enquêter sur la jeunesse*, Eds.Armand Colin, Paris, 2018, s.91.

43 Frédéric Lebaron, *35 grandes notions de la sociologie*, Eds.DUNOD, Paris, 2014, s.42.

44 Alain Blanchet - Anne Gotman, *L'enquête et ses méthodes: l'entretien*, Eds.Nathan, Paris, 1992, s.40.

İKİNCİ BÖLÜM

GENÇLERİN ERMENİLİĞİ

Ermeniliği Tanımlamak... Ermeniliği Yaşamak...

Gençlerin Ermeniliği nasıl tanımladıklarını ele almadan önce Ermeni toplumunun Cumhuriyet dönemi boyunca devlet ve geniş toplumla ilişkilerini ve süreç içinde geliştirilen kimlik stratejilerini ele almak gerekmektedir. Ulus inşa sürecinde "asimile edilebilir" (Müslüman unsurlar) ve "asimile edilmesi mümkün olmayan" (Gayrimüslim unsurlar) olarak toplumun iki gruba ayrılması söz konusu olmuştur. Bu süreçte bürokrasiden, siyasetten genel olarak dışlanan Ermeniler 1990'lı yıllara kadar süren "içe kapanma" stratejisi geliştirdiler. Kimliklerin geri dönüşünün Türkiye'de yaygın olarak tartışıldığı 1990'lı yıllardan itibaren ise kimlikleriyle var olarak ulusun etkin unsurları olma çabasına giriştiler.

Cumhuriyetin başlangıcında Türk vatandaşlığı, pratikte, "Türklük: Türk dili, Türk kültürü, 'Müslüman kökenli olmak'" üzerinden kurulmuştur. Örneğin 1926 yılında çıkıp 1965'e kadar yürürlükte kalan 788 sayılı Memurin Kanunun 4. Maddesi¹ me-

1 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanun-tbmmc004/kanun-tbmmc004/kanun-tbmmc00400788.pdf

mur olabilmeyi "Türk olma" şartına bağladı ve kamu hizmetleri gayrimüslimlere kapanmış olmakla kalmadı, o dönemde memur olan gayrimüslimlerin de işlerine son verildi. Ancak, 1965'te çıkarılan 657. sayılı kanun memur olabilmek için "Türk Vatandaşlığı"nı yeterli saydı.² Devlet, dini aidiyetin vatandaşları arasında değişik bir muamele gerektirdiği Osmanlı düşünce yapısından vazgeçemedi.³ Yumul'a göre Osmanlıdan devralınan sistem *de jure* olmasa da *de facto* devam etmektedir. Bu nedenle gayrimüslimlerin devletle ilişkisi hem birey hem cemaat temelinde gerçekleşip, azınlık statüsü de hukuki bir terim olmaktan çok bir nevi eksik vatandaşlığa teka-bül etmektedir.⁴

Cumhuriyet tarihi boyunca içe kapanma, kimliklenerek dışa açılma stratejilerine tanıklık ettiğimiz Ermeniler, Cumhuriyete 1915'teki Tehcir'in⁵ neden olduğu büyük travmayla girdiler. Bu olayın neden olduğu büyük korkunun ve güven kaybının etkisiyle içe kapalı bir şekilde yaşamaya, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Anadolu'dan İstanbul'a veya yurt dışına göç etmeye başladılar.⁶ Melissa Bilal'e göre "Anavatanları olan Anadolu'yu terk etmemiş olmak Türkiye Ermenilerinin kimliklerinin en önemli bileşenlerinden biridir. Ancak bu topraklardaki iktidar ilişkileri Türkiye'de yaşayan birçok farklı etnik ve dini grup gibi Ermenilerin de kimi zaman kendilerini 'evlerinde' hissetmemelerine sebep olmuştur."⁷

2 Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.27.

3 Birol Caymaz, "La laïcité en Turquie: le poids de l'héritage ottoman", *International Journal of Turcologia*, vol: 2, no: 4, 2007, s.22-33 ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde laiklik tartışmaları", *Bilgi ve Bellek*, no: 4, 2005, s.173-185.

4 Arus Yumul, "Azınlık mı Vatandaş mı", Kaya, A. ve Tarhanlı, T. (der.), *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde, TESEV, İstanbul, 2005, s.120.

5 Thomas De Waal, *Great Catastrophe Armenians and Turks in the Shadow of Genocide*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

6 Aytegin Komşuoğlu, "Anadolu'dan İstanbul'a bir göç hikâyesi", *Türkoloji Kültürü*, 111, 2008, s.87-105.

7 Melissa Bilal, "Türkiyeli Ermenileri Hatırlamak", *Birlikim*, No: 193-194, İstanbul, 2005, s.122-123.

Cumhuriyetin ilk on yıllarındaki bazı azınlık karşıtı uygulamalar, Türkiye Ermenilerini de diğer tüm gayrimüslim azınlıklar gibi toplumda görünmez olmaya itti.⁸ Bu nedenle, 1990'lı yıllara kadar cemaat seçkinleri ve aydınları bazı istisnalar dışında⁹ siyasi faaliyetlerden tümüyle uzak durdular. 1965'te 1915 Ermeni Tehciri'nin 50. yıldönümü dolayısıyla küresel ölçekte ilk kez gündeme geldiği yıldır. Dönem, aynı zamanda Kıbrıs Krizi nedeniyle Rum düşmanlığının, Filistin sorunu nedeniyle antisemitizmin de yeniden yükseldiği dönemdir. Tedirginlik, Ermeni Patriğini dahi şu açıklamayı yapmaya itmişti: "Ölüleri anmak bütün insanların hakkı ve görevidir. Ancak saygı gösterileri milletlerin kalplerinde husumet tohumlarının ekilip filizlenmesine imkân ve vesile vermemelidir. Türkiye Cumhuriyeti devrinde yaşamış ve Atatürk ilkeleri ile büyümüş olan Türkiye'deki Ermeni topluluğu, geçen kırk yıl içinde samimi, yapıcı ve sadık vatandaşlar olduklarını daima ispat etmiştir. Bu sebeple bu memleketin menfaatlerine aykırı herhangi bir hareketi de asla tasvip etmeyecektir."¹⁰ 1970'ler ve 1980'lerde de ASALA terör örgütü Türk diplomatlarını öldürürken Türkiye'de Ermeni olmak oldukça zorlaştı. Bu yıllarda yinelenen Ermeni düşmanlığı, 1990'larda dışa açılımı zorlayan ayrıca bir etken oldu. Öte yandan 1980'lerden bu yana Türkiye'yi şekillendiren derin toplumsal ve ekonomik değişiklikler azınlıklar üzerinde de etkili oldu. Türkiye'nin demokratik konsolidasyon ve özgürleşmesine yönelik adımlar gayrimüslimlerin haklarında da bazı gelişmelere yol açtı. Avrupa Birliği adaylığının da bunda olumlu katkıları oldu.¹¹

8 Ruben Melkonyan, *La communauté arménienne d'Istanbul des années 1920 à nos jours*, Eds.SIGEST, Paris, 2012, s.19-28.

9 Ruben Melkonyan, *a.g.e.*, s.28-30.

10 Serdar Korucu – Aris Nalcı, *2015'ten 50 yıl önce 1965 1915'ten 50 yıl sonra*, Ermeni Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul, 2014, s.23.

11 Ioannis N. Grigoriadis, "Azınlıklar", Metin Heper ve Sabri Sayan (der.), *Dünden Bugüne: Tarihi, Politika, Toplum ve Kültür içinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.372-37.

Bunun yanı sıra Yeni Toplumsal Hareketlerin Ermeni Hareketi üzerinde, belli etkilerinden söz edilebilir. 1980'li yılların ikinci yarısında başlayıp 1990'lı yıllarda gelişen "Yeni Toplumsal Hareketler" bağlamında islami hareket, feminist hareketin dışında "Müslüman azınlıkların" kimlik hareketleri de söz konusudur. Kimliksel, tanıma temelli bu hareketler kimlik üzerine kamuoyunu yeniden düşünmeye itti.¹² Kimlik hareketlerinin gayrimüslim azınlıklar üzerindeki ilk büyük etkisi; 1996 yılında kurulan ve Türkçe yayın yapan "ılımlı eleştirelilik" eksenli *Agos* gazetesinin kurulmasıdır.

Gayrimüslim azınlıkların Türklük kurgusunda öteki olarak işlev gördüğü literatürde belirtilmiştir. Bu saptamayı yapanlar içinde birçok Ermeni aydını da bulunmaktadır. Bunlardan Arus Yumul'a göre Gayrimüslimlerin vatandaşlık projesindeki yeri belirsizdir. Müslüman-gayrimüslim ayrımı da sadece sınıflandırma değil aynı zamanda statü farklılıklarını da içermektedir. Gayrimüslimlerin nüfustaki oranı çok az olsa da Türk milletinin kendini tanımlamadaki sembolik öneminin varlığı sürdürmektedir. Gayrimüslimler bir yandan ulusun resmi kimliğinin dışına itilerek görünmez kılınmış, öte yandan çoğunluğun nezdinde ulusun neyi temsil etmediği yani 'ötekiliği' simgelemesi açısından da görünür hale getirilmiştir.¹³

Denys Cuhe'un "kimlik stratejisi" kavramının, bu dönemde Ermeni seçkinlerinin öncülüğünde gelişen yeni kimlik hareketlerini anlamada açıklayıcı olduğunu düşünüyoruz. Ona göre, kimlik stratejileri kavramı, toplumsal aktörün manevra yapabileceği bir hareket alanına sahip olduğunu anlatır. Kimliklenerek toplumla bütünleşme kapsamında, toplumsal aktör, içinde bulunduğu durumu değerlendirerek, kimliksel kaynaklarını kullanır.¹⁴ Bu konuda, Nor Zartonk Ermeni gençlik örgütlenmesinin 2007 tarihli Ermeni toplumu üzerine bir araştırma olan "Türkiye'de Azınlık Olmak" anketinin

12 Sefa Şimşek, "New social movements in Turkey since 1980", *Turkish Studies*, vol. 5 (2), 2004, s.111-139.

13 Arus Yumul, a.g.m., s.104-110.

14 Denys Cuhe, a.g.m., s.111.

sonuçları açıklayıcıdır: "Kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz?" sorusuna yanıt verenlerin % 57.3'ü Türkiyeli Ermeni, % 23,5'i Ermeni derken sadece % 2'si Türk demişti. Bu veriler, hem söz konusu kimlik grubunun entegrasyonunu ve hem de bu entegrasyonun Türklük değil Türkiyelilik üzerinden oluştuğunu göstermektedir.¹⁵ Ferhat Kentel, araştırmanın sonuçlarını şöyle yorumlar: "Ermeni cemaatinde Türkiye'nin kamusal alanında 'yurttaş' olarak varolmak ve bu yurttaşlığı 'Ermeni' olarak gerçekleştirmek üzere 'interkültürel yurttaşlık' biçimleniyor."¹⁶

Türkiyeli olmaya yapılan vurgu, Türkiye'nin genel siyasal-toplumsal sorunlarının yoğun olarak ele alınması, kamusal figürler olan Ermeni aydınlarının ve Ermeni derneklerinin ülke sorunlarıyla ilgilenmesi, günümüz Ermeni kimliğini belirlemektedir. Hamit Bozarslan'a göre bu kuşak 1915 tabusunun kırılmasını sağladı. Bunun yanı sıra Türkiye'nin toplumsal sorunlarına müdahil olarak Türkiye'nin entelektüel görünümünün yenilenmesine katkı bulundu.¹⁷ Türkiye'nin sorunları hakkında görüş belirten bir kuşaktan söz ediyoruz. Bu anlamda, Ermenilerin günümüzdeki kimlik stratejisinin, kimlik grupları arasında benzerliklerin arandığı ama farklılıkların da inkâr edilmediği "ara strateji"yle belirlendiğini iddia edebiliriz.¹⁸

15 *Nor Zartonk* Ermeni gençlik örgütlenmesi tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen söz konusu anketin sonuçlarını görmek için <http://www.norzartonk.org/files/anketsonuclari.pdf> Ayrıca bkz. "Nor Zartonk 'Türkiye'de Azınlık Olmak' Anketi Değerlendirmesi", 21 Eylül 2007.

<http://www.norzartonk.org/nor-zartonk-turkiyede-azinlik-olmak-anketi-degerlendirmesi>.

16 Ferhat Kentel, "Türkiye'de Azınlık Olmak' Araştırması ve 'Kendi Üzerine Düşünmek'", *Agos*, 18 Aralık 2007.

<http://www.norzartonk.org/%E2%80%9Cturkiyede-azinlik-olmak%E2%80%9D-arastirmasi-ve-%E2%80%9Ckendi-uzerine-dusunmek%E2%80%9D/>

17 Hamit Bozarslan, *Histoire de la Turquie de l'Empire à nos jours*, Tallendier, Paris, 2018, s.441-443.

18 Pilar Marti, *a.g.e.* s.56-59

Gençlerin farklı Ermenilik tanımları da ve Ermeni kimliğini toplum içinde konumlandırılmaları bu tarihsel bağlam içinde ama en çok de dışa açılma, kimliklenerek topluma entegrasyon sürecinde doğup büyümüş olmanın etkisiyle biçimlenmektedir. Literatürde geçen önemli bir kolektif çalışma olan *Türkiye'de Ermeniler: Cemaat-Birey-Yurttaş* adlı eserde bu durum şöyle açıklanmaktadır: "Genç kuşaktan Ermeniler, Ermenice konuşma alışkanlıklarını büyük ölçüde yitirmiş kişilerden oluşuyor. Ancak gençlerin yaşlılara göre, Türkiye toplumuyla daha fazla iç içe geçmelerine ve Ermeniceyi büyük oranda unutmuş olmalarına karşın Ermeniliğe daha fazla sahip çıkmalarını, 1990'ların ikinci yarısından itibaren yaşanan 'normalleşmenin' sonucu olarak değerlendirebiliriz."¹⁹

Birçok görüşmecimiz Ermeniliği ulusal kimlik-kültürel kimlik ve dinsel kimliğin birarada bulunduğu bir kimlik olarak tanımlamaktalar. Bu görüşmeciler aileden, okuldan ve dinsel kurumlardan beslendiklerini ve böylece Ermeniliği yaşadıklarını belirtmekte:

Ermenilik; ulusal kimlik, kültür kimliği ve din karışımıdır. Türkiye'de ilk önce Hristiyanlık üzerinden; ardından da okula gidip, Ermenice öğrenmeye başladığımızda farklı olduğumuzu gördük. Din ile kültürün iç içe karışması ve o şekilde yaşamaya başlamamızla birlikte, eğer aileden de bir bilinç gelmediyse; okulda bilinçlendikçe, ulusal bir kimlik olduğunu anlamaya ve çözümlemeye başladım. Ermenilik benim için okul arkadaşlarımla başlayan bir süreç. Onlarla görüştüğümde ya da okulun derneğine gittiğimde; Ermeniliği yaşıyorum. (Burak, 27, Muhasebeci, Erkek)

Ancak Ermeniliği tarihsel kökenlerinden kopmuş ama gündelik hayat ve meslek kültürü üzerinden yaşayan bir kimlik üzerinden tanımlamayı da saha da tespit ettik. Bu konuda "çok güzel meze ve dedikodu yaparız" diyen bir kuyumcu görüşmecimizin Ermenilik tanımlaması şöyledir:

19 Günay Göksu Özdoğan - Füsün Üstel - Karin Karakaşlı - Ferhat Kentel, *a.g.e.*, s.455.

Ermenilik benim için kökensizlik demek. Babam ve dedem Anadolu'da yaşananları bana anlatıyordu. Benim için bir öneme sahip değil Ermenliği tanımlamak. Ama yaşarken bundan gurur duyuyorum. Diğer milletlerle ayırım yapmadığımdan ve içimizde çok fazla tip insan bulunduğundan tanımlayamıyorum... Ermeni kültürünü tanımlayamam ama çok güzel meze ve dedikodu yaparız. Kuyumculuk, tarihten ve küçüklükten beri gelen bir şey. Önceden çocukları bu mesleğe küçükkken verirlerdi. Bizi yönlendirdiler. Ama keşke girmesiydik. Okusaydım. Her şey kötü. Çarşıda Ermeniler işi bırakıyor, azaldılar. Kimse para kazanmıyor. Fabrikasyon olduğundan büyük firmalar kazanıyorlar. Zanaat işinde bir dönem Ermeniler çok iyiymiş. (Garbis, 28, Kuyumcu, Erkek)

Çalışma için gerçekleştirilen saha araştırmasının ilk sorusu görüşmecilerin kendi Ermeni kimliği algılarını ve bu kimliği nasıl yaşadıklarını tanımlamalarıydı. Bu konuda dilin etkisi konusunda farklı fikirlerin olduğunu tespit ettik. Şu görüşme alıntıları farklı yaklaşımlara örnek olacaktır:

Bir millet ve bir insan diliyle var olur. Babam elli yaşında Ermenice kursuna gidiyor. Anneannem ve dedem çat pat Ermenice ile tutunmaya çalışmışlar. Dil bir şekilde hayata tutunma açısından önemli bir yer ediniyor. Arkadaşlarım evlerinde Ermenice konuşmuşlar ama benim öyle bir imkânım olmadı. (Sarin, 19, Öğrenci, Kadın)

Ancak dil konusunda farklı düşünen görüşmeciler de var. Onlara göre dil önmeli olsa bir kültür açısından olmazsa olmaz da değildir. Zaten Ermeni dilinin konuşanların oranı ve konuşma oranı gitigide azalmaktadır. Dil Ermeni kimliğinin önemli bir unsurudur ancak giderek yitirilmektedir. Cumhuriyet dönemi boyunca tedricen bir gerileme sözkonsudur. Bir akademik çalışma için yapılan araştırmada Ermeniceyi daha iyi konuşanların oranı % 18'de kaldığı tespit edilmiştir.²⁰

20 Günay Göksu Özdoğan - Füsun Üstel - Karın Karakaşlı - Ferhat Kentel, *a.g.e.*, s.309.

Dil kimliği oluşturan yapılardan bir tanesi ama Wiliam Saroyan²¹ tek kelime Ermenice bilmeden, Ermeni kimliği ve kültürü üzerine çok büyük katkılarda bulundu. Bunu görmezden gelerek, 'Ermenice bilmeyen Ermeni değildir' diyemeyiz. 'Dil olmazsa olmaz' deme şansımız yok. (Alen, 25, Üretim Mühendisi, Erkek)

Ermeni kimliğini "yaralı" bir kimlik olarak görenler ve tarihteki toplumsal travmaların etkisine atıf yapan birçok görüşmeci olduğu gibi Ermeniliği bir ayrıcalık olarak göre görüşmecimiz de oldu. Her iki görüşü aktaran üç görüşme alıntısı bu farklı algıları açıklamaktadır:

Ermeniler bu toprakların kadim halklarından biri ve diğerlerine göre daha kötü bir geçmişi var. Toplumda soykırım sürecinden sonra, soykırımın üzerine kapatmak için yaratılan 'Ermeniler kötüdür' algısı hâlâ devam ediyor. Bu algı çok insan üzerinde tutmuş. Ermeniliği okullarımızda ve Ermenilerin çoğunlukla bulunduğu yerlerde daha çok yaşıyorum. Özgür bir ortamda olduğum için okul Ermeni kimliğimi etkiledi... Ermenice bilen aileler Ermenice konuşulmalı ve dil yok olmamalı... Çocuk; dil ve arkadaş çevresi açısından Ermeni okuluna yollanmalı... Aileler çocuklarının Ermenice öğrenmeleri açısından, çocuklarını Ermeni okuluna yollamalı. Eğer bir kişi dilini öğrenmezse, yavaş yavaş kimliği de kaybolur. Bize çok anlatılmasa da tarihimiz var ve bu tarihimiz Ermenice yazılmış. Eğer Ermenice bilmezsek, bundan da mahrum kalırız. Zamanla Ermenilik yok olur. Ermeni kimliğinin oluşmasında Ermenice çok önemli bir etken ve öğrenilmeli. (Arşak, 20, Öğrenci, Erkek)

Ermenilik benim aslım. Benliğim; ana dilim, yaşam stilim, kültürüm. Ermeniler, ilk Hristiyan toplum olduğu için din ön plana çıkmış. Başka bir dine mensup bir ülkede yaşadığımız için insanlar kültürden ziyade dine tutunmuşlar. Müslümanlaştırılmış Ermenileri kabul edip etmemek benim hakkım değil, çünkü onlar zaten Ermeni. Öte yandan, onlar daha zor bir ortamdan geliyorlar. Aile büyükleri "Ben Türk'üm" diye bastırırken, kendisinin Ermeni olduğunu söylemesi bile büyük bir şey. Saygı duymak lazım. (Zare, 19, Öğrenci, Erkek)

21 1908-1981 yılları arasında yaşamış, Bitlis'ten Amerika'ya göç etmiş Ermeni bir ailenin ferdi olan yazar.

Ermeniliği değişik bir cemiyet olarak tanımlıyorum. Hiçbir kısıtlama olmadan istediğim gibi yaşıyorum. Artılarım var. Kendime ait bir dilim var ve onu kullanabiliyorum. Kendimi dil olarak bir adım önde görüyorum. Kiliseye gidince ve Ermenice konuşunca kendimi Ermeni hissediyorum... Ermenice bilmeyen Ermenileri, eli mahkûm Ermeni olarak kabul ediyoruz. Duayı Ermenice ediyor, ama manasını bilmiyor. Müslüman [Ermenilerin durumu] da aynı. Ondan dolayı kabul ediyoruz ama bana sorarsan Ermenice bilmeyen bir Ermeni, "Eksik bir Ermeni"dir. (Markarit, 26, Kadın)

Ermeniliği doğrudan kültürel ürünler ve pratikler, aile ilişkileri üzerinden tanımlayan birçok görüşmeci var. Bu tanımlamalarda şarkılar, aileyle birlikte yapılan kültürel vd. faaliyetler, misafir ağırlama, Ermeni mutfağı gibi unsurlar öne çıkarılmaktadır. Bir "mahremiyet" hissiyle beraber gelişen kimliklenme süreci aktarılmaktadır. Bu yaklaşıma örnek olarak üç farklı görüşme örneğini vermek isteriz:

Ermenilik, son zamanlarda öne çıkarak insanları bir arada tutan ve varlığı yaratan bir kültür. Kültüre sadece etnik olarak bakarsak milliyetçiliğe kayar ama kültür olarak tanımladığımızda daha verimli oluyor. Ailemde duyduğum dil ile beraber ilk başta çekingenlik ve korku oluştu. Şarkı dinlediğimde tüylerim diken diken oluyor ve yemeklerimizden etkileniyorum. Ermeniliği böyle yaşıyorum. (Lori, 25, Editör, Kadın)

Ermeni olmak; hem içinde bulunduğu toplum hem evde konuşulan dil hem de her pazar günü gitmediğim zaman eksikliğini hissettiğim kilisedir. Bunların hepsi birleştiği zaman Ermeni kimliğim oluşuyor. Kendini Ermeni hisseden herkes Ermeni'dir. (Sonya, 22, Öğrenci, Kadın)

Ermenilik hakkında, çocukluğumdan beri evimden ve ailemden gördüğüm nüanslar var. Ben yalnız oturamam. Biz beraber, kalabalık, dostlarımızla birlikte olmaya ve evimizde bolluğun, bereketin ve misafirin olmasına alışmışız. Bilinçaltımıza yerleşmiş. Azınlık olduğumuz için hep birilerinin ihtiyacını hissetme durumu var. (Aram, 24, Emlakçı/ Turizmci, Erkek)

Ancak mutfak ve belirli kültürel pratiklerle sınırlı bir Ermenilik algısından rahatsız olan ve bunu görüşmeler sırasında açıkça belirten birçok görüşmecimiz de oldu. Kendi deyimiyle "topik olma-ya" karşı çıkan görüşmecimizin sözleri kamuoyunda bazı kültürel pratiklere indirgenmiş Ermeni kimliği algısından duyulan rahatsızlığı belirgin bir biçimde göstermektedir.

Ermenilik küçükken özel bir farklılık ifade etmiyordu. Ermeni okulu okuyordum ve farklı olan bir şey hissetmiyordum... Liseden sonra kimliğimle ilgili daha fazla bilinçlendiğimi, daha doğrusu alt yapının açığa çıktığını fark ettim... Mezun olup, ders olarak yükümlülük ortadan kalkınca; Ermenice edebiyattan, müzikten ne kadar keyif aldığımı fark ettim... Ermenice müzik yapıyorum, iki sene önce bir konser vermiştik. Aret Gıdır'ın bir karikatürü var ya, "Ben topik değilim". Bir gazeteci orada topik mevzusundan bahsetti. Biz, "Yalnızca topik değiliz" dedik. Gazeteye, "Siz topik olun ve bundan gurur duyun, gocunmayın" gibi bir şey yazdı. Biz topik olduğumuz zaman seviliyoruz galiba. (Lerna, 27, Solist/Oyuncu, Kadın)

Tam da burada Melissa Bilal'in aynı konuya değinen "topikleştirmenin" aslında apolitikleştirici bir kimlik politikasına denk düştüğünü iddia eden sözlerini aynen alıntılarlamak anlamlı olacaktır.

Kültürler arasındaki etkileşimin, çatışma ya da uyum ilişkilerinin görünmez olduğu, her bir kültürün tek tek diğerlerinden izole edilerek tanımlandığı "Anadolu'nun kaybolan renkleri" söylemi içerisinde, kültürler apolitikleştirilerek ölü hücreler içine haspe-dilmektedirler. Bu söylemin sunduğu seyirlik tablonun içerisinde kültürlerin yaşayan şeyler olduğu gerçeği ve onları yaşatmaya çalışan insanların sorunları sürekli olarak gündem dışı kalmaktadır. Kültürler "Ermeni topiği", "Grek müziği" gibi tüketilebilir öğelere indirgenmekte, "tehlikeli", "şüpheli" görülen veya seyirlik olmayan öğelerse sürekli tablonun dışına itilmektedir. Temsiliyetin sınırları, farklılıklar hakkında konuşulabilirliğin kriterleri katı yasaklarla belirlenmiş, farklı kimliklerden insanlara "renkler" söyleminin açtığı özne pozisyonunun dışında bir konuşma, kendini var edebilme alanı bırakılmamış olduğundan acılar, travmalar ve yaşanan kayıplar hiçbir zaman bu tablonun içinde yer almamaktadır.²²

Kimliği ve kültürü hem asimilasyondan hem cemaatleşmekten kaçınarak korumak gerektiğini, güçlenen entegrasyon sürecinin kimlik kaybıyla sonuçlandığını oysa "büyük toplum" ile bağın kimliği ve kültürü koruyarak iki kültür kaynağını dengeleyerek sürdürmenin mümkün olduğunu belirten görüşmecinin sözleri aslında Ermeni gençlerin Ermeni olmak, Ermeni olarak kendilerini topluma kabul ettirmek kadar "Ermeni kalmak" , Ermeni kültürünü ve kimliğinin taşıyıcısı olmayı sürdürmenin sorun olduğuna da işaret etmektedir.

Gençliğin yarattığı kültür yok ve gençlik kültürü kullanmamaya çalışıyor. Gençler kültürümüze uzaklar. Asimile olma durumundan mı, yoksa dışarıyı açılmaktan mı kaynaklanıyor, bilmiyorum. Cemaat ne kadar dışarıya açılırsa, kendi kültüründen uzaklaşıyor. Oysa her iki kültürü bir arada sürdürebilmeli. Bu nesil yeni yeni dışarıya açıldığı için, bir taraftan kopup, diğer tarafa bağlanma çabası içine girdi. Hâlbuki iki taraftan da tutmak mümkün. Kendi öz bağını koparmadan, büyük toplumla bağını sağlayabilirsin. (Semih, 24, İnşaat/Maden, Erkek)

Okullar ve Kiliseler; Ermeni Kurumları Karşısında Gençler...

Cumhuriyet sonrası sadece İstanbul'da varlığını sürdürebilen azınlık okulları 1924-1931 arasında yapılan düzenlemelerden çok etkilendiler. Bilindiği üzere Anadolu'da Ermeni okullarının faaliyetlerine son verilmişti. Cumhuriyet sonrası bazı girişimler olduysa da okullar açılmadı ve bu durum başka etkenlerin yanı sıra Anadolu Ermenilerinin özellikle 1953'te Surp Haç Tbrevan Yatılı Okulu'nun açılmasıyla İstanbula göçünde önemli bir etken oldu.²³ İstanbul'da ise kültür derslerinin Türkçe okutulması zorunluluğu, ders programlarının devlet okullarıyla paralellik göstermesi gerekti, bazı okullar kapandı. Öyle ki; 1938'de Ermenilerin 34 ilkokul, 1 orta okul 3

23 Talin Suciyan, *Modern Türkiye'de Ermeniler*, Ayşe Günaysu (çevirmen), Aras Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 78-79

de liseleri kalmıştı.²⁴ Oysa 1914'te İstanbul'da 64 Ermeni okulu ve bu okullarda eğitim gören 25.000 öğrenci vardı.²⁵ Ermeni okullarının sayısı 1972-1973 eğitim-öğretim yılında 32'ye, öğrenci sayısı 7366'ya düştü. 2009-2010 Eğitim-öğretim yılında ise geriye 16 okul ve 3029 öğrenci kalmıştı. 40 yıl içinde okulların ve öğrencilerin yarısı kayıp edildi.²⁶ Üstel de 2000-2001 eğitim-öğretim yılında 3711 olan öğrenci sayısının 2009-2010 eğitim-öğretim yılında 3029'a düştüğünü belirtmektedir.²⁷ 2018-2019 eğitim öğretim yılında Ermeni okullarında öğrenim gören öğrenci sayısı 3059 olurken, 2019-2020 yılında 436'sı anaokulu ve ilköğretim okulu, 184'ü lise olmak üzere toplam 620 yeni kayıt yapılırken, öğrenci sayısı da 3121'e çıktı.²⁸ Ermeni ilköğretim okullarının ilk üç sınıfında bazı ders kitaplarının Ermenceye yapılmış tercümelerinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılarak okullara ücretsiz dağıtılması gibi bazı olumlu gelişmeler olsa da okullarda çiftbaşlı yönetim (müdür ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilen müdür başyardımcısı) çeşitli idari zorluklar, finansal zorluklar ve kültür derslerinin hiçbirinin Ermenice yapılamaması gibi birçok sorun sürmektedir. ²⁹

Saha araştırmasında Ermeni okullarını ve bu okullarda verilen eğitimi, Ermeni kimlik ve kültürünü merkeze alarak, nasıl değerlendirdikleri sorgulandı. Görüşmecilerin bir kısmı okulların kimliklerini çok önemli ölçüde etkilediklerini ve bunu olumlu bulduklarını söylerken; bir kısmı ise okulun eksiklerinden, yaptığı olumsuzluklardan ve yap(a)madıklarından ve aile ile okulun birlikte çaba göstermesinin gerekliliğinden söz ettiler.

24 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.221.

25 Ruben Melkonyan, *a.g.e.*, s.42.

26 Ruben Melkonyan, *a.g.e.*, s.43.

27 Günay Göksu Özdoğan - Füsun Üstel - Karin Karakaşlı - Ferhat Kentel, *a.g.e.*, s.309.

28 "Ermeni okullarında öğrenci sayısı arttı", *Agos*, 12.09.2019

29 Nurcan Kaya, "Türkiye'nin eğitim sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar", 2012, s.11-12.,

URL: <http://sechir.org/images/haber/2011/01/18-nurcan-kaya.pdf>

Ermeni okulları birçok Ermeni gencine göre bir yandan kimliğin korunması ve dayanışma için olumlu etki yaparken öte yandan geniş toplumdan yalıtma ve içe kapanmayı güçlendirme etkisi de yapmaktadır. Hatta Ermeni Okulu öğrencisi olmak toplumda dışlanmaya da neden olabilmektedir. Benzer bir durum Ermenilerin yoğun yaşadığı mahalleler, sokaklar için de sık sık dile getirildi. Yatılı okumuş olan bir gencin okulun bu ikili işlevi hakkındaki açıklamaları ilginçtir:

On bir sene yatılı okudum. Oradaki arkadaşlarımın hepsinin annesini babasını tanıyorum. Okul benim için sıcak bir aile. Ufak yaşlarda ve ilkokulda kimliğimin oluşmasında okul daha fazla etkili oldu. Üzerine yatılı okul olduğu için içine kapanıklık oluyor ve bir koza içinde hissetme durumu var. Ne olup bittiğini biliyorsun ve ister istemez siniyorsun. On beş yaşına geldiğindeyse o tedbiri kıramıyorsun ve dışarı çıktığında ne olduğunu görüp; şaşırma durumu oluyor. Mezun olduğun okul bir Ermeni okulu olduğu için, dışarıda da sana karşı bir ön yargı var. (Ara, 30, Reklamcı, Erkek)

Okulu sadece Ermeni kültürünü öğrenme deneyimleme ve sosyalleşme ortamı olarak gören kimliklenme sürecinde olumlu işlevleriyle değerlendiren hatta Ermeni kültürünü edinmenin yegâne olanağı olarak değerlendiren görüşmecilerimiz de var. Ancak aşağıdaki örnekte göreceğimiz gibi bu şekilde düşünenler dahi her zaman eğitim alanında başarılı, en azından görüşmecinin deyimiyle kalburüstü Anadolu liseleri ayarında görmemekteler. Esasen özellikle lise sürecinde daha kaliteli eğitim alabilmek amacıyla Ermeni okullarından uzaklaşma eğilim genel olarak ağır basmakta birçok ebeveyn tarafından sıradan devlet okuluna ancak yeğ tutulmakta.

Okul sana kimlik kazandırıyor. Ana dilini ve Hristiyanlığı okulda yeniden öğrenmeye başlıyorsun. Burada din vurgusu yapmamın sebebi, Türkiye'de Ermenilerin kilise çevresinde örgütlenmelerinden kaynaklanıyor. İnançsız bir insan olmama rağmen bu gerçeği yadsıyamam. Okulda Ermenice konuşmaya ve bu sefer yeni arkadaşlarımızla top oynamaya başladık. Öğretmenler bizimle Türkçe dışında başka bir dille konuştu ve biz o dili öğrenmeye başladık. Ancak okul ulusal kimlik açısından; dil dışında bir şey kazandır-

madı... Okulda Ermenilik; dil ve din üzerinden veriliyor. Yegâne kültür dersi Ermenice Edebiyat ama o da çok yüzeysel işlenir. Şair, hayatı, pasajı... Bu kadar. Onun dışında Ermeni Tarihi dersi yok. Okullar müfredat konusunda; okulu kapatırlar, öğretmeni kovarlar korkusu yaşıyor. Hiç direnmediler. Onurlu bir duruş gerekiyor. Evde de Ermeni kültürü ile ilgili bir şey almadığım için okul ve ev arasında karşılaştırma yapamam... Ermeni okulu mezunu olmak bir sorun ya da ayrıcalık değil. Yine de her Ermeni çocuğu mutlaka Ermeni okuluna gitmeli. Çocuklarını Ermeni okuluna göndermeyen aileleri anlamıyorum. Eğer çok güçlü ve kalburüstü bir Anadolu lisesi kazanılmamışsa; çocuk Ermeni okuluna gitmeli. (Burak, 27, Muhasebeci, Erkek)

Bunun yanısıra okulu ancak aile ile birlikte hareket edebilirse Ermeni kültürü edinmeyi sağlayan bir kurum olarak gören çok sayıda görüşmecimiz de var. Bu hususta Semih aile ile okulun koordineli çalışması gerektiğini, okulların başarılı olduğunu ama herşeyin okuldan beklenmemesi aile-okul ilişkisinin güçlü olması gerektiğini belirtmektedir:

Kültür aktarımında, okullar bakımından bakarsak, okullar başarılı ama öğrenciler açısından bakarsak; kimsenin verilen kültürü almaya niyeti yok. Öğrenciler gerekli özeni göstermiyorlar. Her şeyi okuldan bekleyemezsin. Okul ve aile koordineli çalışmalı. Alan kişinin hevesli olması önemli. Hem aile hem okul olarak gençlerde merak uyandırmanız gerekiyor. Öğrencinin Ermeni kültürünü ve benliğini hissetmesi gerekiyor. "Ben bilgiyi almalıyım, geçmiş ve kültürü öğrenmeliyim" demeli. Okul ve ev kültürel aktarım anlamında tamamlayıcı. Ben İstanbul Ermeni kültürüyle yetiştim. Büyükanem beni her sabah kiliseye götürürdü. Mum yakarken ve çeşitli etkinliklerde çok istekliydim. Aile içi bağlarımız ve Ermeni kültürüne bağımız yüksektir. Kültüre olan bağım ailem sayesinde bu kadar yüksek. (Semih, 24, İnşaat/Maden, Erkek)

Yukarıdaki örnekteki gibi aile-okul ilişkisinin önemine işaret eden görüşmeciler olduğu gibi. Ermeni okullarının zaten aile ortamı oluşturduğunu, aile gibi güven duygusu oluşturduğunu belirtenler de oldu. Bir kadın görüşmecimizin sözleri bu algının iyi bir örneğidir:

Ermeni okulları için, kendi okulumdan örnek verirsem, daha bir aile ortamı var. Öğrenci sayısı az olduğu için daha samimi oluyor. Hayatımın en güzel dönemini orada yaşadım ve ben orada var olum. Paylaşımı orada öğrendim. Her şeyi birlikte yapardık. Yemeklerimizi kendimiz götürürdük. Kimliğimde etkisi var. Okulda, isimler Ermenice, etrafın Ermeni, oradaki insanlar da senin korkularını yaşamış. Dolayısıyla özgür olarak kimliğini oluşturuyorsun ve söylediğin bir şeyden dolayı tepki görmeyeceğini biliyorsun. (Lori, 25, Editör, Kadın)

Ancak, aile ortamı bir yandan güvence olurken öte yandan yüksek öğretim nedeniyle birden bire dışa açılmak gerektiğinde, farklı olanlarla birlikte olma deneyimi eksikliğinden sorunu arttıran bir nedene de dönüşebiliyor. Bir görüşmecimizin deyiimiyle genç "sudan çıkmış balığa" dönebiliyor:

Okulun avantajı; kimliğini oluşturabiliyorsun. Dezavantajı da, sudan çıkmış balık hikâyesi... Farklı kültürlerin yaşandığı coğrafyadayız ama farklı kültürlerden ipucu edinemediğin ve toplumsal çevrede belli başlı yerlerde kümелendiğin için; dışarı çıktığında da ister istemez şaşkınlıkla karşılaşıyorsun. Yabancılaşma sorunu ortaya çıkıyor ve yabancı olduğunu hissediyorsun. Karşında hiç karşılaşmadığın ve etkileşim içinde olmadığın bir kültür görüyorsun. Bir anda üniversite ve sonraki yaşantıda Ermeni olmayanlarla karşılaştığında bocalama yaşıyorsun. (Yervant, 27, Oyuncu, Erkek).

Görüşmecilerimiz arasında eğitim kurumlarının kimliğin sürekliliği için çok önemli olduğunu ilköğretimi Ermeni okullarında tamamlayıp lisede başka bir okula gitmenin dahi kopuşa neden olacağını belirtenler oldu:

Özgür bir ortamda olduğum için okul Ermeni kimliğimi etkiledi. İlkokulda Ermeni okuluna giden, daha sonra ise başka liselere giden arkadaşlarımla dillerini kaybettiklerini ve asimilasyona uğradıklarını gördüm. Kapalı bir toplumda yetiştirdiğimiz için Ermeni okullarında arkadaşlık kurmak ve sosyalleşmek daha kolay oluyor. Üniversiteye gittiğimizdeyse şaşırma durumu oluyor. Nasıl davranacağımızı bilmiyoruz. Çevre ve kişilikle de alakalı. *Agos*'un Ermeni gazetesi olduğunu bilmeyen Ermeni arkadaşlarım da oldu." (Arşak, 20, Öğrenci, Erkek).

Din konusunda da gençler arasında, genel olarak Ermeniler arasında olduğu gibi farklı görüşler var. Genel anlamda güçlü bir sekülerleşmenin ve Ermeniliği din dışında (da) bir aidiyet olarak tanımlamanın, bu nedenle Müslümanlaş(tırıl)mış Ermenilerin de Ermeni olarak kabul edilmesi gerektiği fikrinin çok yaygın olduğunu görüyoruz. Ancak bunun yanı sıra dindar olmayan olmayanlar da Kilisenin Ermeni kimliği ve kültürü açısından son derece önemli olduğunu, bazıları da okulla birlikte temel önemdeki kurumlardan olduğunu belirtmekte.

Benim için kilisenin önemi çok yüksek. Kilise; yazları orada mangal yapmak demek. Ermenistan'da doğmuş bir Ermeni olsam belki kilise düğünü yapmak aklımdan geçmeyecekti ama burada eğer bir düğün yaparsam yüksek ihtimalle kilisede olacak. Senin bugün nüfus cüzdanında Ermeni değil Hristiyan yazıyor. İster kabul et ister etme, temsil etmiyor deseler de, bugün İstanbul Ermenileriyle ilgili bir sorun olduğunda insanlar Patrikhaneyi muhatap alıyor. Taban tabana zıt düşünsem de kimse bana gelip fikrimi sormuyor. (Toros, 30, Aşçı, Erkek)

Görüşmecilerimiz içinde Kiliseyi en önemli oluşturunca unsurlarından olarak gören inançla kimliğin birlikte değerlendirilmesi gerektiğine inanan görüşmecilerimiz vardı. Bunlardan Lerna Kilise ile Ermeni kültürü-kimliği ve dili bağlantısını şöyle açıklıyor:

Ermeni kültürü kiliseyle iç içedir. Ermenilerin Hristiyanlığı devlet olarak kabul eden ilk topluluk olmasının etkisi var. Ermeni kültüründe inancın ve kilisenin büyük etkisi var. Kilise beni olumlu anlamda etkiledi. Kilisede Ermenice bir yaşam var ve oraya gittiğimde Ermenice şeyler duyuyorum. Her hafta gidersem dilimde kullanabileceğim bir şeyler ediniyorum. Eskiden çok, şimdi az gidiyorum. Özel bir durum yok, vakitsizlik. İnançlı biriyim. (Lerna, 27, Solist/Oyuncu, Kadın)

Ermeni kimliği ile Kilisenin ilişkisinin çok güçlü olduğunu tespit eden ama bunu eleştiren görüşmeciler de var. Bir görüşmecimiz şu sözleri Kiliseyi dolaylı yoldan Ermenilerin farklı kurumları ve

genel olarak toplumsal ilişkilerinde hegemonya kurmakla eleştirip alanına çekilmesi gerektiğini belirten anlayışa iyi bir örnektir.

Ermeni kimliğiyle Kilise, Baba ile Oğul gibidir liseye kadar. Kiliseler direkt bir şeyler öğütlemese bile, kapalı bir yerden mesaj veriyorlar ve bu mesajı aileler alıyor. Bu algıyla yetişiyor. Kiliseler, liselerin mezunlar dernekleri iç içe yapılarıdır. Kilisenin faaliyetleri nasihat ilişkisi üzerine kuruludur. Bence böyle olmamalı. Sonuçta kilise, manevi ve vicdani bir kurum. Okullar eğitim ve sanat faaliyetlerini yönlendirme açısından faydalı olabilir. Dinin vicdan özgürlüğüyle doğru orantılı olduğu düşündüğüm için, yönlendirme yapılmasını doğru bulmuyorum. (Yervant, 27, Oyuncu, Erkek)

Ermeni kimliği ile dinin birlikte değerlendirilmemesi dinsel kimlik ile etnik kimliği ayrı olgular olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünen birçok görüşmeci var. Ancak ilginç olan bu keskin ayrımı yapanlar dahi Kilisenin kültürü yaşatıp kimliği koruyan bir kurum olduğunu bu anlamda işlevsel olduğunu düşünüyorlar. Dolayısıyla kimlik stratejisi bağlamında yine de sahipleniyorlar. Bu konuda Aris şöyle diyor:

İrkla dini bir arada tutup tutmamak önemli bir konu. Ermenilik bir ırk. 'Ermeni, Hristiyan mı olur?' kısmı tartışılmamalı. Biri çıkıp, 'Ben Müslüman Ermeni'yim' derse, 'Nasıl olur?' diyemem. Bunun dinle alakası yok. Bu bir ırk. Bir Ermeni Hristiyan olacak diye bir durum yok. Kiliseyi kültür evi gibi düşünüyoruz. Pek çok inanmayan arkadaşım kilisede kültürünü yaşadığını ve kültüre geri döndüğünü düşünüyor. Kilise ve okullar, kültürle bağı kurmak için kullanılıyor. (Aris, 23, İşsiz, Erkek)

Mekân ve Kimlik; Mahalleli olma, Mahalleden Çıkma

Mahallenin temeli mekân ve insandır. Mekân ve insanın/hayatın bütünleşmesidir. Mahalle hayatın kültür, değer, ritüel ve gelenek çerçevesinde örüldüğü bir ortam, bir yaşam alanıdır.³⁰ Galster³¹ ma-

30 Köksal Alver, "Mahalle, mekan ve hayatın esrarlı birlikteliği", *İdealkent*, 2, 2010, s.117.

31 George Galster, "On the nature of neighbourhood", *Urban Studies*, 38, 2001, s.2111-2124.

halleri niteleyen bir takım özellikleri gruplandırmıştır. Bunlar, yerleşim yerlerinin ve yerleşim dışındaki alanların yapısal özellikleri (binaların malzemeleri, bu alanların boyutları, yerleşimin sıklığı), mahalle sakinlerinin demografik özellikleri (yaş, etnik köken, toplumsal statü, aileyi oluşturan kişi sayısı vb.), ekolojik özellikler (su kaynakları, çevre kirliliğinin boyutu, yeşil alanlar), sosyal etkileşim düzeyi (komşuluk ilişkileri, yerel aktivitelere katılım) ve duygusal özelliklerdir (mekânla özdeşleşme, bölgenin veya yapıların tarihi anlamı)³². Mahalleler, sadece coğrafi açıdan belirli sınırlara sahip sabit mekânlar olarak algılanmamakta, kendi içlerinde ve bağlı oldukları kentlerle kurdukları sosyal etkileşimlere bağlı olarak, sakinlerinin yaşadıkları yere atfettikleri anlamların ve mahalleler arasında farklılaşan yaşam biçimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.³³

Bazı kaynaklara göre³⁴ 19. yüzyıldaki nüfusu 150.000 kişiyi bulan 1914'te Ermeni Patrikliğinin tahminlerine göre 161.000 kişiye ulaşan, 1914 Osmanlı nüfusu sayımına göreyse 84.093 kişi olan³⁵, hangi sayı alınırsa alınsın İstanbul'da önemli bir nüfusu oluşturan İstanbul Ermenileri için mahalle önemli bir kimlik kaynağıdır. 19. yüzyıldan bugüne Ermeniler dağınık ama öbeklenmiş olarak İstanbul'un Marmara kıyılarında, Boğaz kıyılarında özellikle Kuzguncuk, Ortaköy civarında ve Şişli bölgesinde çeşitli mahallelerde sürekli olarak bulunmuşlardır.³⁶

Saha araştırmamızda mekânın ve mekânsal kimliğinin genel olarak için çok önemli olduğunu okul, kilise gibi mahalle ve komşuluk

32 Akt. Melek Göregenli - Pelin Karakuş - E.Yeşim Özgen Kösten - İrem Umuroğlu, a.g.m., s.74.

33 Akt. Melek Göregenli - Pelin Karakuş - E.Yeşim Özgen Kösten - İrem Umuroğlu, a.g.m., s.74.

34 Akt. Ruben Melkonyan, a.g.e., s.16.

35 Anahide Ter Minassian, "Les Arméniens de Constantinople au XIXe siècle. Essai de topographie urbaine", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 2005, s.143.

36 Anahide Ter Minassian, a.g.m., s.146-157.

ilişkilerinin de kimlik ve kültür için önemli unsurlar olarak gör-
düklerini tespit ettik. Mahalle baskısı, cemaatleşme, bazen de ya-
şadıkları mahallelerden birtakım şikâyetleri olsa olsa kimliklerinin
oluşmasında mahallenin-mekânın etkisinin önemine işaret ettiler.
Bu hakımdan aşağıda aktaracağımız görüşme alıntısı kimlik-mekân
ilişkisi ve mekânın, mekân olarak mahallenin/semtin kimliği koru-
madaki önemi algısını göstermesi bakımından önemlidir:

Doğduğumdan beri Kurtuluş'tayım. Kurtuluş'u seviyorum. Böyle
yerler önemli. Kaybetmememiz lazım. Bir yer kolay bırakıp gidil-
mez. Çünkü orayı kaybedersek, bir daha kolay kazanamayız. Sa-
dece Müslümanların yaşadığı bir yerde yapamam. Psikolojim iyi
olmaz. Ermenileri görüyorum ve motive oluyorum. (Yester, 20,
Öğrenci, Kadın).

Ancak mahalle algısının homojen mekân dan çok kozmpolit
mekân olarak öne çıktığını da belirtmek gerekir. Başka bir deyişle
Osmanlı dönemi İstanbul'unun toplumsal ortamını yansıtan kozm-
polit mahallede yaşama arzusunun öne çıktığını da belirtmek gere-
kir. Ne homojen bir muhafazakar mahallede yaşamak ne de modern
mahallede yaşamak istemeyen görüşmecimizin sözleri bu anlayışı
yansıtmaktadır:

Kurtuluş'a alıştık, başka yere gitmem. Ermeni ve Rumlar burada
olduğundan kendimi çok rahat hissediyorum. Bağcılar'da yaşaya-
mam çok fazla dindar var ama modern olmasına rağmen Bağdat
Caddesi'nde de yaşamam. Burası bana korunaklı bir yer olarak geli-
yor. Burada kendimi rahat hissediyorum. Ermenilerin olduğu başka
yerde de yaşayamam. Kurtuluş'un yeri ayrı. (Garbis, 28, Kuyumcu,
Erkek).

Aşağıda aktaracağımız görüşme alıntısı ise bu kozmopolit ma-
halle algısının Müslüman ve Türkleri de kapsayan, öteki ile birlik-
te yaşanabilen, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu yerlerde güven
duygusunun yaşandığını göstermektedir. Bu bakımdan Ermenilerin
yoğun yaşadıkları mahallelerin farklı gruplar arasında kültü-
rel etkileşime açık mekânlar olduğunu belirten Yervant'ın aslında

arzulanın kapalı mahalle değil de kozmpolit mahalle olduğunu göstermektedir:

Mahalle önemli. Güvende ve sanki bir kaleden içeri girmiş gibi hissettiriyor. Samatya'yı baz alalım. Samatya'nın alt ya da üst tarafına çıktığın zaman, karadan uzaklaşıyor hissi oluşuyor. Bunun nedeni öbek öbek kümelenmiş olmak. Bunun sırf Ermeni komşularla da alakası yok. Ermeni ve Türk komşularınızın orada sinerji yaratması daha önemli. Güvenli hissetme durumu. Oradaki Ermeni olmayan komşuyla, diğer yerdeki Ermeni olmayan komşu aynı değil; çünkü oradaki komşum beni tanıyor, ben de onu tanıyorum. Kültürlerimize aşinayız. (Yervant, 27, Oyuncu, Erkek)

Kozmopolitiklik ve Ermenilerin yoğun yaşadığı kozmopolit mahallelerin hem kimliği koruma hem de farklı gruplarla ilişki kurmayı kolaylaştırdığı algısı için yine Samatyalı bir görüşmecimizin şu sözleri açıklayıcı olacaktır:

Samatya'da doğdum. Bakırköy'de yaşıyorum. Samatya benim evimdir. Samatya çok farklı bir yer. On sekiz yıl yaşadım. Gençlik ve çocukluk dönemim orada geçti. Korunaklı bir yer olarak düşünmekle birlikte, bizden insanların bulunduğu algısı da var. Kilisenin olması, bizden insanların olması, bana sanki burası benim ülkem algısı veriyor. Çocukluğumdan beri bu ülkeyi benimsememde bu çok önemli bir rol oynadı. Kendi ülkemde, kendi şehrimde yaşadığımı hissettirdi. Samatya için anahtar kelime, duygusallıktır. Yurt dışında en çok derneğe sahip ve bağlılık açısından Samatyalılar birinci sıradadır. Diğer semtlerden bunu duyamazsınız. Samatya çok samimidir. Çok bağlıdır insanlar Samatya'ya. Yerel halk için de aynısını düşünüyorum. Türkler, Rumlar ve Ermenilerle kardeş gibiyim. Bu karışım, bana azınlık olduğum hissini yaşatmadı. Ermeni bulunmayan bir yerde zorunda kalmazsam yaşamam. Samatya'da Müslüman, Ermeni ve diğer kültürlerle iç içe yaşadığımdan dolayı, dershane ve dışarıda çok fazla yabancılik hissetmedim. Onlar farklı insanlar ve kendimi koruyayım düşüncesi yoktu. Alışkınım. (Semih, 24, Öğrenci, Erkek)

Ermeniler arasında mekânsal yakınlık isteği hem kültürü ve kimliği koruma asimilasyona uğramama isteği hem de zaman zaman

karşı koyamadıkları dışlanma sorunundan kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla bir arada olmayı bazı zorunluluklar da gerektirmektedir bazı görüşmecilerimize göre:

Doğduğumdan beri Bakırköy'de yaşıyorum. Benim çocukluğum biraz farklı oldu, sokağa bir süre sonra çıkamaz hale geldim. Abimle ikimizin ismi de Ermenice. İki tehlikeli isim olarak 90'ların çocukluğunu yaşadık. Taso oynardık, mahalle maçları yapardık. Biz oyuna sonradan dahil olurduk ama oyundan ilk çıkartılan da hep biz olurduk. Bir mola verilirdi, herkes evine giderdi. Kimle oynuyorsun; Ahmet, Mehmet ve biz. Tamam, Ahmet ve Mehmet ile oynayın ama onları aranızdan çıkarın. Bir çıktık, iki çıktık, üç çıktık sonra bizim annemiz de bizi göndermemeye başladı. Dışarı çıkmak istediğimizde; annem, "Çıkma oğlum onlar sizi aralarına almak istemiyor" derdi. O zamanki çocuk kafasını çok eleştirmiyorum ama on yaşındaki çocuklar; "Buralar Ermeni evleri" deyip zillere basıyordu. Sonra biz mahalleden koptuk ve beş altı Ermeni genci toplanarak kendi topumuzu oynamaya başladık. Ahmetler, Mehmetler başka, biz başka yerlerde oynuyorduk ama bir araya gelemiyorduk. (Artin, 21, Öğrenci, Erkek)

Yaşamanın tercih edildiği mekânların Ermeni okullarına, kiliselere yakınlığı, cemaat ilişkilerini kolaylaştırması yani işlevselliği de önemli bir husustur. Aşağıdaki görüşme alıntısı bu işlevselliğin azınlık kimliği ile kabul edilmenin mümkün olmasıyla birlikte önemli etkenler olduğunu göstermektedir. Yıllardır yapılan birçok anket çalışmasının "komşu olunmak istenmeyenler" için gayrimüslim grupların da yüksek oranda yer alması, gayrimüslim olarak her yerde rahat yaşanamayacağını düşüncesinin sadece bir algı değil somut bir gerçeklik olduğunu da göstermektedir.³⁷

Doğduğumdan beri Moda'dayım. Okulların belli yerlerde öbekleşmesi var. Moda'da Ermeni ilkokulu var ve o yüzden burada oturuyorum. Ermeni ortamından biraz uzaklaştım ama yakın çevrede Erme-

37 2018 yılında sonuçları yayınlanan bir akademik araştırmanın bu konudaki sonuçları için,
http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105789-hukumetten_memnunuz_farkliliklara_kapaliyiz.html

ni arkadaşlarımla olmaları kopmamamı sağlıyor. Azınlık olduğunda her yerde barınamazsın. Kabul etmezler, sindirmezler. Burası çok açık, hümanist insanlarla dolu bir yer olduğundan burada rahatlıkla giyiniyorum, kiliseye gidebiliyorum. Kiliseye gittiğimde insanların bana taş atmayacağını biliyorum. (Lori, 25, Editör, Kadın)

Ancak aktarılan tüm nedenlere rağmen Ermeni(lerin olduğu) mahallelerde yaşamak tüm görüşmecilerimiz için kaçınılmaz ve vazgeçilmez de değil. Bu anlayışı yansıtmaları bakımından bir görüşmecinin sözlerini aktarmak açıklayıcı olacaktır:

Doğduğum ve yaşadığım yer Bakırköy ve mutluyum burada yaşamaktan. Tanıdık simalar görmek güzel. Buradan kopmak tüm çevreni atmak gibi bir şey olur. Buna rağmen Ermeni olmayan bir yerde de yaşarım. (Pelin, 23, Öğretmen, Kadın)

Bu koşullarda Ermeni okullarında okuyup, Ermenilerin yoğun yaşadığı mahallelerde büyüyüp sonra bazen başka hiçbir Ermeni'nin olmadığı ortamlarda bulunmak görüşmecilerimiz için başlarda zor olsa da büyük oranda başarılı olan bir adaptasyon süreci gerektirmiş. Bu süreç bazen, imkânlar ölçüsünde, tedricen ve dengelenmeye çalışılarak yaşanmaktadır. Aşağıdaki görüşme alıntısında böyle bir süreçte bile "tek Ermeni" olunan ortamda yine de bir tedirginlik yaşanabileceğini göstermektedir.

İlkokul, ortaokul ve liseyi Ermeni okullarında okuma içe kapanmaya sebep oluyor. Farklı üniversitelerden arkadaşlarımdan da bunu duydum. Üniversitede kendi lisemden birisi varsa onunla takılıyorum. Ben bu insanın annesini, babasını her şeyini biliyorum. Üniversitedeki arkadaşlarımla ise sadece dört senedir tanıyorum. Anaokula başlarken, annem bana etrafımda bulunan çocukların kim olduğunu, ailesini, hepsini anlattı. Çocukluk arkadaşlarımla hepsi Ermeni. Dershaneye de okuldaki sınıf olarak toplu gittik. O topluluğa girenler oldu. Üniversitedeyse doğal bir yolla kaynaştık. Üniversite hazırlık sınıfının ilk günü sınıfta hiç Ermeni yok diye çok gerildim. Hoca yoklama aldı. Büşra, Ayşe, Ahmet... Hepsi normal. Sonra bana sıra geldi. Adımı sordular, ben anlattım. Böylece yakınlaştık. (Sonya, 22, Öğrenci, Kadın)

Bu uyum sürecinde on üç yıllık (anaokulu ile birlikte) Ermeni çevresinden çıkıp, üniversitede azınlıkta hatta kimlikleri açısından yalnız kaldıkları bir çevreye girdiklerinde yaşadıkları "sudan çıkmış balık" olma durumunu yaşayan gençlerin sorunu bununla bitmemektedir. Görüşmeciler aynı zamanda, kendileri hakkında bilgisiz akranlarını bilgilendirme ve hatta yabancı değil vatandaş olduklarını göstermek zorunda dahi kaldıkları, zaman zaman Türkiye'nin başka ülkelerle olan ilişkilerinden olumsuz anlamda etkilendiklerini de aktardılar. Geçmiş kuşakların da yaşadıkları bu sorunlar karşısında bu yeni kuşağın farkı daha açıktan tepki vermeleridir. Aşağıdaki alıntı bu durumu açıklamaktadır:

Üniversiteye başladım. Sudan çıkmış balıktım. Kendime, "Gerçek dünyaya hoş geldin, sen yalnızsın, senin arkadaşların yok, seni anlayacak biri yok" dedim. Bugünkü Cumhurbaşkanı, ben üniversite ikinci sınıftayken, Obama'nın "Kaçak Türkleri yollayacağım" demesine karşılık, "Ben de kaçak Ermenileri yollarım" demişti. O demeç verildiğinde; bir arkadaş bana pis bir sırıtışla "Senin Türk pasaportun var mı?" dedi. "Sen ne diyorsun?" dedim. Çıkarttım kimliğimi gösterdim. Şişli'de doğduğumu görünce şaşırdı. Ben de "Sen ilk önce tarihini araştır, Ermeni kim onu öğren, sonra konuşalım" dedim. Bu en basit bir örnek. (Avedis, 25, Öğretmen, Erkek)

Gençler tarafından okul ve ailenin korumacı yönleri olumlu ya da en azından anlaşılır bulunsa da, bundan rahatsızlık duyulması da sözkonusu. Okul-kilise-mahalle bir yandan kimlik ve kültür için olumlu ve gerekli görülürken bir yandan da bu üçlünün "cemaatleştirci" etkilerinden yakınanlar da var. Yukarıda aktardığımız gibi "sudan çıkmış balık" olma deneyiminin yanısıra kendisini çelişkili bir durumda gören hem bu durumdan rahatsız olup sorgulayan hem de güven verici özelliğine samimiyetle vurgu yapan bir görüşmecimizin aktardıklarını azınlıkta kalan bir tutum da olsa önemli bulduğumuz için burada aktarmak isteriz:

Okulumuz gösterişi meraklısıydı... Buna rağmen yine de Ermeni okuluna gitmek isterdim çünkü üniversitede ister istemez baş-

ka çevrelere girecektim ve en azından olabildiğince aynı çevrede bulunmak istedim... Babam hep Ermenilerle olmamdan mutluluk duyar. Başka arkadaşlarımın da olmasını ister ama çevremin Ermenilerden oluşmasını tercih eder. Bana bunu empoze etmiş ve bu benim herşeyimi etkiliyor. Karşımdaki Ermeni değilse, istemsizce bir noktadan sonra içimde bir rahatsızlık oluyor. Ben insan ayırt etmem ama... Babamın bana empoze ettiği bazı şeyler var ve ben onları düzeltemiyorum. Bundan rahatsızlık duyuyorum... Kurtuluş'ta yaşıyorum. Etrafımda tanıdık birini görmek çok mutluluk verici. Kınalıada'da da aynı durumu yaşıyorum. Üsküdar'da ise geriliyorum ve yalnız hissediyorum. [Boynumda] Haç ile Üsküdar'da gezerken geriliyorum. Çoğunluk olduğumuz yerlerde mutluyum. (Karin, 21, Öğrenci, Kadın)

İkircikli olma hali özellikle özellikle aileyle karşı karşıya gelme ihtimalinin yükseldiği karma evlilikler konusunda görülmektedir. Saha araştırmamızda görüşmecilerin karma-cemaat içi evliliklere bakışlarını anlamaya çalıştık Aşağıda bazılarını aktaracağımız birçok veri topladık. Bazı görüşmeciler cemaat dışı evliliğe karşı olduklarını, çünkü kimliği zayıflatacağından bahsederken; birkaç görüşmeci ise kendilerinin karşı olmadıklarını ama ailelerinden çekindiklerini belirtti. Bu noktada, cemaat dışı evliliğin doğal, asimilasyonun da bunun doğal sonucu olduğunu belirtenler de oldu. Aşağıdaki görüşme alıntısı karma evliliğe karşı olma hususunda sorunlara yol açacağından emin olduğundan genel anlamda çekincileri olan ve kendisi için de kesinlikle karşı olup bu konuda aileyle koştur düşünen gençlere bir örnektir:

Cemaat dışı evliliğe çok karşıyım. Sen sevsen bile, muhakkak ilerde çocuk olduğunda problem çıkıyor. Vaftiz yaptırmak istiyorsun ama o çocuk Ermeni olur mu? Karşı tarafın ailesi de soru işareti. Ben evlenmem. Ailem hayatta izin vermez. Problemler muhakkak çıkar. (Garbis, 28, Kuyumcu, Erkek).

Karma evliliğe karşı olmada ebeveynleriyle aynı görüşte olan ancak bir yandan da bundan rahatsızlık duyan dolayısıyla çelişkili bir konumda kalan gençlere örnek olması açısından aşağıdaki görüşme

alıntısının önemli olduğunu düşünüyorum. Görüşmeci kendi durumunu analiz edip çelişkiyi tespit etse de durumu aşamayacağı bir çıkmaz olarak görmekte:

Cemaat dışı evlilik konusunda keskinim. Son ilişkimi bu yüzden bitirdim. Benim mantığımda insanların birbirlerine sevgi ve saygı duyması önemli. Şu an kendimi evliliğe uzak görüyorum. Babamın bana yükledikleri var. Babam "Müslüman biriyle evlenirsen, çocuğun da Müslüman olacak ve kimliğin yok olacak" diye düşünüyorum ama ben de böyle düşünüyorum. Rahatsızlık duyuyorum böyle düşündüğüm için. Bu yaşıma kadar böyle olmuş, şimdi kısa bir zamanda bunu düzeltemiyorum. Arkadaş konusunda ayırt etmiyorum. Evlilik odaklı düşünüyorum. Kendimle çelişiyorum. Kafamın bir noktasında, "Evlenmeyeceksem neden bir ilişkiye başlayayım?" diyorum. Bir insana kendini ve emeğini verirsin, arada sevgi ve saygı varsa da evlenmek istersin. Sonunda biteceğini düşünüyorsam, ileride karşı tarafı üzerim. Son ilişkimden bu yüzden ayrıldım ve o çok üzüldü. Kendisi bu sebepten dolayı ayrıldığını bilmiyor. Bunu anlatamam, anlayamaz. Ben bu konuda keskinim. Senelerin üzerimde yarattığı baskıyla alakalı bir durum. (Karin,21, Öğrenci, Kadın)

Karma evlilikleri normal bulan ve bu konuda aile desteği aldığını belirten görüşmeciler de var. Bunlardan Markarit'in açıklaması özellikle çevre baskısını ama bunun aşılmasının da mümkün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

Müslüman bir sevgilim var. Ermeni olup da, kötü olan yok mu? Karakter meselesi, önemli olan insan olması. Dini, ırkı fark etmez. Babam problem yapmadı. Sadece "Seviyor musun?" diye sordu. Ailemizde bir tane daha Müslüman gelin var ve benden daha iyi Ermeni yemekleri yapıyor. Küçük bir cemaat olduğumuz için dedikodu oluyor, arkamdan konuşuyorlar ama olsun. (Markarit, 26, Kadın)

Genel olarak gençler Ermeni olmayanlarla flörte ve karma evliliklere kesinlikle karşı değiller ve bu bakımdan eski kuşaktan farklılar, daha açıklar. Bir görüşmecimiz karma evliliğin illa asimilasyona yol açmayacağını ve karma evlilik içinde doğan çocuklar için çift kimlikliğin mümkün olduğunu, bu durumun kendisi açısından sorun oluşturmayacağını özellikle belirtti:

Cemaat dışı evliliği olumsuz bakmıyorum ama ailem olumsuz bakıyor. Babam "Bu bize yakışmaz" der. Babam, "Evlendin, çocuğun oldu ismi Vartan mı olacak, Ahmet mi olacak? Çocuk Ermeni okuluna mı Türk okuluna mı gidecek? Kurban mı Paskalya mı kutlayacak?" düşüncesi var. Ortak kutlansın. Çocuğun adı da Vartan Ahmet olsun. Ne olabilir ki? (Artin, 21, Öğrenci, Erkek)

Birçok görüşmecimiz artık günümüzde Ermeniler için karma evliliği zorunlu kılan koşulların bulunduğunu, bu nedenle ailelerin ve Patrikhanenin de bu durumu kabul etmek zorunda kaldığını belirttiler:

Çok az olduğumuz için dışarıya dönük bir durum var. Kaçınılmaz bir durum bu. Benim Türklerle evlenen çok yakınım var. Çok normal bir durum bu. Bir yanda elli-altmış binlik bir cemaat var, bunun otuz beş bini evli olsa, on iki bin beş yüzü kadın olsa, sana bin kişi içinden biri kalıyor. Bir de düşün senin gibi bin kişi daha var, çok zor. Ama yetmiş milyonluk bir coğrafya var. O yüzden dışarıdan evlenme ihtimalin daha fazla oluyor. Artık aileler de Patrikhane de bunun farkında. (Varujan, 26, Gazeteci, Erkek)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2007 KUŞAĞI; GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK ALGILARI

Cumhuriyetten bugüne görünmez kılınan ve/veya konjonktüre göre ötekileştirilen Ermeni kimliğinin 1990'lardan başlayarak özellikle Anadolu kökenli, orta sınıf, sosyal demokrat/sol eğilimli, eğitimli kesimler tarafından kurumsal alanda ifadesine tanık olundu. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden bu yana karşılaşılan ayrımcılıklar ve gayrimüslim karşıtı eylem ve uygulamalar, Türkiye Ermenilerini de diğer tüm gayrimüslim azınlıklar gibi toplumda görünmez olmaya itmişti. 1990'lı yılların konjonktürü bağlamında oluşan kimliksel uyanış dönemi, Ermenilerin toplumun çoğunluğuyla her açıdan eşit olma isteğini daha da güçlendirecek ve eşit yurttaşlık, kimliksel tanınma hedefli bir var olma mücadelesine yönlendirdi.

2000'li yıllarda, *Agos* çevresinin aydınları tarafından üretilen bu kimlik stratejisi, sosyal medyayı kullanan, tam yurttaşlık ve kimliksel tanınma hedefli, azınlıklar arasında dayanışmayı önemseyen, Ermeni Gençliği için önemli bir kaynak oldu. Ermenilerin dışa açılan sesi olarak Türkçe yayınlanan dolayısıyla Ermenice bilmeyen Ermenilerin yanısıra Ermeni olmayanlara da seslenen gazetenin kurucusu Hrant Dink, *Agos*'un kuruluşunu ve 1990'lı yıllarda ortak

strateji olarak dışarıya açılmayı şöyle açıklamıştı: "Herşey Türkiye Ermenileri Patriği II. Karekin'in birkaç arkadaşı Patrikhane'ye davet etmesiyle başladı... Ortak noktamız şu oldu; Ermeni cemaatinin kapalı bir toplum olması, kendini içinde yaşadığı büyük topluma tanıtmıyor olması çok büyük bir handikap teşkil ediyordu. Bu böyle gidemezdi. Mutlaka açılım sağlanmalıydı."¹

Dolayısıyla seküler ortamda siyaset yapmaktan, toplumun direnişçi unsurlarıyla ilişki kurmaktan çekinmeyen bir kuşak tarafından Ermeni kimliği yeniden üretilmektedir. Bu nedenle kuşaklararası bir süreklilikten ama aynı zamanda farklılıklardan söz etmek mümkün. Bu şekilde tanımlanan kuşak grupları mensubu oldukları azınlık içinde sayıca azınlıkta olsa da önemli ölçüde etkili olabilmektedir.

Bunun yanı sıra 2007'de Hrant Dink suikastı, 2011 Er Sevag Balıkcı cinayeti ve 2015 yılının "Tehcir" in 100. yıldöndümü olması hem kolektif hafızanın canlanması, Ermeni sorununun kamuoyunda yoğun tartışılmasını sağlayarak, hem tehdit algısını yeniden üreterek günümüz Ermeni Gençliği üzerinde çelişkili etkilerde bulundu. Özellikle Hrant Dink suikastı ve sonrasındaki gelişmeler günümüz Ermeni gençliği üzerinde çok önemli etkiye sahiptir. Bunu Ermeni kimlik hareketinin genç kuşak katılımcılarının beyanlarından çeşitli yayınlardan gözlemliyorduk. Ancak saha araştırmamızda yaptığımız görüşmelerde bu çok somut bir şekilde ortaya çıktı. Bu nedenle günümüz Ermeni Gençliğini tanımlamak için "2007 Kuşağı" tabirini kullanmak yanlış olamayacaktır. "2007 etkisi" hem Tehcir'in dördüncü kuşağına geçmiş acıların hafızasını yeniden canlandıran bir travma hem de Hrant Dink suikastının hemen ardından oluşan dayanışma, Hrant Dink'in Ermenilerin dışı açılma sürecinin toplumsal figürü olarak öneminin daha fazla anlaşılması ve mücadelesinin birçok Ermeni gencine örnek olması hatta Ermeni kimlik örgütlenmelerinin bir kısmı ve kimlik hareketi için öncü olarak

1 Baskın Oran, "Türkiye'de Ermeni Kimliğinin Yeniden yapılanması ve Agos Gazetesi", *Eğitim-Bilim-Toplum Dergisi*, 4/16, 2006, 150.

etkisinin sürmesiyle günümüz Ermeni gençleri kimlik edinmesinde, kimliğini tanıması ve tanımlamasında önemli olduğunu düşünüyoruz ve saha araştırmamızda da gözlemliyoruz.

Hemşehri ve Gençlik Dernekleri de bu sürecin dinamik unsurlarındandır. Anadolu kökenli Ermenilerin orta sınıf, sol kimlikli ve eğitilmiş kesimleri 1990'lı yıllardan itibaren Ermeni kimliğinin kamusal alanda ifadesinde de başat rol oynamışlardır.² Yüksek düzeyde sekülerleşmiş bu kişilerin önemli bir bölümü hemşehri derneklerine üyedir.³ Dışa açılma döneminin özgün ve yaygın örgütlenmiş kurumlarıdır.

Nor Zartonk ve Ermeni Kültür ve Dayanışma Derneği de gençleri kapsamaktadır.⁴ Bunlar, Nor Radyo aracılığıyla medyayı, internet sayfalarıyla da sosyal medyayı etkin kullanan, Ermenice dil dersleri, konferanslar, anma etkinlikleri düzenleyen, dergi çıkaran, az sayıda kişiden oluşan ama etkin gençlik gruplarıdır. Nor Zartonk, aynı zamanda araştırmalar, yayınlar yapmakta bunları internet sayfasında paylaşmaktadır.

Siyasal kimliği belirgin olan Nor Zartonk ve Ermeni Kültür ve Dayanışma Derneği, genel olarak sol kimlikleri belirgin, siyaset yapan gençleri kapsamaktadır. Bunlar, Nor Radyo aracılığıyla medyayı, internet sayfalarıyla da sosyal medyayı etkin kullanan, Ermenice dil dersleri, konferanslar, anma etkinlikleri düzenleyen, dergi çıkaran, az sayıda kişiden oluşan ama etkin gençlik gruplarıdır. Nor Zartonk, aynı zamanda çeşitli araştırmalar, yayınlar yapmakta ve bunları zengin bir arşiv oluşturan internet sayfalarında paylaşmaktadır.⁵ Her iki örgütlenmenin içinde yer alanlar kişiler önemli ölçü-

2 Günay Göksu Özdoğan - Füsün Üstel - Karin Karakaşlı - Ferhat Kentel, *a.g.e.*, s.7.

3 Bu konuda özellikle bkz. Ayşegül Komşuoğlu, "Anadolu'dan İstanbul'a bir göç hikâyesi", *Türkoloji Kültürü*, 1/1, 2008, s.89-104. Hemşerilik olgusu ve hemşehri dernekleri hakkında bkz. *European Journal of Turkish Studies*, no 2, *Hometown Organization in Turkey*, 2005. URL: <https://ejts.revues.org/359>

4 Bkz. <http://www.norzartonk.org/>

5 Bkz. <http://www.norzartonk.org/>

de kesişmektedirler. Bu gençlik grubu, aynı zamanda 1950'li yıllarda oluşan, 1960'lı yıllarda ise önemli ölçüde kesintiye uğramış olan Ermeni sol geleneğini de canlandırmayı amaçlıyor.

Ancak Ermenilerin artık eskisinden çok daha fazla topluma açıldıklarını, bunun için asimile olmaya gerek duymadan kimlikleriyle entegre olduklarını özellikle gençlerin örgütlenmelerinin bu bakımdan önemli olduğuna işaret edenler de çok oldu:

Gençlerin kültürüne baktığımda ise, Nor Zartonk var. Yaptıkları eleştirebilir ama böyle bir hareket olması çok önemli. Büyük toplumun sorunlarına fikir üretiyorlar ve kendi haklarını savunuyorlar. Hrant'ın öldürülmesiyle bu durum ivme kazandı ve toplumda silkelene oldu. O gidince "Ne oluyoruz?" dedik. Eller taşın altına koyuldu. Yirmi sene öncesine göre düşündüğümüzde bir hareketlenme var. Kültürü okuyup anlamaya çalışıyorlar. Gittikçe büyük topluma bir açılma var. (Toros, 30, Aşçı, Erkek)

Bugün büyük toplumla iletişim daha açık.[Ermenilerde] Okuma oranı yüksek. Eskiden zanaatkarlık ve farklı bir kültür çevresi vardı. Eskiler büyük topluma temas edememişler ve kendi küçük çevrelerinde kalmışlar. Çekingenlik, korku ve baskı... Günümüzde daha çok okuyoruz, farklı insanlarla iletişime geçip, ortak projeler üretiyoruz. (Nubar, 24, Arşiv Sorumlusu, Erkek).

Bu bağlamda bir görüşmecimiz "kuşak" olgusuna referans yaparak, kendi kuşağının, içe kapalı olan eski kuşağın aksine dışa açılmış olan, Ermeni kültürüne hem öğrenmeye hem de tanıtmaya gayret eden bir kuşak olarak görmekte. Ancak aynı zamanda gelecekte kültürel aşınmanın süreceği kaygısını taşımaktadır:

Günümüzde bir Ermeni gençlik kültüründen bahsedilebilir. Günümüz gençleri daha sivilize ve daha aktif, iyi bir anlamda da daha başına buyruklar. Bizim kuşağımız, benim beş yaş üstüm ve altım, daha fazla büyük toplumun parçasıyız. Bundan mutluluk duyuyoruz ve hâlâ o küçük toplum bilincini de sürdürüyoruz. Sanki biz son kuşaktık. Bizden sonra kimse bir şeyleri sahiplenmeyecek diye korkuyorum. Biz güzel bir kuşağız. Bizden öncekiler büyük topluma kendini çok az bağlı hissetti ama biz daha bağlıyız. Bunu sağlıklı ve

iyi bir bağ olarak görüyorum. Bizden sonra bırakın Ermeni olmayı; yaşadığı şehre ve olan bitene uzak bir bireyselleşme olacak diye endişeleniyorum. Ermenice müzik yapmaya karar vermemde arkadaşımın söylediği bir söz çok etkili oldu: "Yüzyıl önce İstanbul'da yaşayan bir kültür vardı ve sanki orada durdu." Bugün yapılan üretimlerde de o duraksama noktasını görüyoruz. Ermeni kültürüyle ilgili çok az tiyatro var... Arkadaşlarımla Ermenice yaptığımız müzik, büyük toplumda ve Türkiye'de daha çok kabul gördü. "Küçük toplum bizi kabul etmedi" demiyorum ama büyük toplumda daha çok merak uyandırdı. (Lerna, 27, Solist/Oyuncu, Kadın)

2007 Kuşağı Gençlerin Deneyimleri ve Hafızası: Tarihleri Tanımlamak, Tarihlerle Tanımlanmak...

Ömer Turan ve Güven Gürkan Öztan'a⁶ göre Türkiye Cumhuriyeti'nin "*raison d'Etat*"sı "Ermeni Meselesi" anlatısının sürekliliği ve bu konuda inkarcılık üzerine kuruludur, Ermeni sorunu üzerinden farklı dönemlerde farklı stratejiler belirlenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk on yıllarında [Ermenileri] takip ve kontrol⁷, 1945-1980 arası sessizlik ve inkâr⁸, 1980-2000 arasında inkarcılığın sistematikleştirilmesi⁹, 2000 sonrasında ise aktörlerin ve stratejilerin çoğalması¹⁰ sözkonusudur. 2000 sonrasında kimliğin korunması ve tanıtılması bağlamında aktörlerin ve stratejilerin çoğalması ve 1915'in tabu olmaktan çıkıp yüksek sesle tartışılması, bize göre, hem Ermeniler için yeni bir kaygı nedeni olmuş hem de bu tartışma aynı zamanda Ermenilerin durumunun tartışılır olmasına da olanak sağladığından dışa açılarak kimliği koruma ve sorunları anlatma olanakları doğurmuştur.

6 Ömer Turan - Güven Gürkan Öztan, *Devlet Aklı ve 1915: Türkiye'de "Ermeni Meselesi" Anlatısının İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.42-52.

7 Ömer Turan - Güven Gürkan Öztan, *a.g.e.*, s.161-167.

8 Ömer Turan - Güven Gürkan Öztan, *a.g.e.*, s.171-224.

9 Ömer Turan - Güven Gürkan Öztan, *a.g.e.*, s.225-280.

10 Ömer Turan - Güven Gürkan Öztan, *a.g.e.*, s.289-394.

Kolektif belleğin gençler üzerindeki etkisi, ilişkilene düzeylerini tartışan bu bölüm sahada gençlerle bu bağlamda özellikle 1915 ve 2007'yi nasıl tanımladıkları hakkında görüşmelerden alın-tilara dayanmaktadır. "1915"i ilk ne zaman ve nasıl öğrendikleri, ne olarak tanımladıkları aile içinde ve Ermeni olan/olmayan arkadaşlarıyla konuşup konuşmadıkları soruldu. Genel olarak ailelerin 1915 hakkında konuşmaya çekindikleri ve çocuklarını bu konulardan uzak tutmaya çalıştıkları gözlemlendi. 1915 ve 2007 konularını Ermeni olmayan kişilerle konuşma tercihleri ise; kendilerinden çok karşı tarafın tutumuyla alakalı olduğunun altını çizdiler. 1915 için tanımın önemli olmadığını, karşı tarafın ön yargılarından sıyrılmasının daha önemli olduğunu belirttiler.

1915'i Bugün Hatırlamak

Ermeni Tehciri niteliği ve etkileri konusu Türkiye'de onlarca yıl tabu olarak kaldı. 1965'te kısıtlı bir düzeyde tartışma konusu olduysa da kamuoyunda geniş tartışmaların yapılması için 1990'lı hatta 2000'li yılları beklemek gerekti. 2015'e gelirken Ermeni Soykırımı konusu çok güçlü bir şekilde tartışılıyordu. 1990-2000 arasında doğan gençler (önceki kuşaklarla kıyaslandığında), soykırımın kamusal alanda yoğun ve açıkça tartışıldığı dönemin kuşağı olarak görülebilir. Dördüncü kuşak ise farklı bir siyasal – toplumsal bağlamın kuşağıdır. Dördüncü kuşak, Türkiye'de Ermeni Soykırımı'nın kamuoyunda açıkça tartışılmaya başlandığı, genelde kimlik hareketlerinin, özelde Ermeni kimlik hareketinin, Soykırım ve sonrası hakkında geniş bir literatürün oluştuğu, Ermenilerin kimlik mücadelesinin ve dışı açılma stratejisinin öncüsü ve simgesi olan *Agos* gazetesinin yayına başladığı, çok sayıda Ermenice eserin Türkçe tercümelerinin yayınlandığı, özellikle dernekleşme aracılığıyla örgütlenmenin yoğunlaştığı, sosyal medyanın önem kazandığı bir dönemde doğan/ye-tişen kuşaktır. Bu konuda birkaç görüşme alıntısını sunmak isteriz:

1915, yayamın¹¹ gözyaşları demek. O görmemiş ama annesi görmüş. Annesinin acısını kendinde taşıyor. Armaş'tan¹² göçmenleri yerleştirdikleri bir köyden gelmiş. Bana memleketimi görme fırsatı bırakmadılar. Soykırım olmasaydı; nerede doğacaktım, nasıl insanlar içinde olacaktım? Ermeni aydınları hâlâ sağ olsaydı, Türkiye nasıl olacaktı? Ülke kendi sonunu getirdi. Katlettiler. Şu an ülke bok yuvası. Acıma hissim var. Gözüme zavallı geliyorlar. 1915'i ben yedinci sınıfta öğrendim. Gayet açık olarak evde 1915 konuşulurdu. Annem politik olayları takip eder, ama benim olayların içinde olmamı istemez. 'Uzak dur, ne işin var kızım' der. Kamp Armen'e gitmek için yeri yerinden oynattım. 1915'i çok açık konuşuruz ev içinde ama çok uzadığı zaman anneannem duyulanıyor." (Arsine, 19, Öğrenci, Kadın)

1915 için, ailede "Medz Yegern"¹³ denmiyor. 1915'i ilk defa gazetede gördüm. Anneannem "Seferberlik" der. Annem "Çart"¹⁴ ve "Kesim" diyor. Ağırlıklı olarak "Çart" denir. Tehcir kullanmayı sevmiyoruz. Sanki üç kişiyi otobüse bindirmiş gibi. Ben "Soykırım" terimini duymadım aileden. (Aras, 22, Öğrenci, Erkek)

1915 Tehciri'nin en önemli etkisinin kültürel yıkım olduğunu belirten, Tehcir sonrasının Anadolu'yu kültürel açıdan sarstığına işaret eden görüşmecilerimiz var. Bu konu Cumhuriyet sonrası Anadolu Ermenilerini konu edinen araştırmalarda da belirtilmiştir.¹⁵

1915'i kültürel soykırım olarak tanımlıyorum. 1915'in benim açımdan nüfus olarak önemi yok. İster üç yüz bin ister bir milyon ölmüş olsun. Ama sonuçta 1915 öncesinde yüzlerce binlerce kilise, okul varken şu an Anadolu'da hiç kalmadı. Kalan kiliselerde de ibadet eden yok. Şair, edebiyatçı, müzisyen, marangoz yok. Ben kültürel soykırım olmasına üzülüyorum. "Yüzyıl önce yaşanmasaydı ne olurdu?" diye düşünüyorum. Muhteşem olurdu. Kimse de gitmeyi düşünmezdi. Ama bunu düşünmenin kimseye bir faydası yok, sonuçta yaşandı. Şu an yokuz, kültürel anlamda da yokuz. Daha

11 Ermenice nine, büyükanne anlamına gelmektedir.

12 Bugünkü Kocaeli Kartepe İlçesi'ne bağlı Akmeşe köyü.

13 Ermenice büyük felaket anlamına gelmektedir.

14 Ermenice kesim, kırım anlamına gelmektedir.

15 Bu konuda özellikle bkz. Talin Suciyan, *Modern Türkiye'de Ermeniler*, Ayşe Günaysu (çevirmen), Aras Yayıncılık, İstanbul, 2018.

çok mimari yapı görememek, okuyamamak. Soykırım Ermenileri değil, Ermeniliği öldürdü. Sayı tabii ki önemli ama insanların değil insanın yaptıklarının yok olması daha üzücü. İnsanın yerine gelen gelir ama kültürü yaşatmazsan biter. (Varujan, 26, Gazeteci, Erkek)

Ancak ender de olsa, 1915'in tartışılmasını yararsız bulan bunun toplumsal gerilimi yükselteceğini başka bir deyişle kimlik stratejisi olarak hatırlamayı değil unutmayı tercih eden görüşmecilerimiz de var. Saha araştırmasında görüşmecilerimiz arasında bu tutumu sergileyen görüşmeciler olayı ya da "soykırım" tanımını reddetmekten bu tartışmanın yarar getirmeyeceği vurgusu yapıldı:

Olmuşsa olmuştur, olmamışsa olmamıştır. Eğer olmuşsa, neden şimdi yaşayan insanları suçlayayım? Olmadığını düşünen de, "Neden olmadı?" diyor. Anlamıyorum. 1915 için bir şey hissetmiyorum. Bence bu konu tartışılmamalı. Boşu boşuna millet birbirine giriyor. Ben size vurursam, sizin de eliniz armut toplamayacak. Bir şey için savaşıyorsa, bir taraf yok olacak ki; diğer taraf amacına ulaşsın. Ben vurduysam, siz de biraz vursaydınız o zaman. Sonuçta bu bardak kırıldı. Sen, ben fark etmez. Kırıldı. Ama 1915'te yapılanları savunanlara ters gidiyorum. O an, Ermeni damarım kabarıyor. Bence bu mevzu hiç açılmamalı. En güzeli, "Hadi ispatla" diyeceksin, ispatlayamayacak ve gidecek. Araştırmayanlara bizim cemaat "Kör cahil" diyor, ama bu bir ilgi alanı. Bazı insanlar tarihe meraklıdır. Ben bugünüme bakarım. Şu an bana zarar veren var mı, yok. Olursa, ben de zarar veririm. 1915'i ne zaman öğrendiğimi hatırlamıyorum. Ev içinde hiç konuşulmazdı. Dışarıdan öğrendim. Sonra babama sordum. Babam, sınava giriş döneminde kafam karışmasın diye ya da çekindiğinden, "Aman kızım boş ver sonra anlatırım" dedi. (Markarit, 26, Oyuncu, Kadın)

1915, toplumun defansif bir duruş sergilemesine neden oluyor. Ama onu ne olarak algıladığımızın çok fazla önemli olduğuna inanmıyorum. Yapıcı olmak adına bunun ne olduğunu tartışmak yerine bunu nasıl aşabileceğimize odaklanmak lazım. 1915 hakkında hiçbir kelimeyi yakın hissetmiyorum. Hayatta hiçbir şeyi hiçbir zaman kesin yargılarla ifade etmedim. Ermeni kimliğim açısından 1915 temel önemde değil ama toplumda büyük bir etkisi var. Çünkü ortak geçmiş üzerinden bir birliktelik sağlıyor. (Talin, 23, Öğrenci, Kadın)

Aşağıdaki görüşme alıntısı ise 1915 tartışmasının Ermeni Gençler açısından bitmiş bir tartışma olduğunu ve tanımının isimlendirilmesinin artık tartışma konusu olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Yukarıda alıntıladığımız iki kişi dışında tüm görüşmecilerin önem verdiği husus genel olarak 1915'ten ders çıkarılması gereğidir.

1915 üzerinden yüzyıl geçmiş olabilir ama dünya için yüzyıl o kadar da uzun bir süre değil. Ders çıkarmak lazım. Biz değil. Biz zaten biliyoruz. Politika malzemesi yapmamak lazım. 2007'den de ders çıkarmak lazım... (Zare, 19, Öğrenci, Erkek)

Hrant Dink'in suikaste uğradığı 2007'de... Sevag Balıkcı'nın öldürüldüğü 2011'de hem geçmişin trajedilerini anımsatan hem de bilinci, dayanışmayı yükselten tarihler olarak öne çıkıyor. Özellikle 2007'nin genç kuşak üzerindeki etkisi önemli. Görüşmecilerimiz arasında 2007'yi hafızalarında önemli bir travma olarak 1915'i hatırlatan, bu anlamda bilinç oluşturan bir tarih olarak görenler çok. Aşağıdaki görüşme alıntıları 2007'nin hem Ermeni sorunu tartışmaya açan hem de Ermeniler arasında korkuyla beslenen içe kapanmaya yol açan çelişkili etki algısını göstermektedir:

2007 benim için değişimi ifade ediyor... Geri dönüp 2007'ye baktığımda, o günden sonra kendiliğimden dışa döndüğümü ve zincirlerimi kırdığımı hissediyorum. Hrant'ı sahiplenen insanları görünce; "Aslında bak biz yalnız değiliz" diye düşündüm. "Hepimiz Ermeni'yiz" meselesinde Hrant'a sahip çıkıldığını gördüm. 2007'den sonra bakış açısı değişti. Türkiye'de öteki mevzusu tartışılmaya başlandı, ötekiler görünür oldu. İnsanlar ötekileştirmemeye özen gösterdi. Ermeni toplumunda ise "Bak işte! Büyük topluma ait hissettiğinde, sana ait olmadığını hatırlatırlar" kaygısı yaşandı. (Lerna, 27, Solist/Oyuncu, Kadın)

Benim jenerasyonuma soykırım hep hikâyeydi. İlk darbe Hrant ile daha sonra ise Sevag ile vuruldu. Hâlâ tehlike altındayız. Benim kuşağım için soykırım hâlâ devam eden bir olgu oldu... Yeni tanıştığım Türklerle tanışıyorum umutlanıyorum sonra Sevag'ı öldürüyorlar, Ermeni'yi küfür olarak kullanıyorlar. (Aras, 22, Öğrenci, Erkek)

Ancak çoğu görüşmecimiz Hrant Dink suikastı ve ardından yapılan anmaların hem Ermenilerin görünürlüğüne ve farklı kesimlerle dayanışmayı arttırdığını hem de hayatıyla örnek olan Dink'in Ermenileri dışa açılmaya teşvik ettiğini iddia etmekteler:

1915'ten 2007'ye kadar bu toplumda bir suskunluk vardı. Hrant bunu açmaya çalışıyordu. Halkların kardeşliği için mücadele ediyordu ve bu ölümüne sebep oldu. Öldükten sonra açıldık. "Çok konuşuyordu" diyenler de vardı cemaatte. Uzun zaman sonra "soykırım" kelimesini ilk kez kullandı ve bizi görünür kıldı. Ve herkese "Biz buradayız, gitmedik ve iyileşiyoruz" dedi. Yürüyüşlerde çok az Ermeni vardı. Ezilen tüm halklardan insanlar vardı. Daha sonra her sene Ermeni sayısı artmaya başladı. (Arşak, 20, Öğrenci, Erkek)

Gezi'yi Hatırlamak

Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli toplumsal hareketi olarak 2013 Haziran ayı boyunca Türkiye'nin birçok kentinde etkili olan Gezi Hareketi'nde özellikle kadınlar¹⁶, LGBTI bireyler¹⁷ ve bazı etnik-dinsel azınlıklar belirleyici toplumsal aktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Gençlerin belirleyiciliğine hatta Gezi eylemlerinin 1968 Kuşağı ve diğer toplumsal kuşaklarla karşılaştırılabilecek bir toplumsal kuşak oluşturduğunu iddia eden akademik çalışmalar yapılmıştır.¹⁸

Gezi Parkı gençlerini çıkarlar değil değerler birleştirmektedir. Başka türlü bu denli farklı sınıfsal, ideolojik, kültürel köken-den gençlerin bir arada durması ve birlikte hareket etmesi çok

16 Özellikle bkz. Buket Türkmen, "Gezi direnişi ve kadın özenler", *Kültür ve İletişim*, 34, Eylül 2014 /Şubat 2015, s.11-35.

17 Özellikle bkz. Ayşe Deniz Ünan "LGBT Movement and Gezi Protests: A Relation in Motion" Yalçıntaş, A. eds.*Humour and Creativity in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* içinde, Palgrave, New York, 2015, s.75-94.

18 Bu konuda karşılaştırmalı bir metin için özellikle bkz. Derya Fırat - Tuba Emiroğlu, "Gezi Kuşağı mı dediniz? Tarihsel Olay ve Toplumsal Kuşakları", Derya Fırat (der.), *Sokağın Belleği* içinde, Dipnot Yayınevi, Ankara, 2014, s.371-401.

güç olurdu. Dominique Reyné'nin yönetiminde yayına hazırlanıp 2011'de basılan ve içinde Türkiye'nin bulunduğu yirmi beş ülkeyi kapsayan niceliksel yöntemle gerçekleştirilmiş bir araştırmanın verileri bize bu taktığı anlamsızlaştıran oldukça ilginç veriler sunmaktadır. Araştırmaya göre Türkiye'deki gençlerin %63'ü ideal toplumun kişisel performansın ödüllendirildiği bir toplum değil de zenginliklerin hakkaniyetli olarak dağıtıldığı bir toplum olduğunu düşünerek bu anlamda araştırma yapılan yirmi beş ülkenin gençleri arasında toplumsal duyarlılık açısından birinci gelmektedir.¹⁹ Belki de gençler sanıldığı kadar maddiyatçı değiller?

Hem "değerlerin", bireysel ve kolektif özgürlükleri öne çıkaran anlayışın hakim olması, hem de yeni eylem araç ve yöntemlerin etkin kullanılması ve küresel ağların öne çıkması gençlerin öznesi olduğu hareketleri Yeni Toplumsal Hareketler bağlamında incelememizi gerektiriyor. Ancak Yeni Toplumsal Hareketler işçi sınıfı merkezli eski tip toplumsal hareketlerden kopuş değil süreklilik bağlamında okunmalıdır. Mustafa Kemal Çoşkun'un tabiriyle Yeni Toplumsal Hareketler doğrudan bir sınıfsal taleple ortaya çıkmasalar bile aktörleri sınıfsal kimlik(ler) taşıyor ve sınıflar arası ittifaklar oluştururlar.²⁰ Daha da önemlisi, Yeni Toplumsal Hareketlerin "değer" ya da "kültürel kimlik" taleplerinin ekonomik yapıdan onun oluşturduğu hiyerarşik düzenden özerk olamayıp, dolaylı sonucu olması nedeniyle sistemle mücadeleyi gerekli kılmaktadır.

Özellikle Ermeni gençleri örneğinde Gayrimüslim azınlık gençlerinin de bu süreçte etkin oldukları ve süreçten etkilendikleri görüldü. Dolayısıyla 28 Mayıs 2013'te başlayan "Gezi Parkı" eylemleri 2007 kuşağını da önemli ölçüde etkilemiştir diyebiliriz. Görüşmecimiz olan Ermeni gençleri de Gezi'den etkilenmekle

19 Dominique Reyné, *La jeunesse du monde, une enquête planétaire*, Lignes de Repères Editions, Paris, 2011, s.109.

20 Mustafa Kemal Çoşkun, "Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61/1, 2006, s.67-102.

birlikte, farklı açılardan değerlendirmektedirler. Genel olarak farklı kimliklerden gençlerin Gezi eylemlerinde birleşmesini olumlu olarak görenler ve bunun gelecek için umut taşıdığını söyleyenler kadar, Gezi'nin arkasından yaşananların hayal kırıklığı olduğunu belirten gençler de vardır.

Birçok genç farklı kimliklerden gençlerin ve diğer grupların Gezi'de birleşmesini ve "direnmesini" gelecek açısından olumlu olarak görürken, Gezi olaylarını faydalı olarak nitelendirmektedirler:

Gezi olayları çok faydalı oldu. Ülkeyi yönetenlere bir tokat atmak lazımdı. Her yerde gözleri var. Köprü diye binlerce ağacı kestiler. Ben, o parkta büyüdüm. Biz orada dayanışma yaşadık. Şu an yine bir problem çıksa, isyan eder; ulusalcılar, Atatürkçüler ve solcular yine birleşiriz. Ama azınlığız. Ülke cahil. Koyun gibiler. (Garbis, 28, Kuyumcu, Erkek).

Gezi'ye gençlerin katılması sevindirici. Görüşleri önemli değil. Bunun devamı da gelir. Sindirilmeye çalışılsa da, elbette aykırı gençler olacaktır. Yakın dönemde bunun devamını bekliyorum. (Lora, 24, Öğretmen, Kadın)

Gezi, 2007'den daha büyük bir kırılma. Siyasi şeyler karışmasa daha iyi olurdu. İnsanlar, "Mühür kimdeyse Süleyman odor" mantığına karşı çıktı. Kenetlenemediğimizi gördük. (Ara ,30, Erkek)

Geziden sonra her gencin içinde oluşan umut bende de oluştu. Aşık olunca keleklerin uçuşması gibi. Ama şu an söndü. Gezi'ye çok aktif olmasa da gittim, dolandım ve gezdim. (Alen, 25, Üretim Mühendisi, Erkek)

Görüşmecilerimizden Lori gelecekte göç kararı alırken Gezi'nin etkisinin 2007 Hrant Dink suikastıyla kıyaslamakta ve kendi kuşağı açısından Gezi'nin 2007'den daha etkili olduğunu söylemektedir:

Mantıken yurt dışına çıkmam gerekir ama buraya kök saldım ve gitmek çok zor bir ihtimal. Bizim nesil için 2007'den ziyade Gezi daha etkili oldu. Şimdiki gençlerin Gezi'den önce en büyük dertleri doğum günü mekânı ayarlamaktı. Geziyle birlikte insanlar bir ide-

olojiye sahip olmanın önemini anladılar. İnsanlar ne için mücadele ediyorlar onu gördüler. Hocaların kapısında not beklemenin bir mücadele olmadığını, mücadelenin ne olduğunu anladılar. İnsanların neleri feda ettiklerini görünce de kafalarında bir şeyler açıldı. (Lori, 25, Editör, Kadın)

Alis, Avedis ve Pelin, Gezi sayesinde farklı görüşten gençlerin ve grupların arasındaki duvarların yıkıldığını belirtirken; toplumsal hareketlerin gençlerin ilişkilerini nasıl etkilediğini şu sözlerle anlatmaktalar:

Gezi döneminde Habertürk'de pazarlama bölümünde stajyerdim. O dönem sürekli olarak gazete protesto ediliyordu. Arka kapılardan kaçıp, gaz maskemizi takarak işten sonra Gezi'ye gidiyorduk. İçeridekileri yandaş zannediyorlardı. Gezi iyi oldu. Ayrımcılığı, gruplaşmayı ve aramızdaki duvarları yıktı. Gezi'de çadır kuranlar, beraber oturanlar, katılanlar kimsenin dinini, dilini umursamadı. İnsanların kısa bir süre için de olsa din, dil ve millet kavramından çıkıp, biz insanız kavramına odaklandığı nadir yerlerdendi. Hâlâ bir kısım bunu sürdürüyor. Ben umutluyum gelecek adına. Neden umutsuz olayım ki? Herkes umutsuz olursa, nasıl çıkacağız aydınlığa? (Alis, 25, ESatış Personeli, Kadın)

Gezi başka bir boyut. Çok güzeldi. Solcusu, milliyetçisi ve dincisi yan yana durabildi. Biri namaz kılarken, diğerleri yağmur yağarken üstünü örttüler. Bunlar yapılabiliyormuş. (Avedis, 25, Öğretmen, Erkek)

Gezi'de ise kolektif bir ruhun olması ve insanların bir amaç uğruna din-dil fark etmeksizin bir arada olması hoşuma gitti. Bir şeyi savunmak önemli ve her zaman olan şeyler değil. Olunca katılmak lazım. (Pelin, 23, Öğretmen, Kadın)

Gençler arasında yıkılan bu duvarların Ermeni cemaatine de olumlu etkisi olduğunu söyleyen gençler, örnek olarak Soykırım anmasının Gezi'den sonra daha kalabalık bir hale geldiğini ve toplumu dönüştürdüğünü belirtiyorlar:

Gezi olaylarından sonra bizim jenerasyondaki sert duvarlar yıkıldı. Dink'in ilk yürüyüşüne çok az Ermeni katıldı. Son zamanlarda bu sayı arttı ve bu duvar da yıkıldı. Korku ve duvar paralel olarak yaşıyor. Gezi'den sonra soykırım anması daha kalabalık olmaya başladı. (Arşak, 20, Öğrenci, Erkek)

Gezi toplumu bir yere kadar dönüştürdü. Biz Gezi'de "Bizim mezarlığımızı aldınız ama parkımızı vermeyeceğiz" dedik. Toplum, "Ermeni geliyor ve bizimle mücadele ediyor" dedi. Siyasetten uzak değildik. Değişim oldu. İnsanlara, "Burası Ermeni mezarlığı ama biz mezarlığımızı istemiyoruz, biz yaşam hakkımızı gasp eden devlete karşı buranın ranta açılmamasını istiyoruz" dedik. (Nubar, 24, Arşiv Sorumlusu, Erkek)

Gezi'nin Ermeni gençleri arasında önemli bir etkisi de mekânla kurulan bağıdır. Yervant, Gezi üzerinden Hrant Dink'in sözüne alıntı yaparak; aidiyet ve toplumsal hareketler arasındaki ilişki açısından önemli tespitte bulunuyor:

Gezi'den sonra toprakla olan bağ pekişti. Buranın adamıyım. Buradaki koşullarla sınıyanıyorum. Buranın iyiliği için çabalamak zorundayım. Sesimizi çıkartmalıyız noktası bizi daha da politize etti. Günlerce kaldım Gezi'de. O ağaçlara ait hissettik kendimizi. Bizim ağaçlarımız, bizim toprağımız. Hrant'ın dediği gibi: "Bizim bu topraklarda gözümüz var ama içine girmek için." Biz de o mantığa eriştik. (Yervant, 27, Oyuncu, Erkek)

Görüşmeciler Gezi sayesinde gençliğin üzerine yapışan apolitiklik damgasının kalktığını belirtirken, aynı zamanda Gezi'de yaşadıklarıyla siyasetle tanıştıklarını belirtiyorlar:

Gezi'de ordaydım. Güzeldi. Hem Ermeni cemaatinde hem de Türkiye'de, o genç kitlenin apolitik olduğu söylentisi vardı. Böyle olmadığını gösterdiler. Ama artık geride kaldı ve ülke dikta yolunda gidiyor. (Aram, 24, Emlak-Turizmci, Erkek)

Gezi'ye katıldım. Gezi için aramızda para topluyorduk, ilaç alıyorduk. Gezi'de din, dil ve kimlik yoktu. Tamamen insan olarak orada var olduk ve bir şeyler yaptık. "Gezi komününe gider" tabelası beni çok etkilemişti. (Tamar, 29, Öğretmen, Kadın)

Sadece genç biri olarak düşünürsem Gezi olayları bütün gençliği farklı bir şekilde etkiledi. Ben hiçbir zaman siyasetle yakından ilgili ya da aktif bir insan olmadım. Ama Gezi bir değişimdi ve herkesi uyandırdı. O dönemlerde herkesi bilgilenmeye ve ilgilenmeye itti. (Talin, 23, Öğrenci, Kadın)

Geziden çok etkilendim. Okul Taksim'e yakın olduğu için okuldan çıkıp Gezi'ye gidiyorduk. Bana çok şey öğretti. Siyasetteki çoğu kavramı araştırıp, Gezi'de öğrendim. Siyaseti iyice hayatıma soktum. Çevremdekileri ona göre seçmeye ve daha iyi iletişim kurmaya dikkat ettim. Ortak bir payda da isterlerse insanların buluşabileceğini gördüm. Diğer yandan bu ülkedeki cahilliği gördüm. Öğretim seviyesinden bahsetmiyorum. Kapalı fikirliliği gördüm. Bunları da görünce sevinsem mi üzülsem mi bilemedim. (Arsine, 19, Öğrenci, Kadın)

Varujan'a göre de Gezi olayları sayesinde Ermeni gençlerinin "Biz de bu toplumun içindeyiz demesi" önem teşkil ediyor:

Gezi büyük bir ayaklanmaydı ve cesaret verdi. İki-üç gün gittim. Ortamın içinde olmak heyecan verici. Videolardan izlediğimiz devrim gibi. İçinde olmak ve videodan izlemek başka bir şey. Nitekim geri püskürtüldü. Ermeni gençlerinin ayrı bir eylem yapması önemliydi. Bu bir toplumun tepkisinin dışa yansması ve Ermeniler de "Biz de bu toplumun içindeyiz" diyordu. Platformların çok da önemi yok. Olmak için bile olmak önemli. (Varujan, 26, Gazeteci, Erkek)

Gençlerden bir kısmıysa Gezi'yi heyecanlı ve umut verici olarak tanımlamanın yanı sıra, arkasından yaşananların hayal kırıklığı olduğu görüşünde:

Hrant'tan sonra insanların umudu kırıldı ama aynı zamanda bir dirilme de yaşandı. Gezi'de de büyük toplum ile birlikte direndik ama sonuç ortada. Hayal kırıklığı. (Arşak, 20, Öğrenci, Erkek)

Gezi birçok şeyi değiştirdi ama kaldık orada. Yetti insanlara. Şu an yönetimi beğenen ve beğenmeyen eşit. Beğenmeyen yüzde ellilik kısım birçok şeyin önünü açabilirdi ama pes etti, ettik. Daha sonra diğer ellilik kısım baş gösterdi. İki yüzde elliyi karşılaştığımda,

yönetime hak verenlerin pes etmediğini görüyorum. Zaten etmedikleri için hâlâ yönetimdeler. Diğer yüzde ellilik kısım ise çok çabuk pes ediyor. Bezmişlik var. İnsanlar "Lanet olsun ne olacaksa olsun" diyorlar. (Aris, 23, İşsiz, Erkek)

Artin, Gezi'nin umut verdiğini belirtirken, Gezi'yi; 6 Mayıs 2015 tarihinde, geçmişinde aralarında Hrant Dink'in de bulunduğu çocukların yetimhanesi olarak inşaa edilen Kamp Armen'in yıkılmasına karşı başlayan ve yüz yetmiş beşinci gününde sahibine yani Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı'na bağışlanan Kamp Armen direnişiyle kıyaslamaktadır:

Gezi umut vermişti ama heyecanmış. Dayanışmayı orada yaşadım diyebilirim. Aynı dayanışmayı Validebağ²¹ ve Cerrattepe²² için gösteremedik. Gezi Taksim'de olduğu için kalabalık oldu. Kamp Armen'de o dayanışmayı sadece Gezi'nin gerçek direnenleriyle yaladık. Kamp Armen Beyoğlu'nda olsaydı, daha kalabalık olmazdı. Kamp Armen'e en fazla elli Ermeni genci gitti. (Artin, 21, Öğrenci, Erkek)

Ermeni olmak ve toplumsal hareketlere katılmak arasındaki ilişki gençlerin ailelerinin hafızalarında yer edinmiş durumda. Tamar bu duruma kendisini örnek göstererek, ailesinden gizli olarak Gezi'ye katıldığını belirtiyor:

Annelerimiz babalarımız çok fazla şey yaşamışlar ama biz Gezi'ye kadar hiçbir şey yaşamamıştık. Ailem çok tedirgin olduğu için gittiğimi söylemiyordum. Ermeni olduğun için geride durmamı istiyorlar. (Tamar, 29, Öğretmen, Kadın)

21 Validebağ Korusu sınırında Üsküdar Belediyesi tarafından cami inşaatına başlanması, Ekim ve Kasım 2014'te protestolara neden olmuş, inşaatın koruda yapılasmaya yol açacağı gerekçesiyle "Koruyu Korum" çağrısıyla eylemler yapılmıştı.

22 Cerrattepe, Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Artvin kasabasına çok yakın bir tepedir. Eşsiz biyoçeşitliliği ve doğal güzelliği yanı sıra şehir için su kaynağı olarak bilinir. Sahada bir bakır ve altın madeni inşa etme projesi için 1992'den bu yana tartışma ve protesto konusu yapıldı.

Gitmek mi Zor, Kalmak mı? Bugünü ve Geleceği Ermeni Genci Olarak Düşünmek

Saha araştırmasında gençlerle, gençlerin meslek ve eğitimle ilgili seçimlerinde Ermeni olmalarının etkileri tartışıldı. Bunun yanı sıra, gençlerle ülkenin durumu ile gelecek algıları arasındaki ilişkiyi nasıl kurduklarını ve bu durumda Türkiyeli genç olmakla Türkiyeli Ermeni genç olmak arasında farklar görüp görmedikleri tartışık.

Her ne kadar gayrimüslimlere devlet memurluğu yolu hukuken 1965 düzenlemesiyle yeniden açılmış olsa da pratikte gayrimüslim gençler tıpkı eski kuşaklar gibi bazı kariyer alanlarını gelecek perspektiflerinden çıkarmaktalar. Bu durumu kendilerine özgü bir sorun olarak belirten gençler oldu:

Benim yapmak isteyip de Ermeni olduğum için yapamadığım meslek olmadı ama diplomat olmak isteyen arkadaşlarımla yapamayacak olmaları beni sinirlendiriyor. Bu konuda o kadar objektif olduğumu söyleyemem. Mesela bir Türk'ün başına buna benzer bir şey gelseydi bu derece sinirime dokunurdu diyemem ama bence yine dokunurdu. Çünkü aynı statüye sahip olan iki insandan birine hak veriliyor bu da çifte standart. (Talin, 23, Öğrenci, Kadın)

Gençlerin gelecek tahayyülleri birbirinden farklıdır. Görüşmecilerden bazıları Türkiye'den ayrılmayı düşünürken, bazıları da çeşitli sebeplerden dolayı Türkiye'de yaşamaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. Birçoğu ise gitmekle kalmak arasında tereddüt içindedir. Nedenler ve gelecek stratejileri farklılaşsa da gençlerin tümü Türkiye'de yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmelerden rahatsızlık duyduklarını dile getirmekteler. Bu sorunları bazıları Ermeni olmakla ilişkilendirirken, bazılarıysa Türkiye'de yaşayan herkesin, özellikle her gencin bunları yaşadığını ve göç etmeyi düşündüğünü belirtmişlerdir.

Gelecekte Türkiye'de yaşamayı düşünen görüşmecilerden bazıları bu durumu "alışkanlık", "kök salma", "bağlılık" gibi sebeplerle açıklamaktadırlar. Bahsedilen bu durumlar göçü engelleyici faktörler arasındadır. Bu bakımdan aşağıda aktarılan görüşme alıntıları göç-mekân ilişkisi bakımında önemlidir:

Mantıken yurt dışına çıkmam gerekir ama buraya kök saldım ve gitmek çok zor bir ihtimal. (Lori, 25, Editör, Kadın)

Yurt dışına çıkamam gibi geliyor. Buraya alıştım. Kurtuluş'tan başka yerde kalamam. (Markarit, 26, Kadın)

Bu topraklara bağlılığım var. Biz bu toprakların halkıyız. "Ya Allah Bismillah" diyen insanlar için ben neden yurdumu bırakayım. Dağdan gelen bağdakini kovuyor. (Arsine, 19, Öğrenci, Kadın)

Göç sebepleri arasında gösterilen sebepler, bazı durumlarda "kurulan bağlar", "samimiyet", "aile" ve "çevre" gibi sebepler dolayısıyla görmezden gelinmekte olabilir. Bir görüşmeci Türkiye'de yaşayanları her yerde olabilecek problemler olarak görmekteyken, diğer bir görüşmeciye her şeye rağmen bırakıp gidemediğini belirtmektedir:

Yurt dışına yaşama amaçlı gitmeyi düşünmüyorum. "Türkiye'de ortalık karışık" diyenleri de anlamıyorum. Benim içinde bulunduğum Türkiye toplumunun o samimiyeti, o sıcaklığı orada yok. Her dönem her yerde karışıklık olabilir. Neden gideyim ki? Benim ailem, arkadaşlarım, bütün çevrem burada. (Alis, 25, Satış Personeli, Kadın)

Bugün bile, bu atmosferde yurt dışına gitmeyi düşünmüyorum. "Bu ülke böyle nereye gidecek?" soruları geliyor aklıma ama derin bağlar var. Bırakıp gidemiyorum. Gitmek, on sene önce aklımdan geçmezdi. Şimdiyse "Ne yapacağım?" sorusunu soruyorum. Yine soracağım ama gitmeyeceğim. (Toros, 30, Aşçı, Erkek)

Başka bir görüşmeciye Hrant Dink'in "Biz Ermenilerin bu topraklarda gözümüz var. Var, çünkü kökümüz burada. Ama merak etmeyin bu toprakları alıp gitmek için değil, bu toprakların gidip dibine girmek için" sözüne alıntı yaparak yurt dışına gitmeyi aklının ucundan geçirmediğini söylemektedir:

Yurt dışına çıkmak aklımın ucundan geçmedi. Hrant'ın da etkisi vardır. "Burası bizim topraklarımız, gözümüz var ama içine girmek için." Buralardan gitmek bize göre değil. "Yarın gidiyorum" dersem, Amerika'da ve Fransa'da çok akrabam var. Burayı seviyorum, burası benim memleketim ve kimse benim elimden bunu alamaz (Aram, 24, Emlakçı/Turizmcisi, Erkek)

Bazı gençler de yurt dışına çeşitli sebeplerden dolayı, kişisel gelişim, gezi, eğitim gibi, çıkmayı düşündüklerini ama gelecekte yurt dışında yaşamayı düşünmediklerini belirtmişlerdir:

Dilimi ve kendimi geliştirmek adına yurt dışına gitmeyi düşünüyorum. Orada kalıcı olmak istemiyorum. Burası benim memleketim. (Sarin, 19, Öğrenci, Kadın)

Eğitim için yurt dışına giderim ama yaşamak için düşünmüyorum. Burayı bırakıp gitmek istemiyorum. Şu an kendi topraklarımdayım. Neden gideyim? Türkleri anlamıyorum. Onlar da Orta Asya'dan kovulmuş ama bunun için mücadele etmiyorlar, konuşmuyorlar. (Yester, 20, Öğrenci, Kadın)

Gençlerin azımsanmayacak bir bölümü gelecekte Türkiye'den ayrılmayı düşünmektedir. Türkiye'de yaşanan sosyal ve ekonomik problemler göçün nedenleri arasında gösterilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, gençlerin önemli bir kısmı gitme kararlarının altında yatan sebepleri "Ermeni olmak" yerine daha çok "genç olarak Türkiye'de yaşamak" ile ilişkilendirmektedirler. Bu noktada kimlik ve göç ilişkisi açısından aşağıdaki görüşmeci alıntıları önem taşımaktadır:

Yurt dışında yaşamayı, sadece Ermeni kimliğim ile değil, bu topraklarda yaşayan herkesin bunu düşünmesi gerekli olduğunu düşünüyorum. Geleceğimi, kuracağım aileyi düşünmeliyim. Avrupa'ya gittiğimde, "Ne yapacağım burada, burası İstanbul değil" diyorum. Gidersem özleyeceğimi ve bir parçamı bırakacağımı biliyorum. Gidenlerin mutlu olmasındaki en önemli sebep gittikleri yerlerde de Ermeni çevreye sahip olmalarıdır. (Sonya, 22, Öğrenci, Kadın)

İleride yurt dışına çıkmayı düşünüyorum. Ermeni olmamla ilgisi yok, Türk de olsam aynı kafada olurum. Burası artık yaşanacak bir ülke değil. (Aris, 23, İşsiz, Erkek)

Bir görüşmecimiz de yukarıdaki durumu "kim istemez ki" sözüyle derinleştirmekte ve umudunun tükendiğini vurgulamaktadır:

Kim istemez ki Türkiye'den gitmeyi. Bu ülke çok boktan bir yer. Değişeceğini düşünmüyorum. Gezi'de o kadar güçlüyken, sonunda istediğimizi alamadığımızda; o zaman böyle düşünmeye başladım. O zamana kadar tam umut, tam mücadele vardı. Şimdi ise "Neden kendimi harcıyorum?" diye düşünüyorum. Kendimi bildim bileli AKP var, otuz sene daha da sürecek. Hiçbir şey değişmedi, hiçbir şeyi engelleyemedik. (Burak, 27, Muhasebeci, Erkek)

Ülkenin gidişatından duyulan tedirginlik, aidiyet hissetmeme ve kimliğe yönelik saldırılar da gençlerin kararlarını etkilemektedir. Gençler eğitim amaçlı giderek, gittikleri ülkeye yerleşmeyi düşünmektedirler:

Toronto'da yaşama hayalim var. Gitmedim ama oradaki sakinlik ilgimi çekiyor. Yüksek lisansı orada yapmak ve orada kalmak istiyorum. Çok hevesliyim. Ülkenin gidişatı beni korkutuyor. Bütün dünyada bir karışıklık var ama Türkiye çok tehlikeli adımlar atıyor. Haberleri açınca tedirgin oluyorum ama Kanada ile ilgili olumsuz haber görmüyorum. (Karin, 21, Öğrenci, Kadın)

Fransızca bildiğim için Fransa'ya gitmek isterim. Yoksa İsveç ya da Hollanda da olur. Ne olursa olsun burada benim kimliğim küfür olarak kullanılıyor. Bu ülkede yaşamak benim hoşuma gitmiyor. Birkaç hafta önce Erzurum'da Ermenilerden kurtuluş canlandırması yaptılar. Dört sene önce Diyarbakır'a kilise açılışına gitmek istedim ama sınava denk geldi. Yine de annemin babamın yetiştirdiği toprakları, eski Ermeni izlerini, mahalleleri görmek isterim. İstanbul'a aidiyet hissetmiyorum. (Aras, 22, Öğrenci, Erkek)

Diğer bir genç görüşmeci de yurt dışında geçirdiği deneyimin ardından gitme kararı aldığını ve bu tecrübesinin ardından Hristiyan bir ülkede yaşamının rahatlığını hissettiğini belirtirken, Türkiye'den gitmek isteyenlerin sadece Ermeniler olmadığına dikkat çekiyor:

Her türlü olumsuzluğa rağmen İstanbul'u bırakıp gitmeyi düşünmezdim. Ama İtalya'da bir ay kalınca fikirlerim değişti. O zaman yurt dışında yaşayabileceğimi gördüm. Hem Hristiyan bir ülke hem de son zamanlarda Türkiye'de yaşananlar açısından daha rahat geldi. Yurt dışını sadece Ermeniler değil, Türkiye'de yaşayan birçok insan istiyor. (Tamar, 29, Öğretmen, Kadın)

Görüşmecilerden biri eğitim amaçlı gitmek istediğini, Türkiye'yi özleyeceğini bildiği halde Türkiye'de yaşadığı kaybetme korkusundan dolayı bu kararı aldığını belirtirken, yurt dışında yaşayan akrabalarını işaret ederek; göç ve hemşehrilik ilişkisine dikkat çekmektedir:

Yurt dışına kalıcı olarak gitmeyi düşünüyorum. Her şey kötüleşiyor. Eski anlatılan İstanbul yok. Gelecek yok. Öte yandan yurt dışında da burasını özölüyorsun. Ermeniler yurt dışında İstanbul'u konuşuyor. O yüzden kararsızım ama en azından yüksek lisansı yurt dışında yapmayı düşünüyorum. Avrupa'da akrabalarım olduğu için tercihim Avrupa. Ermeni genci olmamdan ziyade, Türkiyeli bir genç olarak Türkiye'de kaybetme korkusu yaşıyorum. Gitme kararında bu etkili. Yurt dışında akrabalarım olduğundan orayla burası arasında kıyaslama yapabiliyorum. En kötü, yurt dışında okuyup gelirim. İş adamı olmayı düşünüyorum. (Zare, 19, Öğrenci, Erkek)

Gençlerin birçoğu gelecekte yurt dışına gidip gitmeme konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Aile, aidiyet, çevre, mekân gibi etmenler gitmeyi güçleştirici nedenler arasında yer alırken; gelecek kaygısı, Türkiye'yi tehlikeli bulma, işsizlik gibi nedenler yurt dışını cazip kılmaktadır.

2007 Hrant Dink suikastı Ermeni gençler üzerinde farklı etkilere sebep olmuş gözükmektedir. Gençlerden biri 2007'nin ardından bir misyonu olduğunu düşünmeye başlarken; "Hepimiz Hrant'ız" pankartlarını duvarları yıkan pozitif bir dönüşüm olarak görmekte ve göç konusunda şöyle düşünmektedir:

Yurt dışında yaşamayı, bıçak kemiğe dayanmazsa düşünmüyorum. 2007'de hepimizin bir misyonu olduğunu anladım. Büyük toplumun bireyleri yanlış bilgileniyor ve bizim hakkımızda yanlış düşünüyorlar. Bizim misyonumuz, diyalog aracılığıyla kendimizi onlara anlatmak. Büyük toplumla alakalı o sert duvarlar, çizgiler yıkılmış, etkileşimin kapıları açılmıştır. Pozitif bir dönüşüm. "Hepimiz Hrant'ız" pankartları daha öncede vardı, biz görmüyorduk. (Yervant, 27, Oyuncu, Erkek)

Göçü engelleyici faktörler arasında gösterdiğimiz mekâna bağlılık, aile ile göç motivasyonu sağlayan güvenlik ve ekonomik problemler arasında yaşanan içsel çatışma gençleri de etkilemektedir. Talin, daha önceki yurt dışı deneyiminin ardından kafasının karıştığını belirtmekte ve karar almada zorlandığını vurgulamaktadır:

Yurt dışına gitmek birkaç sene önce daha çekici ve daha kolay geliyordu. 'Okulumu bitirir ve başka bir yere yerleşirim' diyordum. Şu anda istiyorum çünkü Türkiye'de hayat her açıdan zor. Güvenlik, ekonomik durum vs.Bu yüzden yurt dışında yaşamayı hâlâ isterim. Ama yaş büyüdükçe burada bırakamayacağın şeylerin olduğunu fark ediyorsun. Aile, arkadaşlar, çevre, İstanbul aşkı vs. Bir sene yurt dışında yaşadım. Çok değil ama özledim. Yine de biteceği belirli olan bir süre için gittiğim için zaten geri döneceğim gibi düşünüyorsun ama temelli gidersem ne hissedeceğimi bilmiyorum. Yerleşme kararını alıp gidersem daha çok zorlanacağımı biliyorum çünkü burayı gerçekten çok seviyorum. (Talin, 23, Öğrenci, Kadın)

Gençlerden bazıları göç konusunda ciddi tereddütler yaşamaktadırlar. İşsizlik oranlarının artışı, toplumsal sorunlar, güvenlik açığı gibi sebepler bakımından Ermeni gençleri Türkiye'de yaşayan diğer gençlerden farksız gören Varujan, umudu olmamasına rağmen yine de kötüle karşı pes etmeme duygusuyla baş başa kaldığını belirtmiştir. Varujan ayrıca, göç kararı verdiği takdirde, gideceği yer seçiminde Ermenilerin orada yaşamasının etkili olmayacağını söylemektedir:

Ermeni gençleri olarak biz asimilasyona maruz kaldık. İnsanlardan ekstra ayrımcı bir durum yok. Ermeni gençlerinin Türk gençlere göre şöyle bir sorunu var diyemem. İşsizlik oranı yüzde on bir ile rekora koşuyor. Türk olduğu gibi Ermeni işsiz de var. Burada gelecek görmüyorum. Kötü bir dönemden geçiyoruz. Ben bunu biliyorum. Yirmi yıl önce de geçiyorduk, ben bilmiyordum ailem biliyordu. Birebir gördüğüm için söyleyebilirim. Değişmesini isterim ama ummuyorum. Fransa'ya gitmem. Orada da, burada da bomba patlıyor; Fransa'da, Brüksel'de de, Avrupa'da her yerde bomba patlıyor. Bilmiyorum nereye giderim. Belki de gitmeyebilirim. Ama gitmek çok isterim. Ermenilerin olduğu yere gitme motivasyonum

yok. Gidebilirim ama tercih etmem. Gitmek çok üzücü olur benim için. Benim büyüklerim burada yaşamak için öldüler. Bu hayata bir kere geliyorum ve sanki pes ediyorum kötülüğe karşı. Gidersem pes ederim. Olay siyasal konjonktürle, toplumla ilişkili. Ne toplumdan ne hükümetten umudum var. (Varujan, 26, Gazeteci, Erkek)

Geçmiş, hatıralar, aile... Artin'in yurt dışına giden abisine "sen orada rakı içip Ermeni halayı açıp türkü dinleyebilecek misin" diyeşi, göç ve hafıza ilişkisinin altını çizirken, Artin'de yaşlıları gibi kararsızlık yaşamaktadır:

Yurt dışına çıkmayı düşünüyorum ama döner miyim bilmiyorum. "Gitmeliyim" diyorum bazen ama... Abim gittiğinde, ona; "Tamam gidiyorsun, babamın tabiriyle kendini kurtarıyorsun da; ya şimdi sen orada sen rakı içip Ermeni halayı açıp türkü dinleyebilecek misin?" diye sordum. Mesela Türklerin ve Ermenilerin daha az olduğu bir yere gitsen bile, senin doğdun toprak burası, Ermenistan bile değil. Benim toprağım Türkiye. Hatıralarım var, hafızam burada, nasıl bırakıp giderim, bilmiyorum. (Artin, 21, Öğrenci, Erkek)

2007 Hrant Dink suikastının arakasından gelen tepkiler ve Gezi olaylarının gençlerin aldığı rol Lora'yı Türkiye'nin geleceği açısından umutlandırırken, diğer yandan nefret söyleminin devamı ve Sevag Balıkcı'nın askerde öldürülmesi samimiyet konusunda düşündürmektedir. Lora'nın göç kararı ülkenin gidişatını göre şekillenecektir:

Yurt dışına çıkma konusundaki fikirlerim ülkenin şartlarına göre değişir. 2007 ya da Gezi'den sonra toplum hakkında fikrim değişmedi. 2007'de destek görmek güzeldi. İnsanlar "Hepimiz Ermeni'yiz" pankartı taşıdılar. Çok az samimi insan vardı. İnsanlar samimi olsalardı, Sevag Balıkcı öldürülmezdi. Nefret söylemi devam ediyor. İnsanlar başkalarına destek veriyor ama bazıları gösteriş için yapıyor. Azınlık seviciler var. "Ermeni komşum var" diyerek gösteriş yapıyorlar. Yine de haklarını yiyemem, yürekten gidenler de var. Gezi'ye gençlerin katılması sevindirici. Görüşleri önemli değil. Bunun devamı da gelir. Sindirilmeye çalışılsa da aykırı gençler olacaktır. Yakın dönemde bunun devamını bekliyorum. (Lora, 24, Öğretmen, Kadın)

Lerna'ysa göç mevzusunu Ermeni olmakla hatta Türkiyeli olmakla ilişkilendirmenin ötesinde küresel bir olgu olarak ele almaktadır. Kendi kararının hissiyat bazında olduğunun lakin düşünce anlamında olmadığının altını çizmektedir:

Yurt dışına çıkmayı düşünüyorum ama ne kadar süreli ve ne zaman olacağını öngöremiyorum. Göç olayına sadece Ermeni olmak üzerinden bakmazsak, bu durumun ülkedeki birçok kişinin taşıdığı bir kaygı haline geldiğini görürüz. Bu kararı yalnızca Ermeni olmak üzerinden vermezdim. Mesleki ve toplumsal faktörler de en az Ermeni olmam kadar ağır basardı. Herkes nereye gidiyoruz kafasında. Eskiden "Hiçbir yere gitmemeliyiz, kendimizi ifade etmeliyiz, var olmalıyız, burası tek renk olmamalı, öbür renkleri de göstermeliyiz" diye düşünürken; şimdi o kadar da emin değilim. Psikolojik çöküntüden de böyle olabilir. Gitmek henüz hissiyat bazında var, düşünce aşamasında değil. Gitmek sırf bu ülkeyle de alakalı değil, dünyada herkes bir yerlere gitmek istiyor. (Lerna, 27, Solist/Oyuncu, Kadın)

SONUÇ

Saha araştırmamız bize günümüz Ermeni Gençliğinin bir çelişkiler kuşağı olduğunu göstermektedir. Ele aldığımız toplumsal kuşak bir yandan Türkiye Ermeni Toplumu'nun dışa açılma sürecinin başladığı 1990'lı yıllarda doğmuş bir kuşak olarak, kimliğini gizlememekte, içinde doğduğu "kimliklenerek entegrasyon" sürecini doğal bir durum olarak yaşamakta. Öte yandan 2007 Hrant Dink suikastı ve 2011 Er Sevsag Balıkçı cinayeti, medyada ve sosyal medyada ve gündelik hayatlarında örneklerine rastladıkları Ermeni karşıtı söylem farklı düzeylerde de olsa gençlerde tedirginliğe neden olmaktadır. Bu çelişkili durum dışa açılmayla içe kapanma arasında belirsiz bir konuma yol açıp kimlik stratejilerini de etkilemektedir.

Bir diğer önemli husus günümüz Ermeni Gençliğinin bazen cemaatle toplum arasında bir arafta kalmasıdır. Ermeni toplumunun sayıca çok küçülmüş olması, geçmişe göre daha homojen olması, hemşehri dernekleri, gençlik dernekleri gibi birçok yeni seküler örgütlenmelerin olmasına rağmen kamu otoritesinin esas olarak Kiliseyi muhatap alması günümüzde bir Ermeni toplumundan söz etmeyi zorlaştırmaktadır. Ermeni mahallesi daha doğru ifadeyle Ermenilerin yoğun yaşadıkları mahalle, eş ve arkadaş seçimine müdahale edebilen aile, kimliği ve kültürü yaşatırken bir yandan da yetiştirme sürecinde gençleri bir ölçüde geniş toplumdan yalıtın Ermeni okulları gibi olgular da bu sürece eklenmektedir. Çoğu yüksek

öğrenim gören dünyaya açılan gençler için tüm bunlar çelişki oluşturmaktadır. Genellikle bu çelişkiler hem kimliği sahiplenme hem de topluma entegre olma, kimliklenme sürecini 'Öteki'yi dışlamadan geniş toplumla ilişkileri sürdürerek aşılmaktadır. Ancak bu durum sürecin zorlu olduğu gerçeğini de değiştirmemektedir.

Saha araştırması sırasında Ermeni dili ile ilişkinin zayıfladığı, sekülerleşmiş Ermeni toplumunda yaşayan birçok görüşmeci için Kiliseyle bağın da zayıfladığı gözlemlenmiştir. Kültür ve kimlik taşıyıcısı olan okullar da müfredat zorunlulukların nedeniyle kültür derslerini Türkçe ve genel müfredata uygun olarak yapmaktadır. Bu durum okulların Ermeni kültürünü aktarmadaki rolünü kısıtlamaktadır. Bu koşullar içinde, mahalle ve okulla olan bağlara sahip olan Ermeni gençler için bile küreselleşen dünyada, on beş milyonu aşkın bir nüfusu barındıran bir küresel kentte mensuplarının sayısı ancak altmış bin kişi civarında kalan²³ belki daha az olan²⁴ sayıca küçük bir kimlik grubuna mensubiyet kimliği sürdürmeyi zorlaştırmaktadır.

Başka bir deyişle günümüz Ermeni Gençliğinin sorunu sadece "Ermeni olmak"; Ermeni olarak toplumda yer almak kendini kabul ettirmek değildir. Ermeni Gençliği aynı zamanda "Ermeni kalmak", kültürü ve kimliği sürdürmekle de sınanmaktadırlar.

23 Bertrand Buchwalter, "Portrait de la communauté arménienne d'Istanbul", Les relations, turco-arméniennees : quelles perspectives? içinde, *Les Dossiers de l'IFEA* 12, İstanbul, IFEA. 2002, s.19-43.

24 Ruben Melkonyan, *a.g.e.*, s.16.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alada, A.B. (2008), *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, İstanbul: Sümer Kitabevi.
- Amsellem-Mainguy, Y ; .Vuattoux, A. (2018), *Enquêter sur la jeunesse*, Paris: Eds.Armand Colin.
- Amyot, J-J. (2018), *A la recherche de liens entre les générations*, Rennes: Presses de l'EHESP.
- Bilgin, N. (1998), "Cumhuriyet Kimliği ve Yurttaş Kimliği", Ünsal, A. (der.), *75 Yılda Tebaadan Yurttaş'a doğru içinde*, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı.
- Blanchet, A., Gotman, A. (1992), *L'enquête et ses méthodes : l'entretien*, Paris : Eds.Nathan.
- Bourdieu, P. (1992), *Questions de sociologie*, Paris: Éditions de Minuit.
- Bozarslan, H. (2018), *Histoire de la Turquie de l'Empire à nos jours*, Paris: Eds.Tallendier.
- Candau, J. (1998), *Mémoire et identité*, Paris: PUF.
- Chevalier, T. (2018), *La jeunesse dans tous ses Etats*, Paris: PUF.
- Cuche, D. (2001), *La notion de culture dans les sciences sociales*, Paris: Editions de la Découverte.
- De Waal, T. (2015), *Great Catastrophe Armenians and Turks in the Shadow of Genocide*, Oxford: Oxford University Press.
- Favre, P. (1989), "De la question sociologique des générations et de la différence à la résoudre dans le cas de la France", Crète, J. ve Favre, P. (der.), *Génération et Politique içinde*, Paris: Economica.

- Fırat, D. (2013), "Bit(iril)meyen Gençlik", Lüküslü, D. ve Yücel, H. (der.), *Gençlik Halleri* içinde, Ankara: Efil Yayınları.
- Fırat, D. (2014), *Sokağın Belleği*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Fırat, D. - Muti, Ö. - Emiroğlu, T. (2017), "Gezi Direnişi vesilesiyle: Türkiye'de Politik Kuşaklar ve 19 Ocak Kuşağı", Fırat, D. ve Erdal, C. (der.), *Devrimci bir pusula: Gezi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Grigoriadis, I.N. (2016), "Azınlıklar", Heper, M. ve Sayan, S. (der.), *Dünden Bugüne Türkiye* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Halbwachs, M. (1994), *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris: Éditions Albin Michel.
- Isabelle, T.L. (1990), "Stratégies identitaires et minorités: le point de vue du sociologue", Camilleri, C., Kastarsztein, J., Lipiansky, E-M., Malewska-Peyre, H., Taboada-Leonetti, I., Vasquez-Bronfman, A. (der.), *Les Stratégies Identitaires* içinde, Paris: PUF.
- Kaya, A. - Tarhanlı, T. (2005), *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları* içinde, İstanbul: TESEV.
- Kokoreff, M. (2003), *La Force des Quartiers*, Paris : Eds. Payot & Rivages.
- Korucu, S. - Nalcı, A. (2014), *2015'ten 50 yıl önce 1965*, İstanbul: Ermeni Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını.
- Lebaron, F. (2014), *35 grandes notions de la sociologie*, Paris: Eds. DUNOD.
- Mannheim, K. (1990), *Le problème de générations*, Paris: Nathan.
- Melkonyan, R. (2012), *La communauté arménienne d'Istanbul des années 1920 à nos jours*, Eds. SIGEST.
- Mozère, L. (1999), *Intelligence des Banlieues*, Paris : Eds. de l'Aube.
- Mucchielli, A. (2003), *L'Identité*, Paris: PUF.
- Özdoğan, G. G. - Üstel, F. - Karakaşlı, K. - Kentel, F. (2011), *Türkiye'de Ermeniler. Cemaat-Birey-Yurttaş*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Paulet, J.P. (2001), *Géographie Urbaine*, Paris : Armand Collin.
- Poche, B. (2000), "La Sociologie et la question de l'espace", Pages, D.; Pelissier, N. (der.), *Territoires sous influence* içinde, Paris: Eds. Harmattan.
- Poutignat P. - Streiff-Fenart J. (1995), *Théories de l'ethnicité*, Paris: PUF.

- Reynie, D. (2011) *La jeunesse du monde, une enquête planétaire*, Paris: Lignes de Repères Editions.
- Sakaoğlu, N. (2003), *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schütz, A. (1987), "Sur les Réalités Multiples", *Le chercheur et le quotidien*, Paris: Méridiens- Klincksieck.
- Simon, P-J. (1999), *La Bretonnité. Une ethnicité problématique*, Rennes: Presses Universitaire de Rennes.
- Suciyan, T. (2018), *Modern Türkiye'de Ermeniler*, Günaysu, A. (çev.), İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Tarrius, A. (2000), *Les Nouveaux Cosmopolitismes*, Paris: Eds.de l'Aube.
- Turan, Ö. - Öztan, G.G. (2018), *Devlet Akı ve 1915: Türkiye'de "Ermeni Meselesi" Anlatısının İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünan, A.D. (2015), "LGBT Movement and Gezi Protests: A Relation in Motion", Yalçıntaş, A. (der.), *Humour and Creativity in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* içinde, New York: Palgrave.
- Yeğen, M. (2006), *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

- Alver, K. (2010), "Mahalle, Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği", *İdealkent*, sayı 2, 116-139.
- Anatrella, T. (2003), "Les Adolescents", *Etudes*, 7, 37-47.
- Avar, A.A. (2009), "Lefebvre'in Üçlü- Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan-Mekân Diyalektiği", *Dosya*, 7-16.
- Bilal, M. (2005), "Türkiyeli Ermenileri Hatırlamak", *Birikim*, no: 193-194, 122-125.
- Buchwalter, B. (2002), "Portrait de la communauté arménienne d'Istanbul", *Les relations, turco-arméniennes: quelles perspectives? İçinde, Les Dossiers de l'IFEA 12*, İstanbul, IFEA.
- Castel, R. (1995), "Les Pièges de l'exclusion", *Lien Social et Politique-RIAC-34*, 13- 21.

- Caymaz, B. (2005) "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde laiklik tartışmaları", *Bilgi ve Bellek*, no: 4, 173-185.
- Caymaz, B. (2007), "La laïcité en Turquie: le poids de l'héritage ottoman", *International Journal of Turcologia*, 2/2, 22-33.
- Chamboredon, J.C. (1970), "Proximité Spatiale et Distance Sociale: les Grands ensembles et leur peuplement", *Revue Française de Sociologie*, 11/1, 3- 33.
- Coşkun, M. K. (2006) "Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61/1, 67-102.
- Di Méo, G. (2002), "L'identité: une médiation essentielle du rapport espace/société", *Géocarrefour*, 77, 175-184.
- Galster, G.C. (2001). "On the nature of neighbourhood". *Urban Studies*, 38, 2111-2124.
- Göregenli, M. - Karakuş, P. - Özgen, Kösten E.Y - Umuroğlu, İ. (2014), "Mahalleye bağlılık düzeyinin kent kimliği ile ilişkisi içinde incelenmesi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 73-85.
- Gutnik, F. (2002), "Autour des mots: stratégies identitaires, dynamiques identitaires", *Recherche et Formation*, no: 41, 119-130.
- Komşuoğlu, A. (2008), "Anadolu'dan İstanbul'a bir göç hikâyesi", *Türkoloji Kültürü*, 1/1, 89-104.
- Köksal, A. (2010), "Mahalle, mekan ve hayatın esrarlı birlikteliği", *İdealkent*, 2.
- Lagrée, J.C. (1991), "Génération!" *Les Annales de Vaucresson*, no: 30-31.
- Marti, P. (2008), "Identité et stratégies identitaires", *EMPAN*, no: 71, 56-59.
- Massicard, E. (2002), "Etre pris dans le mouvement. Savoir et engagement sur le terrain. Partie 1", *Cultures & Conflits*, 47, 117-143.
- Minassian, T.T. (2005), "Les Arméniens de Constantinople au XIXe siècle. Essai de topographie urbaine", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 143-160.
- Oran, B. (2006), "Türkiye'de Ermeni Kimliğinin Yeniden yapılanması ve *Agos* Gazetesi", *Eğitim-Bilim-Toplum Dergisi*, 4/16, 146-157.

- Pérouse, J.F., (2004) "Interroger le quartier, quelques repères terminologiques et méthodologiques", *Anatolia Moderna*, 10, 127-129.
- Şimşek, S. (2004), "New Social Movements in Turkey since 1980", *Turkish Studies*, 5/2, 111-139.
- Türkmen, B., (2015), "Gezi direnişi ve kadın özenler", *Kültür ve İletişim*, No:34, Eylül 2014 /Şubat 2015, 11-35.
- Yumul, A. (2005), "Azınlık mı vatandaş mı", s.101-121. Kaya, A. ve Tarhanlı, T. (der), *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde, İstanbul: TESEV.

Gazete

- "Ermeni okullarında öğrenci sayısı arttı", *Agos*, 12 Eylül 2019.
- Kentel, F., "Türkiye'de Azınlık Olmak Araştırması ve Kendi Üzerine Düşünmek", *Agos*, 18 Aralık 2007.

İnternet Siteleri

- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanun-bmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400788.pdf
- <http://www.norzartonk.org/%E2%80%9Cturkiyede-azinlik-olmak%E2%80%9D-arastirmasi-ve-%E2%80%9Ckendi-uzerine-dusunmek%E2%80%9D/>
- <http://www.norzartonk.org/>
- Kaya, N. (2012), "Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar",
<http://secbir.org/images/haber/2011/01/18-nurcan-kaya.pdf>
- Lupton, R. (2003), "Neighbourhood Effects: Can we measure them and does it matter?", CASE, London School of Economics, Center for Analysis of Social Exclusion.
<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEPAPER73.pdf>

Görüşmeler

"Topik olduğumuz zaman seviliyoruz"

Lerna, 27, Solist/Oyuncu, Kadın

Ermenilik küçükken özel bir farklılık ifade etmiyordu. Ermeni okulunda okuyordum ve farklı olan bir şey hissetmiyordum. Sadece Ermeni çevresinde değil, aynı okulda yetişmiş olmanın bende bir muhafazakârlık yaşattığını düşünüyorum. Liseden sonra kimliğimle ilgili daha fazla bilinçlendiğimi, daha doğrusu alt yapının açığa çıktığını fark ettim. Okulda Ermenice dersler bizim için sıkıcı olurdu. Yapmamızı istedikleri bir şey olarak algıladık. Mezun olup, ders olarak yükümlülük ortadan kalkınca; Ermenice edebiyattan, müzikten ne kadar keyif aldığımı fark ettim. Ermenilik kısaca sanat demek.

"Ermeni okulu dili yaşatmayı ifade ediyor"

Ermeni okulu dili yaşatmayı ifade ediyor. Ermeni okullarının kimlik aktarımında fazla etkili olduğunu düşünmüyorum. Bütün arkadaşlarımın kimlik aktarımında etkili olmadı. Bize bir alt yapı kazandırmak amacıyla gayret gösteriyorlar ama bu kişilere bir kimlik kazandırılmalı diye mi, yoksa minimal düzeyde bir şeyler devam etsin diye mi; çok ayırt edemiyorum. Olumsuz anlamda değil ama

sonuca baktığımda bunu görüyorum. Ortada bir gayret olmasına rağmen kim ne kadar alabiliyor, bilmiyorum.

Ermeni okulundan mezun olmak hem ayrıcalık hem de sorun olabilir. Bunu ayrıcalık olarak görüp yaşamlarını öyle sürdüren, evlerinde Ermenice konuşan küçük bir kitle var. Olumlu anlamda bunu bir fırsat olarak görenler de var. Zenginlik olarak görenler de var, yük gibi görenler de... Bu durum daha sonra hayatta bulunmak istediğimiz ve tutunmaya çalıştığımız ortamlara göre değişiyor.

Ermeni kültürü kiliseyle iç içedir. Ermenilerin Hristiyanlığı devlet olarak kabul eden ilk topluluk olmasının etkisi var. Ermeni kültüründe inancın ve kilisenin büyük etkisi var. Kilise beni olumlu anlamda etkiledi. Kilisede Ermenice bir yaşam var ve oraya gittiğimde Ermenice şeyler duyuyorum. Her hafta gidersem dilimde kullanabileceğim bir şeyler ediniyorum. Eskiden çok, şimdi az gidiyorum. Özel bir durum yok, vakitsizlik. İnançlı biriyim.

Ailemde Türkçe konuşulur. Yüzde yirmi Ermenice kullanılır. Babam ilkokulu Ermeni okulunda, daha sonra ise Türk okulunda okumuş. Annem ise Kartal'da büyüdüğünden ve orada okul olmadığından dolayı hiç gitmemiş. Annemle babam, kendileri Ermeni kültürüne çok hakim olmadıklarından ve bizim kültürle iç içe büyümemizi istediklerinden Ermeni okuluna yolladılar. Dedelerle, ninelere aynı evde büyümedik ama etkileşim vardı. Babamın babası Ermenice masallar anlatırdı. Tertemiz İstanbul Ermenicesi bilirler. Annem konuşabilir ama yazamazdı. Son zamanlarda ufak ufak yazmayı da öğrendi.

"Ermeni kültürü deyince aklıma Gomidas¹ geliyor"

Birey, din ve aileyle ilişki içerisinde olmalı. Kişinin bu ilişkiyi kendi iradesiyle belirlemesini tercih ederdim. Şu an okulların da

1 Gomidas Vartabed (1869-1935): Kütahya doğumlu, Ermeni müzikolog ve koro şefi. Ayrıca bkz. Aram Andonyan, *Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında*, Belge Yayınları, İstanbul, 2012.

kilisenin de çok baskın olduğu durumlar olabiliyor ve bu durumun bireyler üzerinde etkisi çok hissediliyor. Sivil hareketler daha çok az ve çok yeni. Sivil oluşumlar daha aktif olup; kilise ve cemaatten kopmadan daha bilinçli ve daha kişisel tercihlerle oluşumlar sağlanmalı. Normal olan bu. Bu konuyu Ermenilik üzerinden değil de inanç üzerinden konuşuyor olsaydık; yine aynı şeyi söylerdim. Sınırlar belirlenmeli. Bu durum doğal bir şekilde yaşanmalı.

Sokak çocukluğumu Kınalıada'da yaşadım. Kurtuluş'ta dışarı çıkıp oyun oynadığımı hatırlamıyorum. "Mahalle çocuğu olma" kavramı denilince Kınalı[ada] ama mahalle olarak aklıma Kurtuluş geliyor. Başka mahallede yaşasaydım, herhangi bir Ermeni okuluna ve kiliseye uzak olurdu. Hissettiğim, "Doğup büyüdüğüm yere olan aidiyet mi, yoksa Ermeni çevresi içinde olma durumuna aidiyet mi?" bilmiyorum. Doğduğu yerde yaşayan herkes böyle hisseder.

Ermeni okullarının mezunlar dernekleri var. Yirmi yıl öncesine kadar daha sosyal yerlermiş. Globalleşmeyle birlikte eskisi gibi derneklere gidelim ve çevreden kopmayalım kaygısı yaşanmıyor. Ana sınıfından liseye kadar aynı okulda okudum. Eğer isteseydim, o kültürü devam ettirir ve yine o çevreden çıkmazdım. Ama ben hem o çevreden kopmadım hem de yeni çevreler edindim.

Ermeni kültürü deyince aklıma Gomidas geliyor. Ermenice müzik yapıyorum, daha hiç Gomidas kavırı yapmadık. Günümüzde bir Ermeni gençlik kültüründen bahsedilebilir. Günümüz gençleri daha sivilize ve daha aktif, iyi bir anlamda da daha başına buyruklar. Bizim kuşağımız, benim beş yaş üstüm ve altım, daha fazla büyük toplumun parçasıyız. Bundan mutluluk duyuyoruz ve hâlâ o küçük toplum bilincini de sürdürüyoruz. Sanki biz son kuşaktık. Bizden sonra kimse bir şeyleri sahiplenmeyecek diye korkuyorum. Biz güzel bir kuşağız. Bizden öncekiler büyük topluma kendini çok az bağlı hissetti ama biz daha bağlıyız. Bunu sağlıklı ve iyi bir bağ olarak görüyorum. Bizden sonra bırakın Ermeni olmayı; yaşadığı şehre ve olan bitene uzak bir bireyselleşme olacak diye endişeleniyorum.

"Göz önünde olmam ailemi kaygılandırıyor"

Ermenice müzik yapmaya karar vermemde arkadaşımın söylediği bir söz çok etkili oldu: "Yüzyıl yıl önce İstanbul'da yaşayan bir kültür vardı ve sanki orada durdu." Bugün yapılan üretimlerde de o duraksama noktasını görüyoruz. Ermeni kültürüyle ilgili çok az tiyatro var. Örneğin; Yerevan'daki Gençlik tiyatrosundan bir kişi gelerek; geçen sene Edith Piaf'ı² oynadı. Ermeni kültürüyle alakalı değildi. Ermenistan'dan bir oyun gelirse, dibine kadar Ermeni kültürüyle karşılaşmayı ya da Ermenice bir oyun görmeyi umuyorsun. Keşke öyle bir noktada olsak ve o kadar çok oyun gelse ki; sıkılsak ve böyle oyunları arasak.

Arkadaşlarımla Ermenice yaptığımız müzik, büyük toplumda ve Türkiye'de daha çok kabul gördü. "Küçük toplum bizi kabul etmedi" demiyorum ama büyük toplumda daha çok merak uyandırdı. Olumsuz hiçbir tepki gelmedi. Ailem beni aykırı bulur. "Niye böyle bir ihtiyaç duydun, işinde gücünde ve mühendis olsan" dediler. Benim müzikle ilgilenmem konusunda bakış açıları bu. Öte yandan Ermenice müzik yapmamla ilgili kaygıları ve endişeleri var. Göz önünde olmam onları kaygılandırıyor olabilir. Onları da anlıyorum.

"Pakrat³ abiyi Türkçe okuyorum"

Ermeni toplumundan solistliğimle ilgili tavsiyeler geldi. Ermenice müzik yapmaya ilk başladığımda henüz konservatuara başlamamıştım. Müzik yapmak istediğimi iyi biliyordum ama henüz konservatuarlı değildim. Daha sonraysa solistlik anlamında kendimden hoşnutsuzluğum ve kendimi geliştirmek istediğim bir dönem başladı.

2 Fransız şarkıcı (1915-1963).

3 Gazeteci-yazar Pakrat Estukyan. *Agos* gazetesinin Ermenice bölümü editörüdür. Ermenice yazdığı hikâyelerden bir seçki *Hay Hikâyeler* 2011 yılında Everest yayınları ve *Bantukhd Yerker (Gurbet Şarkıları)* başlığıyla 2013 yılında Aras yayıncılık tarafından yayımlanmıştır.

Ermenice seviyem iyi. Ermeni okullarından yetişen küçük çocuklarla konuşurken keyif alıyorum. Hem aile içinde hem aile dışında Ermenice konuşan ve Ermeniceyi yaşatmaya çalışan küçük bir çevre var. Ermenice dizi ve dergi elimden geldiğince takip ediyorum. Ama kolaya kaçıyorum. Zaten İngilizce filmleri de Türkçe alt yazıyla izliyorum. Doğu Ermenicesini de anlayabildiğimi düşünüyorum. Konuşmaya iki haftanın sonunda adapte oluyorum. Ermenistan'a iki kere gittim. İlk gittiğimde iki hafta kalmıştım. Ermenistan'dan gelenlerle de diyalog kuruyorum. Ama tekrar ediyorum kolaya kaçıp, Pakrat abinin yazıları Türkçeye çevrildiği için çabuk çabuk Türkçe okuyorum. Hâlbuki, Ermenice olarak okumak da ayrı bir keyif.

Okulun rolü, sosyalleşme isteğine ve meslek seçimine bağlı. Yapmak istediğim birçok şeyi okul çatısı altında keşfetme şansım oldu ama yine yapmak istediklerimin okul çevresinde hobi olarak kalması gerektiği diktesini de orada gördüm. Kültür anlamında da ailenin eksik kaldığı yerleri okul tamamlıyor. Bizim ailede edebiyat konuşulmaz; annem ve babamın bilgisi yok; onu okul veriyor.

Kültür ilişkilerinde alfabe faktörü devreye giriyor. Bazen arkadaşlarımla Ermenice konuşmak istiyorum, ben Latin alfabesi onlar Ermeni alfabesiyle yazıyor. Telefonumda Ermenice klavye yok. Bazen Ermenice müzik grubuyla ilgili çalışma yaptığımda, yumurta kapağıya dayanınca, yayımlama durumu olduğunda, o zaman internete girip Ermenice alfabe indiriyorum.

"Herkes bir yerlere gitmek istiyor"

Ermeni olmak geleceğimi bugün ne kadar etkiliyorsa, herkesi etkilediği kadar, gelecekte de o kadar etkiler. Sanatla uğraştığım için olumlu bir etkisinin olacağını düşünüyorum. Ermeni toplumu sanat-kâr bir toplum. Pozitif açıdan bakıyorum ama benim için bugünden sonra öteki olmak soru işareti. 2007'den sonra bu öteki olma daha bir bağrılara basılan bir noktaya gelmişti ama bundan sonra öteki-leştirme anlamında 2007 öncesine mi döneriz, bilmiyorum.

Yurt dışına çıkmayı düşünüyorum ama ne kadar süreli ve ne zaman olacağını öngöremiyorum. Göç olayına sadece Ermeni olmak üzerinden bakmazsak, bu durumun ülkedeki birçok kişinin taşıdığı bir kaygı haline geldiğini görürüz. Bu kararı yalnızca Ermeni olmak üzerinden vermezdim. Mesleki ve toplumsal faktörler de en az Ermeni olmam kadar ağır basardı. Herkes nereye gidiyoruz kafasında. Eskiden "Hiçbir yere gitmemeliyiz, kendimizi ifade etmeliyiz, var olmalıyız, burası tek renk olmamalı, öbür renkleri de göstermeliyiz" diye düşünürken; şimdi o kadar da emin değilim. Psikolojik çöküntüden de böyle olabilir. Gitmek henüz hissiyat bazında var, düşünce aşamasında değil. Gitmek sırf bu ülkeyle de alakalı değil, dünyada herkes bir yerlere gitmek istiyor.

"Hıçkırıklarla ağılıyordum"

1915, yaşadığım ülkede ve doğduğum ülkede üzerine konuşulmaktan kaçınılan bir durum, bir soykırım, bir tabu. Soykırım olarak tanımlıyorum ama direten değil; anlaşılmasını bekleyen, edilgen bir noktadayım. Çok fazla üzerinde konuşmadığımız ama konuştuğumuzu sandığımız bir konu. Bütün bu yerleşik linç kültürünün başlangıcını ifade ediyor.

Bizim ailede bu duruma vakıf olmamız çok istenmezdi. Çocuklarımız öfkeyle büyümesin düşüncesi vardı. Bu da bir taraftan cahil bir noktaya sürüklüyor. Öfkeli hissetmesin ama ne olduğunu da bilmesin mi o zaman? Bu konuyu daha çok arkadaşlarımla konuştum.

Dedemlerle, yani bir üst kuşakla, ailenin anıları üzerinden konuştuk. 1915 değil ama benim dedem "Varlık [Vergisi]'ta gitti" derdi. O tanım çocukken bana ilginç gelirdi. Hasköy'de aile evi varmış, dedem o evi özlemle anlatırdı. Hayatımda ilk defa bu sene bir arkadaşım ile görüşmek için Hasköy'e gittim. Değişik hissettim. Dedemin bana anlattığı semtтейdim. Akşam olduğundan etrafı göremiyordum. "O zamandan bugüne kalmış bir şey var mı?" diye düşünerek

etrafa baktım. O ifadeyi dedem öldükten çok sonra anladım. 1915 ise spesifik olarak bahsedilmeyen ama bir anı anlatılırken, ipuçları dökülen bir durum oldu ailede.

Ermenistan'a ilk gitmem, iki haftalık kültürel turizm şeklindeydi. 2011 yılında Soykırım Müzesi'ne gittiğimde ise mezar, anıt gibi taşlar vardı bir duvarda. Şehir isimleri yazıyordu. Müzede hiçbir şey hissetmedim. Belgeler, fotoğraflar vardı ve bir şey hissetmedim. Hep tekrarlanan ve anlatılan şeylerdi. Ama o duvardan geçerken ülkenin şehir isimlerini Ermeni alfabesiyle gördükçe, içimde bir şey yükseldi, yükseldi. Sonra anıta, yanan ateşin yanına geldiğimdeyse hıçkırıklarla ağlıyordum. Gözlerimden yaş süzülmedi. "Nasıl tanımlıyorsun?" diye soruluyor ya, bir yandan çok da mühim değil nasıl tanımlandığı bu konuda; ne hissedildiği daha önemli. Belki o kişi kendi içinde kargaşa içindedir ve karar veremiyordur ya da bu kadar kötü bir şey nasıl yapılmış olabilir noktasındadır. Orada, işte olmuş diye, şak diye yüzüme vuruldu. Olmadığını hiçbir zaman düşünmedim ama ilk defa açıkça karşılaştım. Orada içimden bir şeyler çıktı.

"Ait olmadığını hatırlatırlar"

2007'de lise sondaydım. Okul *Agos*'un eski binasının arkasındaydı. 2007 benim için değişimi ifade ediyor. Haberi eve gittikten sonra aldım. Bir silah sesi duyulduğunu, eve gittiğimde haberlerden öğrendim. Geri dönüp 2007'ye baktığımda, o günden sonra kendiliğimden dışa döndüğümü ve zincirlerimi kırdığımı hissediyorum. Hrant'ı sahiplenilen insanları görünce; "Aslında bak biz yalnız değiliz" diye düşündüm. "Hepimiz Ermeni'yiz" meselesinde Hrant'a sahip çıkıldığını gördüm. 2007'den sonra bakış açısı değişti. Türkiye'de öteki mevzu tartışılmaya başlandı, ötekiler görünür oldu. İnsanlar ötekileştirmemeye özen gösterdi. Ermeni toplumunda ise "Bak işte! Büyük topluma ait hissettiğinde, sana ait olmadığını hatırlatırlar" kaygısı yaşandı.

Ermenice müzik yapıyorum, iki sene önce bir konser vermiştik. Aret Gıcır'ın⁴ bir karikatürü var ya, "Ben topik⁵ değilim!" Bir gazeteci orada topik mevzusundan bahsetti. Biz, "Yalnızca topik değiliz" dedik. Gazeteye, "Siz topik olun ve bundan gurur duyun, gocunmayın" gibi bir şey yazdı. Biz topik olduğumuz zaman seviliyoruz galiba.

Ben konservatuar çevresindeki arkadaşlarla samimiyim. Başlarda muhafazakâr bir çocukluk geçirdim çünkü hep aynı çevrede büyüdüm. Altı yıldır daha başka bir çevredeyim. Arkadaş olarak hümanist yapısı daha ağır basan insanlarla arkadaşım. Spesifik olarak bu konuyu hiç konuşmadık. Soykırım olarak kabul edip etmemek insanları değerlendirmemde de bir ölçüt değil. Karşı tarafın anlamaya çalışan bir noktada olması yeterli benim için.

4 İstanbul doğumlu Ermeni karikatürist. Çalışmaları *Azınlıkyan* (2001), *Ben Topik Değilim!* (2005), *19 Ocak Öncesine Dönmek İstiyorum!* (2008), *Günden Güne* (2016) başlıklarıyla Aras yayıncılık tarafından kitaplaştırılmıştır.

5 Topik ya da topig: Genellikle patates ya da un ile karıştırılmış, soğan, fındık ve kuş üzümü dolgusunu çevreleyen otlar, baharatlar ve tatlarla tatlandırılmış, nohut bazlı bir hamurdan oluşan vejetaryen köfte olarak düşünülen bir Ermeni yemeğidir.

***"Kimse 'Hepimiz Ermeni'yiz' sloganını
beklemiyordu"***

Burak, 27, Muhasebeci, Erkek

Ermenilik; ulusal kimlik, kültür kimliği ve din karışımıdır. Türkiye'de ilk önce Hristiyanlık üzerinden; ardından da okula gidip, Ermenice öğrenmeye başladığımızda farklı olduğumuzu gördük. Din ile kültürün iç içe karışması ve o şekilde yaşamaya başlamamızla birlikte, eğer aileden de bir bilinç gelmediyse; okulda bilinçlendikçe, ulusal bir kimlik olduğunu anlamaya ve çözümlemeye başladım. Ermenilik benim için okul arkadaşlarımla başlayan bir süreç. Onlarla görüştüğümde ya da okulun derneğine gittiğimde; Ermeniliği yaşıyorum.

"Farklı olduğunu anlıyorsun"

Çocukken sokağa çıktığımızda, sokaktaki diğer çocuklardan bir farkımız yoktu. Top, ebelemeç, saklambaç oynuyorduk. Okul yaşına geldiğimizde ise, biz farklı bir yere, onlar farklı bir yere gidince; farklı olduğunu anlıyorsun. Kültür, kimlik ve din açısından keskin bir şekilde ayrılıyorduk. Ermeni okulu bu ayrımın başladığı yer.

Okul sana kimlik kazandırıyor. Ana dilini ve Hristiyanlığı okulda yeniden öğrenmeye başlıyorsun. Burada din vurgusu yapmamın sebebi, Türkiye'de Ermenilerin kilise çevresinde örgütlenmelerinden kaynaklanıyor. İnançsız bir insan olmama rağmen bu gerçeği yadsıyamam. Okulda Ermenice konuşmaya ve bu sefer yeni arkadaşlarımızla top oynamaya başladık. Öğretmenler bizimle Türkçe dışında başka bir dille konuştu ve biz o dili öğrenmeye başladık. Ancak okul ulusal kimlik açısından; dil dışında bir şey kazandırmadı. Başka okulları bilemem. Lisede daha farklı ama ilkokul ve ortaokulda sadece dil üzerinden giden bir süreç.

Ermeni okulu mezunu olmak bir sorun ya da ayrıcalık değil. Yine de her Ermeni çocuğu mutlaka Ermeni okuluna gitmeli. Çocuklarını Ermeni okuluna göndermeyen aileleri anlamıyorum. Eğer çok güçlü ve kalburüstü bir Anadolu lisesi kazanılmamışsa; çocuk Ermeni okuluna gitmeli. Farklı nedenler de olabilir. Maddi sorunlar, çocuğu gizlemeye çalışma, deşifre olmaması...

Okulun en önemli avantajı, fazladan bir dil öğreniyorsun ve daha iyi bir eğitim alabiliyorsun. Belli bir kontenjan dâhilinde Ermeni olmayanlar da alınmalı. Maalesef okullar buna açık değil. Daha Suriye'den gelen Ermeni çocuklarını kabul etmek de zorlandılar. Kabullenmeme, hor görme durumları var.

"Patrik'in beni temsil ettiğini düşünmüyorum"

Babam Kayseri, annem Malatya Ermenisi, ben İstanbul doğumluyum. Kiliseye çok fazla gitmezler ama muhafazakâr bir ailem var. Ne yazık ki ulusal bir bilinçleri yok. Annem ve babam Ermeniceyi bilirler ama evde konuşulmaz. Anne ve babanın Ermenice bildiğini, ders yapmaya başladığında öğreniyorsun.

Ermenilik din ile başlıyor. Bayramların farklı oluşu ya da Kurban Bayramı'nın kutlanmaması gibi. Kültürün ve dinin farklı olduğunu gördüğünde, bir şeyleri anlıyorsun. Ailemde Ermenilik; ulusal

bilinç ve dille başlamadı. Bu durum dinin toplum üzerinde çok fazla baskın olmasından ve toplumu bir arada tutma özelliğinden kaynaklanıyor.

Türkiye'de Ermeni çocuk yetiştirmek zor bir iş. Çocuğumla okula gidene kadar Ermenice konuşayım, okula gidince de Türkçe öğrensin istiyorum. Çocuk ana dilini öğrenmeli ki; daha sonra bu dile yabancılaşmasın ve dilini hor görmesin. Liselerden çıkan birçok kişi bu dilin ne işe yarayacağını düşünüyor. Dilin iyice benimsenmesi lazım.

Batı Ermenicesi'nin yok olma tehlikesi var. Elimizden geldiği kadar yaşatmamız lazım. O dili yaşatman gerekiyor; kamusal alanda ve her yerde. Ermenice okumuyoruz, televizyon da yok. Kitaplar var, o da okursan var, okumazsan yok.

İnançlı bir insan olmamama rağmen, kültürü sevdiğim için bayramlardan kopanıyorum. Ermeniler açısından, Türkiye'de dinin, ulusal bilinçten daha üstün olduğuna en önemli örnek Vartavar¹. Türkiye'de unutulmuş bir Ermeni bayramı ama Ermenistan'da ve dünya Ermenileri tarafından gayet keyifli bir şekilde kutlanıyor. Pagan dönemden kalma bir bayram. Ben de çok keyifli bir şekilde kutlamak isterim.

Türkiye'de kimliğin din üzerinden tanımlanması ve Patrik'in toplumun tek temsilcisi olarak kabul edilmesi beni rahatsız ediyor. Patrik'in beni temsil ettiğini düşünmüyorum. Seçim yapılsın diye dua ediyorum. Ermeni kimliği; dünyada ve Ermenistan'da da din üzerinden şekilleniyor. Ermenistan'a gittiğinde ya manastıra ya da dağın başındaki kiliseye gidersin.

1 Nuh Tufanı'nı anlatan ve Temmuz ayında kutlanan Ermenilerin en önemli beş yortusundan biri.

"Ermeni kültürünü sahiplenme Hrant'ın öldürülmesiyle başladı"

Samatya'da doğdum. Son bir buçuk aydır Kurtuluş'ta yaşıyorum. Benim için mahalle önemli. Samatya benim için ayrı bir yer, doğup büyüdüğüm yer. Yirmi yedi yaşına kadar orada yaşadım. Liseyi bitirene kadar oradan çıkmadım. Ermeni nüfusunun olduğu ve seküler bir yer olan Kurtuluş da tercih edilebilir. Bağcılar veya Esenyurt'ta yaşayamam. Elit bir düşünce de olabilir. Ermenilerin yaşadığı yerler genelde kilise ve etrafında şekillenen yerler. Samatya, Kurtuluş, Bakırköy, Yeşilköy ve biraz da Kadıköy. Bunların dışında kümelenmiş Ermeni topluluğu göremezsiniz.

Kültür denilince, gözümün önüne kilise ve çevresi geliyor. Okulda Ermeni kültürü ve tarihi dersi görmediğimiz için, zanaat akla gelebilir. Hepimizin ailesinde Kapalıçarşı geçmişi, mihlayıcı, zanaatkâr vardır. Ermeni kültürünü sanattan ayrı tutamayız. Okullarda ne yazık ki böyle dersler yok ya da çok yüzeysel işlendi.

Bizim jenerasyonun Ermeni kültürünü sahiplenmesi Hrant'ın öldürülmesiyle başladı. Globalleşmeyle birlikte; büyük toplumla iletişimi daha kolay kurduk ve duvarları yıktık. Önceden de aktivizm vardı ama Hrant'ın ölümünden sonra daha güçlü bir hal aldı. 1980 öncesi Ermeni aydınlarının Türkiye'deki çalışmalarını yadsıyamayız. Bugün liseden çıkanlar da bir mücadele hattı çiziyor.

Ermeniceyi okula başladığımızda konuşmaya başladık. Üniversiteden çalışma hayatına kadar dört sene hiç konuşmadım. Daha sonra yeniden konuşmaya başladım. Annem ve babam ilköğretim Ermeni okulunda okumuşlar ama Ermenice seviyeleri çok iyi değil. Yazarken ve konuşurken çok hata yaparlar. Çevremde Ermenice konuşan insanlar görünce kullanmaya başlıyorum. Ermeniceyi Ermenistan'a gittiğimde kamuda kullanmaya başladığımda ve etrafta Ermenice tabelalar görünce, tüylerim diken diken oldu. Bir uyanış yaşadım.

Okulda dersler dışında Ermenice kullanılmazdı. Ermenice ödev olarak görülüyor. Eğitim siteminin kendini yenilememesinden de kaynaklanıyor. Dersler altmış yetmiş yıllık kitaplarla işleniyor. Altmış yaşında devrini tamamlamış ve kendini yenilememiş öğretmenler Ermenice dersi veriyor.

Lise sonda sayfalarca Ermenice kelime ezberledim. "Üniversite sınavına gireceğiz, neden bunu bana yapıyorsun? Ezberletme, bırak sınava çalışayım" diyordum, hâlâ da aynı fikirdeyim. Hayata tutunmak için üniversiteye girmek zorundayız. Kapalıçarşı'daki esnafın hali perişan. Aileler de bilinç yok ama sen oraya öğretmen olarak gelmişsen; farklı düşünmen gerekiyor. Çocuklara bu dilin ana dilleri olduğunu göstermen ve bunu içselleştirmen lazım. Sevdireceksin ama lise sonda üniversiteye hazırlanırken; sayfalarca kelime ezberleterek sevdiremezsin.

"Kim istemez ki Türkiye'den gitmeyi!"

Maalesef Ermenice dergileri takip etmiyorum. *Nor Marmara*² ve *Jamanak*³ okumam. *Agos*'un Ermenice sayfalarına göz atarım. Ermenice müzik dinlerim; özellikle geleneksel müzik. Milliyetçi olmasam da; zaman zaman Ermenice milliyetçi, militarist şarkılar da dinlerim, severim. Sanırım bu ezilen milliyetçiliği. Ermenice müzik yapan gruplardan Vomank'ı beğeniyorum, böyle bir eksikliği kapatmaları hoşuma gidiyor.

Ermenice konserlere gitmeye çalışırım. Ermenice diye de her konsere gitmem. Bir yandan kültür konusunda yenilenmeme eleştirisi yapıyorum ama eskiyi de çok seviyorum. Ermeniler de kültürü ayakta tutmak için geçmişe bağlanma var. Diğer yandan, bu topraklarda üretimin yok denilecek kadar azaldığını da unutmamak lazım.

2 31 Ağustos 1940 tarihinde yayın hayatına başlayan, Ermenice yayımlanmaya devam eden günlük gazete.

3 28 Ekim 1908 tarihinde yayın hayatına başlayan, Ermenice yayımlanmaya devam eden günlük gazete.

Okulda sosyalleşme olmaz. Okul okuldur. "Bitsin de gidelim" dersin. Okulun bahçesinde top oynardık. Şimdi de derneğin yaptığı etkinliklere katılıyoruz. Bunlar önemli. Benim lise derneğim Ermenilik ile ilgili çok fazla etkinlik yapmaz. Bar gecesi, türkü gecesi... Ama sonuçta arkadaşların orada ve derneğin para kazanması gerekiyor. Ayakta kalması içi destek verimiz. Bir dönem ben de dernekte görev almıştım. Lisem benim için başka bir şey.

Okulda Ermenilik; dil ve din üzerinden veriliyor. Yegâne kültür dersi Ermenice Edebiyat dersi ama o da çok yüzeysel işlenir. Şair, hayatı, pasajı... Bu kadar. Onun dışında Ermeni Tarihi dersi yok. Sağdan soldan aldığım kitaplarla öğrenmeye çalışıyorum. Okullar müfredat konusunda; okulu kapatırlar, öğretmeni kovarlar korkusu yaşıyor. Hiç direnmediler. Onurlu bir duruş gerekiyor. Evde de Ermeni kültürüyle ilgili bir şey almadığım için okul ve ev arasında karşılaştırma yapamam.

Babam askerde rahat edeyim diye Türkçe isim tercih etmiş. Eylemlere katılmam ailemi korkutuyordu. Ailem, "Yapma etme, yapanların da sonunu gördük" diyordu. Ermeni olmak geleceğimi etkilemez. Tercih edemediğim bir meslek olmadı. Belki başka bir iş yerine gidersem; almazlar, bilmiyorum.

Kim istemez ki Türkiye'den gitmeyi? Bu ülke çok boktan bir yer. Değişeceğini düşünmüyorum. Gezi'de o kadar güçlüyken, sonunda istediğimizi alamadığımızda; o zaman böyle düşünmeye başladım. O zamana kadar tam umut, tam mücadele vardı. Şimdi ise "Neden kendimi harcıyorum?" diye düşünüyorum. Kendimi bildim bileli AKP var, otuz sene daha da sürecek. Hiçbir şey değişmedi, hiçbir şeyi engelleyemedik.

"1915, Ermeniler ve Türkiye topraklarında yaşayan herkes için bir milattır"

1915, soykırımdır diye başlamak istemiyorum. Olayı insani boyutlarıyla anlatıp, daha sonra soykırım denmesini daha doğru

buluyorum. Öbür türlü itici oluyor. Yüzlerce yıl bu topraklarda yaşayan insanların öldürülmesi, sindirilmesi ve gelişmenin durdurulması; tarihin silinmesidir. 1915, Ermeniler ve Türkiye topraklarında yaşayan herkes için bir milattır.

İlkokuldayken, babaanneme Lübnan'dan bir mektup geldi. Kuzenleriymiş. Adres falan nasıl geldi bilmiyorum, tesadüf olmaz. Babaannemin annesinin yeğenleriymiş. Babaannemin annesi de Kayseri'de çok genç yaşta ölmüş. Bunlar 1915'te Kayseri'den Lübnan'a gitmişler ve yıllar sonra bizi bulmuşlar. Ama mektubu okuyamadık. Babaannem ve kardeşi cahil sonuçta. Sadece kuzenleri olduğunu anlamışlar. Daha sonraysa mektup kayboldu. Kim bilir ne yazmışlardı. Onlar da ulaşmaya çalışmadılar, korktular.

1915 hakkında konuşmalar, annemin dedesinin ve anneannesinin ölümüyle başladı. Ölüm oldukça geçmiş konuşulmaya başlandı. Özellikle annemin anneannesi 2008'de doksan beş yaşında öldüğünde bizim Müslümanlaştırılmış Ermeni akrabalarımız olduğunu öğrendik. Cenazeye gelenler anlattı. Dedemin dayısının 1915 döneminde yüksek rütbeli bir din adamı olduğunu ve öldürüldüğünü cenazede öğrendim. Parçaları yavaş yavaş birleştirdim. Bizde dedelerle anneannelerle çok konuşulmadı. Dedemin baba tarafıyla ilgili hiçbir bilgi yok. Babaannem de, "Ne yapacaksın boşver unuttum gitti" der. Bir gizleme hali var. Ondan dolayı bir şey öğrenemedim.

"Ermeniler daha fazla görünür oldu"

Hrant Dink, benim dönemimi ve genç nesli etkileyen biri. 2007'de on yedi yaşındaydım. Üniversite birinci sınıftaydım. Evde, televizyonda son dakika haberiyle öğrenmiştik. Kurtuluş'a geldik. İlk şok anında hiçbir şey anlamadık. Süreç ilerledikçe 2007'nin Türkiye'de yaşayan tüm Ermenilere tehdit olduğunu, göz önüne çıkıp hakkını savunduğun zaman alacağın cevabı gördük. Hrant ki, uç bir noktadan savunmayan bir insandı. 2007'de halkın tepkisi açısından; ters tepti ve bu ters tepiş birkaç yıl sürdü. Kimse "Hepimiz Ermeni'yiz"

sloganını ve sokakların dolu olmasını beklemiyordu. Bu soykırım dışında bir olay. Yıllarca davaların devam etmesi, bir şey çıkarabiliriz ümidi sürdü. Artık aile bile davayı takip etmiyor. Yok o yaptı, bu yaptı denilerek, bir nevi fırsata çevrilmeye başlandı.

2007'nin en büyük etkisi Ermeni gençleri üzerindeki uyanıştır. Gençlerde, hem benim neslim hem de sonraki nesillerde, farklı bir bilinç oluştu. "Biz de bir şey yapmalıyız ve bu ihale tek başına bir kişiye yıkılmamalı" dediler. Ermeniler daha fazla görünür oldu. Gazeteci yazı yazdı, televizyona çıkıldı, öğrencisi örgütlendi. Aktivizm ve örgütlü mücadele başladı. Dernekler kuruldu, boşluk dolduruldu. Hrant Dink öldürülmeden önce olsaydı keşke ama her şey dönemle ilgili. Sonuçta Türkiye'de izin verdikleri zaman yaparsın, vermediklerinde yapamazsın.

On bir yıl Ermeni okulunda okuduğum için çevremde değişik insan yoktu. Apartmanındaki komşuların var ama biliyorsun onlar farklı ve 1915 ya da 2007'yi konuşmuyorsun. Okulda da bir şey öğretmiyorlar. Üniversiteye gidince bir şeylerin farklı ve Samatya dışında da bir hayat olduğunu görüyorsun. Etrafında hiç Ermeni yok. Kars'tan, Manisa'dan gelen yobazlar, ülkücüler var. Sudan çıkmış balığa dönüyorsun. En yakın arkadaşım bir asker oğluydu. Ortamda Ermeni olduğumu söylediğimde, ilk başta çok tartışma olmazdı ama Hrant Dink öldürüldüğünde bu konular hakkında tartışmalar başladı. "İyi ki öldürüldü" diyen de, "Suçsuz" diyen de, bana "Türk" diyen de vardı. 1915'i soykırım olarak kabul edip etmemek bir kriter değil arkadaş olmak için. Bir dönem çok yakın arkadaşım olan kişi MHP'liydi mesela. Bir noktada bunu tartışırsın. Bunu kabul edip etmemeyi arkadaşlık kriteri olarak görmek insanlık değil. Yediğim içtiğim ayrı gitmeyen insana bu demem.

"Hrant mı olacaksın başımıza?"

Artin, 21, Öğrenci, Erkek

Ermenilik; kültürünü yaşadığım, dilini konuştuğum kimliğim. Ermeni okuluna gittim, annem ve babaannemle konuşarak Ermeniceyi öğrendim. İsmimi söylediğinde, anlamıyorlar. Onu hemen Türkçeleştirerek, kendi içinde asimile ediyorsun. Sokağa çıktığımda ismimi öğrendiklerinde zorluk yaşıyorum. Böyle isimleri kullanamıyoruz. İsmim çoğu yerde Ali olarak lanse ediliyor. Dershaneye başladığımda Ermeni olduğumu söyleyemedim.

Ermeni okulu ana dilimizi, kültürümüzü, şairimizi, edebiyatımızı öğrendiğimiz bir yer. Okuduğum Ermeni okulları daha az öğrencisi olan, bundan dolayı da daha bir aile ortamı olan yerlerdi. İlkokulum bir dönem öğrenci sayısının azlığı sebebiyle kapanma durumuyla karşı karşıya kaldı. Okulda dostluğu, kardeşliği öğrendim. Ermeni okulları bana bunu ifade ediyor. Eğer ailem beni Ermeni okuluna değil de başka bir okula gönderseydi; kimliğime bu kadar sahip çıkamazdım ve örneğin bu konuşmayı yapamazdık. Ermenilerin çoğunluk olduğu bir yerde yaşıyorum. Başka yerlerde yaşayan, İstanbul'da Ermenilerin az olduğu yerlerde yaşayan Ermenilerin yavaş yavaş asimile olduğunu ve Ermeni kimliğine sahip çıkmadıklarını görüyorum. Dinimi, dilimi ve kültürümü öğrenmede okulun önemli bir yeri

var. Ermeni okulundan mezun olmak ayrıcalık da değil, problem de değil. İnsanın dilini kültürünü öğrendiği bir yer ayrıcalık da olamaz, problem de.

"Suyu Türkçe istersek, vermez"

Annem ve babam Ermeni okulunda okumamışlar ve Ermenice bilmiyorlar. Abimle ev içinde konuşmuyoruz ama anneanneme gittiğimde, o bizi Ermenice konuşmaya teşvik eder. Suyu Türkçe istersek, vermez. "Dilinize sahip çıkın" der. Kiliseye gitmemizi, kültürden uzaklaşmamızı ve yozlaşmamızı söyler. Benim çocuğum Ermenice öğrensin, dinini de öğrensin, kültürünü öğrensin isterim. Eğer yarın öbür gün biriyle konuşurken; bilmeden konuşmasın isterim. Ermeni dilini, kültürünü bilsin; neden Paskalya kutlanıyor, neden 6 Ocak¹ kutlanıyor; bunları bilsin isterim.

Ermeni olmakla Ermenice bilmek arasında bana göre bir ilişki yok. İngiliz değilim ama İngilizce biliyorum. Eğer öğrenmek istiyorsanız, dil kaybolmaktaysa -ki Ermenice öyle- o dile sahip çıkmak istiyor ve kaybolmamasını istiyorsanız; öğrenmek de, konuşmak da istersin.

Kiliseyle aramızdaki ilişki kopuk. Paskalya haftasında Hz. İsa'nın Göğe Çıkışı olarak tabir edilen Kutsal Perşembe dolayısıyla çok yoğun bir Ermeni kitlesi görüyoruz. Onların da kiliseye gidiş amacı dua ve ibadet etmek değil; amaç toplanmak, lak lak yapmak. Pazar günleri kiliseye baktığımız zaman; çoğunlukla ya yaşlılar gidiyor ya da bomboş. Ben altı yaşındayken, anneannem beni kiliseye götürürdü. Bizde Şabik² var. Duaları öğretilirdi, koroya katılırdım. İçinden gelirse gidersin; zorlama da teşvik de olmamalı. Kiliseler şu an bayramlarda gidilen bir yer haline geldi. Gençler sıkılıyor.

1 Ermeni Kilisesi takvimine göre Noel Bayramı.

2 Kilise ayininde giyilen özel kıyafet.

"Oyundan ilk çıkartılan da hep biz olurduk"

Doğduğumdan beri Bakırköy'de yaşıyorum. Benim çocukluğum biraz farklı oldu, sokağa bir süre sonra çıkamaz hale geldim. Abimle ikimizin ismi de Ermenice. İki tehlikeli isim olarak 90'ların çocukluğunu yaşadık. Taso oynardık, mahalle maçları yapardık. Biz oyuna sonradan dahil olurduk ama oyundan ilk çıkartılan da hep biz olurduk. Bir mola verilirdi, herkes evine giderdi. Kimle oynuyorsun; Ahmet, Mehmet ve biz. Tamam, Ahmet ve Mehmet ile oynayın ama onları aranızdan çıkarın. Bir çıktık, iki çıktık, üç çıktık sonra bizim annemiz de bizi göndermemeye başladı. Dışarı çıkmak istediğimizde; annem, "Çıkma oğlum onlar sizi aralarına almak istemiyor" derdi. O zamanki çocuk kafasını çok eleştirmiyorum ama on yaşındaki çocuklar; "Buralar Ermeni evleri" deyip zillere basıyordu. Sonra biz mahalleden koptuk ve beş altı Ermeni genci toplanarak kendi topumuzu oynamaya başladık. Ahmetler, Mehmetler başka, biz başka yerlerde oynuyorduk ama bir araya gelemiyorduk.

Her okulun mezunlar derneği var ve bu dernekler kış dönemlerinde partiler ve eğlenceler organize ediyor. Ben gitmiyorum. Bir grup genç bir araya geliyor, birbirlerini buluyorlar ve tanışıyorlar. Ben sevmiyorum öyle ortamları. Amaçları farklı. Kız arkadaşım gittiğim zaman ona sarkıntı oluyorlar, sonra da kavga çıkıyor. Birlik olunacak yerde kavga çıkartılıyor. Yazları da aynı durumu yaşıyorum. Ermenilerin toplandığı yer olan adaya kız arkadaşımı görmeye gittiğimde, herkesin diline düşüyorum. Bunlardan hoşlanmıyorum.

Ermeni kültürü; nar patlatmak, edebiyat, şair, yazarlar, düşünürler, kuyumculuktur... Dört yıl Kapalıçarşıda kuyumculuk yaptım. Bizde on bir, on iki yaşına geldiğinde Kapalıçarşı'ya gitmek âdetir. Biz diğer jenerasyonlardan çok daha farklıyız. Pakrat abi³ ya da Rober Koptaş'ın⁴ nesli bizden siyasi olarak da, düşünce olarak da çok farklı. Ermeni geçlerinin düşünce yapısı geçmişe göre daha dar.

3 Agos gazetesi yazarı Pakrat Estukyan.

4 Aras yayıncılık yayın yönetmeni, Agos gazetesi eski genel yayın yönetmeni.

Günümüz gençleri, "Suya sabuna dokunmayalım, işimize bakalım, para kazanalım" mantığındalar. Ama Pakrat abi ya da Rober'e baktığımda; onlar suya sabuna dokunan ve eleştiren insanlar. Ermeni gençleri yönlendirilmiyor. Gençlerin geride durması tercih ediliyor. Gençler açısından günümüzde sadece Nor Zartonk var.

"Her şeyi de 1915'e bağlamak yanlış"

Ermeniceyi ailede ve dışarıda kullanmıyorum. *Agos*'u severek okuyorum. Daha oturmuş; hem Ermeni haklarına hem de diğer haklara yönelik iş yapan bir gazete gibi geliyor. Ermenice müzik olarak Knar ve Vomank'lı dinliyorum. Lisedeyken Ermenice kitap okurdum ama liseden sonra hiç okumadım. Konserlere, Maral müzik topluluğunun etkinliklerine gidiyorum.

Kültür üretimi ve faaliyetler yeterli değil. 1915 yaşandı, belki hâlâ devam ediyor ama her şeyi de 1915'e bağlamak yanlış. Bir müzik yapılıyor içinde soykırım geçiyor; film ve kitap içinde aynısı geçerli. Bir adam çıkıyor ortaya, ailesi 1915'ten kaçmış oluyor. Ermeni denince akla; 1915 veya Hrant Dink geliyor.

İlkokuldaki ve lisedeki arkadaşlıklarım hâlen devam ediyor. Ailelerimiz de görüşmeye başladı. Lisemin mezunlar derneğinin yönetim kurulundayım. Dernekte çok güzel şeyler yapıyoruz. En azından parti yapmıyoruz. Benim okulum diğer okullara uzak kalıyor. Toplum, benim gittiğim okulu eğitimi düşük ve diğer okullardan atılan öğrencilerin toplandığı bir yer olarak görüyor. Okula dışarıdan gelen Ermeni de var. Örneğin Adıyaman'dan biri gelmişti. Çok ciddi bir asimilasyonla karşı karşıya kaldı. Kendi aramızda bile; "Matematiği zayıf, onlar yapamıyor biz yapalım" diyorduk. Şu an çok pişmanım. Eğitim zayıf, yatılı denildiğinden dolayı, bizim okul pek tercih edilmiyor. Ben de diğer okullara soruyorum: "Siz ne yaptınız?"

Bizim okul çok iyiydi, tiyatro gösterileri olurdu, Ermeni edebiyatçıların yazdığı oyunlar oynanırdı, şiir dinletileri yapılırdı.

Ermenice öğretmenimizin de çok etkisi var, ders Ermenice ise ders-te Türkçe konuşulmazdı; mutlaka Ermenice konuşulurdu. Ana dilimizi konuşabiliyorduk.

En yakın arkadaşlarımın hepsi liseden. Bir arkadaşımız yemek yemiyorsa; biz de yemek yemiyorduk. Bir arkadaşımız etüt odasının ışığını ertesi günkü sınavı için açık tutuyorsa, biz ona kapat ışığı demezdik. Dostluğu, kardeşliği, paylaşmayı öğrendim.

Ermeni okullarına Ermeni olmayanların da, eğer eğitim düzeyine ve ortama uyum sağlayacaklarsa gelmelerini isterim. Bir çocuğun okul çağına kadar nasıl yetiştirildiği de önemli. Duvarlarımı dershaneye gittiğimde yıktım. Dershaneden önce bütün çevrem Ermeni'ydi. Gittim ve Ahmet, Veli ve Ayşe ile tanıştım. O adamlar farklı kafadalar. 1915'i, Hrant'ı soruyorlar. "Ermenistan'dan gelmek zor oluyor mu?" diye sorulurdu. O kendine, ben de kendime bir şeyler kattım. Birbirimizin düşüncelerini öğrenerek duvarları yıktık. Üniversitedeyse hayatım değişti. Her halktan arkadaşım oldu. En yakın arkadaşım ülkücüydü. hâlâ tartışıyoruz ama insana insan olduğu için değer vermeliyiz. O, 1 Mayıs'a ve Hrant'ın anmasına gelmez, ama sonra beraber Hocalı için yapılan anmaya giderdik. Okulda daha fazla entelektüel açıdan Ermenice paylaşım oluyor. Evde Hrant Dink, *Agos* ya da Ermeni kültürü üzerine çok fazla konuşmuyorduk.

"Çocuğun adı da Vartan Ahmet olsun"

Cemaat dışı evliliğe olumsuz bakmıyorum ama ailem olumsuz bakıyor. Babam, "Bu bize yakışmaz" der. Babam, "Evlendin, çocuğun oldu, ismi Vartan mı olacak, Ahmet mi olacak? Çocuk Ermeni okuluna mı yoksa Türk okuluna mı gidecek? Kurban mı Paskalya mı kutlanacak?" diye düşünüyor. Ortak kutlansın. Çocuğun adı da Vartan Ahmet olsun. Ne olabilir ki?

Ermeni olmanın askerde durumumu etkileyeceğini düşünüyorum. Gitmek istemiyorum, korkuyorum. Önümüzde çok ciddi örnekler var. Babamın Ermeni diye çenesi kırıldı askerde. Sevag [Balıkçı] öldürüldü. Hrant Dink er olarak kaldı. İlkokul arkadaşlarım askerde Türk faşizmine kaydı, Türk milliyetçiliğini barındırmaya başladılar. "Ellerinde tüfeklerle dağlarda terörist avlıyoruz" diye Facebook üzerinden paylaşımlarda bulunuyorlar. Aynı sınıfta okuduk, Ermeni kültüründen bahsediyorduk. Ne ara buraya geldik? Askerlikte ne var? Ermeniler nasıl bu hale geliyorlar? Korkuyorum.

Yurt dışına çıkmayı düşünüyorum ama döner miyim bilmiyorum. "Gitmeliyim" diyorum bazen ama... Abim gittiğinde, ona; "Tamam gidiyorsun, babamın tabiriyle kendini kurtarıyorsun da; ya şimdi sen orada sen rakı içip Ermeni halayı açıp türkü dinleyebilecek misin?" diye sordum. Mesela Türklerin ve Ermenilerin daha az olduğu bir yere gitsen bile, senin doğduğun toprak burası, Ermenistan bile değil. Benim toprağım Türkiye. Hatıralarım var, hafızam burada, nasıl bırakıp giderim, bilmiyorum.

Hrant Dink öldüğünde korkmuştum. Kendi kendime, "Hrant önemli bir insanmış ve öldürülmüş, ya bize, okullarımıza bir şey olursa" dedim. Çocukken korkum vardı. Lisenin ortasında politize olduk. Korkmamaya başlayarak, "Onlar öldürüyorsa biz de çoğalacağız" durumuna geldim. Biz dört bin yıldır buradayız. Doğduğumuz yer, toprağımız burası. Kültürümüz burada. Ne için korkuyorsun ki?

Hrant Dink öldüğünde alanlara çıkanlar daha çok ezilen Kürt halkıydı. Ermeni ve Türk toplumu değildi. "Biz zaten mücadele konusunda tecrübeliyiz, Kürt de oluruz, Ermeni de oluruz yeri gelir Fildişili de oluruz" dedi Kürt halkı. "Hepimiz Hrant'ız", "Hepimiz Ermeni'yiz" lafı da oradan doğdu. Tahir Elçi'den sonra da "Hepimiz Hrant'ız, Elçi'yiz" dendi. İkisini bağdaştıran olaylar var. Biri Ermeni diğeri Kürt halkının mücadelesini veriyordu. İnsanlık mücadelesi veriyorlardı. Hrant tam anlamıyla iyi bir sosyalistti. Böyle birini kim sever ki?

Gezi umut vermişti ama heyecanmış. Dayanışmayı orada yaşadım diyebilirim. Aynı dayanışmayı Validebağ ve Cerattepe için gösteremedik. Gezi Taksim'de olduğu için kalabalık oldu. Kamp Armen'de o dayanışmayı sadece Gezi'nin gerçek direnenleriyle yaşadık. Kamp Armen Beyoğlu'nda olsaydı daha kalabalık olmazdı. Kamp Armen'e en fazla elli Ermeni genci gitti.

"Suya sabuna dokunmayalım durumu var"

1915, her sabah uyandığımda o acıyı içimde yaşamak demektir. Kim ne derse desin ben her sabah o acıyı yaşıyorsam; birinin kabul edip etmemesi önemli değil. Biri "Katliam" demiş, biri "Soykırım" demiş, önemli değil. Önemli olan acıyı anlamak. Türkiye sanki on numara, hoşgörölü ve herkesin rahat yaşadığı bir ülke ve Türklerin 6-7 Eylül'ü⁵ ya da 1915'i yapma ihtimalleri yokmuş gibi düşünüyor. Gazetelerde; "Öldürseydik bir tane kalmazdı, yapsaydık tam yapardık" diyorlar. Bunlar acıtıyor. 1915 olmasaydı; bugün üç Ermeni vekil olmazdı. Şairler, gazeteler olurdu.

1915'i ilk defa ortaokulda Ermenice dersinde öğrendim. Bir şiir vardı ve şair 1915'te ölmüştü. Hocam anlattı ama tam kafamda oturmadı. Lisedeysen azınlıklara karşı yapılanları öğrendim.

Ailem hiç sevmez böyle durumları. Suya sabuna dokunmayalım durumu var. Anneannem ve dedemlerle de konuşmadık. Onlar da kaçıyor, hiç denk gelmedik, konuşmadık. Abim Polonya'da yaşıyor ve aktivizme kızar. Ailem, "Gitme Nor Zartonk'a, solculuğu mu öğreneceksin; yanlış şeyler yapıyorsun, Hrant mı olacaksın başımıza?" diyor. Korkudan kaynaklıyor.

Hrant öldürüldüğünde ortaokuldaydım. Resim dersiydi. Okul müdürü geldi ve hocamızı çağırdı. "Hrant öldürülmüş" dedi. İster istemez düşünüyorsun; "Acaba önemli biri miydi?" diye. Eve gittim annem ağlıyor. Babam işten eve erken geldi. Herkese onu sordum.

Bizim için konuşan kollayan bir adamdı denmeye başlandı. Eve taziyeye gittik. Cenazeye gittik. Daha sonra babam beni olayların içine sokar gibi oldu ama sonra çıkardı. "Anmalara artık gitme" demeye başladı. "Nasıl olur daha önce Hrant'ı tanımadım ve öğrenmedim" diye kendime kızıyorum.

1915'i ilk defa üniversitede tartıştım. Demokrasi ve İnsan hakları diye, tamamen Kürt sosyalistlerinin oluşturduğu bir grup vardı. Oradaki insanlar farklıydı. İlk toplantıdan sonra anma etkinliği yapacaktık. Diyarbakırlı bir arkadaş geldi, Kürt'tü. "Özür dilerim, benim atalarım seni kesmiş, size kötü davranmış, ben kendim ve atalarım adına sizden özür diliyorum" dedi. Çok garip hissettim kendimi. Ne yapacağımı şaşırdım. Dondum kaldım. "Eyvallah" dedim. Daha sonra birbirimizi anladık, kendimizi geliştirdik, farklı dostluklar kurduk.

1915'i soykırım olarak kabul edip etmemek, arkadaş olmak için ölçüt değil. Soykırım anmasına giderken, arkadaşım "Oğlum bırak zaten ölmüşünüz" diyor. Desin önemli değil. Önemli olan insanlığı. Düşüncesi öyle olabilir ama karakteri iyiye problem değil.

"Çok güzel meze ve dedikodu yaparız"

Garbis, 28, Kuyumcu, Erkek

Ermenilik benim için kökensizlik demek. Babam ve dedem Anadolu'da yaşananları bana anlatıyordu. Benim için bir öneme sahip değil Ermeniliği tanımlamak. Ama yaşarken bundan gurur duyuyorum. Diğer milletlerle ayırım yapmadığımdan ve içimizde çok fazla tip insan bulunduğundan tanımlayamıyorum.

İlkokul dördüncü sınıfa kadar okuduğum Ermeni okulu maddiyatçı bir okuldu ve annem bu duruma kızdığı için başka bir Ermeni okuluna geçtim. O okulda da öğretmenler eğitim açısından yetersiz olduğundan, okulu bıraktım. Ermeni okulları bana bir şey vermediler...

Ailem pazar günleri kiliseye gitmem için ısrar ederdi. Şu an yaşımdan dolayı bu ısrarlar azaldı. Kiliseye bayramdan bayrama giderim. Kendi çocuğumu dindar olarak değil, sosyal demokrat olarak yetiştirmek ve çocuğumun kiliseye sadece bayramdan bayrama gitmesini isterim. Ermenice öğretirim. Ana dilidir, öğrenmesi gerekir. Bizim evde Ermenice konuşulur. Kardeşim liseden mezun olduktan sonra evde sadece Türkçe konuşuldu. Ermeniceyi unuttum.

Cemaat dışı evliliğe çok karşıyım. Sen sevsen bile, muhakkak ileride çocuk olduğunda problem çıkıyor. Vaftiz yaptırmak istiyor-sun ama o çocuk Ermeni olur mu? Karşı tarafın ailesi de soru işareti. Ailem hayatta izin vermez. Problemler muhakkak çıkar.

Kurtuluş'a alıştık, başka yere gitmem. Ermeni ve Rumlar burada olduğundan kendimi çok rahat hissediyorum. Bağcılar'da yaşamam çok fazla dindar var ama modern olmasına rağmen Bağdat Caddesi'nde de yaşamam. Burası bana korunaklı bir yer olarak geliyor. Burada kendimi rahat hissediyorum. Ermenilerin olduğu başka yerde de yaşayamam. Kurtuluş'un yeri ayrı.

Ermeni gençlerinin buluşma mekânı önceden vardı. Sonra yok oldu. Şimdi yavaş yavaş oluşmaya başladı. Nor Zartonk var. Onlara çok olumlu bakıyorum. Bizi çok güzel temsil ediyorlar. Ermeni gençleri sürekli geziyor, tozuyor. Toplanmayı tercih etmiyorlar. Kültürden çok uzaklar. Kamp Armen'e her hafta gittik. Ermeni arkadaşlarım gitmeyi tercih etmediler ve istemediler çünkü onlar Ermeniliği yaşamıyorlar ve hissetmiyorlar. Oysa Ermeni gençliğinin mücadelesi benim için önemli.

"İnsanlar hayatlarında ilk defa Ermeni gördü"

Ermeni kültürünü tanımlayamam ama çok güzel meze ve dedikodu yaparız. Kuyumculuk, tarihten ve küçüklükten beri gelen bir şey. Önceden çocukları bu mesleğe küçükken verirlerdi. Bizi yönlendirdiler. Ama keşke girmesiydik. Okusaydım. Her şey kötü. Çarşıda Ermeniler işi bırakıyor, azaldılar. Kimse para kazanmıyor. Fabrikasyon olduğundan büyük firmalar kazanıyorlar. Zanaat işinde bir dönem Ermeniler çok iyiymiş. O zaman para kazanıyorlardı. Ermeni ustaları mecburen yanlarına Müslümanları aldı. Sonra onlar usta oldu. Çok fazla çıracı usta oldu ve iş beş lirayken, iki lira oldu. Kültür olarak sorarsan; sadece Maral var. Gençler dağınık oldukları için kültür oluşturmıyorlar. Gösterişi ve zenginliği seven bir

Ermeni gençliği var. Kınalıada'ya gideyim takılayım, lüks lokantalarda yemek yiyeyim fikrindeler. Kültürden uzaklaştılar.

Annem Ermeniceyi çok iyi bilir. Babam konuşmaz. *Agos* okurum, Hrant Dink döneminde daha çok beğeniyordum. Vomank dışında Ermenice müzik dinlemem ve film izlemem.

Ermeni okulunda sosyalleştim. Oyun oynardık. Hâlâ görüşürüm hepsiyle. Mesela, bir pazar günü bir grup arkadaşla bir şey yapma durumu artık olmuyor. Okul zamanı iyiydi, şu an derneğe giden insan yok. Dernekte bitmeyen tadilat yapmışlar. İnsanları çekemiyorlar. Öte yandan Ermeni okulunda öğretmenler de yetersizdi. Mezun olduktan sonra öğretmenler sınava girmiş ve yeterlilik testini geçemedikleri için okuldan ayrıldılar. Ermeni kültürünü evde aldım. Annem benimle sürekli Ermenice konuşmaya çalışırdı. Okulda ve evde öğretilen kültür birbirini tamamlıyor.

Ermeni olmak geleceğimi etkilemedi. İsmimden ve soyadımdan dolayı devlet dairelerinde ufak tefek sıkıntılar yaşadım. Her şeye rağmen ülkemden gitmeyi düşünmüyorum. Gitmek isteyenler var. Hrant Dink'ten sonrası olumlu oldu. İnsanlar hayatlarında ilk defa Ermeni gördü. O şekilde bilgi sahibi oldular ve böylece daha cesaretli insanlar çıktı. Ermeniler ve aydınlar cesaretlendi.

"Ülkeyi yönetenlere bir tokat atmak lazımdı"

Gezi olayları çok faydalı oldu. Ülkeyi yönetenlere bir tokat atmak lazımdı. Her yerde gözleri var. Köprü diye binlerce ağacı kestiler. Ben, o parkta büyüdüm. Biz orada dayanışma yaşadık. Şu an yine bir problem çıksa, isyan eder; ulusalcılar, Atatürkçüler ve solcular yine birleşiriz. Ama azınlığız. Ülke cahil. Koyun gibiler.

1915, felaket demek. İnsanların başka görüşü olabilir, ben umursamıyorum. Sonuçta benim için tanım belli. Büyükler bunları anlatmazdı ama evde konuşulurdu. Anneannemle arada konuşurduk. Kendi annesinin ve babasının yaşadıklarını anlattı. İstanbul'a

kaçarak gelmişler. Ailenin bir tarafında Müslümanlaştırma olmuş. 1915'in çözülmesi, Türkiye ile Ermenistan arası ilişkilere bakar. Türkiye çözmek istiyor. Ermenistan çok katı. Soykırım kelimesi önemli. Türkiye'nin soykırım demesi lazım. Bu bir soykırım. O kadar insan ölmüş.

2007'de çok kötü oldum. Dükkânda çalışıyordum. İlk başta hemen idrak edemedim, sonra anladıkça daha kötü oldum. Hrant mahkeme sürecinde tek başınaydı. Ermeniler ne öncesinde ne sonrasında destek verdi. Çok korkak insanlarız, mesuliyet almadık. Hrant tek başına gitti mahkemeye, tek başına mücadele etti. Sonra da öldürüldü. 2007 oldu. "Hepimiz Ermeni'yiz" güzeldi. Cenazesinde çok kişi yürüdü. Çoğu Ermeni değildi, Ermeniler çekindiler. Ermeniler ve Türkler çok konuştuğu için Hrant'ı eleştiriyorlardı. Çarşıda çalışan Ermeniler ve Türklerle tartıştım. Bizim geleceğimiz için mücadele ediyordu. Bu konuda çok hassasım.

"Büyükler asla anlatmıyor"

Sarin, 19, Öğrenci, Kadın

Azınlık olmamızdan dolayı daha milliyetçi bir insanım. Ermenilik benim için önemli şeyler ifade ediyor ve sadece bunu yaşayabilmek adına üniversitede şehir dışına gitmedim. Ermeni arkadaşlarımla, dilimle, gittiğim Ermenice ve Ermenilikle ilgili kültür ve sanatsal aktivitelerle Ermeniliği yaşıyorum.

Bir Ermeni'nin ilkokul çağında kesinlikle Ermeni okuluna gitmesi gerekiyor. Öte yandan ilkokul ergenlik olduğundan bazen yeterli kalmıyor. Asıl karakterin temeli lisede oluşuyor, dünyaya bakış açısını oluşturuyorsun. Diğer yandan da kendi milletle ilgili şeyleri öğrenmek adına Ermeni lisesi de önemli.

Ermeni okulunun kimliğin oluşmasında çok önemi var. Lisede yönlendirmelerle ve evden içeri giren bir Ermenice gazeteyle kimliğini oluşturuyorsun. Ermeni tarihine ve diğer tarihlere farklı açılardan bakmayı öğrendim. Ermenice öğrenerek kendimi gerçekleştirdim. Ermeni okulunda okumak bir ayrıcalıktır. Kendi dilimi biliyorum ve kendimi en iyi şekilde ifade edebiliyorum. Eğer birçok konuda fikir yürütebiliyorsam, bu durumun oluşmasında Ermeni okullarının rolü büyüktür. Diğer okullara göre farklı bakış açım

oluyor. Örneğin, 1915 hakkında başka liselerde ne öğrenebilirdim ki? Elbette belki kendim kitaplardan veya çeşitli yollarla öğrenirdim ama bir öğretmenden öğrenmek ve gerçekleri duymak benim için önemli.

"Bir millet diliyle var olur"

Aile çok önemli. Annem Malatya, babam Elâzığ Ermenisi. Ermenice bilmiyorlar. Gizli saklı yaşamışlar. İsimleri bile Türkçe. Belki de bu yüzden Ermeni kültürüne daha fazla bağlıyız. Evde teşvik ediliyor. Yapamadıklarını bize yaptırmaya çalışırlar. Aileler çocukları teşvik etmeli. Dillini öğretmeli. Ermeni olan biriyle evlenip; çocuğumu o kültürün içinde, Ermenice konuşarak ve Ermenilerin olduğu bir yerde yetiştirmek isterim. Ailem, geçmişle ve kültürle ilgili hiçbir şey anlatmadı ve eksik yetiştim. Daha sonra kendi başıma sorgulayarak öğrendim. Geçmişle ilgili az da olsa bana bir şeyler anlatmalarını istedim. Öte yandan dikkatli olmamı ve kendimi geri çekmemi istiyorlar. Bir yandan onları da anlıyorum.

Bir millet ve bir insan diliyle var olur. Babam elli yaşında Ermenice kursuna gidiyor. Anneannem ve dedem çat pat Ermenice ile tutunmaya çalışmışlar. Dil bir şekilde hayata tutunma açısından önemli bir yer ediniyor. Arkadaşlarım evlerinde Ermenice konuşmuşlar ama benim öyle bir imkânım olmadı.

Ermeni kimliğiyle kilisenin arasında bağ yok. İnanan var, inmayan var. Günümüzde gençler bağlı değil. Bir Ermeni kiliseye de gitmeli ama diğer yandan da ateistse; "Benden daha az Ermeni'dir" diyemem. Aile olarak da Ermeni cemaatiyle çok bağlı değiliz, daha içine kapanığız. Doğduğumdan beri Kurtuluş'tayım, burada her milletten insan var. İleride burada yaşamak istiyorum. Alışkanlıklarım var ve burada korunaklı hissediyorum.

"Tüylerim diken diken oluyor"

Ermeni kültürü yemek ve sanatla ön plana çıkıyor. Sanatk r ve zanaatkâr bir atadan geliyoruz. Giderek bu özelliğimiz azalıyor ve buna sahip  ıkamamız gerekiyor. Ermeni kültürü deyince; dil, okul, zanaat ve sanat aklıma geliyor. Gençliğin oluşturduğu bir kültür olduğunu düşünmüyorum. Kültüre uzak olduğumuzu düşünüyorum. Ermenice bilme oranımız azalıyor çünkü insanlarımız çocuklarını Ermeni okullarına göndermiyor. Kiliseye zaten gidilmiyor.   ine kapanık bir milletiz. Son zamanlarda daha fazla ses çıkarmamıza rağmen, nüfusun azlığı ve dışarıya dönük olmamamız yüzünden bu sesler kendi içimizde çıkıyor.

Ermenice seviyem iyi. Evde kimse konuşmuyor. Kardeşimle arada sırada konuşurum. Okulda Ermenice konuşmaya çalışıyoruz ama zorlanıyoruz. Türkçe yerleşmiş. Arkadaşlarımla dışarıda bulunduğumda Türkçe konuşuyorum. Evde *Jamanak* ve *Agos* okunuyor. *Agos*'u çok beğeniyorum ve orada çalışmak isterim. Ermenice müzik dinliyorum, duyduğumda kanım ısınıyor. Değişik bir duygu, tüylerim diken diken oluyor. Korolara katılıyorum, konserlere gidiyorum. Her sene en az dört tane Ermenice kitap okurum.

Okulun sosyalleşmede çok önemi var. En önemlisi de yönlendirmesi. "şuna gidin, buna gidin" diyorlar. Etkinliklerden haberdar oluyoruz. Fikir sahibi ediyorlar. Mezunlar demeğine katılmıyorum. Derneklerle aramız daha iyi olmalı, daha bağlı olmalıyız ama bu alışkanlık ne ailemde ne de bende var. Büyük bir eksiklik. Ben durduğum yerde onlar bana gelemmez ki.

"Burası benim memleketim"

Benim açımdan Ermeni olmak geleceğimi etkilemez ama ülkeyi de bilemem. Geçmişte yaşananlar var. Oralarda nasıl etkilendiklerini görüyoruz. Ermenilerin kabul edilmediği nazi meslekler var ama bunlar benim idealim değil. Dilimi ve kendimi geliştirmek adına

yurt dışına gitmeyi düşünüyorum. Orada kalıcı olmak istemiyorum. Burası benim memleketim.

Toplumun nereye gittiğini bilmiyorum. Olumlu bir fikrim yok. Hiçbir şey belli değil. Gelecek karanlık. İnsanların rahatsız olduğum tarafları var. Kitle olarak değerlendirmiyorum. Her milletin iyisi kötüsü vardır. Tutucu ama ileri görüşlü yanı da var toplumun. Ermenilerde de bu var. Gün geçtikçe azınlıklara bakış açısı daha iyiye gidiyor. Yeni nesil bu konuda daha iyi.

"Soykırım benim için sadece bir kelime"

1915, önemli bir tarih. Konuşulan ama daha fazla konuşmamız gereken bir konu. Soykırım. Olaya aydınların öldürülmesi olarak bakıyorum. Soykırım demesinler ama bir katliam olduğunu görsünler. İnsanlar öldürülmüş, evlerinden atılmış, vahşet ortamı var. Dedem de yaşadığı için daha da etkileniyorum. 1915'i biliyordum ama tam anlamıyla öğrenmem lisede oldu. Anlatılınca, okuyunca öğrendim. Aile içinde çok fazla konuşulmuyordu. Ben sormaya başlayınca; anlattılar. Büyükler asla anlatmıyor.

2007'de okuldaydım. Kötü bir şey oldu ama çocuk aklınla tam anlamıyorsun. Zaman geçtikçe oturuyor bazı şeyler. Her sene yürüyüşe katılıyorum. Hrant Dink benim için sembol. Büyük bir olay bizim için. Babamla gidiyoruz. Anlatmakta zorlanıyorum. Sessiz bir karakter olduğumdan dolayı 1915 ve 2007'yi tartışmazdım. Arkadaşlarım "Soykırım" demiyorlardı ama birçok şeyi kabul ediyorlardı. Soykırım benim için sadece bir kelime. Kabul etmeyenler de var. Soykırım demesin, katliam desin ama acıyı ve neler yaşadığımı bilsin ve anlasın istiyorum. Kelime çok önemli değil.

"Sen yürüdüğün zaman, adam geri mi gelecek?"

Markarit, 26, Kadın

Ermeniliği değişik bir cemiyet olarak tanımlıyorum. Hiçbir kısıtlama olmadan istediğim gibi yaşıyorum. Artılarım var. Kendime ait bir dilim var ve onu kullanabiliyorum. Kendimi dil olarak bir adım önde görüyorum. Kiliseye gidince ve Ermenice konuşunca kendimi Ermeni hissediyorum.

Ermeni okulu, sadece Ermenilerin gittiği, dilini, dinini öğrenebildiği bir kurum. İlla ki kimlik aktarımında önemi var. Dilimi orada öğrendim. Seni var eden yer. Ermeni okulundan mezun olmak ayrıcalık. Açıköğretim sınavlarında insanlar sıfır alırken, ben hepsini doğru yapmıştım. Tamam, bizim okullar özel okul diye geçiyor ama o sınava girenler arasında da özel okullarda okumuş insanlar vardı. İngilizcenin hepsini doğru yaptım. Ermeniceyi de çok rahat konuşabiliyorum. Bunları ayrıcalık görüyorum.

Annem evde Ermenice konuşurdu. Babam daha basit bir Ermenice konuşurdu. Babam Getronagan¹, annem Pangaltı Lisesi mezunu. Annem İstanbul Ermenisi, babam Sivas Ermenisi. Annem, ben ve ablamla Ermenice konuştu. Biz öyle büyüdük. Annemin

1 Özel Getronagan Ermeni Lisesi.

vefatından sonra, babamla daha yakın olduğumuz için, dil olarak Türkçeye döndük ama hayatımızda Ermenice hep vardı. Mesleğimde Ermenice konuşuyorum ve bu çok önemli. Çocuğumla Ermenice konuşayım, eşim de Türkçe konuşsun istiyorum. Müslüman bir sevgilim var. Ermeni olup da kötü olan yok mu? Karakter meselesi, önemli olan insan olması. Dini, ırkı fark etmez. Babam problem yapmadı. Sadece "Seviyor musun?" diye sordu. Ailemizde bir tane daha Müslüman gelin var ve benden daha iyi Ermeni yemekleri yapıyor. Küçük bir cemaat olduğumuz için dedikodu oluyor, arkamdan konuşuyorlar ama olsun.

"Ermenice bilmeyen bir Ermeni..."

Ermenice bilmeyen Ermenileri, eli mahkûm Ermeni olarak kabul ediyoruz. Duayı Ermenice ediyor, ama manasını bilmiyor. Müslüman [Ermenilerin durumu] da aynı. Ondan dolayı kabul ediyoruz ama bana sorarsan Ermenice bilmeyen bir Ermeni, "Eksik bir Ermeni"dir. Eskiden her pazar kilisedeki koroya giderdim, şarkılar söyledim. Şimdi bir düğüne veya başka bir yere gittiğim zaman, o şarkıların ve duaların anlamını bildiğim için artım olduğunu düşünüyorum. Her pazar olmasa da kiliseye gidiyorum.

Kurtuluş'ta doğdum. Burayı seviyorum ama Ermeni olduğu için sevmiyorum. Zaten Kurtuluş'u seviyorum. Burada Ermeni olmasa da severim. Kurtuluş kalabalık ve kalabalık ortamı seviyorum. Kalabalık olmayan bir yerde zor yaşarım.

Dernekler var ama yanlış yönde ilerliyor. Partiler yapılıyor, giriş parasının içine içkiyi dahil ediyorlar ve o çocuklar sarhoş sarhoş sokağa çıkıyor. Kusanlar mı var dersin, sarhoş olanlar mı dersin. Bunun bir güvenliği olması lazım. Diğer yandan tiyatro yapacaksın, gidiyorsun, konuşuyorsun. O da sana "Ben sana mekânı veririm, yaptırırsın" diyor. Birlik, beraberlik yok. Bütün dernekler aynı. Yönetime de belli insanlar giriyor zaten. Derneklerin desteği yok

ama insanların birbirine çok fazla desteği var. Ermeni toplumunda sınıf ayrımı var ama genel bir ayrım yok. Derneği eleştiriyorum ama sosyal aktivitelere katılıyorum. Sizin istediğinizi tam anlamıyla vermiyor. İçinde olunca anlıyorsunuz. Dernek başkanı sizin bir şeye ihtiyacınız olduğunda, sizi birine yönlendiriyor. O kişi sizin işinizi yapana kadar bir ömür geçiyor. Yapıyor ama... Yapamayacaksan girme derneğe. Benim derneğim değil, tanıdık dernek olarak görüyorum. Ermeni derneği diye sevmek zorunda değilim.

"Ermenistan'a bedava uçak bileti verseler, gitmem"

Ermeni kültürü deyince aklıma bina geliyor. Mimari olarak çoğu yer Ermenilere ait. Topiği herkes yapıyor zaten. Tarifile dışarıdan yapanlar da var... Artık Ermenileri yansıtmıyor. Kuyumculuk ve Kapalıçarşı da bitiyor.

Ermeni gençlerinin Türk gençlerinden bir farkı yok. Gençlerin çoğu Ermenice bilmiyor. Bunun sebebi, onların ailelerinin de bilmesi. Gençliğin özelliğini saymaya kalksam, Ermeni gençleri olarak ayıramam. Özverili, iyi ama bütün gençlik şımartılmış. Ermeni, Türk fark etmez. Gençler, büyük topluma daha açık ve eskiyi sahiplenmeye çalışıyor. Gençlerin çoğu 1915 ile ilgili araştırma yapmadan, büyükler dediklerini devam ettirelim düşüncesindeler. Nor Zartonk'u duydum ama bilgimi yok.

Ermeniceyi her gün konuşuyorum. Arkadaşlarla arada Türkçe konuşurken, "Ermeniceye dönelim" diyoruz. Dedikodu yaptığımda kullanıyorum. Küçükken dışarıda "Ermenice konuşma" derlerdi, inadına konuşurdum. Ermeni gazetelerini takip etmem. *Jbid*² okurdum. Hâlâ elime geçtiğinde de bakarım, daha fazla hoşuma gidiyor. Türk gazetelerini de takip etmiyorum. *Uykusuz* ve *Penguen* okuyorum. Gazete okumak ilgimi çekmiyor.

Ermenistan'dan gelen bir yayın takip etmiyorum. Ermeni müziklerini seviyorum, ezgisi hoşuma gidiyor. Ermenice film denk

gelmedim. Hiç aklıma gelmedi. Evde Ermeni kanalı olsa, oturup takip etmem. Ermenistan Ermenicesi kaba geliyor. İlgimi çekmiyor.

Tüm dernek tiyatrolarına gidiyorum. Tiyatro yapıyorum. Müslüman arkadaşlarımız da izlemeye geliyor. Derneklerde faaliyet gösteriyorum. Klasik metinlerin tiyatrosunu yapıyoruz. Siyasi tiyatro yapmamız imkânsız. Yönetimler ambargo koyuyor. Ermenice tiyatro yapmak istemezdim. Seni anlayacak kişi yok. Elli yaş üstü evinden çıkıp da seni izlemeye gelmez. Genç nesil de seni anlamaz ve Ermenice olduğundan gelmezler. O yüzden Türkçe yapıyoruz.

Ermeni okullarına gelenleri tanıyoruz. Akrabalarla ve çoğuyla aynı semtte oturuyoruz. Doğum günün oluyor, ailen "Bunlar aynı sınıfa gidecek, onu da çağırayım" diyor ve tanışıyorsun. Genelde aynı ortamlara götürüyorsun. Beraber parka gidiyorsun ve kaynaşıyorsun. Okula gidince dışarıda görüşmelere başlıyorsun. Okula başladığımda ana sınıfından en yukarıya kadar herkesi tanırdım. Çevren genişliyor. Kısacası, ailene göre, tanıman gereken güvenli kişileri tanıyorsun.

Dershanede farklı ortama girince çok şaşırmadım. Tek dezavantajı, "Neden Ermenistan'a gitmiyorsun?" diye sormalarıydı. Ermenistan'ı bilmiyorum. Ermenistan'a bedava uçak bileti verseler, gitmem. Çekmiyor beni.

Okulda işlenen kültürü başarılı buluyorum. Bizim okulda Ermenice gayet başarılı işlendi. Kişiden kişiye fark var. Lise sonda adını Ermenice yazamayan vardı. Kişisel problemi. Ne kadar anlatsan, eğer karşındaki dinlemiyorsa; dinlemez. Konuşmada herkes iyidir. Kulağın doluyor sonuçta.

Belki üniversite sınavlarına hazırlandığın dönem olan lise sonda Ermenice olmamalı. Kötü not gelirse sınıfta kalırsın. Anne babalar da bilmiyor, çocuğa destek olamıyor. O zaman bu çocuk kötü bir not aldığı anda, sınıfta kalıp, üniversite sınavlarına giremeyecek. Son sene gerek yok.

"Lozan ne olacak?"

Kimse Ermeniceyi unutmaz. Kelimeleri unutursun ama konuşmalar hatırlarsın. Pratik gerekli. İleri boyuta gidemezsiniz. Liseden mezun olan herkes konuşur. Konuşamayan tembelliğinden konuşmaz. Ermeni okulu beni etkiledi. Bir dil fazlam var. Ben sadece dil olarak bakıyorum. Herkes aynı, sen farklı. Farklı olmak duruma göre iyi olabilir. Ekstra bir bilgin ve kültürün var. Hem büyük toplumun, hem küçük toplumun kültürünü öğreniyorsun.

Yurt dışına çıkamam gibi geliyor. Buraya alıştım. Kurtuluş'tan başka yerde kalamam. "İlla ki Ermeni yerinde yaşayayım" demiyorum. Ben yer seviyorum. Türkiye hakkında fikrim değişmedi. İktidar geldikten sonra zaten fikrim değişmişti. Ben 2022'yi düşünüyorum. Lozan ne olacak? Eğitim kalkacak mı? Ermeni okullarında ders verilmeyecek diye düşünüyorum. İktidarın okullarımızı kapatacağını düşünüyorum. Toplumı yüzde olarak elli, otuz ve yirmi diye ayırıyorum. Yüzde yirmisi her kesimden milliyetçi. Yüzde otuzu her yere çekilen ve solcu olmaya çalışanlar. Yüzde ellisini de biliyoruz zaten.

"1915 için bir şey hissetmiyorum"

Olmuşsa olmuştur, olmamışsa olmamıştır. Eğer olmuşsa, neden şimdi yaşayan insanları suçlayayım? Olmadığını düşünen de, "Neden olmadı?" diyor. Anlamıyorum. 1915 için bir şey hissetmiyorum. Bence bu konu tartışılmamalı. Boşu boşuna millet birbirine giriyor. Ben size vurursam, sizin de eliniz armut toplamayacak. Bir şey için savaşılıyorsa, bir taraf yok olacak ki; diğer taraf amacına ulaşsın. Ben vurduysam, siz de biraz vursaydınız o zaman. Sonuçta bu bardak kırıldı. Sen, ben fark etmez. Kırıldı. Ama 1915'te yapılanları savunanlara ters gidiyorum. O an, Ermeni damarım kabarıyor. Bence bu mevzu hiç açılmamalı. En güzeli, "Hadi ispatla" diyeceksin, ispatlayamayacak ve gidecek. Araştırmayanlara bizim cemaat "Kör cahil" diyor, ama bu bir ilgi alanı. Bazı insanlar tarihe

meraksızdır. Ben bugünüme bakarım. Şu an bana zarar veren var mı, yok. Olursa, ben de zarar veririm. 1915'i ne zaman öğrendiğimi hatırlamıyorum. Ev içinde hiç konuşulmazdı. Dışarıdan öğrendim. Sonra babama sordum. Babam, sınava giriş döneminde kafam karışmasın diye ya da çekindiğinden, "Aman kızım boş ver sonra anlatırım" dedi.

Hrant Dink'i öldükten sonra tanıdım. Okuldan çıkmıştık. Velilerden duyduk. O zamanlar kimse bilmiyordu, ben de kim olduğumu sordum. Şimdi gidiyorlar, adalet savunuyorlar. Türkiye'nin başı kabul etmezken, sen neyi savunuyorsun. Polisler karakolda fotoğraf çektirdikten sonra, sen ister yürü ister pankart as. Yürüyüşleri gereksiz buluyorum ve katılmıyorum. Sen yürüdüğün zaman, adam geri mi gelecek? Giden gitti işte. Tanımadığım insanla bir duygusallığım olamaz. Herkes bağırıyor ama sen soracaksın, "Tanıyor muydun?" diye. Ermeniler gösteriş olarak mücadele ediyor. Yürüyüşten çok, yürüyüşten güzel kare paylaşıyorlar. En önde değişik tipler var. Gereksiz geliyor. Sonuçta giden gitti.

"Bir ayağın 1915'te kilitli kalmış"

Toros, 30, Aşçı, Erkek

Ermenilik; içinde doğduğum, büyüdüğüm ve aynı zamanda beni şekillendiren, etnisiteden ziyade bir kültür. Çocukluğumdan beri müziğin içinde olduğum için, ailemle birlikte Sayat Nova korosu içindeyim. En çok müzikle iç içeyim. Ermeni yemekleri önemli. Yemek yemeyi ve yapmayı çok seviyorum. Aşçı oldum ve aşçı olduktan sonra Ermeni yemeklerini daha fazla keşfettim. Ermeni yemeklerinin ekmeğini yiyorum. "Ermeni aşçıyım" dediğinde, diğer aşçılara göre önde başlıyorsun. Toplumda herkes üniversite okumuş değil, tek tipleşme var. Sanat ve zanaat azaldı.

Ermeni okullarının hayatımızda önemi bir yerde. Bizi kültürle hemhâl ediyorlar. Şairleri evde öğrenemezsin. Hasbelkader iyi bir öğretmene denk gelirsen... Okul dışında sosyalleşme alanı kısıtlı olduğu için bu tip şeyleri okulda öğreniyoruz. Okulun kimlik aktarabildiği konusunda emin değilim. Ermeni Tarihi dersi kimlik aktarımında önemli olmasına rağmen; ancak Ermenice derslerinde haftada yirmi dakika bazı şeyleri korsan bir şekilde görüyoruz. Hem öğretmenlerin çekingenliği hem de öğretmenlerin donanımının az olması etkiliyor. Ermenice öğretmeni bulmak bile zorken, donanımlı birini bulmak daha da zor.

Ailemin kültür birikiminden dolayı evden çok önemli şeyler aldım. Kulağın dolmuş, duvarda resimler var, şairlerin adını biliyosun. Bunları evde öğrendim. Bir şey öğrenmek için hem öğrencinin talep etmesi hem de öğretmenin o merakı uyandırması ve donanımlı olması gerekiyor.

Sahip olduğun hakları ya kaybedince anlarsın ya da sahip olmayan birini görünce anlarsın. Bu biraz şımarıklık. Lozan'dan beri süregelen hakkımız var. Kürtler kırk yıldır mücadelesini veriyor, Süryaniler daha geçen sene bu hakkı aldılar. Biz ise "Ne gerek var Ermeniceye?" diyoruz ve böylece dil kayboluyor.

"Ermenice bir öyküyü anlamadığında; o öykünün bir anlamı kalmıyor"

Küçüklükten itibaren ailemle birlikte müzik provaları içindeydim. Öyle olduğunda kültürden uzak duramıyorsun. Ana sınıfına gittiğimde Türkçe bilmiyordum. Okulda Türkçe öğrendim. Evde Ermenice konuşulduğundan ana dilim Ermenice ama bu durumda olan insanlar azınlık. 1960'lı yıllarda Anadolu'dan gelen Ermenilerin bu haklardan yararlanma olanakları yoktu. İstanbul'a okumaya geliyorlardı. Onlarla birlikte İstanbul'a gelen aileler de Ermenice bilmiyordu çünkü Anadolu'da bir köyde tek aile kaldığında, Ermeniceyi devam ettirme şansınız olmuyor.

Ermeni'yim ama çocuğum olduğunda annesinin hangi dili konuştuğu, benim Ermeni olmam kadar önemli. Elbette çocuğum Ermeni kültürüyle büyüsün, Ermeniceyi öğrensin ve Ermeni okuluna gitsin isterim ama annesi de önemli. Sadece benim istememle olmaz. Kültürü aktaran en önemli faktör dil. Dil ortadan kalktığı zaman sen kültürünü diğer kuşağa aktarma şansına sahip olamıyorsun. Üç sayfalık Ermenice bir öyküyü anlamadığında, o öykünün bir anlamı kalmıyor. Dil kimliği aktaran başat aktörlerden bir tanesi.

"Kilise mangal demek"

Benim için kilisenin önemi çok yüksek. Kilise; yazları orada mangal yapmak demek. Ermenistan'da doğmuş bir Ermeni olsam belki kilise düğünü yapmak aklımdan geçmeyecekti ama burada eğer bir düğün yaparsam yüksek ihtimalle kilisede olacak. Senin bugün nüfus cüzdanında Ermeni değil Hristiyan yazıyor. İster kabul et ister etme, temsil etmiyor deseler de, bugün İstanbul Ermenileriyle ilgili bir sorun olduğunda insanlar Patrikhaneyi muhatap alıyor. Taban tabana zıt düşünsem de kimse bana gelip fikrimi sormuyor.

Cemaat dışı evlilik çok verimli. Sen bugün o kimliği ne kadar koruyorsun ki? Kimliği zayıflatacağını sanmıyorum. Kınalıada'ya yazlığa gidip, saçma sapan bir eğlence anlayışları olan insanlar zaten dar bir çevrede sıkışmış ve kültürü yaşamıyor. Kürt bir erkekle Ermeni bir kadın evlense; kültür konusunda çok daha geniş bir ufuk açılabilir. Kürtlerin evleri yakılmış, acı çekmişler ve birbirine sarılmışlar. Aynı zamanda da güncel. Yarın çocuk olunca çok başka bir bakış açısıyla bakar. Ermeni lisesine zorla gitmiş bir gençten ziyade, Müslümanlaştırılmış bir Ermeni daha fazla kültüre bağlı ve dil öğrenmeye istekli olabiliyor. Topluma sorduğunda, Müslümanlaştırılmış Ermeni evliliklerini karma evlilik sayıyor. Etnisite ve din bambaşka şeyler.

Doğduğumdan beri Kurtuluş'tayım. On yıl önce "Bu keşmekeşin içinde ne işim var, eve çıksam başka yerde çıkarım" diyordum şimdiyse Kurtuluş'ta eve çıktım. Bana şu an ailemin kasabından alış-veriş yapmak, o adam çocukluğumu biliyor, bütün kuzenlerime beş dakikada ulaşabilmek önemli bir nimet geliyor.

"Ermeni kültürü, kısaca kaybettiklerimiz demek"

Her okulun mezunlar derneği var, ama ben üye değilim. Bana hitap etmiyor. Birleştirici bir unsur olamıyor. Tiyatro provaları yapıyor, gösterimler yapılıyor ama işten erken çıkıp lise arkadaşlarımla

sohbet edeyim diye düşünmüyorum. Geçmişte entelektüel ve yaşayan bir yerdi. Prova varsa on kişi; yoksa ancak bir kişi var. Bunu sebebi Türkiye'nin bu halde olması. Her şeyden uzaklaşma var, üretim yok, okuma yok, herkes eve gidip televizyon açıyor, bu kadar. Türkiye suçlu. Devlet bu durumdayken, olmaz. Daha önceden, 68 kuşağında devlet böyle değildi. Eskiden yazarı çizeri vardı.

Ermeni kültürü ilk başta yemek demek. Beni en çok bağlayan yemek. Dedem ve büyüklere, "Bayramda ne yerdiniz?" diye soruyorum. Daha sonra ise, kaybolan dil demek. Çok büyük literatür var ve ben iyi bilmeme rağmen sözlük olmadan eski bir kitap okuyamıyorum. Ermeni kültürü, kısaca kaybettiklerimiz demek.

Gençlerin kültürüne baktığımda ise, Nor Zartonk var. Yaptıkları eleştirilebilir ama böyle bir hareket olması çok önemli. Büyük toplumun sorunlarına fikir üretiyorlar ve kendi haklarını savunuyorlar. Hrant'ın öldürülmesiyle bu durum ivme kazandı ve toplumda silkenme oldu. O gidince "Ne oluyoruz?" dedik. Eller taşın altına koyuldu. Yirmi sene öncesine göre düşündüğümüzde bir hareketlenme var. Kültürü okuyup anlamaya çalışıyorlar. Gittikçe büyük topluma bir açılma var.

Evdeyken akrabalarımın Ermenice konuştuğunu. Meslekte dili kullanmıyorum. Gazete takip etmiyorum. Ermeni müziği dinlerim. Vomank'ı dinliyorum, canavar gibiler. Kültürel faaliyetlere, konserlere panellere katılıyorum.

Kültürel üretimler 1915 ile ilgili oluyor çünkü bir ayağın 1915'te kilitli kalmış, kilidi açıp kurtulamamışın. Zaten kendi kendini kilidi çözemiyorsun. Komşum kilidi açsa kurtulurum. İkincisi; çok kolay satıyor. Tişört, magnet satıyorlar. Diğer yandan, kitlelere daha kolay ulaşıyorsun. Fatih Akın, *The Cut (Kesik)* filmiyle Amerikalı bir Ermeni tarafından ilk kez duyulmuştur. Umarım bu kilitten kurtuluruz ama bir tarafın bağlıyken zor.

Okul arkadaşlarımla görüşmüyorum. Kısır bir sosyalleşme var. Okuldan çıkıyorsun bir sokakta on kişiyi servis bırakıyor sonra aynı kişilerle sokakta top oynuyorsun. Daha sonra da sudan çıkmış balığa dönüyorsun. Mahalledeki arkadaşların kuyruğunun olmadığını farkında. Ama dershanedekiler değil. O beni ilk kez görüyor. Ne kadar umursadığınla alakalı. Farkında olmadıklarını kavradığımda, üzülmüştüm. Annemle babamın nereli olduğunu sorduklarında söylüyorum. "Daha öncesi" diyorlar; ben de "Biz, dört bin senedir buradayız" diyorum. Ezberi kıramıyorsun.

Okulda işlenen Ermeni kültürü yeterli değil. Çok eksik. Okulda öğretmenin aktardıklarının yüzde doksanını biliyordum. Örneğin, bir Ermeni müzisyenden bahsedildiğinde, ben onu zaten biliyordum.

"1915, beni anlamaları demek"

Ermeni olmak geleceğimi etkiledi. En yakın çevrem korodaki arkadaşlarım. Başka çevrelerde de sosyalleştim. İş bulma açısından olumlu etkileri oluyor. Aşçıyım. İstanbul'da bir meyhane açıldığında, Ermeni mezelerini bildiğim için beni arıyorlar.

Bugün bile, bu atmosferde yurt dışına gitmeyi düşünmüyorum. "Bu ülke böyle nereye gidecek?" soruları geliyor aklıma ama derin bağlar var. Bırakıp gidemiyorum. Gitmek, on sene önce aklımdan geçmezdi. Şimdiyse "Ne yapacağım?" sorusunu soruyorum. Yine soracağım ama gitmeyeceğim.

Büyük toplum kâh heyecan veriyor kâh "biliyordum" dedirtiyor. Gezi'de umut yeşerdi ama üzerine zift döktüler. 15 Temmuz da o ziftlerden biri. Hâlâ darbe konuşuyoruz bu çağda. 2007'de atılım oldu, bizi tanıdılar. Hrant göz önündeydi ama yetmiş milyonun tanıdığı insan değildi. "Kim bunlar" demeye başladılar. Sessiz soykırımından, sesli denmeye başlandı televizyonda. Atılım gerçekleşti. Bu benim için önemlidir.

1915, soykırım. Kelimenin fazla bir anlamı yok. Ne zaman ki; Türkiye halkları 1915'i öğrenir, acıyı anlar, yüzleşir; sonrası önemli değil. Devletler neyle uğraşıyorsa uğraşsın, beni ilgilendirmez. Toprak talebim falan yok. Yeter ki, her gün gittiğim bakkal benim yüzüme bakarken, beni anlasın. 1915, beni anlamaları demek. 1915'te neler yaşandığını aileden öğrendim ama beni bir köşeye çekip, anlatma durumu olmadı. Hikâyelerden ve ailenin başına gelenlerden, annem, babam ve teyzemlerin anlatışıyla öğrendim.

2007, 1915'in hâlâ güncel olduğunu ve soykırımın devam etme potansiyeli olduğunu gösteriyor. 1915 ile 2007'deki devlet zihniyeti ve kültürü aynı. Hrant'ın cenazesinin en kalabalık cenaze olduğunu söylüyoruz ama yalan. Bir milyon kişinin katılması hiçbir şey ispatlamıyor. Olay üzerinden bir sene geçmişken, bir iş arkadaşımın gelip benimle dalga geçmesi, bunun değişmediğini gösteriyor. O kitleyi, o sloganı, o kalabalığı ve sahiplenilmeyi beklemiyordum. Ermenilerin üçte biri katıldı, bir o kadar da Müslümanlaştırılmış Ermeni olsa, bunun on katı Türk ve Kürt vardı. Ermeni gençleri bunu gördü. Bir sene içinde olayla ilgili hiç okumadığım kadar köşe yazısı okudum ve kendimi işin içinde buldum.

1915'i ve 2007'yi çok fazla tartıştım. Kavga da ettim, giriştiğim de oldu. "Geberin" derse, saldırırım. O tepkiye sakın olup anlamaya çalışmak, saçma geliyor. 2007 daha sıcak geliyor. Daha güncel ve yaşanmışlık var sonuçta. 1915'i hikâyelerden öğrendim. 2007'yi bizzat yaşadım ve çok daha canlı hissediyorum. İnsanlara, "1915'in üzerinden yüz sene geçmiş ve seksen sene boyunca sana tek taraflı propaganda yapıldı ama 2007'yi sen bizzat gördün, bu kadar kör olma" diyorum.

"Lügatta başka bir karşılığı varsa kullansınlar"

Arşak, 20, Öğrenci, Erkek

Ermeniler bu toprakların kadim halklarından biri ve diğerlerine göre daha kötü bir geçmişi var. Toplumda soykırım sürecinden sonra, soykırımın üzerine kapatmak için yaratılan "Ermeniler kötüdür" algısı hâlâ devam ediyor. Bu algı çok insan üzerinde tutmuş. Ermeniliği okullarımızda ve Ermenilerin çoğunlukla bulunduğu yerlerde daha çok yaşıyorum.

Özgür bir ortamda olduğum için okul Ermeni kimliğimi etkiledi. İlkokulda Ermeni okuluna giden, daha sonra ise başka liselere giden arkadaşlarımın dillerini kaybettiklerini ve asimilasyona uğradıklarını gördüm. Kapalı bir toplumda yetiştiğimiz için Ermeni okullarında arkadaşlık kurmak ve sosyalleşmek daha kolay oluyor. Üniversiteye gittiğimizdeyse şaşırma durumu oluyor. Nasıl davranacağımızı bilmiyoruz. Çevre ve kişilikle de alakalı. *Agos*'un Ermeni gazetesi olduğunu bilmeyen Ermeni arkadaşlarım da oldu.

Ermenice bilen aileler evde Ermenice konuşmalı ve dil yok olmamalı. Liseye kadar kesinlikle çocuğumu Ermeni okuluna yollamak isterim. Eğer çok iyi bir lise kazanmadıysa, liseyi de Ermeni okulunda okusun isterim. Çocuk, dil ve arkadaş çevresi açısından

Ermeni okuluna yollanmalı. Çünkü başka bir liseye gittiğinde ve hayatında ilk defa sosyalleştiğinde; "Sen Ermeni'sin" diye bir tepkiyle karşılaşır; hem psikolojik olarak hem de sosyal olarak zarar görür.

Aileler çocuklarının Ermenice öğrenmeleri açısından, çocuklarını Ermeni okuluna yollamalı. Eğer bir kişi dilini öğrenmezse, yavaş yavaş kimliği de kaybolur. Bize çok anlatılmasa da tarihimiz var ve bu tarihimiz Ermenice yazılmış. Eğer Ermenice bilmezsek, bundan da mahrum kalırız. Zamanla Ermenilik yok olur. Ermeni kimliğinin oluşmasında Ermenice çok önemli bir etken ve öğrenilmeli.

Soykırımdan önce kiliseyle aradaki bağ daha azmış. Soykırımdan sonra beyin takımı öldürülünce, halk din adamlarına kalmış ve bir bağ oluşmuş. İnsanların aklına Ermeni deyince, Hristiyanlık geliyor. Ama ateist ve pagan Ermeniler de var. "Ermeni Hristiyandır" algısı yanlış. Kilise önemli sonuçta; bütçe oradan geliyor ve okul yönetimleri de onların elinde. Ama ben şahsen gitmeyi tercih etmiyorum. Gençlerin kiliseyle bağı yavaş yavaş kopuyor.

Yeşilköy'de yaşıyorum. Doğduğumdan beri aynı yerde yaşıyorum. Kapalı bir toplum olduğumuz için, çevreniz ne kadar Ermeni ise o kadar sosyalleşme imkânınız oluyor. Eğer Ermenilerin az olduğu bir yerde yaşıyorsan, sosyalleşmen az oluyor. Korunaklı ve güvenli bir yer. Bakkalından, sokaktaki insanına kadar sima olarak tanıyorum.

"Kamp Armen duvarların yıkılmasında etkili oldu"

Ermeni gençlerinin arasında yaz aylarında belli yerlerde toplanma oluyor. Partiler oluyor. Nor Zartonk önemli bir yer. Eğitimler veriliyor, film gösterimleri yapılıyor, Ermenice dersi veriliyor.

Ermeni kültürü deyince aklıma; dilim, tarihim, yazarlarımız, filmlerimiz, kitaplarımız geliyor. Gezi olaylarından sonra bizim jenerasyondaki sert duvarlar yıkıldı. Dink'in ilk yürüyüşüne çok az Ermeni katıldı. Son zamanlarda bu sayı arttı ve bu duvar da yıkıldı. Korku ve duvar paralel olarak yaşıyor. Gezi'den sonra soykırım anması daha kalabalık olmaya başladı.

Babam Ermenice bilmez, annem ise Esayan'dan¹ mezun ve Ermenice bilir. Ailede ağırlıklı olarak Türkçe konuşulur. *Agos*'u takip ediyorum. Bu dönemde doğru ve iyi haber yapıyorlar. Ermenice müzik olarak *Vomank*'i dinliyorum. Konserlere ve kültürel faaliyetlere çok fazla katılmıyorum.

Okul sosyalleşmede çok önemli. Sonuçta karşına gelen insan sana yabancı bir insan değil, ailenin veya birinin tanıdığı. Çok çabuk samimiyet kuruluyor ve adaptasyon süreci gerekmiyor. Kamp Armen süreci olmasa, Ermeni okulundan çıkınca kendimi sudan çıkmış balık gibi hissederdim. Ama oraya gelen solcu ya da başka bir deyişle homojen olmayan bir kitle vardı. Yüz yetmiş beş gün onlarla beraber oldum. Kamp Armen direnişi duvarların yıkılmasında etkili oldu.

Cemaat dışı evliliğe karşı çıkmak çok saçma geliyor. Sonuçta kültürler çok farklı değil, Anadolu kültürü. Uçurum yok.

Okul çok önemli aktiviteler yapıyor. Soykırımın yüzüncü yılında tiyatro yaptık. Dink'i panolarımızda andık. Daha solcu ve daha fazla sesi çıkan bir yerde okudum. Evde kültür anlamında bir şey göremiyoruz. Okulda da Ermeni tarihiyle ilgili bir şey yok, Türk tarihi görüyoruz. Kültür tarihi yok. Edebiyat öğreniyoruz. Ortalama hep aynı şeyi görüyoruz. Öğretmen kadrosu diğer okullardan daha iyi, sendikalı öğretmenlerimiz var. Okulun eksik olduğu yerler de var. İstanbul Erkek Lisesi'ndeki protesto, bizim okulda da yapıldı. Bizi çok fazla sıkıştırdılar. Gezi zamanında da problem yaşadık. Nerede olursanız olun sesiniz çıktığı zaman hemen müdahalede bulunuyorlar. Derste filmler izledik, bakış açımızı geliştirdik ama pratikte bunu yapmıyorlar.

Ermeni olmak, iyi ya da kötü bilmiyorum ama geleceğimi etkiler. Ermeni olmak, bazı şeyleri daha kolay anlamamı sağlıyor ve daha fazla düşünmek zorunda kalıyorum. Akrabalarını bile

1 Özel Esayan Ermeni İlköğretim Okulu ve Lisesi.

sorguladığında birçok kapı önünüze açılıyor ama elbette açılmadığı yerlerde var. Kalıcı değil ama yurt dışını düşünüyorum. Hrant'tan sonra insanların umudu kırıldı ama aynı zamanda bir dirilme de yaşandı. Gezi'de de büyük toplumla birlikte direndik ama sonuç ortada. Hayal kırıklığı.

"1915, sonun başlangıcıdır"

1915, soykırım ve sonun başlangıcıdır. Kelimeye takılmıyorum. Lügatta başka bir karşılığı varsa kullansınlar ama bu soykırım. "Soykırım" demiyorlarsa bir sebebi var, birilerini koruyorlar demektir. O dönemde Rum, Ermeni okumuş bir kesim vardı ve o insanlar öldürülünce bu ülke yüz yıl geriledi. Sırrı Süreyya [Önder], "Ermeni'yi dövdürmeyecektik" diyor ya, o hesap.

1915'i yedinci sınıfta öğrendim. Ailede saklama yoktur. Hrant öldürülünce, babam oraya gitti. Yürüyüşlere gittim, konuşmalar duydum, sorgulamaya başladım ve öğrendim. Dedem ve anneannemle yaşadım. Direk büyüklerle konuşmadım. Onlar babalarının yaşadıklarını anlatıyordu. Aile içinde açık açık konuşulurdu. Ben daha çok politik işlere bulaşınca, uzak durmamı istediler. Kamp Armen'e gidince; "Ne işiniz var orada, bu topraklar artık onların" söylemi olurdu ailede. Ermeni olmayan arkadaşlarımla 1915'i çok tartıştım. "Soykırım değil, arada ölenler olmuştur" diyenler, "Öz savunma" diyenler de var. Mantık çerçevesinde anlamaya çalışıyorum.

1915'ten 2007'e kadar bu toplumda bir suskunluk vardı. Hrant bunu açmaya çalışıyordu. Halkların kardeşliği için mücadele ediyordu ve bu ölümüne sebep oldu. Öldükten sonra açıldık. "Çok konuşuyordu" diyenler de vardı cemaatte. Uzun zaman sonra soykırım kelimesini ilk kez kullandı ve bizi görünür kıldı. Ve herkese; "Biz buradayız, gitmedik ve iyileşiyoruz" dedi. Yürüyüşlerde çok az Ermeni vardı. Ezilen tüm halklardan insanları gördük. Daha sonra her sene Ermeni sayısı artmaya başladı.

"Bazı yaralar kapanır, ama nasıl kapanır?"

Lori, 25, Editör, Kadın

Ermenilik, son zamanlarda öne çıkarak insanları bir arada tutan ve varlığı yaratan bir kültür. Kültüre sadece etnik olarak bakarsak milliyetçiliğe kayar ama kültür olarak tanımladığımızda daha verimli oluyor. Ailemde duyduğum dil ile beraber ilk başta çekingenlik ve korku oluştu. Şarkı dinlediğimde tüylerim diken diken oluyor ve yemeklerimizden etkileniyorum. Ermeniliği böyle yaşıyorum.

Ermeni okulları için, kendi okulumdan örnek veririm, daha bir aile ortamı var. Öğrenci sayısı az olduğu için daha samimi oluyor. Hayatımın en güzel dönemini orada yaşadım ve ben orada var olum. Paylaşımı orada öğrendim. Her şeyi birlikte yapardık. Yemeklerimizi kendimiz götürürdük. Kimliğimde etkisi var. Okulda, isimler Ermenice, etrafın Ermeni, oradaki insanlar da senin korkularını yaşamış. Dolayısıyla özgür olarak kimliğini oluşturuyorsun ve söylediğin bir şeyden dolayı tepki görmeyeceğini biliyorsun.

Dış dünyaya karşı ilkokuldayken bir ön yargı oluyordu, daha sonra kimliğimi oluşturmamla birlikte azaldı. Ermeni okulundan mezun olmak bir ayrıcalık. Az kişisin, birebir iletişim oluyor. Öte yandan dış dünyada da dışarıdan biri olarak algılanıyorsun. Hem olumlu hem de olumsuz yanları var.

Ailem daha pasif olmamı istedi. Dedemin kardeşi öldürülmüş. Abimin adı dedemin kardeşinin adı. İsim koyarken geçmişin izleri var. Korkak yetiştirmek istediler. Ama sonra tutamadılar çünkü bunun faydasını göremediler. Soykırımın yıl dönümünde nar paylaşıp, "Bazı yaralar kapanmaz derler." Ben buna karşıyım. Eğer benim çocuğum olursa, geçmişin izlerini onun sırtına yüklemek istemiyorum. Dilini öğrensin. Dil demek vizyondur. Keyifli bir şeydir. Yemekleri öğrensin. Kültürü öğrensin. Tarihi ve siyasi olarak çocuğuma geçmişin acılarını yüklemeyeceğim. Bazı yaralar kapanır ama nasıl kapanır? Her taraftan destek gelmesi durumunda kapanır. Geçmişteki yaraları unutmaya çalışıp, yeni bir başlangıç yapmak üzerinden çocuğumu yetiştirmek istiyorum.

Dil kimliği oluşturur. Şarkılarla olmalı. Güzel anılarla olmalı. Bir çocuk o dili öğrenmeli. Bir dilde kelimenin bir anlamı varsa, başka dillerde başka anlamları var. Bu hem kültürel hem de vizyon olarak çocuğu geliştiren bir şey.

Ben Protestan kilisesine gidiyorum. Gregoryan kilisesine gitmiyorum. Kilise sadece kültürle ve etnik kimlikle birlikte olmamalı. Ben kilisenin ibadet dilinin Ermenice olmasına tamamen karşıyım. Din etnik kimlikten bağımsız olmazsa, onun altında kaybolur. Din; kültürel bir şey değil, yaşam tarzıdır. Ermenice bilmeyen bir Hristiyan dinini, inandığı şeyi bile öğrenemeyecek. İnsanları böyle böyle dini araştırmaktan soğutuyorlar. Ermenice bilmeyen Ermeniler, kimliğinde yazılı olmasın rağmen; herhangi bir dine mensup olmadan yaşıyorlar. Belki küçük toplumlarda dinin birleştirici unsuru önemli ama yavaş yavaş değişiyor. Bazen Türkçe vaaz verilmesi hoşuma gidiyor.

Doğduğumdan beri Moda'dayım. Okulların belli yerlerde öbekleşmesi var. Moda'da Ermeni ilkokulu var ve o yüzden burada oturuyorum. Ermeni ortamından biraz uzaklaştım ama yakın çevrede Ermeni arkadaşlarımın olması kopmamamı sağlıyor. Azınlık olduğunda her yerde barınamazsın. Kabul etmezler, sindirmezler. Burası

çok açık, hümanist insanlarla dolu bir yer olduğundan burada rahatlıkla giyiniyorum, kiliseye gidebiliyorum. Kiliseye gittiğimde insanların bana taş atmayacağını biliyorum.

"Çocuğun biri 'Ben Ermeni istemiyorum' dedi"

Lisedeyken eğlence için mezunlar derneklerine gidiyorduk. Liseyi bitirene kadar aktiftim. Gençleri çekmek ve bir araya toplamak için partiler yapardık. Hâlâ biz bir araya geliyoruz. Bizim derneğin başkanı yirmi beş yaşında. Bu önemli. Dernekler ortamını sadece eğlence ve partilerden çıkarıp; sosyal sorumlulukları da eklemek ve toplumsal konuları da tartışmak istiyoruz. Dernekle daha fazla iletişim halinde olmak istiyorum.

Kültür dediğimiz de ahlakla, müzikle ve yemekle şekilleniyor. Karşı taraf kültürü nasıl tanımlıyorsa, ben de öyle tanımlarım. Gelenekten kaçmak istiyorum ama kültür gelenekten kaçamıyor. Ermeni kültürü denilince aklıma gelenler; kilise, topik ve zanaat.

Ermeniler azınlık oldukları için, azınlık olma duygusunu bilen insanlardır. Toplumdaki farklılıklara ve her kitleye geniş bakış açısı olan, üretime açık, empati yapan bir genç nesil geliyor. Geçmiş jenerasyon, daha fazla geçmişin içinde ve aynı zamanda bizim geçmişimiz kötü olduğu için; onlar daha içine kapanık, kendilerini geliştirmemişti. Eski nesil kapalı, muhafazakâr ve korkaktı.

Anne tarafım İstanbul Rumu. Babam Yozgat Ermenisi. Babam Ermeni ilkokulu mezunu. Annem Almanya'da okumuş, liseyi bitirmiş. Babam Ermeniceyi iyi bilirdi. Evde ağırlıklı olarak Türkçe konuşulur. Okulda da teneffüste Türkçe konuşurduk. Gayret ediyoruz ama kolaya kaçıp Türkçe okuyoruz. Rumlar bizden daha iyi. Evlerinde Rumca konuşuyorlar.

Agos'u takip ediyorum. Ermeni müziği beni etkiliyor ama özellikle dinlemiyorum. İlkokulda koroya gidiyordum. Lisedeyken bir korumuz vardı. Faaliyetlere de çok katılmıyorum. Azınlıklara

yönelik filmleri takip ediyorum. *Ötekiler* adında Van'da bir belgesel vardı, onu izledim. Ermenice hayatımın içinde odak noktası değil.

Okulda ilişki kurmayı ve saygı duymayı öğretiyorlar. Geziler düzenlenirdi, konserlere, müzelere veya tiyatro oyunlarına giderdik. Zaten okuldan önce tanışıyorduk aileler vasıtasıyla. Arkadaşlığa ana-okulundan başlıyorsun. Okuldan çıktığımda şaşırdım. Lisedeyken, dershanede, felsefe dersinde çocuğun biri "Ben Ermeni istemiyorum" dedi. Üniversitedeyken, Fransa'nın soykırımı kabul ettiği dönemdi ve sınıfta inanılmaz bir ayaklanma vardı. Ermenilere sövülüyordu. Bütün ders ayaklarıma baktım, çok korktum. Şimdiki çok yakın bir arkadaşım, ilk tanıştığımızda "Ermeni misin ve soykırımı inanıyor musun?" diye sormuştu ve korkmuştum. Ben geri durmayı tercih etmedim, "Bizi sevmiyorlar" demedim ve duvarları yıktım. Cana yakın bir insanım zaten.

Okuldaki korolar, şarkılar, Ermenice dersi, bayramlarımız kültürel açıdan geliştiriyor. Okulda Türk hocalar olduğu için, Ermenilik hakkında, ezilmemiz anlamındaki şeyler konuşulmuyor. Konuşulamaz. Aileyle okul olumlu anlamda tamamlayıcı. Okulda, ailemden kalan korkularım da yıkıldı.

"Yeni bir başlangıç yapabiliriz"

Ermeni olmak geleceğimi hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkiledi. Entelektüel grup içinde farklı olmak hoşuma gidiyor ama öteki olmak hoşuma gitmez.

Mantiken yurt dışına çıkmam gerekir ama buraya kök saldım ve gitmek çok zor bir ihtimal. Bizim nesil için 2007'den ziyade Gezi daha etkili oldu. Şimdiki gençlerin Gezi'den önce en büyük dertleri doğum günü mekânı ayarlamaktı. Geziyle birlikte insanlar bir ideolojiye sahip olmanın önemini anladılar. İnsanlar ne için mücadele ediyorlar onu gördüler. Hocanın kapısında not beklemenin bir mücadeleye olmadığını, mücadelenin ne olduğunu anladılar. İnsanların neleri feda ettiklerini görünce de kafalarında bir şeyler açıldı.

1915, soykırımdır. Kelime önemli değil ama acıyı anlama cevabı bana kaçış geliyor. Bu bir soykırımdır çünkü soyu kırmak amaçlı yapılmıştır. 1915'e eleme olarak bakıyorum. Ermenileri tehlike olarak gördüler. Sadece geçmiş ama acılı bir geçmiş. Yanlış bilgi sahibi olan insanların bakışı benim hayatımı etkiliyor. Biriyle tanıyorum, "Ama siz bizi kestiniz" diyor. Kesilen tarafta olduğundan, bunu bizim yaptığımızı ve dolayısıyla olayı kişiselleştirerek benim yaptığımı düşünüyor. Beni rol sahibi gözüyle görüyor. "Siz bizi kestiniz" cümlesi yanlış. "Siz" dediğin zaman, sen o sizin bir parçasısın. Hem insana kendini suçlu hissettiriyor hem de psikolojik bir savaş başlatıyor. Soykırım olarak kabul edilip edilmemesi benim hayatımı bağlamaz. Devletlerin başka amaçları var. Biz bunun kurbanı oluyoruz. Biz, "Sen bana vurdun, benden özür dilemelisin" diyoruz ama onların amacı bu değil. Biz, "Özür dilerim" cümlesini kurmadan da yeni bir başlangıç yapabiliriz. Eğer yaralar kapanmak isterse, kapanır.

Herkes acılardan bahsediyor. Bu rahatsızlık verici. Bir şey yapmak istiyorlar ama etnik kimlikten dolayı önlerine başka bir şey çıkıyor ve "1915'ten dolayı önümüz kesiliyor" deniliyor. Her şeyi 1915'e bağlamak yanlış. Küçük yaştan beri babam 1915'i anlatırdı, evde konuşulan bir konuydu. Güvensizlik vardı, tedbirli olmamı isterlerdi. Bugün bile annem "Dikkatli ol, seni satarak, etnik kimlikle seni vurabilirler" der. Çünkü onların kaç yıllık Türk komşuları etnik kimliğiyle onları psikolojik olarak vurmuş.

Hrant Dink hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Haberi aldık, okulda herkes panik oldu. Bilmiyorsun ama karşı durmak zorunda olduğunu biliyorsun. Yürüyüşe gitmemize izin vermediler, korktular. 2007, hâlâ öfke ve özgür olamamak demek. Ne demek istediği anlaşılmadı. Onu yanlış anladılar. Hrant; o kadar güzel idare ediyordu ki, herkes rahattı. Savunuyordu ve rahattık. Sonra ölünce yeni insanlar çıktı.

1915'e negatif bakan insanlara baktığımda, bir sonraki adımda suçlamayla karşılaşıyorum. Seni suçladığında duvar oluşuyor. 1915'i

tartıştığım ortamlar oldu. Cahil tartışmalardı. "Siz biz yaptınız" diye eskiden tartışırdık. Şu an en fazla kavram tartışması yapıyorum. Ben açmıyorum ama açan biri olduğunda kavram tartışıyoruz. "Soykırım değildir" diyor, "Neden?" diyorum. Nedenleriyle açıklıyor; ben de karşı çıkıyorum. Böyle tartışmalar oluyor.

"Canımı nasıl acıttığının farkında değil"

Sonya, 22, Öğrenci, Kadın

Ermeni olmak; hem içinde bulunduğın toplum hem evde konuşulan dil hem de her pazar günü gitmediğim zaman eksikliğini hissettiğim kilisedir. Bunların hepsi birleştiği zaman Ermeni kimliğim oluşuyor. Kendini Ermeni hisseden herkes Ermeni'dir.

"Ermeni okullarında dil önemli bir problem"

Okuldan ziyade öğretmenin ve bulunduğu muhitin önemi var. Birinci sınıftan itibaren Ermenice dersi alıyoruz. Ermeni okullarında dil önemli bir problem. Eğer o öğretmen kendini size sevdirse, siz de Ermeniceyi sevmeye başlıyorsunuz. Ama yeni öğretmenler akıcı bir şekilde Ermenice konuşamıyorlar. Öğretmenler yaşlandılar, yeni neslin Ermenice öğretmeni olarak yetişmesi gerekiyor. Benim ailem bana "Ermenice öğretmeni eksiği var, git Ermenice öğretmeni ol" demeyecek. Ermenice öğretmeni yetişmiyor. Ermeni toplumu başının çaresini bakmalı ve öğretmen olmak isteyen de bu konuyu ciddiye almalı. Ermenice öğretmeni olmak isteyen biri "Altı ayda eğitimini alır, öğretmen olurum, sabah dokuz akşam altı çalışırım" diye düşünüyor. Bilinç eksik. Önem verilmiyorlar. Aynı durum hâlihazırda öğretmenler olanlar için de geçerli.

Öğretmenler dersi teşvik etmediği için öğrenciler ilgi göstermiyor ve dinlemiyor. Kültürünü almamış bir öğrenciye, önemli bir Ermeni düşünürünü sıkıcı bir şekilde anlatırsan, o insanın aklında hiçbir şey kalmaz. Kitaplar çok sıkıcı. Düz ve sekiz puntoyla yazılmış. Nasıl motive olunacak? Kendi dönemimde ben de Ermenice derslerden sıkılırdım. Dil önemli. Ermenice seviyem çok iyi. Geçenlerde Portekiz'e gittim. Ermeni çevresi içindeydim. Orada anladım ki, dili ne kadar iyi bilersen, milletine o kadar bağlısın.

"Karma evlilik yapan kişilerin mutsuz olduğunu görüyorum"

Ailem istemese de benim de karma bir ilişkim oldu. İlişki içerisinde; "Benden biri değil, aileme değil arkadaşlarıma bile tanıstıramam" düşüncesi oturdu. Ben o insana Ermenice "*pariluy*s" diyemiyorsam, kendimi kötü, farklı ve aynı zamanda güvensiz hissediyorum.

Günümüzde karma evlilikler daha fazla oluyor. Bu evliliklerden doğan çocukların Ermeni toplumuna katkısını görmüyorum. Çocuklar kesinlikle asimile oluyor ve Ermeni kimliğini taşıyor. Ermeni erkekler kızlardan daha fazla karma evlilik yapıyor. Erkeğin ezilmeyeceği düşüncesi bunda önemli rol oynuyor. Karma evlilik yapan kişilerin mutsuz olduğunu görüyorum.

Ermenice kitap okumuyorum. İncil'i Ermenice okuyorum. *Agos*, *Nor Marmara*, *Jamanak* gazetelerinde beni ilgilendiren bir durum olursa takip ediyorum. Ermenistan'dan arkadaşlarımla yazıştığım da Ermenice siteler tavsiye ediyorlar. Ama kendim Ermeniceyle ilgili bir filme ya da kitaba gidip bakmıyorum. Ermeni edebiyatını biz gençler bilmiyoruz. O konuda eksikiz. Ermenice müzik dinliyorum. Tür ayırt etmiyorum. Şarkıların hepsini herkes bilir. Geçen yemek yerken bir arkadaşımız birden Ermenice şarkı söylemeye başladı ve hepimiz eşlik ettik. O gurubun içinde tüm Ermeni okullarından insanlar vardı.

Lisenin mezunlar derneğine gitmiyorum ama derneğin tiyatrolarına gidiyorum. Gidersem çevrem genişler. Bu durum oradaki insanlara ve onların içine ne kadar girebildiğinizle alakalıdır.

Ermeni gençlerinde okul ve aynı zamanda mekansal olarak da Burgazada ve Kınalıada ayrımı var. Her zaman değil sadece problem olunca birleşiyoruz. Geçen sene Kamp Armen direnişine katıldım. Ortak bir sorun olduğunda insanlar katılıyor.

"Türklerden neden uzak durmamız gerektiğini anlatırlardı"

Ermeni insanının duruşunu beğeniyorum. Bakışını, görünüşünü onaylamasam da... Her zaman yardıma açıktır. Çok meraklıdır, ge-ride durur, sınırını koyar. Her Ermeni, ailesine düşkündür. Küçük toplumlarda bir çeşit baskı ve dayatma var ama ben bu sorumluluğu ve Ermenilerle oturduğum zaman geçmişime kadeh kaldırmayı seviyorum. Ben bu insanları tanıyorum, bunlar kardeşim benim. Bu aile olma duygusu, aile ve toplum baskısına değer.

Okulda edinilen kültürle evdeki kültür birbirini besliyor. Okul çıkışları Kabataş'taki dayımın dükkânına giderdim. Duvarlarda resimleri vardı. Plak çalardı, müzikler çalardı. Ermen kültürü yarışmalarında jüri üyesiydi. Kültürü anlatırdı. Anneannem ve büyükler de köyde yaşadıkları hayatı, ne acı çektiklerini, mallarının nasıl gittiklerini, Türklerden neden uzak durmamız gerektiğini anlatırlardı. Küçükken daha korkutucu geliyordu. Şimdi kendimiz daha mantıklı yaklaşabiliyoruz.

İlkokul, ortaokul ve liseyi Ermeni okullarında okumak içe kapanmaya sebep oluyor. Farklı üniversitelerden arkadaşlarımdan da bunu duydum. Üniversitede kendi lisemden birisi varsa onunla takılıyorum. Ben bu insanın annesini, babasını, her şeyini biliyorum. Üniversitedeki arkadaşlarımı ise sadece dört senedir tanıyorum. Anaokuluna başlarken annem bana etrafımda bulunan çocukların kim olduğunu, ailesini, hepsini anlattı. Çocukluk arkadaşlarımdan hepsi Ermeni.

Dershaneye de okuldaki sınıf olarak toplu gittik. Dışarıdan birileri geldiğinde, biz dışarıya açılmaya başladık. O topluluğa girenler oldu. Üniversitedeyse doğal yolla kaynaştık. Üniversite hazırlık sınıfının ilk günü sınıfta hiç Ermeni yok diye çok gerildim. Hoca yoklama aldı. Büşra, Ayşe, Ahmet... Hepsi normal. Sonra bana sıra geldi. Adımı sordular, sonra ben kendimi anlattım. Böylece yakınlaştık.

"Türkiye'deki gençler ne sorun yaşıyorsa, ben de onu yaşıyorum..."

Ama benim üzerimde ekstra bir baskı olduğunu hissediyorum. Azınlık olmanın baskısı, güvensizlik hissi... Türk arkadaşlarım için çok normal olan bir şey, benim için anormal olabiliyor. Örneğin, bir grup oturuyoruz, biri "Bize gidelim, zaman geçirelim arkadaşlar olarak, akşam da kalalım" diyor. Ama bu durum benim için çok ekstra bir şey. Mamamın², babamın tanımadığı bir yere gidemem. Diğer yandan çocuğun biri tek başına yaşıyor, çalışıyor, ayakta duruyor. Bu da bana garip geliyor. Bizim ailelerimiz buna müsaade edecek aileler değiller. Geleneksel değerlere daha bağlıyız.

Lisedeyken eğer ailem tanıyorsa ve babam beni akşam alacaksa, arkadaşıma giderdim. Doğulu ailelerde zaten erkek çocuk baş tacı demektir. Biz üç kız kardeşiz. Ablam Erasmus'ta, bu da çok ekstrem bir durum. Bizim ailede erkek yok. Annem ablamı ilk doğurduğu zaman, erkek olmadığını öğrenince babam şok içinde kalmış. Babam çok sinirlenmiş. Doğulu bir fikre sahiptir. Erkek evlat baş tacıdır. O ne isterse olur. Ermeni toplumunda da erkeklerin daha rahat olması normal. Diğer yandan güvensizlik var. Ermeni olsa bile referans gerekli.

"Hrant'ı sahiplendiğimiz için, Kamp Armen'i sahiplendik"

Ben her zaman avukat olmak istemiştim. Babam "Ermeni kimliğiyle zor olur, olmaz" dedi. Babamın kafasına göre olmazdı. Sonra vazgeçtim. Dil okudum. Yurt dışında yaşamayı, sadece Ermeni kimliğimle değil, bu topraklarda yaşayan herkesin bunu düşünmesi gerekli olduğunu düşünüyorum. Geleceğimi, kuracağım aileyi düşünmeliyim. Avrupa'ya gittiğimde, "Ne yapacağım burada, burası İstanbul değil" diyorum. Gidersem özleyeceğimi ve bir parçamı bırakacağımı biliyorum. Gidenlerin mutlu olmasındaki en önemli sebep gittikleri yerlerde de Ermeni çevreye sahip olmalarıdır.

1915, insanların dışarıya açılmasının başlangıcıdır. Gitmek ve bir şeyler bulmak zorundasın. Olduğun yerde güvende değilsin. Yaşamam gerekiyor. Ermeni kimliğini bulmam gerekiyor. Burada hâlâ bulunmamızın nedeni de yaşamayı ve Ermeni kimliğini sürdürmedeki inatçılığımızdır. Ermeni toplumu dayanışma içinde oldu. Zengin olduysak hep beraber zengin olduk.

2007'de ortaokuldaydık. Öğretmen geldi. Sınıfta ağlıyor. "Bugün eve gidin çocuklar" dedi. Hiçbir şeyden haberimiz yoktu, aşağıya indik. Bir arkadaşımız "Hrant amcam" ölmüş diye ağlamaya başladı. Ailesi tanıyormuş. Herkes ağlıyor ve bir yerleri arıyor. Babam geldi, onu hiç o kadar kötü görmemiştim. Ben Hrant Dink'i tanımıyordum, sadece akşamları televizyonda görüyordum. 2007'de Ermeni toplumu birbirine daha fazla bağlandı. Hrant'ı sahiplendiğimiz için, Kamp Armen'i de sahiplendik. "Bizim çok fazla malımız mülkümüz var ama biz Kamp Armen'i kimseye vermeyeceğiz, kiralamayacağız, satmayacağız" demek için oraya gittik. Kamp Armen'in bulunduğu yer çok güzel ve çok değerli. Zamanında elimizden alınırken kimse ses çıkaramadıysa, çıkarmadıysa demiyorum, şimdi devletin bizi görüp zaten vermesi gerekirdi. Senin ülkende yalnız Türkler yaşamıyor. Biz de varız.

Eskiden Ermeni olmayanlarla 1915'i konuşuyordum. Yayamın hikâyelerini ve başından geçenleri anlatıyordum. Sözlü tehditler olunca kendimi geri çektim ve insanların kafasına bir şey sokamayacağımı fark ettim. Üniversitede bir çocuk Ermenilerden hoşlanmadığını açık açık belli ederek olumsuz cümleler kurardı. Üstüme gelirdi. Canımı nasıl acıttığının farkında değil!

***"Her gün Ermenistan'a gidip gelmek
zor olmuyor mu?"***

Semih, 24, İnşaat/ Madenci, Erkek

Ermenilik benim için farklılığı ve bugün açısından değerlendirsem de çekingenliği temsil ediyor. Bulunduğumuz ortamlarda, çalıştığımız bölgelerde çekingenlikler yaşıyoruz ama bunun yavaş yavaş kırıldığını düşünüyorum. Bu kırılmanın sebebi, genç jenerasyonun biraz daha cesur ve dışarı açık olmasıdır. Ermeniliği kısıtlı bir şekilde yaşıyorum. Kiliselerimizde kendi ibadetlerimizi ve mezunlar derneklerinde istediğimiz faaliyetleri gerçekleştiriyoruz. Çekinecek bir şey yokmuş gibi hissediyorum. Ben de belki ilerici ve genç jenerasyondan olduğum için kendimi kısıtlamıyorum.

Ermeni okulu, kültürün ve gençliğin yetiştiği en önemli yerdir. Bütün cemaatlerde ve milletlerde bu böyledir. İlkokullar kültürü ileten yegâne yerdir. Kendi kültürünü sana aşılar. Ermeni okulları diğer devlet okullarına nazaran, etnik kimlik olarak kısıtlı bir yapıdır. Sadece Ermeni öğrenciler vardır. Ermeni cemaatini bir araya toplayan, eğitim veren ve kendi kültürünü aşılayan bir yerdir. Rum, Yahudi ve Ermeni cemaatinin, kendi kültürünü devam ettirmesi ve gelecek nesillere aktarabilmesi için bunu yapması gerekiyor. Kiliseler ve okullar bunun için en önemli kurumlardır.

"Kilise ve okul benim evim"

Benim okulun bulunduğu kampüse girişim üç yaşında oldu. Sonuçta vaftizi de yakın bir kilisede oluyorsunuz. Kilisenin ve okulun evimle mesafesi elli metre. Bu anlamda bakarsak, kilise ve okul benim evim. Gerçekten senin odan neyse, kilisem ve okulum da benim için aynı. Orası evim, okuyanlar da kardeşim.

İlk kültür aileden gelir, daha sonra, biz beş yaşında anaokuluna başlarız ve o yaştan başlayarak büyük bir zamanını okulda geçiriyorsun. Kültürle ilgili birçok şeyi okuldan alabiliyorsun. Ermeni okulundan mezun olmaya hem ayrıcalık hem de problem olarak bakabiliriz. Eğitim olarak ayrıcalıklı ve yüksek düzeyde bir eğitim alıyoruz. Dershanelerde diğer okullardan insanlarla kendimizi kıyasladığımızda, farklı bir eğitim aldığımızı görüyoruz. Bunun dışında biri nereden mezun olduğumuzu sorduğundaysa bir zorluk yaşıyoruz. "Her gün Ermenistan'a gidip gelmek zor olmuyor mu?" diye soruyorlar. Komik geliyor.

Ermenilerin çekingenliği ve içe kapanıklığından dolayı aileyle bağları kuvvetli. Kültürümüzü ailemizde barındırıyoruz ve gelecek nesillere aktarma kaygısı çektiğimizden dolayı ailelerimiz birbirine bağlanmış durumda. Daha fazla bağlanmalı. Nüfus olarak azalıyoruz. Cumhurbaşkanı'nın üç çocuk lafını sosyolojik açıdan düşünersek; tek çocuk bir cemaati geri götürür, iki çocuk korur, üç çocuk ileri götürür. Tek çocuk bazen zor oluyor ve cemaatimiz geri gidiyor. Kültürümüzü korumak için, ailelerimiz bağlanmalı ve birbirleriyle iletişim halinde olup, kendi sınırları içinde kültürünü korumalı. Dışarı açılmalı ama kendi kültürüne de sıkı sıkı tutunmalı ve onu gelecek nesillere aktarmalı.

"İki dinden bir avare"

Cemaat dışı evliliğin birçok yönü var. Bu soruya düz bakıp, "Olmamalı" dediğinizde; milliyetçi ve insanlığa aykırı bir profil çıkıyor karşımıza. Fakat bu evliliklerden olan çocukların kültürü,

bence ortada oluyor. Ya birini seçiyor ya da arada kalıyor. Tabiri caizse, "İki dinden bir avare" derler ya, o hesap... Dolayısıyla iki kültür de ileri gidemiyor. Zaten eski dönemlerden bu yana sentez içinde yaşıyoruz. Buna rağmen, bu sentezde Ermeni cemaati kendi içinde kalarak kendi kültürünü korumuş. Bir yemekte iki farklı şeyi karıştırdığınızda, artık o maddeler eski maddeler değildir. Karışımıdır. Eskiye sentezle korumak zor. Karma evliliklere karşıyım. Sadece Ermeni cemaati için değil, insanların kendi kültürünü korumaları için kendi içlerinde bu döngüyü oluşturmaları daha uygun gözüküyor bana. Din olarak değil, toplum ve cemaat kültürü olarak bakıyorum. Hiç kimse kendi kültürünün ölmesini istemez. Türklerin azınlık olduğunu ve koca bir Ermeni ülkesinde yaşadıklarını düşünün. Kendi kültürlerinin kaybolmasını ya da karışım ile sentez haline gelmesini isterler miydi?

Batı Ermenicesi kaybolmaya yüz tutmuş diller arasında. Gençler ve aileler çok fazla kullanmıyorlar. Dilin kullanılması ve ileri gitmesi önemli. Aile içinde kullanılmalı. Ermenistan sınırı açıldığında bu dile ihtiyaç olacak. Ermeni cemaatindeki insanlar dil bakımından istihdam edilebilir. Benim ocuğum olursa Ermeni okuluna yollarım.

Her okulun içinde bir kilise var. Bundan dolayı, kiliseyle bağ okul içindeyken sağlanıyor. Kilisenin bahçesinde çocuklar oynuyor ve kiliseye aşına yetişiyor. Kilise kültürel anlamda da etkili. Din adamlarının bahçe içerisinde çocuklarla ilişkisi bu bağı sağlıyor. Çocuğum olduğunda, yetişkin olana kadar, kendi din bilgimi ve bağımı ona da geçirmeye çalışacağım. Kendi iradesine kavuştuktan sonra, seçim kendisininindir. Müslüman Ermeni, Ermeni midir? Kültür kayması yaşanabilir, orada problem olabilir. Sadece Müslümanlık için söylemiyorum, diğer dinler açısından da böyle düşünüyorum.

"Ermeni bulunmayan bir yerde zorunda kalmazsam yaşamam"

Samatya'da doğdum. Bakırköy'de yaşıyorum. Samatya benim evimdir. Samatya çok farklı bir yer. On sekiz yıl yaşadım. Gençlik ve çocukluk dönemim orada geçti. Korunaklı bir yer olarak düşünmekle birlikte, bizden insanların bulunduğu algısı da var. Kilisenin olması, bizden insanların olması, bana sanki burası benim ülkem algısı veriyor. Çocukluğumdan beri bu ülkeyi benimsememde bu çok önemli bir rol oynadı. Kendi ülkemde, kendi şehrimde yaşadığımı hissettirdi. Samatya için anahtar kelime, duygusallıktır. Yurt dışında en çok derneğe sahip ve bağlılık açısından Samatyalılar birinci sıradadır. Diğer semtlerden bunu duyamazsınız. Samatya çok samimidir. Çok bağlıdır insanlar Samatya'ya. Yerel halk için de aynısını düşünüyorum. Türkler, Rumlar ve Ermenilerle kardeş gibiyim. Bu karışım, bana azınlık olduğum hissini yaşatmadı. Ermeni bulunmayan bir yerde zorunda kalmazsam yaşamam. Samatya'da Müslüman, Ermeni ve diğer kültürlerle iç içe yaşadığımdan dolayı, dershanede ve dışarıda çok fazla yabancılık hissetmedim. Onlar farklı insanlar ve kendimi koruyayım düşüncesi yoktu. Alışkınım.

Ermeni gençlerinin buluşma yerleri yok. Ben de dernekte gençlik kolları başkanlığı yaptım ve şu an yönetimdeyim. Gerek etkinlikler gerek özel günler gerek dini bayramlarda derneklerde toplanıyoruz. Eskiye göre ilgi az. Çok eleştiri var derneklere. Bununla ilgili çalışmalarında bulunuyoruz. Dernekte tadilat var, parça parça yapıyoruz. Finansal ve bürokratik problemler var.

Derneğe ilgi göstermeyenlerin gerekçelerine hak vermiyorum. Çoğu derneğin kendilerini çekmediklerinden bahsederler ama önemli olan oranın seni çekmesi değil, senin kendini oraya ait hissetmen. Sen oraya ait hissedersen, hizmet etmek ve orada bulunmak için vakit ayırırsın. Hiç kimse kendi mezun olduğu okulun derneğine katkıda bulunayım demez. Derneğe sahip çıkan az sayıda insan, aynı zamanda; semtle duygusal bağı olan insanlardır. Bizim derneğe

gelip de; "Benim bir kursa, bir eğitime ihtiyacım var, bana bir el uzatın, destek verin veya alan sağlayın" diyen kimse hiçbir zaman geri  evrilmedi. Bütün derneklerin ve diğer organizasyonların yaptığı etkinliklere katılıyorum. Yeterli değil ama çaba var. Elimden geldiğince hem organize ediyorum hem de katılıyorum.

"Ne kadar dışarıya açılırsa, kendi kültüründen uzaklaşıyor"

Ermeni kültürü, çok duygusal bir yapıya sahip. M ziklerinde ve el sanatlarında bunu bulabilirsin. Geçmişte yaşananlardan ve özlemlerinden kaynaklı olabilir. Ermeni kültürü deyince aklıma büyük bir aile gelir. Bu bağlardan kaynaklı olabilir. Ermeni bir aile gelip şu an yan masaya otursa, kırk yıldır tanıyormuşum gibi davranırım.

Gençliğin yarattığı kültür yok ve gençlik kültürü kullanmama-ya  alışıyor. Gençler kültürümüze uzaklar. Asimile olma durumundan mı, yoksa dışarıyı açılmaktan mı kaynaklanıyor, bilmiyorum. Cemaat ne kadar dışarıya açılırsa, kendi kültüründen uzaklaşıyor. Oysa her iki kültürü bir arada sürdürebilmeli. Bu nesil yeni yeni dışarıya açıldığı için, bir taraftan kopup, diğer tarafa bağlanma çabası içine girdi. Hâlbuki iki taraftan da tutmak mümkün. Kendi  z bağını koparmadan, büyük toplumla bağını sağlayabilirsin.

Ermenicem ana dil seviyesinde. Ailede hem Ermenice hem de Türkçe konuşuluyor. Annem ve babam Ermeni okullarında okumuşlar. Okul dışı arkadaşlarla buluştuğumuzda ve iş ortamında Türkçe kullanıyoruz. Birinin yanında çok fazla Ermenice konuşmayı tercih etmeyiz. Çünkü onun anlamayacağı bir dilde konuşmak ayıptır ve etik olmaz.

Eskiden bir *Jamanak*, bir *Nor Marmara* alıyordum ama artık takip etmiyorum. *Agos*'u her hafta alıyorum. Artıları da var, eksileri de. Cemaatten uzaklaşmasını eleştiriyorum. Öte yandan, kültürün devamlılığında ve cemaatin haberlerinin yayılmasında önemli bir rol oynuyor. *Agos* Türkiyeli bir gazete, diğerleriyse cemaatle kısıtlı

gazeteler. Ermenice film takip etmiyorum. Müzik arada sırada dinliyorum. Yayın olarak, tarihi ve eski yayınlara bakıyorum. Konuşarak ve gazetelerin Ermenice sayfalarını okuyarak dilimi geliştirmeye çalışıyorum.

. Kültürel ve sanatsal içerikler 1915 ve 2007 ile ilgili oluyor genelde. Biz yaşanan olaylardan birçok şey çıkartabiliriz. Olaylara yalnızca ölüm ya da acı olarak bakmıyorum. Dışarıya olan savunmanın ve kendi içimizdeki sınırlarımızın ölçüsünü geçmişe bakarak görebiliriz. O yayınlara sadece tarihi bir anlatım olarak bakmamamız lazım.

Kültür aktarımında, okullar bakımından bakarsak, okullar başarılı ama öğrenciler açısından bakarsak; kimsenin verilen kültürü almaya niyeti yok. Öğrenciler gerekli özeni göstermiyorlar. Her şeyi okuldan bekleyemezsin. Okul ve aile koordineli çalışmalı. Alan kişinin hevesli olması önemli. Hem aile hem okul olarak gençlerde merak uyandırmanız gerekiyor. Öğrencinin Ermeni kültürünü ve benliğini hissetmesi gerekiyor. "Ben bilgiyi almalıyım, geçmiş ve kültürü öğrenmeliyim" demeli. Okul ve ev kültürel aktarım anlamında tamamlayıcı. Ben İstanbul Ermeni kültürüyle yetiştim. Büyükanmem beni her sabah kiliseye götürürdü. Mum yakarken ve çeşitli etkinliklerde çok istekliydim. Aile içi bağlarımız ve Ermeni kültürüne bağımız yüksektir. Kültüre olan bağım ailem sayesinde bu kadar yüksek.

İleriki yıllarda yurt dışında yaşamayı düşünmüyorum. Ben Türkiye'de engelleyici zihniyetin kaybolduğunu düşünmedim. 2007'de çok fazla şaşırmadım. "Hepimiz Ermeni'yiz" sloganını, herkesin içten hissederek söylediğine kimse beni inandıramaz. Öte yandan devlet de bu sloganı beklemiyordu. Gezi ilk zamanlarında doğru ideolojiye sahip, sonradan ise saptırılan yönleri oldu. Gezi'den başlayıp, bugünkü durum ve darbeye ilgili bağ kurabilirim. Her şeyin bağı var.

"Cumhuriyet keşke ayrışmayla doğmasaydı"

Ermeni kültürü ve 1915 açısından baktığımda, ikisi bakımından da bildiğim şeyler ve hissettiğim duygular o kadar yoğun ki, nereden başlayım, hangi duyguyu anlatayım... 1915 sadece cemaat bakımından değil, ülke bakımından kırılma noktasıdır. Ülke kendi kanını akıttı. Sadece Ermenilerin değil, Türklerin de kanını akıttı. Sentez ve bir arada yaşama duygusu burada bitti. Ülkenin ilerlemesinde, büyük bir gerileme yaşattı. Eski Samatyalılara ne zaman sorsam, "Nerede o eski Samatya, nerede o Ermeniler ve Rumlar" derler. Bunu kırdılar. Bizim geri çekilme durumu da buradan kaynaklanıyor. 1915'ten önce hiç kimse geri çekilmiyormuş. Okuduğumuz kaynaklar bunu gösteriyor. Bütün halklar iç içeymiş ve çekingenlik yokmuş. Osmanlı döneminde Ermeni milletvekilleri var ve devletin önemli yerlerinde söz sahibiler. Cumhuriyet önemli ama Osmanlı'daki karışımı ve sentezi de keşke kendi içinde barındırsaydı ve Cumhuriyet keşke ayrışmayla doğmasaydı. Eğer böyle olsaydı, Amerika olurduk. Coğrafi ve tarihi olarak, Anadolu insanlığın doğduğu yer. Ortadoğu'da bu kadar karışıklığın olması sence bir tesadüf mü? Sadece petrol değil, insanlık ve tarihi elde etmek de önemli. 1915'te Türkiye kaybetti.

1915, Ermeni aileleri içinde maalesef çok fazla konuşulmaz. Bir insan bir konuda ne kadar bilgi sahibiyse, o kadar faydalıdır. Bilgi aktarımı bakımından bu duruma olumsuz olarak bakıyorum. Kötülükler cehaletten doğar. Ermeni ailelerinde 1915 ile ilgili, "Ben çocuğa evde bu bilgiyi ne kadar az verirsem, o da dışarıda az kullanır ve az zarar görür" durumu var. Koruma duygusu ve çekingenlik. Birine ne kadar çok bilgi verirsən, o kişi bir konu hakkında kekeleymez ve doğru konuşur. Okulda yüzde beş konuşulur, evdeyse daha da az. 1915 için soykırım kelimesi önemli. Ama yapılan şey tamıyla kabul ediliyorsa, ister soykırım ister başka bir şey densin, fark etmez.

2007'de tahammül duygusunun ne kadar azaldığını, ayrışmanın ve aynı zamanda 1915 zihniyetinin devam ettiğini gördüm. 1915'te Türkiye ne kadar kaybettiyse, o insanın ve o insana ait bilgi birikiminin ölümünde de o kadar kaybetti. Hiçbir zaman tek tarafı savunmadı ve birleştiriciliği savundu. Körü körüne milliyetçilik aptallıktır. Milliyetçilik kendi milletini korumak anlamına gelir. Ama, diğer halkları korumak ve kardeşliği savunmak milliyetçiliğe aykırı değildir. Onu sevmeyenler körü körüne milliyetçilerdi.

1915'i Ermeni olmayan arkadaşlarımla tartıştım. Konuştuğum kişiler farklı düşünse de anlatış şeklimden dolayı, "Doğru, o açıdan düşünmedim" diyen çok kişi oldu. Mantıklı yaklaştım. Sert olarak anlatırsan, kimse anlamak istemez ve savunma mekanizması koyar. Akla mantığa uygun anlatırsan, karşı tarafın duvarları olmadığı sürece anlar.

"Buralardan gitmek bize göre değil"

Aram, 24, Emlakçı/Turizmci, Erkek

Ermenilik hakkında, çocukluğumdan beri evimden ve ailemden gördüğüm nüanslar var. Ben yalnız oturamam. Biz beraber, kalabalık, dostlarımızla birlikte olmaya ve evimizde bolluğun, bereketin ve misafirin olmasına alışmışız. Bilinçaltımıza yerleşmiş. Azınlık olduğumuz için hep birilerinin ihtiyacını hissetme durumu var.

Bugüne kadar Ermenilik konusunda bu ülkede sıkıntı yaşamadım. Bazı genç arkadaşlarımız ve büyüklerimiz bunu kendine bahane olarak sunuyorlar. Bazı ortamlarda "Ben Ermeni olmasaydım, şöyle olurdu" gibi cümleler duydum ama bunları insanların kendi başarısızlıklarına karşı bir bahane olarak görüyorum. Ablamla, sıfırdan kendi işimizi, hiçbir sıkıntı yaşamadan ve ayrımcılık görmeden kurduk. Belki, kendi başıma gelmediği için böyle düşünüyorum ve belki de bu yüzünden mağdur olan çok fazla insan vardır ama ben böyle görüyorum. En çok okulla Ermeni olduğumu hissettim. Ermeni okulunda okumasaydım, bugün sıradan bir Türk vatandaşımdan farkım olmazdı.

Ermeni okulu öncelikle dil demek. Ermeni harfleri ve dil kaybolursa, burada toplum olarak kalmanın hiçbir anlamı kalmıyor. Dil,

her kültür ve her toplum için önemli bir olgu. Çünkü dil yaşayan bir şeydir ve konuşulmadıkça kaybolur. Benim lise hocam, "Bir dili istediğiniz kadar iyi konuşun, eğer onu konuşmazsanız; o dil kaybolur" derdi.

Okulun diğer katkısı, Ermeni arkadaş ortamıdır. Ne olursa olsun biz birbirimize benziyoruz. Aile yetiştirmelerinden mi kaynaklı, yoksa aile tarafından zorlamalarla mı alakalı, bilmiyorum ama korkularımız ve mutluluklarımız birbirine benziyor. Karakter olarak ayrıyız ama bir yerde kesişiyoruz. Türklerden farklı bir hissiyatımız oluyor.

Liseden mezun olduktan sonra kendi karakterimi buldum. Herkesten bir iki adım daha fazla çalışmam gerektiği hissiyatını yaşadım. Belki ufaklıktan beri bize empoze edilen; "Siz Ermeniler çok fazla çalışmadan bir yere gelemesiniz, buna müsaade etmezler" algısı beni buna itti. Herkesin saat on birde gittiği yere saat dokuzda giderdim. Bir fazla mücadele ettim. Bu bana empoze edildi. Çok önceden beri gelen bu psikoloji büyüklerden anne ve babaya, oradan da bize geçmiş. Bu olumsuz hikâyeler ve başarılı olamazsınız duygusu nesillerden nesillere hikâye biçiminde aktarılıyor.

Liseye kadar okulun kimlik aktarmada önemli ölçüde yeri var. Okuduğum lisesinin ilk vizyonu hiçbir zaman kimlik aktarımı olmadı. Ermeni hocalarımız iyiydi. Liselerimizin, sınava ve hayata hazırlama bakımından diğer özel liselerden farkı yok. Ermeni lisesinden mezun olmak benim için ayrıcalık. Hiçbir problemini görmedim ve her zaman okuduğum liseyi gururla söylemekle birlikte, bunun dönüşünü de hep pozitif aldım. Lisedeyken özel koleje gidebilecek durumum vardı ama ne ailem bunu tercih etti ne de ben böyle bir talepte bulundum.

"Zorla evlilik olmaz"

Babam Malatya, annem ise Kayseri Ermenisi ve Ermeniceyi iyi bilirler. Ben dört yaşına kadar Türkçe bilmezdim. Beni pozitif

anlamda eğiterek, Ermeni olmanın bir ayrıcalık olduğunu ve asla çekinmemem gerektiğini hissettirdiler. Yaşantımız ve yemeklerimiz Ermeni kültürü şeklindeydi. Serbest büyüdüm; dostluklarıma din, ırk ve dil ayırt etmeden ben karar verdim. Benim en yakın dostlarım Türk ve Rum'dur. Aralarında çok çeşitli insanlar var. Bazı aileler çekinceyle, çocuklarının Ermeni kişilerle dost olmasını isterler. Ben ailemden; iyi ve kötü insan vardır düşüncesiyle büyütüldüm.

Dil ile kimlik birebir etkilidir. Ermenice kimliği, Ermeni dili olmadan yarım kalır. Ermenice bilmeyen biri, Ermeni kimliğini özgürce yaşayamaz. Ermeniceyi sürekli çevirilerden ve başkalarının anlatımından mı öğreneceksin? Bu dediğim, bütün milletler ve kültürleri için geçerli. Kültürün temel taşı dildir. Çocuğumu Ermeni okuluna yollamak, dili ve kültürü de evde benden öğrensini istiyorum. Türkçeyi Ermeni ilkokulunda öğrendim. Kiliseyi ise kendilerine bırakmak isterim. Ufak yaştan empoze etmem. Kilise ve dinlere karşı uzağım. Sık gitmem. Kilisenin insanlar arasında bağlayıcı olduğunu düşünmüyorum.

Ablam bir İranlıyla evlendi ve o kişi kendi tercihiyle vaftiz oldu. Asla zorlama olmadı. Eniştemden talep etmedik, o bunu istedi. Hayatımda gördüğüm en mutlu çiftler. Bence olabiliyor. Karşı değilim ama annemle babam bu duruma karşı. Kendi çocuklarıma asla müdahale etmem çünkü bunun vebalini alamam. Öte yandan, annem ve babamı da karşıma alamam. Ermeni ile evleneceksin diye de zorla evlilik olmaz. Bizim cemaatimizde evlendikten sonra boşanmak ve sonra bir daha evlenmek daha da zor.

Doğma büyüme Kurtuluşluyum. Orayı sevmemde Ermenilerin orada olmasının etkisi var. Bu durum son zamanlarda azaldı. Paskalya zamanında bütün Şişli çörek kokardı. Bizim doğduğumuz yer burası, biz Ermenistan'a "Vatanımız" demiyoruz, bizim vatanımız burası. Burada bu hissiyatı yaşamak mutluluk veriyor ve çok değerli. Ayrıca daha cesaretli bir olay. Burada kazanılmış bir durum var. Herkes gidebilirdi ve buralar bomboş kalabilirdi. Şişli'de

yaşayan Müslüman halk da bunu benimsemiş ve bu durumdan mutlu oluyor. Bizim yaşlılarımız bayramlarda takım elbiseli olarak Kurtuluş sokaklarında gezdiklerinde, gören herkes mutlu oluyor. Ermeni olmayan bir yerde sorunsuz yaşarım. Örneğin, Bağdat Caddesi'nde de kendi kültürümü yaşarım. Burada yaşamamanın mutluluğunu hissediyorum ama bu benim hayata bağlanma sebebim değil. Benim burada yaşamaktan keyif almam sadece Ermenilerin burada bulunmasından değil aynı zamanda ortamda önemli bir rol oynuyor.

"Elinizi sallasanız konuşacak insan bulmanız gerekiyor"

Ermeni kültürü çok geniş kavram. Bir yandan sanat ve zanaat yönümüz var, diğer yandan sosyal kültürümüz var. Yemeklerimiz, şarkılarımız ve neşeli tavrımız da bizim kültürümüz. Kültürün içindeyken bunların farkına varamıyorsun. Mimarilerin çoğu bizim el yapımız ve bu sanatsal altyapının bu ülkeye etkisini kimse yadsıyamaz. Asıl kültür yaşayan olgulardır. İsterdim ki, mezunlar derneklerimiz daha faal olsun, gençlerimiz daha fazla ortarlarda olsun. Örneğin, siz bu çalışma için görüşme yapacak kişi bulmakta zorlanıyorsunuz, bunu anlamıyorum. Sizin elinizi sallasanız konuşacak insan bulmanız gerekiyor. Bizim gençlerimizin eline böyle bir şans geldiği zaman size anlatmak zorundalar. Sonuçta onların eline böyle şanslar her zaman gelmiyor. Korkmamalılar.

Ermenice daha az konuşuluyor. Liselerimizde bile daha az konuşuluyor. Ben de öyle yapardım. Gençler hem dışarıya açık olmalılar hem de kültürü korumalılar. Böyle olmadan dışarıdaki insanlarla mücadele edemezler. Sürekli aynı şeyleri ve Ermeni edebiyatı okursan, kendini nasıl geliştirebilirsin ki? Bunu da görmezden gelemem. Geldiğimiz yeri unutmamamız ama denge kurmamız lazım.

Ermenice seviyem iyidir. Evde yarı yarıya konuşuluyor. Düzenli olarak gazete takip etmiyorum ama bütün gazeteler eve gelir, arada sırada göz atarız. Ermenilerin daha kapsamlı gazetecilik yapmalarını isterdim ama bütçeler kısıtlı ve zor bir mücadele verdiklerinden

dolayı kimseyi suçlayamam. Bunu yapmayan da var. Ermenice şiir okumayı çok sever ve müsamerelerde şiir okurdum. Ermenice müzik tonlarını duyduğum zaman kanım kaynıyor.

"Son zamanlarda Ermeni şair, sarkı yazarı ve sporcu tanıdın mı?"

Ermeni okullarında yabancılaşma olmuyor. Sınıfa girdiğin zaman, yirmibeş kişi varsa, en az onunu arkadaş olabilecek seviyede tanıyorsun. Küçük bir cemaatiz. Arkadaşlıklar çok rahat kuruluyor. Liseye her sabah, sevinçle koşarak gittim. Bugün olsa yine öyle giderim. Bana özel mi bilmiyorum ama on iki kişilik arkadaş grubuyla sürekli beraberdik. Kurtuluş'ta buluşup sabah okula beraber giderdik, okul dışında Taksim'e giderdik, hafta sonları buluşurduk. Lise hayatımda çok fazla Türk arkadaşım olmadı.

Dershanede yabancılaşma yaşadık. Farklılıklar oluyor. Sen ona, o sana ön yargılı olunca; ister istemez arada mesafe oluyor. Sıcakkanlı olmak gerekiyor. Kocaeli'ne üniversiteye gittim ve geldim. Yurtta kalmadım. Yurtta kalmamamın sebebi mesafedir. İstanbul il sınırına ve Kurtuluş'a geldiğimde evime geldim hissi oluyor. Yirmi sene bütün sosyal çevremi burada kurdum. Kurtuluş'ta birine baktığın zaman, hem o senin hem de sen onun ne hissettiğini anlıyorsun.

Okulda kültür tarihi dersine giren, çok sevdiğim ve birçok şey öğrendiğim bir hocam vardı. Çok bilgili bir hocamdı. İyi bir kültür verdi ve iyi anlatırdı. Ermeni edebiyat, Hristiyanlık, Ermeni kültürü, Ermeni müziği; her şeyi verdi okul.

İnsanların tekdüze eğitilmesine karşıyım. İnsanların nerede başarılı olabileceğini kimse bilemez. Herkes okul okumak ve matematik profesörü olmak zorunda değil. Ne zaman çıkmış bir Ermeni sporcu? Otuz kırk sene önce sporcu, kuyumcu hepsi vardı. İnsanlar üniversiteye girdiğinde hayatın bu olmadığını anlıyor ve ezik hissediyorlar. Üniversitede müzik, sinema ve edebiyat konuşuluyor.

Kafanı kitaplara gömemezsin. Hayat bu değil. Okullar ve aileler, Ermeni gençlerinin sadece okulla ilgilenmesini istiyorlar. Son zamanlarda Ermeni şair, şarkı yazarı ve sporcu tanıdın mı?

Ermeni olmak beni belki daha çalışkan olmaya yöneltti. Bilinçaltımda karakterimin oluşmasında etkilemiştir. Ben, tamamen özgürce Ermeni kimliğimi yaşadım; okuluma ve kiliseme gittim. Aldığım her karar benim özgürce aldığım kararlardır. O yüzden Ermeni kimliğimin beni olumsuz olarak etkilediğini düşünmüyorum.

Yurt dışında yaşamak aklımın ucundan geçmedi. Hrant'ın da etkisi vardır. "Burası bizim topraklarımız, gözümüz var ama içine girmek için." Buralardan gitmek bize göre değil. "Yarın gidiyorum" dersem, Amerika'da ve Fransa'da çok akrabam var. Burayı seviyorum, burası benim memleketim ve kimse benim elimden bunu alamaz.

Gezi'de ordaydım. Güzeldi. Hem Ermeni cemaatinde hem de Türkiye'de, o genç kitlenin apolitik olduğu söylentisi vardı. Böyle olmadığını gösterdiler. Ama artık geride kaldı ve ülke dikta yolunda gidiyor. Erdoğan'ın elinde çok fırsat var. Cemaatten boşalan kadroları liyakat sahibi insanlarla doldurabilir. Bu ülke bu cemaatten ve tarikattan çok çekti. Eğer temizlenir ve boşalan yerlere işinin ehli insanları gelir ve kendi adamlarını yerleştirmezse, bu büyük bir fırsattır. Türkiye'nin geleceği parlak olur. Ama asla böyle bir şey yapacağına inanmıyorum.

"Öfke zihniyetine karşıyım, Hrant da böyle düşündüyordu"

1915, soykırım. Çok okudum ve farklı görüşlerden de dinledim. Planlı yapılmış bir soykırım. Bunu, "Olmuş, bitmiş ve artık hayatımıza devam edelim" mantığında düşünemeyiz. Maddi ve manevi sahip olduklarımız ve zenginliklerimiz elimizden alınmış. Zengin bir cemaat olduğumuzu, okuyamayan gençlere burs verdiğimizizi, imkânlarınızın çok olduğunu ve bu kadar çok madağ¹ yapılmadığını

1 Ermeni okullarının yararına kurulan ve bağış toplanan sevgi sofrasıdır.

düşünsene... Her madağda yedi yüz bin liralık açık var. Ermeniler bu topraklarda çok zengin insanlarmış. Tabii, manevi ve kültürel yönü çok daha ağır. Sonuçta Türkiye kaybediyor. Büyük bir entelijansya kayboluyor. Türkiye'de demokrasinin başladığı yıllarda, kaybolan bu entelijansyaya çok ihtiyaç vardı.

1915'i evde öğrendim ama evde çok açık olarak konuşulmaz. Büyüklere hikâyeler duydum. Onlar daha rahat ve üzgün anlatıyor. Sesleri titriyor trajedileri anlatırken. Anne babalar da onlardan dinlemiş. Buna kayıtsız kalamazsın. Öfke bırakmıyor. Bu bir üzüntü. Öfke zihniyetine karşıyım. Hrant da böyle düşünüyordu. 1915'te olanlardan dolayı bütün Türk kimliğini yargılamak benim için ırkçılıktır, 1915 gibi. Bundan acı çeken biri olarak bir Türk'e ön yargıyla yaklaşmam.

Yaşanan durumun ciddiyetinin farkına varmak için, soykırım kelimesi önemli. Soykırım denmesini çoğu insan farklı nedenlerden istiyor. Halkın istememesinin sebebiyse gerçekten bunu görmek ve göstermek istememeleri. Bir evin yanması da bir trajedi, bir ailenin katledilmesi de bir trajedi, köpeğin kasten öldürülmesi de. Ama milyonlarca insanın öldürülmesine "Trajedi" dersin, diğer olayları küçümsemek için demiyorum ama olayın ciddiyetini azaltmış olursun.

2007, duygusal zamanlardı. Kendimi güçlü hissetmek gibi takıntıya girdim. Hrant güçlü olmamızı isterdi. Tek başıma evde ağladığım zamanları hatırlıyorum. Dışarıda ağlamazdım. O, öyle isterdi. Bunun böyle olacağını biliyordum. Yetmiş milyonun içinde iyi ve kötü insanlar olduğunu biliyordum ve bunu hazmetmiştim. İnsanların gelip destek vermesine şaşırmadım ama birçok insanın ilerleyen senelerde orada olmayacağını da biliyordum. Hrant'ı anlamamız lazım, orada olmaktan ziyade onun fikirlerini yaşatmamız ve onun değerlerine sahip çıkmamız lazım.

"Ben onlardan nefret etmiyorum"

Hrant Dink, babamın çocukluk arkadaşı. Kendisiyle çok kere aynı ortamlarda bulunduk, aynı yemek masalarına oturduk, beraber gezdik. O gün, rehberlik saatiydi. Hissizleştım. Eve geldiğimde babamı televizyonda gördüm. Cinnet geçiriyordu. Babam; haber alıyor, koşuyor ve yerde yatan cansız bedeni görünce, cinnet geçiriyor. Travmayı atlatmak çok zordu ve belki de hâlâ atlatamadık. Kendi kendime dedim ki: "Bu ülkede bizden nefret eden bir sürü insan var ama ben onlardan nefret etmiyorum ve onları kendimden ayrı bir yere koymuyorum fakat onlar benden nefret ediyor." Hrant Dink'i okuyup anlamak lazım. Bahsettiği şeylere değer vermek lazım. Herkesin iyiliğini o kadar çok isteyen biriydi ki; onun katledilmesi herkesi derinden sarstı. Cemaatin eksiklerinin farkındaydı. Bunu en tepeden en aşağıya kadar söylemekten çekinmedi. "Oturmamız konuşmamız lazım ama önce kendimizi geliştirmemiz, daha sonra insanlarla konuşmamız lazım" diyordu. 1915'e saplanıp hayatımızın sonuna kadar yaşayamayacağımızı biliyordu. Cemaatin ilerlemesi ve gençlerimizin aktif olmasının farkındaydı. Diasporaya da "Karışma, burada yaşadıklarımızı bilmiyorsun" derdi. Bugün benim insanlara insancıl şekilde yaklaşmamın sebebi, Hrant Dink'tir.

2007'yi tartışmadım. Çevremde bunu tartışacak insanlar yok. Benim kadar üzülen Türk arkadaşlarım vardı. 1915'i merak ederler ve bana sorarlardı. Anlatırdım. Bir problem yaşamadım. Anlamaya çalıştılar. Birine zorla kabul ettiremem, başaramam. Nasıl kabul ettirebilirsin ki? Kendim dinledim ve yaşananları okudum ama başka birine kabul ettiremem.

"Kavanozda nefes alamıyor insan"

Zare, 19, Öğrenci, Erkek

Ermenilik benim aslım. Benliğim; ana dilim, yaşam stilim, kültürüm. Ermeniler, ilk Hristiyan toplum olduğu için din ön plana çıkmış. Başka bir dine mensup bir ülkede yaşadığımız için insanlar kültürden ziyade dine tutunmuşlar. Müslümanlaştırılmış Ermenileri kabul edip etmemek benim hakkım değil, çünkü onlar zaten Ermeni. Öte yandan, onlar daha zor bir ortamdan geliyorlar. Aile büyükleri "Ben Türk'üm" diye bastırırken, kendisinin Ermeni olduğunu söylemesi bile büyük bir şey. Saygı duymak lazım.

Ermeni okulları ana dili öğretme konusunda başarılı. Eğer aileden öğrenemiyorsak, dilimizi sadece okuldan öğrenebiliriz. Ermenice ile büyütüldüm. Türkçeden önce Ermenice biliyordum. Lise sınavında yüksek puan aldım ama babam bizim okulun vakfının yönetim kurulunda olduğundan ve aynı zamanda biraz da okulun seviyesi yükselsin diye bizim okula kayıt oldum. Annem ve babam da Ermeni okulu mezunları. Herkesin en azından ilkokulda bir Ermeni okuluna gitmesi lazım. Çocuğumu kesinlikle göndermek isterim. İlkokulda, ana dilini ve kültürünü benimsedikten sonra, lisede belki artık başka insanlarla da iletişimi olsun diye başka okula yollayabilirim. Bunun eksikliğini yaşadım. Hem daha fazla insan

tanımak hem de daha fazla iletişim kurmak istedim ve kendimi hep kısıtlanmış gördüm. Hep aynı kişiler olunca bir yerden sonra insan sıkılıyor. Annem dışarıdan insanlara daha mesafelidir. Babamsa daha özgüvenli. Ama on altı yıl o kavanozun içinde kalınca, insan kavanozda nefes alamıyor. Diğer okullarla etkileşim içinde olmak lazım.

Okulda daha fazla Ermenice ve Ermeni tarihi dersi olsun istedim. Çünkü kimse bilmiyor. Sadece aileden öğreniyoruz. Bu tarz dersler dikkat çeker. İnkılap dersinde hep aynı şeyleri öğreniyoruz. Öğretecek bir şey kalmıyor. Bizim şansımıza bir tarih öğretmenimiz vardı, Ağos'ta da yazıyordu. Sonra okulla problemler yaşadı ve ayrılacak zorunda kaldı. Sivri dilli olduğu için uyarı gelmiş. Okul da arada kalmış.

"Ermeni olmayan kız arkadaşım oldu..."

Ama evlilik ayrı bir şey. Bu yüzden mümkün olduğunca kız arkadaşımın Ermeni olmasını istiyorum. Yurt dışında yaşayan bir Ermeni de olabilir. Özellikle Ermeni ile evleneceğim diye demiyorum ama gönlümden Ermeni geçiyor. Kafa yapımız, yaşantımız, kültürümüz bir. Toplumda Türklerle evliliklere karşı bir ön yargı var. Evlilikte asimilasyon olabiliyor. Ermenice konuşmuyorsun mesela. Cemaat dışı evliliğe ailem tamamen karşı.

Kilisedeki şaşılahtı süslemeleri sevmiyorum. İçimden dua ediyorum. İnançsız biri değilim ama dindar biri de değilim. Saygım var. Gittiğim kilise çok abartılı geliyor. Baştan sona törene katılmıyorum. Daha çok vaaz sırasında gider, müzikler kısmını dinlemektense, önemli olan kısmını dinler ve çıkarım. Aileden gelen bir alışkanlık olduğu için yortulara da gidiyorum. Kendi neslime göre dindar sayılırım. Arkadaşlarım Ermenilik konusunda bana "Elli yaşında insan gibisin" diyorlar. Eskiden kiliseye haftada bir gidiyordum şimdiyse üç haftada bir.

Ermeni okulunda Ermenice öğretiliyor ama öğrenci öğrenmiyor. Teneffüste ve hatta Ermenice dersinde bile aramızda Türkçe konuşuyorduk. Öğretmenler vermeye çalışsa bile, öğrenciler almıyor. Anne babalarımız Ermenice konuşurken, bizim konuşmamamız büyük problem. Dilimiz ölüyor. Arkadaşlarımla Ermenice konuşamıyorum. Yazın Lübnan'a gittim ve orada rahatça konuştum. Ermenice konuşunca mutlu oluyorum. Ermenistan'da dört yılda bir Ermeni Olimpiyat Oyunları yapılıyor. Başka ülkelerden gelen Ermeniler İngilizce konuşuyor. Bu üzücü. Ermenice konuşuyorum. Arkadaşlarıma da aşılamaya çalışıyorum.

Yeşilköy'deydik, depremde sonra Kurtuluş'a taşınmışız. Babam Nişantaşlı, annem de Bakırköylüymüş. Ben Kurtuluş'ta büyüdüm. Ermeni arkadaşlarımla genelde lisenin mezunlar derneğinde buluyoruz. Okuldan dört beş tane çok yakın arkadaşım var ve genelde görüşürüm.

"Diken üstündeyiz"

Bugün bir Ermeni gençlik kültüründen bahsedemem. Herkes başka telden çalıyor. Özentilik var. Kimlik çok zayıfladı. Nor Zartonk'un içinde değilim ama tanıyorum. Güzel ama aşırılığı yanlış buluyorum. Nor Zartonk'u radikal buluyorum. Azınlık olunca ırkçı olamıyorsun. Apolitik olmaya çalışsak bile, ister istemez politikanın içinde oluyoruz. Hiçbir şeyin radikali iyi değil. Kimliğini oturtamayınca bir şeye sarılma ihtiyacı hissediyorsun. Kamp Armen meselesinde "Şimdiye kadar neredeydi?" diye soruyorum. Hesap soramam tabii. Kamp Armen'in iade edilmesi lazım. Tepkiyi her zaman vermek lazım. Milletin gazıyla iş yapmamak lazım. Her şeyi sistematik olarak yapmalıyız. Bizim cemaatte dikkat çekmeden iş yapman lazım. Çünkü diken üstündeyiz.

Babaannemle ve eski kuşakla Ermenice konuşuyorum. Babaannem Vakıflı¹ köyünden olduğundan onlarda bir katılık var. Diya-

1 Hatay'da bulunan Anadolu'da hâlâ varlığını sürdüren tek Ermeni köyü.

lektik şive konuşuyorlar. *Agos ve Paros*'a² aboneyiz. *Nor Marmara ve Jamanak* pek okumuyoruz. Zamanında Ermenice kitap okudum ama şimdi Türkçe okuyorum. İngilizce okumaya başladım. Kafamın karışmasını istemiyorum. İngilizceyi okuduktan sonra Ermeniceye geçerim. Aras yayınlarını takip ediyorum. Evdeki kütüphanede Ermenice eski kitaplar da var. Babamla annem kitap okurlar. O konuda şanslıyız. Entel insanlar. Yurt dışına gittiğinizde daha fazla Ermenice müzik olduğunu fark ediyorsunuz. Burada her şeyi dinleyemiyorsunuz. Belki de devletin sansüründen dolayı. Etkinlik olursa görevli oluyorum. Mesela yurt dışından gelen biri olursa ya da başka aktivitelerde organizasyonların içinde oluyorum. Kültürel hayatı takip ediyorum.

Dershanede farklı bir ortama geçince problem yaşamadım. Çoğu insan Ermeniliği bilmiyor. Dershaneye gittiğimde, bir arkadaşım "Her gün Ermenistan'dan gelip gelmediğimi" sordu. Ben de "Helikopterle geliyorum" dedim. Küçükken rahatsız ediyordu, sonra alıştım. Üniversitede de bir hocam, adımın Türkçe olmadığını ve kim olduğumu, ne zamandan beri burada olduğumu sordu. "İki bin yıldır" dedim. Onun da soyadı Türkçe değildi. Ben de onu sordum. Arnavutluktan bir köy ismi çıktı. Nerelisin muhabbetinden pek hoşlanmıyorum.

Sadece Ermenilerle değil, Rumlarla, Musevilerle ve Süryanilerle daha fazla ilişki içerisinde olmalıyız. Birlikten kuvvet doğar. Destek oluruz birbirimize. Mesela Süryani gençler, kendi okulları olmadığından; Türk okuluna gidip, Türk gibi büyüyor, Süryanice bilmiyorlar.

Okulda verilen kültür sadece göstermelik. Aile ile birleşince tamamlıyor. Okulda öğrendiğimizi, evde aldığımız alt yapının üzerine tamamlıyoruz. Bazen, İstanbul ve Anadolu geleneğinden dolayı çatışmalar oluyor. Yine de bir yerde var olabiliyorlar. Bence çatışması

2 2011 Ekim ayında yayın hayatına başlayan azınlık toplulukların kültürel, toplumsal ve sanatsal yaşamını ele alan aylık dergi.

da uyumlu olması da problem değil; tam tersi yok olmalarından iyidir. Gerekirse çatışma olsun. O zaman iki tarafı da bilmiş olursunuz.

Çok fazla cemaat içinde durmamak gerekiyor. Dışarıyla bağlantılı olmamız lazım. Hem cemaat içinde hem de dışarıda bir sürü arkadaşım var. Ermeniliğimi saklamıyorum. Haç takıyorum. Tepki veren olsa bile, yüzüme karşı söylemiyor. Haçı özellikle gösteriş olsun diye dışarıda taşımam. Gizlemiyorum. Bazen dikkat çekiyor ve anlatıyorum. Telefonda insanların bayramını kutluyorum, daha sonra onlar benim bayramımı öğrenmiş oluyorlar ve bu sefer onlar kutluyorlar. Hoşuma gidiyor. Çünkü ben on sekiz yıldır insanların bayramını kutluyorum.

Askerliğe karşıyım. Türkiye vatandaşı olarak gitsem bile rütbe alamıyorum. Devlet memuru olamıyorum. Ermenistan'da yaşıyor olsaydım da zorunlu askerliğe karşı olurdum. Ben savaş karşıtı bir insanım. Kullanılmış gibi hissediyorum. Zaman kaybı. Askere gitmek istemiyorum. Bir de azınlık olmanın vermiş olduğu diken üzerinde olma durumu var.

"Türkiye'de kaybetme korkusu yaşıyorum"

Yurt dışına kalıcı olarak gitmeyi düşünüyorum. Her şey kötüleşiyor. Eski anlatılan İstanbul yok. Gelecek yok. Öte yandan yurt dışında da burasını özölüyorsun. Ermeniler yurt dışında İstanbul'u konuşuyor. O yüzden kararsızım ama en azından yüksek lisansı yurt dışında yapmayı düşünüyorum. Avrupa'da akrabalarım olduğu için tercihim Avrupa. Ermeni genci olmamdan ziyade, Türkiyeli bir genç olarak Türkiye'de kaybetme korkusu yaşıyorum. Gitme kararında bu etkili. Yurt dışında akrabalarım olduğundan orayla burası arasında kıyaslama yapabiliyorum. En kötü, yurt dışında okuyup gelirim. İş adamı olmayı düşünüyorum. Kuyumculuğun atölye tarafından çok satış kısmında olmayı isterdim. Kapalıçarşı'yı, insanlarını, havasını çok seviyorum. Arada gidiyorum. Zamanında içinde bulundum. Sektör bittiği için babam kuyumcu olmamı istemedi.

Gezi Parkı'na gittim. Hrant Dink'in ölümü kötü oldu ama olumlu etkileri de oldu. İnsanlar bilinçlendi. Yürüyenlerin çoğu Ermeni değildir. Ama bu yürüyen yüz bin insan, seksen milyonun yanında az kalıyor. Videolar bugün yeni ortaya çıkıyor. Ogün Samast kahraman ilan edildi. Ön yargım var. Türkiye iyi gitmiyor. Hükümet halkı kışkırtıyor. Şu an Taksim'e kimse gidemiyor, Arabistan oldu. İsteseler şu an külliye yaparlar. Gezi unutuldu. 15 Temmuz'da elindeki yüzde elli sokağa çıktı. Gezi'deki insanlara çapulcu denmişti.

"Ermenileri tanımaya başladılar"

1915, büyük bir dönüm noktası. Yaşanmasaydı bu kadar az kalmayacaktık. Sadece sayı olarak değil aynı zamanda yaratıcılık olarak da kaybettik. Belki, şu an daha dünyada daha büyük işler yapmış bir millet olabilirdik. Kültürel kıyım ve entelektüellere yönelik bir operasyondur. Altyapımız gitmiş. Sadece kültürel de değil, sosyal ve ekonomik açıdan da her şey tamamıyla çökmüş. Diaspora sadece 1915'i biliyor. 1915'e bağlı kalmış durumdayız. Buradaki insanlar da Varlık Vergisi'ni ve 6-7 Eylül'ü bilmiyor. Varlık Vergisi'nde Türkiye'nin ekonomisi değişti.

1915 üzerinden yüzyıl geçmiş olabilir ama dünya için yüzyıl o kadar da uzun bir süre değil. Ders çıkarmak lazım. Biz değil. Biz zaten biliyoruz. Politika malzemesi yapmamak lazım. 2007'den de ders çıkarmak lazım. Hrant Dink'in görüşlerini biliyordum. Destekliyordum. Sonra videolarını izledim, kitaplar okudum. 2007'den sonra kırılma oldu. Annem küçükken "Yolda Ermenice konuşma" derdi, şimdi demiyor. Hrant Dink'ten dolayı artık insanlar Ermenileri tanımaya başladılar. Ermenileri, kitaplarda gördüğü çetecilerden veya Türkiye'yi ele geçirmek isteyen kişilerden başka insanlar olarak görmeye başladılar. Bu insanlar Kurtuluş'ta oturuyor. Şimdi kabullenmeler başladı. İnsanlar benim dedem, ananem de Ermeni demeye başladı.

Ermeni olmayan arkadaşlarımla 1915'i tartışıyorum. Bazıları tamamen çok yakın arkadaşlarım olmasına rağmen böyle konularda tamamen kırmızı çizgileri var. Oysa benim kırmızı çizgilerim olması lazım, çünkü ben yaşadım, biliyorum. Ama eğitim sistemi nedeniyle okulda veya başka yerlerde inkâr politikalarıyla büyümüşler. Kapalılar. Hepsi değil ama bazıları ne kadar modern olsalar bile cahiller. Bazen ben de bu yüzden tartışmaktan kaçınıyorum çünkü çok boş insanlar var. Bir laf var; "Ne kadar biliyorsan o kadar az konuşursun" diye, o hesap. Ermeni gençleriyle hepimiz aynı fikirde olduğumuz için konuşuruz.

"O günden sonra hiç İstiklal Marşı okumadım"

Lora, 24, Öğretmen, Kadın

Ermenilik farklı bir kimlik, bir din ve bir bakış açısı. Diğer ırklardan farkı yok. Bazen gizli saklı, bazen de açık yaşıyorum. Bazen insanlar "Aa Ermeni" diyorlar, bazen de "Benim hiç Ermeni arkadaşım olmadı" diyerek, gelenekleri ve âdetleri soruyorlar.

Ermeni okulunda kültürümü tanıdım ama okulda milliyetçilik aşılanmadı. Milliyetçi bir Ermeni öğretmenim vardı. Anlatırken tarihi yaşar, Ermeni deyince gözü parlardı. Kimliğimin oluşmasında okulun çok önemi yok. Dili, dini ne olursa insan kendi kişiliğini kendisi belirler. Süryanilerle karşılaştırırsak avantajlıyız. Onların okulu yeni açıldı ve Ermeni okullarında bile okuyamıyorlardı. Okullarda aileden Ermenice bilmeyenler problem yaşıyor ve öğretmenler tarafından aşağılanıp destek verilmiyor.

İstanbul Ermenileri çok tutuculardır. Ermeniceyi çok iyi bilirler. Ana sınıfına başlamadan önce Ermenice biliyordum ve evde Ermenilik yaşıanıyordu. Örf, âdet, kilise, gelenek... Ana sınıfında ve ilkokulda zorluk çekmedim. Çocuğum olursa dili öğretirim ama Ermeni okuluna yollamam. Öğretmenler kendilerini çok fazla iyi eğitim veriyor gibi gösteriyorlar ama aslında içi boş bir eğitim var.

Öğretmenlerin, öğretmenler odasında kim ne giyinmiş gibi dedi-kodu içinde olduklarını çok gördüm. Akademik konuşma olmazdı. Öğrencilik hayatımızda da bunu gördük.

Liseye kadar kiliseye gittim, sonra gitmedim. Bir çocuğum olsa, inanmasam da götürür ama kendi kararlarını kendisinin vermesini isterim. Başka dinleri de araştırabilir. Yeni nesil ateist Ermeni olarak yetişiyor. Kiliseden uzaklar. Geçmişe nazaran büyük topluma daha açıklar. Bakırköy'ü seviyorum. Bakırköy gibi yerler Ermeni mekân-ları olduğu için, burada bizden birini görünce seviniyoruz. Başka bir yerde yaşamaya karar verirsem; orada Ermeni olmasına ihtiyaç duymam.

"Aileler problem çıkarınca ayrıldık"

Ermeni olmayan bir erkek arkadaşım vardı. Aileme kabul etti-remedim. Benim açımdan ve onun açısından sıkıntı yoktu. Aileler problem çıkarınca ayrıldık. Bir daha ailemi karşıma alır mıyım, bil-miyorum. Kültür farklılığı ve çocuklar olunca hangi dinden olacak gibi problemler vardı. Aslında evliliklerde aileler de işin içine giri-yor ve onlar da evleniyor. "Çocuğumuz olursa iki dini de öğretiriz, iki isimli olur" diye konuşmuştuk. Üstesinden gelirdik ama ailem kabul etmedi.

Lisenin mezunlar derneği var ama katılmıyorum. Gençlik gitmi-yor. Çok güzel işler yapıyorlar. Genel amaç, Ermeni gençlerin gönlü Müslümanlara kaymasın ve Ermeni gençler birbiriyle tanışsınlar.

Ermeni kültürüne farklı bir bakış açısından bakıp, olayları farklı boyuttan görüyorum. Aynı zamanda Ermeni kimliğimi geride bıra-kıp, farklı açıdan da bakıyorum. Kültür bir yandan kiliseyle bağlan-tılı, diğer yandan ise geçmiş ve oluşturulan söylemler aklımızda yer ediniyor ve bize şekil veriyor.

Ermenice seviyem iyi. Evde iki dil de karışık olarak konuşulur. Birinin bir şey anlamaması için Ermenice kullanırız. Günlük hayatta

Ermeniceyi daha çok kullanıyorum. Eve *Agos* giriyor ama okumuyorum. Ermenice yayın okumam ve müzik dinlemem. Annem babam çok hoşlanır ama bana gına geldi. Ermeni kimliğime çok fazla bağlı değilim ve buna bağlı yaşamam. Eğer bir başkası Ermeniliğimi aşağılar ve sorgularsa da kendimi ezdirmem, duvarımı örer ve gardımı alırım.

Okulda Ermenice hocamız çok iyiydi. "Kimliğinizi gizlemeyin" diyerek cesaret verirdi. Okulda verilen kültür yeterliydi. Baskıcı eğitim olmasını istemiyorum, gerisi önemli değil. Ermeni okullarını bu konuda iyi buluyorum. Evde ve okulda anlatılanlar tamamlayıcı. Evden, "Çok fazla dışarıda konuşma, adını söyleme" diyorlardı. Annem dışarıda "Mama deme" derdi. Birçok şeyi sonra öğrendim. Bir gün dersane arkadaşım ile telefonla konuşurken, arkadaşım annemi Ermenice konuşurken duydu. "Ben senini konuştuğun dili biliyorum" dedi. Ermeni olup olmadığını sorduğumda, Hemşinli olduğunu söyledi. Ona biraz Ermenice öğrettim.

"Azınlık seviciler var"

Yurt dışına çıkma konusundaki fikirlerim ülkenin şartlarına göre değişir. 2007 ya da Gezi'den sonra toplum hakkında fikrim değişmedi. 2007'de destek görmek güzeldi. İnsanlar "Hepimiz Ermeni'yiz" pankartı taşıdılar. Çok az samimi insan vardı. İnsanlar samimi olsalardı, Sevag Balıkcı öldürülmezdi. Nefret söylemi devam ediyor. İnsanlar başkalarına destek veriyor ama bazıları gösteriş için yapıyor. Azınlık seviciler var. "Ermeni komşum var" diyerek gösteriş yapıyorlar. Yine de haklarını yiyemem, yürekten gidenler de var. Gezi'ye gençlerin katılması sevindirici. Görüşleri önemli değil. Bunun devamı da gelir. Sindirilmeye çalışılsa da aykırı gençler olacaktır. Yakın dönemde bunun devamını bekliyorum.

1915, soykırımdır. Doğrudur, yaşanmıştır. Tek taraflı değildir. Hınçak ve Taşnak gruplarının silahlandığı da bir gerçek. Belki koruma amaçlı, belki başka, bilmiyorum. Bardağın dolu ve boş tarafına

bakmak lazım. İnsanların kabul edip etmemeleri önemli değil, insanları düşünceleriyle yargılamam. Anneannem babasının 1915'le ilgili yaşadıklarını anlattı. Anneannemin babası sekiz kardeşlermiş, evlerini basıp öldürmüşler. Sadece babası samanlıkta ölü taklidi yaparak kurtulmuş. Onu anlatırdı. Çok uzun dönemler dile getirilmedi. Anneannem ortaokulda anlatmaya başladı. Annem bile bunları çok geç öğrendi. Acı dolu anlatırdı ama "Sakin kin besleme ve doğru yanlış olaylar yaşanmış, bil ve ona göre davran ama inatla kin besleme" derdi. Bu tarz olayların her yerde dile getirilemeyeceğini söylerdi.

Babaannemin de soyadı soykırım sırasında Türkçeye dönüşmüş. 1915'te babaannemler bir şairin tüm kitaplarını yakmışlar. Annem babam olayları bilmezdi ve çok fazla konuşmazlardı. Annem zaten sert ve despot biri, duvarları var. Hem annem ve hem de babam dikkatli olmamı isterler.

2007'de lisedeydim. Son saat biyoloji dersiydi, Ermeni hocamın suratı düştü. Söyledi ve donduk kaldık. O günden sonra hiç İstiklal Marşı okumadım. Ölmemesi gereken bir insan öldü. Ermenilerin sesiydi. Farklı bakış açısına sahipti, anlaşılamadı ya da iyi anlaşıldı da ileride farklı sorunlara sebep olur diye öldürüldü. Ermeniler, din adamları ve cemaatin büyükleri ölmeden önce arkasında durmalıydılar ama savunulmadı. Azınlık olduğumuz için kendi iç çatışmamızı göstermememiz, dışarıya karşı omuz omuza durmamız lazımdı.

1915'i arkadaşlarımla tartıştım. "Uydurma" diyen de var, benim gibi düşünen de var. Bir kişi üniversitede İncil'e ve bana hakaret etti. Kendi söylediğinin doğru olduğunu kabul ediyordu. Kafası gitmişti. Hakaret ediyor ve selam vermiyordu.

"Senin Türk pasaportun var mı?"

Avedis, 25, Öğretmen, Erkek

Ermenilik; milletimi, kimliğimi, dilimi ve kültürümü ifade ediyor. Ayrımcı olmadığımdan, belli bir şekilde kategorize edemem. Bir tanım yapmam gerekiyorsa; tanımım budur. Aras yayıncılıktan çıkan Ermenice kitapları okuyorum. Ermenice şarkılar, ezgiler dinliyorum. Ermenice tiyatro oyunları izliyor ve oynuyorum. Ermeniliği kültürümle yaşıyorum. Bir Türk, Türklüğünü Fransa'da ne kadar yaşatabilir? Kültürüyle yaşayabilir.

On beş yıl Ermeni okullarında okudum. Ana sınıfına erken başladım. Okuduğum okul, benim evim ve ikinci bir ailemdir. Okulda kültürümü daha iyi öğrendim. Kültürümü ve edebiyatımı daha verimli kullanmayı öğrendim. Yazarlar sayesinde kimliğim oluştu. Sekizinci sınıfta öğrenciler sınava girerek, çeşitli okullara giriyorlar. Arkadaşlarımdan bir kısmı özel liselere gitti, bir kısmımız da Ermeni okullarına devam ettik. O arkadaşlarımız Ermeni kültüründen yoksunlar. Beni onlarla kıyasladığımda, daha fazla bilgim var. Birincisi Ermeni okullarına devam ettim, ikincisi kendimi geliştirmeyi bildim. Karşılaştırdığım zaman, Alman okuluna giden de Alman kültürünü alır. Biri "Bu Ermeni yazardır, al oku" demedikçe; o kişi kendini geliştiremez ve kendi Ermeni kimliğini oturtamaz.

Ermeni okulundan mezun olmak problem değil, aksine "Ermeni lisesinden mezunum" dediğim zaman, disiplinli olduğumu görüyorlar. Tarihten gelen, "Ermeniler disiplindir" yargısı hâlâ devam ediyor. Öte yandan da ayrıcalık olarak görüyorum. Bir popülasyonun kültüründen başka bir kültüre daha sahibim. Ermeni liselerine gitmeyen arkadaşlarımla yanında, ben ayrıca bir kültüre daha hâkimim.

"İlk duyduğun kelime ana dilim"

Baba tarafım Sivas, annemin annesi Erzurum Ermenisi ama babası İstanbul Ermenisi. İkisi de Ermeni okullarında okumuş ve Ermenice seviyeler iyidir. Babam beşinci sınıfa kadar benimle Ermenice konuştu. Kulağımla Ermenice ile dolmasını istiyordu.

İlk duyduğun kelimenin dili, ana dilin olur. İlk duyduğum kelime Ermenice, o da benim ana dilimi oluşturdu. Genç jenerasyonda bu kültür yok. Başka yerden gelenler ve Ermenice bilmeyenler, çocuklarını Ermeni okullarına yollayıp, çocuğuma "Ermenice öğret" diyorlar. Kültür, dildir. Bir milleti millet yapan, dili ve kültürüdür. İsterim ki, çocuğum Ermeni lisesi mezunu olsun. Evde muhakkak Ermenice konuşulacak. Her Ermeni Ermeniceyi bilmez. Anadolu'dan gelen adam baskılardan dolayı bilmez. Unutmuştur. Kimlik ile Ermeniceyi eş değer tutamam. Ama çocuğunun öğrenmesi için çabalaman lazım. Bilmek zorunda değilsin ama devam ettirmek zorundasın.

Din konusunda bağlılığım yok. Çok sorgulayıcıyım. Doğru kullanıldığı zaman, kilise bizler için birleştiricidir. Kutsal Perşembe günü var, İsa'nın Son Yemeği, herkes kiliseye gider ve dua eder. Gençler de gidiyor, yaşlılar da gider. Dışarıda oturup sohbet edersin. İşsizdir, iş arıyordur, şurada tanıdığım var deyip numarasını verip, yardımcı olursun. Oraya piyasa yapmaya giden arkadaşlar yerine, birbirini destekleyici arkadaşlar toplanırsa; Ermenilerin kiliseyle

1 Büyük oruç döneminin son haftasına denk gelen ve Hz. İsa'nın son yemeğini yediği, çarmıha gerildiği gündür.

bağı güçlenir. Güçlenmesi lazım. Ermeniler yavaş yavaş azalıyor. Yerine yenileri gelmez. Dışarıya göç var. Herkes kaçıyor, hak veriyorum, o ayrı dava.

Doğduğumdan beri Kurtuluş'tayım. Zamanında olan komşuluk olgusu hâlâ bir nebze de olsa devam ediyor. Karşı komşum Ermeni ve yıllardır tanıyorum. hâlâ birbirini tutma olayı var. Aynı zamanda Yeniköylüyüm. Orada da bir Ermeni nüfusu vardır. Ermeni yerleşkesinin olmadığı bir yerde yapamam. Yaşadığım bir haz, bir mutluluk var. Hiç Bakırköy'de yaşamadım ama yaşasam, Ermeni nüfus olduğu için sıkıntı çekmem.

"Bir yerde çatışma oluyor"

Cemaat dışı evlilik hakkında İki fikrim var. A şıkkı, doğru bakmıyorum. B şıkkı da, bir hocamın dediğinden örnek vereceğim: "Fransız bir kızla evleneceğime, Türk bir kızla evlenirim. Çünkü kültürümüz ortak: Anadolu kültürü." A şıkkını tercih ederim, çünkü kültürümü ve dilimi yaşatmak istiyorum. Türk bir kızla evlendiğimde, çocuğumu vaftiz etmek istediğimde, Ermeni okuluna yollamak istediğimde sıkıntı çıkabilir. İsmi Ermenice olsun isterim. Aileler de problem. Aileler çok ileri görüşlüdür, ama bir nokta gelir ki; o da insana dokunur. Başka kültürden biriyle evlenmektense, Türk ile evlenirim. Başka bir Hristiyan ile de problem çıkabilir, bilemeyiz. Bir Türk bana, "Tamam ben senin kurallarını kabul ediyorum, benim de kurallarım bu" diyebilir. Belki oturur anlaşırız ama zor bir ihtimal. Bir arkadaşım Türk bir kızla birlikteydi, kızın ailesi çocuğu istemedi diye ayrılmak zorunda kaldılar. Bu örnekleri çok gördüm. Bir arkadaşım bir Türk ile evlendi, yürütemediler ve ayrıldılar. Bir yerde çatışma oluyor.

"Ermenice öğretmeniyle Türkçe konuşuyor!"

Dil, müzik ve tiyatro. Dil kültürü doğurur, dilin varsa kitabın; alfaben varsa yazıların, oyunların ve şiirin vardır. Bunlar kültürü

oluşturur. Gençlerin yarattığı bir kültür yok. Öğrenciler, "Ermenice ne işimize yarayacak?" diyorlar. Kültürü öldürüyorlar. Ermeniceyi duvar olarak görüyor. "İşler burada Türkçe yürüyor, uğraşamam" diyor. Neden, sen İngilizce öğrenmiyor musun? İşe başvurduğun zaman, insanlar senin dil yeteneklerine bakmıyor mu? İngilizce akıcı seviye olsun diye kurslara deli gibi para ödüyorsun, sonra gelip "Ben Ermeniceyi neden öğreneyim?" diyorsun. Bir Ermeni lisesinde üç buçuk yıl boyunca Ermenice öğretmenliği stajı yaptım. Öğrenciler benimle Türkçe konuşuyordu. Ne kadar acı? Adam geliyor Ermenice öğretmeniyle Türkçe konuşuyor!

Evde Ermenice konuşulur. Elimden geldiği kadar *Nor Marmara ve Jamanak*'ı takip ediyorum. Bize böyle öğretilirdi. Rahmetli dedem her akşam eve bu gazetelerle gelirdi. Okursun okumazsın ama eve girecek. Okurdum. Bana kendimden haber veriyor. *Agos*'u almıyorum, ısınamadım. Ermenice-Türkçe oluşu iyi ama ısınamadım. Rahmetli Hrant Dink'ten sonra gazetenin politikleşmesi, hak veriyorum, almamamda etkili oldu. Küçük toplumu unuttular.

Ermeni müzikleri dinliyorum. Birçok Ermeni ezgisinin hikâyesi var. Sarı Gelin mesela. Hikâyesi dokunuyor. O da bana buruk bir tat veriyor. Filmleri elimden geldiği kadar takip ediyorum. Ermeni yapımlarını beğenmiyorum. Ermeni yapımı ya da Ermenice diye hoşuna gidecek diye bir şey yok. Derneklerde komedi üzerine gösterimler yaptığımız, Ermenilerden oluşan bir tiyatro gurubumuz var.

Her eserin 1915 ile bağlantılı olması, bir süre sonra bu temanın işlenmesindendir. Gençlerin bu konu hakkında bilinçlenmesi için bu temaların işlenmesi şart. Hâlâ bilmeyen o kadar çok insan var ki.

Gençler geçmişe göre dışarıya açık ama olumsuz biçimde. Ben de dışarıya açığım, sohbet ederim, kendimi bilgimi ortaya koyarım, alırım, veririm. Onların açıklığı, cahil açıklığıdır. Cahilce oturuyor, işkembeden sallıyor. Bu açıklık değil. Başka bir şey.

"Azınlık diye bir şey yok"

Azınlık kelimesini kullanmam. Azınlık diye bir şey yok. Azınlık nedir? O topraklarda yaşayan nüfustan, daha az bir nüfusa sahip millete azınlık denir. Kimse sormuyor ki, o toprakta senden önce o millet vardı. Sen neden ona azınlık diyorsun? Sen azalttın, 1915'e zorladın. Azınlık olamaz.

Üniversiteye başladım. Sudan çıkmış balıktım. Kendime, "Gerçek dünyaya hoş geldin, sen yalnızsın, senin arkadaşların yok, seni anlayacak biri yok" dedim. Bugünkü Cumhurbaşkanı, ben üniversite ikinci sınıftayken, Obama'nın "Kaçak Türkleri yollayacağım" demesine karşılık, "Ben de kaçak Ermenileri yollarım" demişti. O demeç verildiğinde; bir arkadaş bana pis bir sırıtışla "Senin Türk pasaportun var mı?" dedi. "Sen ne diyorsun?" dedim. Çıkarttım kimliğimi gösterdim. Şişli'de doğduğumu görünce şaşırdı. Ben de "Sen ilk önce tarihini araştır, Ermeni kim onu öğren, sonra konuşalım" dedim. Bu en basit bir örnek.

Eskiden mezunlar derneklerine çok bağlıydım. Derneklerde artık tutucu bir güç yok. Mezun olanın kayıt olması, faaliyetlere katılması gerekir. Senede bir yapılan basket turnuvası var. Senede bir tavla turnuvası var. Tiyatro var. Çok kısıtlı. Daha fazla şeyler yapılması lazım. Örneğin, her çarşamba bir toplantı koy, katıl ve kendi kültürünü devam ettir. Bunun olması gerekir çünkü dernekler bitiyor.

Okulumda Ermeni kültürü çok doğru işlendi. Eğer doğru işlenirse, gençlere katacak doğru şeyler var. Eğer işlenmeseydi, bu görüşmeyi seninle yapamazdım. Okuldaki edinilen Ermeni kültürüyle evdeki anlatılan arasında fark vardır ama tamamlayıcıdır. Evde 1915 olayları konuşulmaz, okulda konuşulur. 1915'te ölen o kadar çok şair var ki... "Adam kanserden, ondan bundan dolayı öldü" yazıyor. Bunlara artık inanmıyoruz.

"Zincirini kır"

Küçükken polis olmak istedim. Sonra vazgeçtim. İlk sebebi, "Seni polis amcalara veririm" diye korkutulmam, ikincisi de büyüdükçe polislerle karşı duvarım oluştuğu için. Özellikle Ermeni olduğum için olamadığım bir şey olmadı.

Ülke şartlarından dolayı temelli gitmeyi düşünüyorum. "Hepimiz Ermeni'yiz" aslında çok güzel bir slogan. Hrant'ın ölümünden sonra sokaklara çıkan kitleyi beklemiyordum. O gece, o kadar insanı bile beklemiyordum. Eğer insanlar adam akıllı davranırsa, cahilce saldırmazsa, mantıklı insanlarla konuşursa, toplumun korkmasına gerek yok. Dilimi konuşabiliyorsam, o yürüyüşe katılma hakkım da var. Gezi başka bir boyut. Çok güzeldi. Solcusu, milliyetçisi ve dincisi yan yana durabildi. Biri namaz kılarken, diğerleri yağmur yağarken üstünü örttüler. Bunlar yapılabiliyormuş. Temel sorun eğitim. Eğitimsiz bir nesil geliyor. Üniversite akademik düşünceye hâkim olduğun yerdir ama insanlar üniversitedeki gibi davranmıyor. Ailenden bir bilgi almışın, kopyalamışsın ve onu evladına yapıştır-mışın. Hem Ermenilere hem Türklere, "Zincirini kır" diyorum.

"Soykırım yasaklı kelimeydi"

1915, bir kültürü bitirme çabasıdır, soykırımdır. Kelime çok önemli. Kullanmayana da saygı duyarım. Arkadaş olurum. Soykırım kavramının belirli bir limiti var ölüm konusunda, o limitin üstüne çıktığında soykırımdır. Sen bir soyu, bir kültürü bitirmek istiyorsun. Bunu da başarmanın en iyi yolu ya zorla kimlik değiştirmek ya göçe zorlamak ya da soykırım yapmak. Soykırım denir, tehcir denir, saygı duyarım ama bence soykırımdır.

1915'i öğrendiğimde küçük yaşıyordum. Ermenice "Çart" kelimesinden duydum. Aile toplantısında, Ermeni kanalında *Ararat*² filmi vardır. Bu film "Çart'ı anlatıyor" dediler. Kelimenin anlamını

2 Yönetmenliğini Atom Egoyan'ın yaptığı 2002 yapımı 1915 Tehciri'ni anlatan film.

bilmiyordum ama filmin fragmanında sürekli ölüm vardı. Sonra, okulda bir şairin ölümü hakkında konuşuyorduk. Hocaya ölüm sebebinin 'Çart' olup olmadığını sordum. "Ermenice Çart, o da soykırımıdır" dedi.

Anneanne, dedeler, babaanneyle 1915'i konuşmadım. Babamın babası Varlık Vergisi dönemini hatırlar. Anneannemin annesi 1915'i görmüş, ben onu ufakken gördüm. Her Ermeni ailesinin soyunda Ermeni olmayan insanlar var. 1915 olayları olurken, büyük nine-nin eşi kendi annesi ve babası tarafından bir seyise emanet ediliyor. Seyis, Türk Müslüman, kendi evladından ayırt etmiyor. Zamanı geldiğinde "Sen Ermeni'sin, olayın şudur" diye anlatıyor. Benim akrabalarım, o zamandan gelmiş Türkler.

Ailede aman dışarıda konuşmayın derlerdi. Soykırım yasaklı kelimeydi. Güvercin tedirginliği, Hrant Dink'in dediği gibi. Kitap okunmazsa bilgiler körelir. Zamanı geldiğinde çocuk, bir yerden okur, soykırımı sorar, anne ve baba çekinerek konuşur. Ben ne zaman ki; araştırmaya başladım ve "Saklanılacak bir konu değildir ve konuşulacaktır" dedim, o zaman konuşmaya başladık.

"Hrant ölmemiştir, yalan haberdır"

Hrant Dink öldürüldüğünde, cuma günü okuldaydım. Tiyatro provamız vardı. Hoca bir türlü derse gelmiyordu, oysa dakik bir kadındı. Sekreterlerin bir tanesinin odası gittik ve "Hrant Dink vurulmuş" dedi. "Hrant ölmemiştir, yalan haberdır" dedim. Yalanlanmadı ve o zaman tedirginliğinin ne demek olduğunu anladım. Bir insan başka bir insana kıyıyor ve buna göz yumuluyor. Bu her şeyden önce, insan olarak mesela, sen çıkıyorsun, emir veriyorsun öldürmesi için ve gidip o kişi de öldürüyor. Bu insanlık suçudur. Benim kanımdan, benim soyumdan bir insanı, Ermeni'yi vuruluyor. Ne yapacağımı düşündüm. Hiçbir suçu yokken... Adam Ermenileri eleştiriyor. Hrant, "Ben Türkiye'de soykırım var, Fransa'da yok derim" dedi. Cemaat ve Patrikhane tarafından da sevilmedi.

Ermeni birçok arkadaşım 1915'i yüzeysel bilir. Çok yakın Türk arkadaşlarımla konuşurum. Ben karşımdakinin 1915 hakkındaki bilgisini merak ederim. Sen bana bildiğini anlat. Bakalım neymiş? Senin için tarihten mi ibaret; yoksa başka bir şey mi? Düşünce özgürlüğünden dolayı "Soykırım değil" dersen, saygı duyarım. Ben de sana bu kanıtları var deyip, bir daha düşünmeni isterim.

Askerliği Balıkesir'de yaptım. Acemi birliğinde altmış iki kişiydik, altmış bir kişi Ermeni olduğumu biliyordu. Sevenler de oldu, sevmeyenler de oldu. Usta Birliği'nde sakladım. Sadece güvене-bileceğim komutanlara, "Komutanım ben Ermeni ve Hristiyanım. Bunun dillenmesini istemiyorum. Ben buradaki ortamı bilmiyorum" dedim. Hiçbir şekilde kimliğimden ötürü yargılanmadım. Hatta komutanla kimlikler üzerine sohbet ettik. Adam odasının kapısını kapattı, 1915'i konuştuk. Komutan, "Soykırım olarak görmüyorum, olsa neden İstanbul'da olmadı?" dedi. Ben de "İstanbul'da olmadığını kim söyledi? İstanbul'da o kadar aydın bir gecede vapura bindirilip, ne olduğu bilinmez yola çıkarılarak öldürdü" dedim. Orada tabii daha yumuşak söyledim. "Bu bir soykırım değil mi? Anadolu'da ismi Ermeni köyü kalan birçok köy, kilise, okul kalıntısı var. Onlara ne oldu? Bunlar gökten inmedi. Demek ki orada popülasyon vardı. Ama bitirdiler." İnanmadı. Sert tartışmalardan kaçıyorum. Eğer karşıımızdaki insan ses tonunu yükseltirse, bilgisi yoktur anlamına geliyor. Saldırı durumuna geçiliyor.

"Gâvur denmesi benim için şoktu"

Nubar, 24, Arşiv Sorumlusu, Erkek

Ermenilik, doğduğumdan beri üzerimde olan kimliklerden bir tanesi. Annem ve babam Ermeni olduğundan dolayı ben de Ermeni oldum. Ermeniliği kilise üzerinden değil, kültürümü ve dilimi yaşatmaktan üzerinden tanımlıyor ve yaşıyorum.

Ermeni okulu, Batı Ermenicesinin on iki yıl boyunca Ermeni çocuklara öğretildiği bir yer. Sosyal ve kültürel çevremi belirledi. Benim gibi Ermeni çocuklarla okudum ve onlarla beraber sosyal çevrem oluştu. Bu durum da beni etkiledi. Bütün arkadaşlarım bir yaşıma kadar Ermeni'ydi. Ermeniceyi öğrendim. Başka okulda okuyan biri daha kaliteli bir eğitim alabilir ama ana dilinden mahrum kalacaktır. Bir Ermeni'nin ana dilini bilmemesi ve ana dille eğitim almaması eksikliktir. Diğer yandan, Ermeni olmayanları tanımamak ve onlara uzak yetişmek bir dezavantaj oldu. Kendi ana dilini öğrenbilmen ve istersen sürdürebilmen açısından, Ermeni okulundan mezun olmak bir ayrıcalık. Ama, bir yerden sonra da sudan çıkmış balığa dönüyorsun. Farklı insanlar görüp, şaşıırıyorsun.

Annem Yozgat, Babam Dersimli. Ermeni okulunda okumuşlar ve Ermenice seviyeleri iyi. Birçok evde Ermenice konuşuluyor.

Ermenilik bugün sadece din üzerinden kurgulanıyor. Babam kendi yetiştirdiği yetimhanenin derneğinde görevli. Babam ve annem folklor faaliyeti yürütüyor. Zaten tanışmaları da böyle oluyor. Annem aynı zamanda kilise korosunda. Evde Ermenice konuşulmuyordu ama Ermenice müziklerle ve Ermeni kültürüyle iç içe büyüdüm. O dernekten o derneğe koştum, aktivitelere katıldım.

"Kafese ve dar bir çevreye de hapsetmek istemem"

Ermenice bilmeyen de Ermeni'dir. Kimliği resmi bir evrak üzerinden tanımlayan, Müslümanlaştırılmış Ermeniler var. Bu insanlar kendilerinden başka Ermeni görmemişler, Ermeni müziği bilmiyorlar ama nihayetinde bu insanlar Ermeni. Birçok insan kimliğine yeniden kavuşup sarılmak istiyor. Kendi kimliği, kültürü ve müziğiyle yaşamak istiyor. Çocuğumun Ermenice öğrenmeden ve Ermeni kültüründen uzak yetişmesini istemem ama sadece Ermenilerle birlikte olmasını, onu kafese ve dar bir çevreye de hapsetmek istemem.

Ermenilerin kamusal alanı olmadığı için, her Ermeni'nin çevresi kilise, okul ve mezunlar derneği üçgeninde sıkışıyor ve bunun büyük bir bölümünü kilise oluşturuyor. Gittiğin okulun yanında kilise, onun yanında da dernek var. Buna bağlı olarak, Ermeni kimliğini Hristiyanlık oluşturuyor ve birçok Ermeni kendini din üzerinden tanımlıyor. Kiliseye bayramdan bayrama gidiyorum ve kültür olarak bakıyorum. Kilisenin dışında Ermenilerin kendilerine bir alan açması lazım. Tek sosyal olunan ve konuşulan alan, ibadet edilen bir yer üzerinden kurgulanmamalı. Otuz-kırk sene önce sıkışmışlık vardı ama 1915'ten önce edebiyatta, partilerde, sanatta ve birçok çevrede Ermeniler kendine alan bulabiliyordu. 1915'ten sonra buralar yok edildi. Ermeniler kiliseye hapsedildi.

Bakırköy'de yaşıyorum. Burada hem güvende hissediyorum hem de doğduğum büyüdüğüm yer olarak bakıyorum. Ermenilerin çeşitli bölgelere yerleşmesinin sebebi kilise ve okulun bulunmasıdır.

Bakırköy ile bağımlı, kültürel olarak kuruyorum. Örneğin, Şile'ye yerleşirsem Ermeni yaşam çevresinden uzak kalacağım.

"Bir Kürt veya Türk ile daha fazla ortak yönüm var"

Cemaat dışı evliliğe özgürlükçü bakıyorum. Engel olunmaması gerekiyor. Bizden bir önceki kuşağın argümanları; dinden, kültürden ve dilden uzaklaşmaktı. Ailemin, Nijeryalı bir Katolik'i, bir Müslüman'a tercih etmesi ise trajikomik. Olay kültürse, bir Kürt veya Türk ile daha fazla ortak yönüm var. Sonuçta Anadolu kültürü. "Ermeni Ermeni ile evlenmelidir" düşüncesinin temelinde o çocuğun hangi dinden olacağı meselesi önemli. Benim için en büyük sorun, vaftiz kâğıdının olmadığı bir durumda çocuğun Ermeni okuluna gidemeyecek ve ana dilini öğrenemeyecek olması. Problem, bu ülkede Ermeni olmanın kanıtının kilesinin verdiği kâğıtla ölçülmesi. Bir Ermeni'nin çocuğunu kendi okuluna gönderme hakkı vardır.

Liselerin mezunlar derneklerinde popüler müziklerin çalındığı ve insanların tanıştığı partiler oluyor. Biz Nor Zartonk olarak daha farklı biçimde konumlanıyoruz. Kültüre önem verip; popüler kültürün içinde yok olmaktansa, farklı bir alternatif sunuyoruz. Ermenilik dışındaki bağlardan da kopmuyor, hepimize ve bize değen problemlere değiniyoruz. Ezilenler, hak mücadelesi verenler ve lanetlilerle birlikte yürüyoruz. Gezi de, darbe de, Kürt mücadelesi de bizim derdimiz.

Ermeni kültürü, Ermenilerin var olduklarından beri biriktirdikleridir. Müzik, sanat, edebiyat, zanaat, tarih, yemek... Gençlerin oluşturduğu bir kültür yok. 2007'den sonra Nor Zartonk ile birlikte bir kültür oluşturduk. Ülkenin problemlerine, kendimizin problemlerine söz üreten ve harekete geçen bir kültür. Yüz sene önce, 1915 öncesindeki gibi... Biz ne kültürümüzü korumak için muhafazakârca kendi içimize kapanıyoruz, ne de savruluyoruz. Biz ikisini birleştirerek yeni bir kültür oluşturuyoruz.

Bugün büyük toplumla iletişim daha açık.[Ermenilerde] Okuma oranı yüksek. Eskiden zanaatkârlık ve farklı bir kültür çevresi vardı. Eskiler büyük topluma temas edememişler ve kendi küçük çevrelerinde kalmışlar. Çekingenlik, korku ve baskı... Günümüzde daha çok okuyoruz, farklı insanlarla iletişime geçip, ortak projeler üretiyoruz.

Ermenice seviyem iyidir. Ev içinde Türkçe, mesleğimdeyse çoğunlukla Ermenice kullanıyorum. Çalıştığım arkadaşım Suriyeli bir Ermeni ve onunla Ermenice konuşuyorum. Kitaplar da Ermenice. Arkadaşlarımla Türkçe konuşuyorum. *Agos*'un Ermenice sayfalarını takip ediyorum. *Agos*'u beğeniyorum. Hrant Dink'ten bu yana en iyi ve benim en çok isteyerek okuduğum dönemi. Doğu ve Batı Ermenicesi müziklerini takip ediyorum. *Vomank*'¹ ve *The Bambir*'² takip ediyorum. Bence Doğu ve Batı Ermenicesi arasında fark yok. Çok zor değil. Karşıdakinin nasıl cümle kurduğunu biliyor ve anlamak istiyorsan; anlarsın. Ermenistan'a ilk gittiğimde kimse beni anlamaya çalışmadı ama ben anlamak istedim ve anladım. Doğu Ermenicesi, Sovyet ve İran etkisinde kalmış. Batı Ermenicesi daha Ermenice. Ermenice stand-up gösterisi takip ediyorum. Youtube'da durmadan yeni müzik arıyorum. Bu benim için bir aşk. Kendimi geliştiriyorum. Kamp Armen döneminde Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Ermenice konser düzenledik. O dönem bir bahaneyle hayalini kurduğumuz dünyayı yaşadık. İte kaka Ermenileri dahil ettik. Onlar için de bir şeyler değişti.

"Bir yandan Ferhat Tunç, bir yandan Ermenice"

Ermeni okuluna gittiğimde yeni bir çevreyle karşılaştım. Birçok yerden tanıdığım, annemin ve babamın gün yaptığı, aynı zamanda daha önceden tanıdığım insanlarla okudum. Okuldan çıkınca mezunlar derneğine gidip pinpon oynardık. Okuldayken bir Ermeni

1 İstanbul'da kurulmuş "alternatif müzik" grubu. vomank.com

2 1978 yılında kurulmuş Ermeni folk rock grubu.

olarak yeni yeni sosyalleşmeye başlıyorsun. Samatya sokaklarında gezerken, senin oradan derneğin olduğunu ve senin için en iyi olanın o dernek olduğunu biliyorsun. Ailen aradığında "Dernekteyim" dediğinde problem olmazken, "Dışarıdayım" dediğinde sıkıntı oluyor. Dernekte sosyalleşıyorsun, spor takımlarında yer alarak insanlarla sivil hayatta iletişime geçiyorsun.

Lisemin mezunlar derneğini kendi derneğim olarak görüyorum ama aynı zamanda Nor Zartonk'a da üyeyim. Dernek bitmeyen taddilat içinde. Asıl derneğim Nor Zartonk çünkü orada kendimi daha özgürce ifade edebiliyorum ve kendim olarak faaliyetlerde bulunuyorum. Lisemin derneği bizi yeni yeni dernek olarak tanıyıp, toplantılarına çağırıyorlar.

Dershanede farklı insanlar gördüm. İsmim farklı olduğu için arkamdan laf edenler oldu. Şanslıydım, liseden itibaren politikleştım ve kendime yakın insanları bulup, kendim gibi yaşadım. Tekirdağ'da da, Ermeni olmayan bir yerde, yazlığımız olduğu için çok problem yaşamadım.

Okulda, Ermeni tarihi ve kültürü dersi yok. Kendi kültürünü okulda öğrenemiyorsun, sadece kendi dilini ve edebiyatını öğreniyorsun. Müfredat kendi tarihini anlatmana izin vermiyor. Ermeniler o kadar sindirilmiş ki, alttan tarih anlatayım da diyemiyor çünkü başında seni denetleyen bir polis var. Evde kültürü öğrendim. Ermenilerle ve Ermeniceyle ilgili videolar izliyordum. Bir yandan kasetten Ferhat Tunç dinlerdim babamla, bir yandan Ermenice müzik. Okulda anlatılmıyor. Okul kimliği Ermenice üzerinden kuruyor ve öğretiyor. Ermenice ısrarı var. Ama kitap bulamazsan öğrenemezsin. Tarihi de ailede ve evde yapılan yemekler ve soykırım üzerine konuşulurken öğreniyorsun.

Ermeni olarak doğdum, bunun için örgütlendim. Her Ermeni kadar toplumdan dışlandım. Üniversitede arkamdan gâvur denmesi benim için şok oldu. Herhangi bir işe başvursam insanlarda bastırılmış milliyetçilik olduğu için zorluk çekeceğim.

"Biz sizi öldürmedik diyenle tartışmam"

Gezi toplumu bir yere kadar dönüştürdü. Biz Gezi'de "Bizim mezarlığımızı aldınız ama parkımızı vermeyeceğiz" dedik. Toplum, "Ermeni geliyor ve bizimle mücadele ediyor" dedi. Siyasetten uzak değildik. Değişim oldu. İnsanlara, "Burası Ermeni mezarlığı ama biz mezarlığımızı istemiyoruz, biz yaşam hakkımızı gasp eden devlete karşı buranın ranta açılmamasını istiyoruz" dedik.

Ermeni soykırımının başladığı tarih 24 Nisan. 24 Nisan'da Ermeni aydınlarıyla birlikte koskoca bir halk sistemli bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılıyor. Ermeniler kültürel ve fiziksel olarak soykırıma uğruyor. Daha sonra 6-7 Eylül, Varlık Vergisi... Azınlıklar yok edilmeye çalışılıyor. Soykırım kelimesi önemli, her yerde beyan ederim. Soykırım olması için ne olması lazım? Bunu öğrendikten sonra tartışırım. "Biz sizi öldürmedik" diyenlerle tartışmam.

1915'i ortaokulda evde öğrendim. Aile içinde duyduğum tarihi sorguladım. Dedemin babası soykırımda öldüğü için yetim kalıyor. Yaşlılar daha açık değiller. Annemle babamla konuşuyoruz. Merakla ve soru sorarak öğrendim. Ötelemeye çalışsalar da, öğrendim. Sorunca anlatmak zorunda kaldılar. "Dedemin ve yayamın ailesi nasıl yetim kaldı?" sorularıyla öğrendim. Onlar, aile, seni dikkatli olman anlamında etkilerken, bu senin kültürünü yaşama-na engel oluyor. Çekingen yapıyor."Orada bana mama deme, yaya deme, Dersimliyiz deme" diyorlar. 1915'i hiç sorgulamadan reddeden biriyle arkadaş olmam. "Soykırım olmadı" diyen biriyle arkadaş olurum ama tartışırım. Hrant Dink, "Bunu dedelerine yakıştırmıyorlar" diyor ya; ama bugün başka dünyada yaşıyoruz ve bunu diyen öldürüldü.

"2007 benim için başkaldırı..."

Ermeni gençlerinin bir şeyleri öğrenmelerini hızlandırdı bu süreç. "Bu adam neden, niçin öldürüldü?" sorularını sordular. Okuldan çıkmıştım. "Hrant Dink öldürüldü" dediler. Babamın yetimhanede

belletmeniydi³, yetimhanede dersini çalıştıran, yatağını topla diyene belletmen denir. Bir nevi abi. Duygusal bir bağı vardı. Patrikhane, Diaspora ve toplumun çoğu hiçbir zaman desteklemedi. Sonra daha büyük mücadele başladı. Çünkü senin için konuşan, bağırان adamı ortadan kaldırdılar. Rahatsız olduğun adam sayesinde konforu buldun ve çok da konuşmasın dediğın adam katledilince; tedirginlikler ve ayağā kalkma süreci başladı. Ermeniler de o yürüyüşe katıldılar. Dört-beş sene boyunca sayıları arttı. Sonra azaldı. "Kendi kendine ben bir şey yapmıyorum, ama şimdi yürümeye her yıl katılacağım" diyen insanlar vardı. İlk çıkan kitle örgütlenemeyince dağıldı. Ermeni olduklarından dolayı çıkmadılar. Devlet öldürmeye devam etti. Yaşlı kadınları öldürdü, Sevag Balıkcı'yı öldürdü. Adam Fransa'dan geliyor ve pasaportunda Batman yazdığı ve Ermeni olduğu için beş sene ülkeye giriş yasağı veriliyor. Oysa adam tişört satmaya gelmiş. Toplum o kadar hırpalanmış ki; ismin farklı, doğum yerin, yaşadığın yer farklı ve bir anda devlet hafızasını kaybedip; adamı içeri atıyor. Ermeni kelimesi, nefretle ve ayrımcı söylemle bir arada kullanılıyor.

"Hepimiz Ermeni'yiz" sloganını beklemiyordum. Ermenilerin nasıl algılandığını deneyimledim. Ermenileri tanımıyorlardı bile. Nefret söylemi ve ayrımcı dille karşı karşıya kaldık. Ama bir kitleyle yürüyünce güçlü olduğunu hissediyorsun. "Bana küfür edenlere karşı milyonlarız" diyorsun ve bir şeyler değişiyor.

Üniversitede 1915'i tartıştım. Çevrem sosyalistlerden oluşuyordu ve soykırımı kabul ederlerdi. Güvende hissediyordum. Hazırlık sınıfında konuşmadım. Sessiz kalıyorsun ama bir yerde patlak veriyor. Kantinde arkası dönük olarak biri benim hakkımda konuşunca, durup durup suratına baktım ve içimden "Bir şey söylese de tartışsam" dedim. 2007, daha kabul gördü. "Adam haksız yere öldürüldü" denildi ve vicdan üzerinden bu bağ kuruldu ama devletin rolü hiç tartışılmadı.

3 Okullarda yatılı kalan çocuklarla ilgilenen kişi.

"Ermenileri canavar sanıyordum"

Aris, 23, İşsiz, Erkek

Bir daha dünyaya gelsem tekrar Ermeni olarak gelmek isterdim. Ermeni kültürü benim için ayrı bir anlam ifade ediyor. Dünyanın pek çok yerinde Ermeniler var ama "Türkiye'de biz avantajlı mıyız, yoksa dezavantajlı mıyız?" bunu bilmiyorum. Ermeni olduğu için sorun yaşayan arkadaşlarım oldu. Kendi açımdan baktığım zaman, etnik kimliğim açısından gerek üniversitede gerek normal yaşantımda sorun yaşamadım. Son zamanlarda, dinle kökeni daha fazla ayırmaya başladık. Ermenilik dinle kurgulanmamaya başlandı. Kilisede konuştuğum kişinin dine inanmadığını biliyorum. "Neden buradasın?" diyorum, "Kültür meselesi" diyor.

Ermeni okulu ana dilin öğretildiği yer. Her ırkın kendine has okulları vardır. İnsanların ana dilini öğrenmesi lazım. Ben o şekilde bakıyorum. Okuduğum lise özel bir yer benim için çünkü ben oraya gitmeden önce okumayı düşünmüyordum. Gittikten sonra, makine mühendisi oldum. Bu anlamda bakarsak, gittiğiniz okul sizin için başarılı olur. Bizim okul belli bir tarihten sonra istenmeyen okul oldu. Eskilere bakıldığı vakit, bizden daha üstün bir okul yok. Eskiden bizim okula gelenlerin çoğu Anadolu'dan gelen çocuklardı ve burada yatılı eğitim görürlerdi. Ruhban okuluydu. Girenler

kilisede belli dereceye yükseliyordu. Ben gittiğimde yatılılık yoktu. İki buçuk yıl belletmenlik yaptım. Gönüllü oldum ve onlar da bana destek verdi.

Eski okulumdaki eğitimi beğenmiyordum. Gezi ya da başka şeylere önem veriliyordu. Öğretmenlerden şikâyetçi olduğum dönemler oluyordu. Ailelere söylediğin zaman "Olur mu?" derler. Ama belletmenken öğrenciler bunu bana dediğinde, ben anlardım. Çünkü kişinin öğreticiliği iyi olmadığı zaman, öğretmenliği iyi yapamıyor. Bilmek başka, öğretmek başka. Ermeni okulundan mezun olmak problem olabilir. Sonuçta toplumun Ermenilere bakış açısı belli. Topkapı'da otururken komşumuz, bizim Ermeni olduğumuzu öğrenince çok şaşırmişti ve "Ermenileri canavar sanıyordum" demişti. Dışarıda böyle bir kafa olduğu için, sorun olabilir. Ermeni olduğunuz için işe alınmayabilirsiniz.

"Aklımız başımıza azaldığımızda gelecek"

Ermeni kimliği Anadolu veya İstanbul'a göre değişir. Bizim Anadolu kesimi daha cahildir. Babam ve annem çok sonra Batman'dan İstanbul'a geldi. Annem ve babam Ermeni okullarında okumamışlar. Babam daha köy Ermenicesi bilir, Arapçaya yakındır. İki ablam köyde doğmuş. Diğer ablam ve ben İstanbul'da doğdum. Ben doğmadan iki sene önce gelmişler. Onlar ilkokulu Ermeni okullarında okudular. Bizimkiler, dini kitaplar okuyarak ya da izleyerek kendini geliştirmişler. Bu konuda cahilliğinin önüne geçmeyen ve önemsemeyen çok insan var. Kişi Ermeni ama Müslüman gibi yaşıyor. Benim ailemde böyle olmadı. İyi ki olmadı, çünkü öbür türlü olduğu zaman bir kültür karmaşası oluyor ve arada kalıyorsunuz. Bu kötü bir şey.

Dil kültürü oluşturur. Dilimize önem vermiyoruz. Ben de vermiyorum. Vermek istesek de veremiyoruz. Yaşadığımız ülkeyle de alakalı. Etrafta çok az aile kendi içinde Ermenice konuşuyor. Kendi aramızda konuşarak bunu aşmalıyız. Biz bu kafede kendi dilimizi

konuşsak, etraf tarafından hoş görülmeyebilir. Kürtçe konuştuğu için dayak yiyen çok insan var.

İnsan neden kiliseye gidiyor? İrkla dini bir arada tutup tutmamak önemli bir konu. Ermenilik bir ırk. "Ermeni, Hristiyan mı olur?" kısmı tartışılmamalı. Biri çıkıp, "Ben Müslüman Ermeni'yim" derse, "Nasıl olur?" diyemem. Bunun dinle alakası yok. Bu bir ırk. Bir Ermeni Hristiyan olacak diye bir durum yok. Kiliseyi kültür evi gibi düşünüyoruz. Pek çok inanmayan arkadaşım kilisede kültürünü yaşadığını ve kültüre geri döndüğünü düşünüyor. Kilise ve okullar, kültürle bağı kurmak için kullanılıyor. Süryaniler çok az kaldı, bundan dolayı birbirine bağlı. Bizim de aklımız başımıza azaldığımızda gelecek.

"Vaftiz olacak mı?"

Çocuk yetiştirsem, ona kültürümüzle alakalı her şeyi öğretmeye çalışırım. Bir kişinin nereden geldiğini bilmesi gerektiğine inanıyorum. Annem babam küçükken beni kiliseye götürürdü. Ben de aynısını yapacağım. Değerleri ve kültürü kazandırmamız lazım. Kazandırmazsanız, kendi kültürünü tanımaz ve başka yerlere yönelebilir. Küçük bir çocuk, kendi kararlarını ancak belli bir yaşa geldiği zaman alabilir ve o zaman kararlarını ve kendi tercihlerini bana sunabilir.

Cemaat dışı evliliğe olumsuz bakıyorum. Kültürümüz yok oluyor. Karma evlilik yapan kişiler, ne kadar olumsuzlukları düşünmese de problemler oluyor. Biriyle evlendiğin zaman, sadece onunla değil; ailesiyle ve akrabalarıyla da evleniyorsun. Karma evliliğin en büyük sorunu çocuktur. Türk okulu mu, Ermeni okulu mu? Vaftiz olacak mı?... Bunun gibi birçok sorun olur.

Topkapı'da doğdum ama beş yaşında geldiğim Samatya'da büyüdüm. Ermenilerin yaşamasının oraya bağlı olmam da etkisi vardır. Örneğin Kumkapı'daki Ermeni sayısı çok azaldı. Türk bile yok. O kadar göçmen var ki, ben orada yaşamış olsam beni rahatsız ederdi.

Topkapı'da komşuluk ve mahalle kavramları iyiydi. Samatya'ya git-
tiğimde yavaş yavaş bitti. İki isimden Türkçe olanını sadece üni-
versitede öğretmenlerle sıkıntı olmasın diye kullandım ama zaten
problem olmadı.

Ermenilik deyince aklıma, bayramlar ve okullarımız gelebilir.
Kültür dediğimiz için, kiliseyi arka planda tutarım. Şu dönemde bak-
tığın zaman kültürümüzle bağı kaybediyoruz. Ermenistan'daki ve
Türkiye'deki Ermenilere baktığınız vakit çok farklı unsurlarla kar-
şılaşılabiliyorsunuz. Yaşadığımız toplum durumundan, Türklerin kül-
türüne daha yatkın gibi geliyor. Ermenistan'daki Ermenileri tanı-
madığım için ortak yön açısından bir şey diyemem. Ermenistan'daki
Ermeniler, buradan oraya gidenler için hoşgörüyü bakabilir mi bil-
miyorum. Türkiye'deki Ermenilerin görmüş geçirmiş olduğu surat-
larından ve yorgunluklarından belli oluyor.

"Ermeni olmak geleceğimi etkileyebilir"

Ermenice seviyem orta halli. Kullanmayınca unutuyorsun. Dil
eğitimi ülkede zaten iyi değil. Biz nasıl İngilizceyi senelerdir konu-
şamıyorsak, bu da aynı. İlgisi olanlar biliyor. Evde konuşulmuyor.
Dışarıda ancak etrafın duymamasını istediğimiz bir şeyi Ermenice
söylüyoruz. *Agos*'u takip ediyorum. *Nor Marmara* ve *Jamanak*'ı
belletmenken okula geldiğinde bakıyordum. *Agos* eskiden daha
iyiydi. Cemaatle bağı daha kuvvetliydi. Kültürün yok olması orayı
da etkiledi. Geriye gidiyoruz. Daha fazla Türkleşiyoruz. Karma ev-
liliklerden, Türkleşme de artıyor. Babam her akşam Ermeni kanalla-
rını izlediğinden, Ermeni müziğini ister istemez takip ediyorum. O
izleyince veya dinleyince göz ve kulak aşinalığım oluyor. Müzikle
alakamız korodan var. Filmlerle aram yok. Konserlere ve kültürel
faaliyetlere severek katılıyorum. Derneğin içinde olmam da bunu
etkiliyor.

Hiçbir Ermeni okulu birbirini çekemez ve birbirlerinin altını
oyarlar. Öğrenciler de aynı. Her okulda sosyalleşme aynı değil. En

iyi sosyalleşme bizim lisedeydi. En üst sınıftaki öğrenciyle en alt sınıftaki öğrenci rahatlıkla iletişime geçebilir. Ama diğer okullarda öyle bir durum yok. Herkes kendi sınıfında takılırdı. Öte yandan, Ermeni okullarında herkes birbirini tanır. Yabancılaşma olmaz. Bir Türk olsam, "Sen şunun çocuğu musun?" diyemem.

Lise zamanı Ermeni arkadaşlarımla belediyenin açtığı dershane-ye gittim. Orada sıkıntı yaşamadım. Üniversite de sıkıntı yaşamadım. Hiçbir zaman, "Ermeni'yim ne yapacağım?" diye bir düşüncem olmadı.

Lisenin mezunlar derneğiyle aram çok iyi. Gelecekte başkan olacağız. Başkan var ama herkes eşit. Yönetimdeyiz. Dernekler önemlidir ve her zaman var olmalıdır. İnsanların birbiriyle iletişime geçebilmesinin en önemli nedeni derneklerdir. Dernekler eskiden daha aktifti çünkü okuldan biri yönlendirirdi. Şimdi biz kendi okulumuzdan derneğe adam bulmaya çalışsak, çok zor buluruz. Yüz kişiden bir kişi anca gelir. O duruma geldik. Kültür olayı artık ön planda değil. Derneklerin de hatası var. Okullar gibi dernekler de birbirini çekemiyor. Bir okul başka bir okulun derneğine gitmeyebiliyor. Gruplaşma var aramızda. Olmamalı, hepimiz aynıyız, eşitiz.

Okullarda işlenen Ermeni kültürü şu dönemde iyi değil. Eskiden dersler bütün dersler Ermenice verilirdi. Şimdi Ermenice konuşan öğrenci sayısı az. Utanmasalar, Ermenice derslerini kaldırırılar. Öğrenci istemiyor, okulda istemiyorlarsa istemiyorlar mantığıyla hareket ediyor. Kendi neslimi eleştiriyorum. Okulun ve ailenin verdiği kültür arasında, aile çok bir şey bilmediği için, çok da absürt farklar olmuyor. Aile dini konularda ve bayramlar hakkında bilgi veriyor. Ama ailede geçmiş çok konuşulmaz.

Ermeni olmak geleceğimi etkileyebilir. Kariyerim olacak. İsteyip de yapmak istediklerimin, kimliğim dolayısıyla önüne geçmek isteyen insanlar olabilir. İleride yurt dışına çıkmayı düşünüyorum. Ermeni olmamla ilgisi yok, Türk de olsam aynı kafada olurdum. Burası artık yaşanacak bir ülke değil.

2007'den sonra cemaat olarak biraz daha fazla birbirimize bağlandık. Bu tarz olaylarda veya Ermeniler gündeme geldiğinde, birbirimize daha fazla kol kanat geldiğimizi hissediyorum. Öldürülen Marissa Küçük¹ ile aynı apartmanda oturuyorduk. O öldürüldüğünde; herkes birbirine kenetlendi. Neden sadece bu tarz olaylarda kenetleniyoruz? Bunun dışında da kenetlensek, daha iyi bir toplum oluruz. Toplum bence Ermenilerin ne olduğunu bilmiyor ve iyi bakmıyor. Hrant Dink olayına hak verenlerin içinde, 1915'e soykırım demeyen de var. Duruma göre insanlar değişiyor.

Gezi birçok şeyi değiştirdi ama kaldık orada. Yetti insanlara. Şu an yönetimi beğenen ve beğenmeyen eşit. Beğenmeyen yüzde ellilik kısım birçok şeyin önünü açabilirdi ama pes etti, ettik. Daha sonra diğer kısım baş gösterdi. İki yüzde elliyi karşılaştığımda, yönetime hak verenlerin pes etmediğini görüyorum. Zaten etmedikleri için hâlâ yönetimdeler. Diğer yüzde ellilik kısım ise çok çabuk pes ediyor. Bezmişlik var. İnsanlar, "Lanet olsun ne olacaksa olsun" diyorlar.

"Çocukları korkak yetiştiriyorlar"

1915, soykırım. İnanıyorum. Ermeni olup da inanmayan insan da var. Anadolu'dan geldiğimiz için daha iyi biliyoruz. Dedem ve-fat etmeden önce babama geçmişten bahsederdi. Babamın tarafıyla çok görüşemedik. Zaten anlaşıyoruz. Çünkü Ermenice ve Arapça karşımı bir dilleri var. Anne tarafıyla da çok yakın değiliz. Onların da zaten bilgisi yok. Babam babasıyla konuştuğunu arada anlatırdı. Durup dururken konuşmuyoruz. Haberlerde o tarz bir haber denk gelir, o zaman konuşuruz. 1915'i ilk defa ne zaman öğrendiğimi hatırlamıyorum. Evde öğrenmişimdir. Tahminim ilkokul zamanı öğrendim. Eskideki olayların şimdi gündeme gelmesi, bence çok doğru değil. Zaten sorunlar burada başlıyor. Mazideki olayları gündeme

1 2014 yılında Samatya'da evinde bıçaklanarak öldürülen 84 yaşındaki Ermeni kadın.

getirmeye çalışan ve tarihte çok fazla kalan insanlar yüzünden ilerleyemiyoruz. Tamam, oldu ama olmuş bitmiş. Üzerinde durmaya gerek yok. Bizi rahatsız eden; olmuş bir şeyin kabul edilmemesi ve tam tersinin kanıtlanmaya çalışılması.

2007'de okulda, İngilizce dersindeydik. O zamanlar küçük olduğumuz için, kim olduğunu bilmiyorduk. Şok olmuştum. Büyüklerimiz, annem, babam, ablalarım ağlıyordu. Önemli biri olduğunu anladım. Sonra öğrendim. Çok büyük bir değeri kaybettik. Ne diyebilirim ki? En büyük sözcümüzdü. Ölmeden önce destek görmedi. Bizim halkımız bu konularda korkaktır. Belki arkasında dursaydık, olmayacaktı. 1915 ve 2007 hakkında çocukları korkak yetiştiriyorlar. Kendini geliştirerek kırıyorsun. Bu korkaklığını kıramayan çok insan var.

1915'i kabul etmeyenle otururum, konuşurum ve tartışırım. Bazı Türk arkadaşlarım, soykırımı kabul etmedikleri zaman, ben de üstelemedim. "Niye inanmıyorsun?" diyecek halim yok. Saatlerce konuşmadım. En fazla beş dakika. 2007'nin ise tartışacak bir yanı yok. Tanıdığım herkes zaten kabul etmişti.

"Sizin kuyruğunuz yok mu?"

Sara, 18, Öğrenci, Kadın

Bu yaşıma kadar hep Ermeni çevresinde büyüdüm ve bu çevrenin dışına ilk defa bu sene çıkacağım. "Ermeni olduğun için mutluy musun?" diye sorarsanız, evet, bir ayrıcalık olarak görüyorum. Çift dilli olduğum için mutluyum. Hem Ermeni olarak hem de başka kimlikler açısından birçok şeyi değerlendirebiliyorum. Empati yapabiliyorum. Azınlık olduğum için, ezilmiş insanları gördüğümde onları daha kolay anlayabiliyorum. Ermenilik benim için kültürdür.

Ermeni okulu azınlık olduğumuz için bir arada olduğumuz, kültürümüzü, dilimizi ve dinimizi öğrendiğimiz bir yer. Bu açıdan önemli. Orta okuldan sonra daha iyi eğitim alabilmem adına, öğretmenlerim başka liselere geçmem konusunda ısrar ettiler ama karşı çıkarak Ermeni lisesine gittim. İyi bir eğitim aldığımı düşünüyorum, mutluyum. Özel okullarla karşılaştığımda eğitim açısından biraz takviye gerekli. Ama benim lisem diğer Ermeni okulları arasında da daha iyi ve daha sosyal bir okul. Birçok aktiviteye okulla beraber katıldığımız gibi, öğrenciler kendi çabalarıyla da sosyal alanda var oluyorlar. Öğrenciler kendini daha rahat ifade ediyor. Ermeni okullarının öğrenci odaklı olduğunu düşünüyorum.

Ermeni okulunda okumanın bir avantaj olduğunu düşünüyorum, Ermenicem ve Türkçem var. Çeviri yapıyoruz. Ermenice-İngilizce-Türkçe çeviriler yapıyorum, o dile hâkim olduğunuzda; o dilin nüanslarının daha fazla farkına varıyorsunuz. Ermenice olan bazı şeylerin Türkçe karşılığı yok. Ermenice zengin bir dil, daha iyi düşünmemizi sağlıyor.

Okullarda Ermenice zamanla azalıyor. Bu böyle olmak zorunda. Çünkü sınav sisteminden dolayı öğrenciler Türkçe eğitim de bekliyor. Keşke biraz daha fazla Ermenice olsaydı. On ikinci sınıfta Ermenicenin azalmasıyla, birçok insan Ermeniceyi unutarak hayatına devam ediyor. Ermenicenin biraz daha fazla hayatımızda olması daha iyi olabilirdi. Projeler geliştirilerek okullarda bu yapılabilir. Ermeni kültüründen alarak yapılırsa daha etkili olur.

Eskiden kiliseye daha sık gidiyordum şimdi okuldan dolayı gidemiyorum. Kilisenin kimlik üzerinde rolü büyük. Okulların yanında hep bir kilise var. Önemi böyle belli ediyor. Kiliseye gitmek inançla alakalı ama inanmasanız bile kültürü devam ettirebilmek için gidebilirsiniz. Koroyu dinleyebilir, düğüne gidersiniz. Önemli bir yeri var. Ermenilik din üzerinden değerlendiriliyor. Ayrım yapmıyorum, Hristiyan Ermenilerle diğerleri arasında fark yok. Biz kendimizi cemaat olarak değerlendiriyoruz. Müslümanlaştırılmış Ermeniler de farkında olmasalar da Ermeni ailesinin bir parçası.

Okul, aile ve kilisenin birbirine bağlı olduğunu düşünüyorum. Neticede aile bizi okula yolluyor, kiliseye gitmeyi ailemizden görüyoruz. Hepsi birbirine bağlı. Bunlar olmadan Ermeni kimliği olmaz. Bununla birlikte Kurtuluş'ta yaşıyorum ve mutluyum. Hem Ermenilerin oralarda yaşaması açısından hem de okula yakın olması açısından bir avantaj sağladı.

"Gençler Ermeni kimliğinden uzaklaştılar"

Ermeni liselerinin mezunlar dernekleri ne yazık ki çok fazla işlevsel değil. Evde ve dışarıda arkadaşlarımla görüşüyoruz.

Derneklerin düzenlediği aktivitelere de katkı sağlamak amacıyla gidiyoruz. Özel olarak Ermeni gençleriyle gittiğimiz bir yer yok. Gençler Ermeni kimliğinden uzaklaştılar. Yaşlılar daha çok bilincindeler, gençler daha çok asimileler. Gençler Ermenice bilmenin dezavantaj olduğunu düşünüyorlar ve "Ermenice bilerek ne yapacağım?" diyorlar. Ama Ermeniysen dilini koruman gerekiyor. Annem ve babam bilmiyor. Kendi çabamla öğrendim. Okulumu seçme sebebim, Ermenicesi yoğun olmasıydı. İleride Ermenice ile ilgili bir şeyler yapmak istiyorum. Ermenice kitap ve gazete okuyorum. Daha çok *Agos* okuyorum. Ablama Ermenice öğretiyorum.

Okuldan Ermenice kitap veriyorlardı. Onları okuyordum. Korodaydım. Ermenice şarkılar söylüyorduk. Kilise dışında konserlerimiz oluyor. 24 Ocak'ta Hrant Dink için yaptık. Koro sayesinde yeni insanlar gördüm, iki kere Ermenistan'a gittim ve çok etkilendim. Herkes Ermenice konuşuyor, tabelalarda Ermenice yazıyor, su alıyorsun Ermenice yazıyor. Çok etkilendim. Kelime bazında farklılar var sadece, onu da açıklıyorsun ve sıkıntı çekmiyorsun. Ermenice müzik dinliyorum. Marş tarzı ve geleneksel şarkılar dinliyorum. Eskileri daha çok dinliyorum, söylemesi çok daha kolay oluyor. Knar ve Vomank'ı takip ediyorum. Filmler Doğu Ermenicesi olduğu için sıkıntı çekiyorum. Aras yayınlarının çıkardığı kitapları okuyorum, modern roman okumuyorum.

Ermeni okuluna gitmeyenlerle gidenler arasında biraz fark var. Okullarda Ermeni ortamındasın ama Ermeni olmadığı zaman yabancılaşma oluyor. Ama onlar da bizim ortamımıza giriyor. Mahallede Ermeni olmayan arkadaşım yok.

Evin ve okulun verdiği kültür paralel gidiyor. Okulda Ermeni edebiyatı dersimiz var. Kültür hakkında bilgi sahibi oluyorsunuz. Araştırma şansınız oluyor. Evdeyse daha çok yemekler, gelenekler ve görenekler ön planda. Biri sözlü diğeri yazılı devam ediyor.

Ermeni olmak gelecek için hem avantajlı hem de dezavantajlı. Mesleki anlamda seçemediğimiz meslekler var ve bu beni rahatsız

ediyor. O mesleklerden biri olmak istemesem de dışlanma hissiyatı bile rahatsız ediyor. Olumlu düşündüğümdeyse çift dilliyim. Yurt dışına yerleşmeyi sadece gezi amaçlı düşünüyorum. Şartlar kötüye gidiyor. Belki ileride fikrim değişir. Bu durumun Ermeni olmakla ilgisi var. "Bazı durumların sonucu bize dokunur mu" diye düşünüyorum. Sokakta Ermenice konuşmaktan hiçbir zaman çekinmedim.

"Ermenilerde uyanma yarattı"

2007'yi hatırlıyorum. Hrant Dink'i ilk annemden duydum. Kim olduğunu ve hayatını daha detaylı bir şekilde o zaman öğrendim. Ben ve ailem bazı şeyleri 2007'den sonra daha iyi görmeye başladık. Daha fazla araştırmaya başladım. Ermeni kültürü ve yazarları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldum. Bilinç düzeyim arttı.

1915 evde konuşuluyordu ama ilk defa detaylı bir şekilde okulda öğrendim. Anneannem ve dedem hayatta ama onlardan hiç duymadım. Annem babamdan duymuşluğum var. Daha yeni yeni tam anlamıyla öğrenmeye başlıyorum. Yaşımın küçük olmasıyla ilgili. Okulda ufak yaşlarda ufaktan dokundurma yapılıyordu. Bir kitapta bir yazarın öldürüldüğü geçmişti. O zaman, "Lisede size anlatacağız" dediler. Yaşıtlarıma aile azıcık dokundurma yapmış. Daha yaşlılar daha fazla korkuyor. Son senelerde bilgi sahibi olduğum için ufaktan konuşuyoruz. 1915 soykırımıdır. Çok önemli yazarlar, düşünürler, insanlar katledildi. Bir kırılma noktası Ermeni kültürü içinde. Korku yeni atılıyor. Biz o zamanlar zirveye ulaşmışız ama bizi çok güzel bir şekilde kırmışlar.

2007 daha pozitif olarak döndü. 1915 ise negatif olarak döndü. Keşke öldürülmesiydi. Yürüyüşlerin ilk ve ikinci senesinde gittim. O insanların tek bir amaç uğruna bağırımlarını görmek güzeldi. Ermenilerde uyanma yarattı.

1915'i ve 2007'yi biz kendi aramızda tartışıyoruz. Daha doğrusu beraber öğrenmeye çalışıyoruz. Gençler bu konudan uzak dursun

isteniliyor. Geçen sene dershaneye gittiğimde; 1915 hakkında bir hocamla konuştum. Hoca soykırımı anma gününde ne yaptığımızı sordu ve ben de çekinmeden söyledim. Soykırımın yüzüncü yılında etkinlikler vardı ve ben de kordaydım. Hoca bizim Ermeni olduğumuzu biliyordu ve bilerek sordu. Ters şeyler söyledi. Ben de gıcıklıkla yaklaştım. Arkadaşlar da bazen, "Siz Ermeniler böyle mi oluyorsunuz, sizin kuyruğunuz yok mu?" diyorlar. Bir sürü garip durumla karşılaşıyorum. Genel olarak çevreleri de kabul etmedikleri için, "Siz yanlış okumuşunuz, yok böyle şeyler" gibi cümleler duyuyoruz. Kendi aramızdaysa bilerek konuşuluyor.

"Sadece Müslümanların yaşadığı bir yerde yapamam"

Yester, 20, Öğrenci, Kadın

Ermenilik hayatımın en önemli bölümü. Unutmam, gizlemem ve saklamam. Bu yaşıma kadar ayrımcılığa uğramamış olmamamı şans olarak kabul ediyorum. Dilimizle, kültürümüze ve tarihimizle; Ermeniliğin gurur duyulacak bir şey olduğunu düşünüyorum. Dilimle ve bayramlarımla Ermeniliğimi yaşarım. Sözlüğü yeni kelimeler öğrenmek için okuyorum.

Her Ermeni çocuğunun dili öğrenmesi için Ermeni okuluna gitmesi gerekiyor. Okulların eğitimleri de çok iyi. Ermeni okuluna göndermemek için hiçbir neden yok. Çocuğumu Ermeni okuluna yollayacağım çünkü okulların yaşaması gerekiyor. Okulların Ermenice öğrenmek açısından kimliğe etkisi oluyor. Ermeni Dili ve Edebiyatı dersinde; kültürünü, dinini öğretiliyor. Seni içeride tutuyor. Sınıfların az kişi olması bir avantaj. Öte yandan Ermeni okullarındaki öğrenci sayısı azalırsa, okullar kapanır.

Ben doğduktan sonra evde annem babam Ermenice konuşmuşlar. Ben Türkçeyi okulda öğrendim. Zaten Türkçe kolay bir dil, o yüzden iyi yapmışlar. Zaten öğrenecektim, öğrendim. Ailem

kültürünü unutmamış. Annem Hatay, babam Dersimli. Her yaz Üzüm Bayramı¹ için gidiyoruz, geleneksel yemeklerimizi pişiriyoruz. Uzak kalmıyoruz. Hem Hatay'a hem Dersim'e sık sık gidiyoruz. Çok seviyorum.

Günümüzde köküne dönüş yapan insanların çocukları bizim okullarımda okuyabilecek. Bu çok zor oluyor. Altı ay boyunca din eğitimi almak zorundalar. Onlar biraz şanssız açıkçası. Bu kadar zor olmamalı. Topluma kazandırmamız gerekiyor, bize faydaları var. Nüfusumuza da faydası olur. Ermenice bilmeyenlerin de çabası var. Dil bilmeyen de Ermeni'dir. Bu insanlar bizim için gurur kaynağı.

"Ermenileri görüyorum ve motive oluyorum"

Kiliseyle Ermeni kimliği ilişkisi vaftizle başlıyor. Kiliseye bayramdan bayrama gidiyorum. Gitmemiz gerekiyor. Her cuma camide namaz kılanları görünce, "Neden biz gitmiyoruz?" diyorum. Kilise bizi bir arada tutan bir yer. Bayramlarda çok kalabalık olunca, kalabalığı görünce seviniyorum, "Biz varız" düşüncesi oluyor. Eğer çocuğum olursa, onu beni yetiştirdikleri gibi yetiştireceğim. Ermeni okuluna yollayacağım, Ermenice öğreteceğim. On sekiz yaşına kadar *Musa Dağı'nda 40 Gün*² gibi kitapları okumamı istemiyorlardı. Böyle bir sınır koymam. İstedığı kitabı okusun. Kiliseye bağlı yetiştireceğim. Bizimkiler milletime bağlı yetiştirdi. Ben ikisini birden yapmak istiyorum.

Doğduğumdan beri Kurtuluş'tayım. Kurtuluş'u seviyorum. Böyle yerler önemli. Kaybetmememiz lazım. Bir yer kolay bırakıp gidilmez. Çünkü orayı kaybedersek, bir daha kolay kazanamayız.

1 Ağustos ayında bağ bozumunun olduğu dönemde kutlanan bayramdır.

2 Avusturyalı yazar Franz Werfel tarafından 1932-1933 yıllarında kaleme alınan; 1915'te, Tehcir kararına uymayarak, Musa Dağı'na çıkan ve orada Osmanlı Ordusu'nun kuşatması altında haftalarca direndikten sonra bir Fransız savaş gemisi tarafından Mısır'daki Port Said Limanı'na götürülmesiyle kurtulan dört bin Ermeni'nin hikâyesini anlatan kitap.

Sadece Müslümanların yaşadığı bir yerde yapamam. Psikolojim iyi olmaz. Ermenileri görüyorum ve motive oluyorum.

Cemaat dışı evlilik son zamanlarda fazla oldu. "Dur" dememiz gerekiyor. Karşıyım ama ileride ne olacağını bilemem. Ermeni Ermeni ile evlenmeli. Din değil, kültür önemli. Kiliseye çok bağlı değilim ama atalarım kabul ettiğinden dolayı saygılıyım. Kafam karışık açıkçası.

"Onlar bizi tanımıyor"

Ermeni kültürü birçok şeyi kapsıyor. Yemek, müzik, dans, içki, beceri... Ermeniler her şey de başarılılar. Ermeni gençleri ergenlikten dolayı kültürden uzaklaşıyor. Büyüyünce düşünceleri oturacak ve mantıklı düşünecekler. Ermeni gençleri sürekli Türklerle birlikte zaman geçiriyorlar. Daha fazla cemaat içinde vakit geçirmeliler.

Ermenicem çok iyi. Evde yarı Türkçe yarı Ermenice konuşuruz. Dedikodularda Ermenice kullanınız. *Agos*'u takip ediyorum. Toplumla güçlü bir ilişkisi var. Diğer gazeteler herkesi eleştiriyor, saçma geliyor. Televizyonumuzda Türk kanallarından sıkıldık. Bizde Ermenistan kanalları açık. Ermenice müzik çok beğeniyorum. Vomank var mesela. *Küçük Prens*'in Ermenicesini ve Hemşincesini aldım. Hemşinceyle de yakından ilgileniyorum ve geliştirmek istiyorum. Hem Giligya Ermenicesi hem de Hemşince'yi biliyorum. Dört Ermeni lehçesini biliyorum.

Ermenice film izliyorum. Türk filmleri gibi Ermeni filmleri oluyor, onları seviyorum. Çizgi film izliyorum. Hem hüzün hem de eğlenme konusunda iyiyiz. Hüzün konusunda çok duygusallaşıyorum, eğlencede çok gururlanıyorum. Konserlere, kültürel faaliyetlere sık sık katılıyorum. Ermenistanlı ve Türkiyeli bir grup Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nde birleşip konser verdiler. Çok hoşuma gitti. Onlar bizi tanımıyorlar. Biz onları tanıyoruz.

Okula başladığımızda tanıdığımız insanlar oluyor. Bazen biri gelip, soyadından seni çıkartabiliyor. Yabancılaşma olmuyor. Dışarıda vakit geçirip, eğleniyoruz. Nor Zartonk'a çok sık gitmiyorum. Lise derneğiyle de aram yok. Kendi çatışmalarımızı kendi içimizde halletmemiz gerekiyor. Bizim kavgalarımızdan, onlar, Türkler beslenebilir.

Açıkcası benim lisem kültüre daha az önem gösteriyor. Mücadele var ama bizim lisedeki öğrenciler görmüyor. Boş veriyorlar. "Ermenice ne işime yarayacak?" düşüncesi var. Okulda geçmişle ilgili konuşulmaz. Evde öğrenilir. Okulla aile verdikleri kültür açısından çok farklı değil, tamamlayıcı olarak gözüküyor.

Ermeni olmak geleceğimi etkiler. Şu anda da gelip, "Sen Ermeni misin?" diye soruyorlar. Tanımıyorlar bizi. Hukuk okumak istiyordum ama hem Ermeni hem kadın olduğum için vazgeçirildim. Mücadele etmemi istemediler. Çok zor olacaktı.

Eğitim için yurt dışına giderim ama yaşamak için düşünmüyorum. Burayı bırakıp gitmek istemiyorum. Şu an kendi topraklarımdayım. Neden gideyim? Türkleri anlamıyorum. Onlar da Orta Asya'dan kovulmuş ama bunun için mücadele etmiyorlar, konuşmuyorlar.

"Soykırım kelimesi önemli"

2007'ye Türkler de şaşırdı. Masum olduğunu gördüler. Kalabalığı ve sloganları görünce mutlu oldum. Gezi, çok güzel günlerdi, bir daha olsa giderim. En kıt kafalısının bile beni anlamasını istiyorum. Aslında sen anlatırsan, anlayabiliyorlar. Üşenmeden bunu yapabilirim. Herkesin soykırımı, doğuda yaşadıklarımızı anlaması gerekiyor.

Bize yapılan çok kötü bir şey. Bunun altında kalmamalıyız, intikam demiyorum ama bir şey olmalı. Biz, o kılıç artıklarıyız. Çok kötü hikâyeler var. 1915'i orta sonda öğrendim. *Sarı Gelin*'i okumuştum.

Beni çok etkilemişti ve duygulanmıştım. Büyükler 1915 hakkında konuşmazdı. Annem ve babam hikâyelerini anlatıyorlar. Annemin ailesi dağa çıkmış, silahla direnmişler. İyi yapmışlar. Bizim zayıf noktamız silahsız olmamızdı ve bizi zayıf noktamızdan vurdular. Bende öfke var ama onlarda yok. "Dikkatli ol diyorlar" ama kesinlikle öfkeleri yok. Ne hissetmem gerektiğini bana bırakılıyorlar. Soykırım kelimesi önemli. Bu kelimeyi kullanmadan konuşmak yetersiz. Bir kişi yalan söyler, yüz kişi söyler ama herkes söylemez. Bu bir gerçek. Gerçekleri kimse değiştiremez. 1915'i soykırımı kabul etmeyen biriyle arkadaş olmam.

2007'de arkadaşımıydım. Televizyondan öğrendik. Tanımıyordum. Arkadaşımın babaannesi üzüldü. Annem de üzüldü. "Bu adam kim?" dediğimi hatırlıyorum. Yaşamayı gerekiyordu, bizim için önemliydi. Doğru yazıp, doğru konuşuyordu. Evde, bunu yapanlara karşı ister istemez bir kin var.

1915'i tartıştım. Açık açık üniversitede hazırlıkta konuştum. Üniversitede kendimi yabancı hissetmedim. Konusu açılmadıkça, konuşmam. Bir gün konusu açıldı ve "Biz çok iyi insanlardık" dedim. Aralarındaki milliyetçilerin bile gözünün sulandığını gördüm. Dinlediklerini ve pişman olduklarını gördüm. Suçun genetik olduğunu düşünüyorum. Suç torunlara geçer. Pişman olmalılar.

"Bir koza içinde hissetme durumu var"

Ara, 30, Reklamcı, Erkek

Ermeniliği dinden çok kültür olarak tanımlıyorum. Ermeniliği İstanbul'da işten dolayı çok yoğun şekilde yaşayamıyoruz. Bayramda, Noel'de, Paskalya'da yoğun şekilde yaşayabiliyorum. Popüler kültür çok fazla fırsat vermiyor; pazarları kiliseye gitmiyoruz. Bizim yaş aralığımız kiliseyle çok iç içe değil. Eski kuşak daha fazla iç içeydi.

On bir sene yatılı okudum. Oradaki arkadaşlarımın hepsinin annesini babasını tanıyorum. Okul benim için sıcak bir aile. Ufak yaşlarda ve ilkokulda kimliğimin oluşmasında okul daha fazla etkili oldu. Üzerine yatılı okul olduğu için içine kapanıklık oluyor ve bir koza içinde hissetme durumu var. Ne olup bittiğini biliyorsun ve ister istemez siniyorsun. On beş yaşına geldiğindeyse o tedbiri kıramıyorsun ve dışarı çıktığında ne olduğunu görüp; şaşırma durumu oluyor. Mezun olduğun okul bir Ermeni okulu olduğu için, dışarıda da sana karşı bir ön yargı var.

Kişiliğin oturmadığı için, ailen sana ne verirse onu algılıyorsun ve büyüyüp dışarı çıktığındaysa, bambaşka bir şey görüp; her şeyin içerideki gibi olmadığını fark ediyorsun. Nüfus az olduğundan

dolayı; oturmasına, kalkmasına dikkate ediyorsun. Annem ve babam Ermeni okulunda okumuşlar. Ermenice biliyorlar. Onlar köyden ve baskıcı bir yerden geldikleri için, o baskıyı bize de aktarmak isteyip; benim üzerimde de uygulamaya çalıştılar. Ben farklı bir dünyada büyüdüğüm için; kendimi aşmaya çalıştım. Kültürü, Ermeniceyi çocuğuma öğretmek ve Ermeni okuluna gitmesini isterim. Diğer yandan; dışarıda da başka bir dünya olduğunu gösteririm. Her şey Ermenilik demek değil.

Her yerde Türkçe konuşulduğu için, okul bittikten sonra çok az Ermenice konuşuyorsun. İş hayatında ve dışarıda Ermenice konuşmuyorsun. Misafirlikte; evde bilmeyen varsa, Ermenice "Sıkıldım" diyorsun, öyle arada sırada aramızda anlaştığımız kelimeler oluyor.

Kilise birleştirici bir şey. Bana, boşken ve tek başıma olduğumda huzur veriyor. Son zamanlarda iş maddiyata döndü. Cebimde iki lira varsa ve kilise hepsini alıyorsa; bu kötü bir şey. İç yanını bilmiyorum ama rahatsız ediyor. Ermeni toplumunda çok zengin insanlar var, onların elini cebine ataması lazım.

"Artık normalleşelim"

Kurtuluş'ta doğdum ve büyüdüm. Orada yaşıyorum. Yıllardan beri yaşadığım yer olarak bakıyorum. İnsanları tanımıyorsun ki, karşı komşun Ermeni'dir ama o bile zarar verebilir. Benim için önemli bir yer ama "Belli bir duvar ve koruma kalkanı hissediyorum" diyemem.

Ermeni gençlerinin buluşma mekanları az da olsa var. Kurtuluş'ta Nostalji Kültür Kitap kafe var, aşına yüzleri görüyorsun. Nor Zartonk var. Okulların mezunlar dernekleri son zamanlarda aktif değil. Eskiden okulun derneğine giderdik, bir şeyler içerdik, mangal yapardık, masa tenisi oynardık. İş yaşamından dolayı mı yoksa büyüdüğümüzden dolayı mı bağlarımız azaldı bilmiyorum.

Ermeni gençlerinin biraz daha birbirine bağlı olmaları ve birbirlerini tanımaları lazım. Ermeni kültürünü; acılardan doğan bir kültür olduğu için sinmiş ve içine kapanmış ama yine de birbirine mutlu bir şekilde bağlı olarak yaşayan bir topluluğun kültürü olarak görüyorum. Kültür deyince aklıma mimari, müzik ve folklorumuz geliyor. Bizim jenerasyonda okullarda etkinlik olurdu. İnsanları tanırdık. Çok uzaktaki insanlar birleşir, buluşur ve bir yerlere giderdik. Biz, geçmişe göre büyük topluma daha fazla açığız çünkü yeni jenerasyon başı dik ve büyükleri dinlemiyor. Bu da büyük toplumla daha iyi iletişim kurmalarını sağlıyor.

Ermenice seviyem gün geçtikçe azalıyor. Baba evinde konuşuluyor. Arkadaşlarla ve mesleki ortamlarda Türkçe konuşuyorum. *Agos*'u okurum. Kendi bir çizgisi var. İyi bir iş yaptıklarını düşünüyorum. Ermenice müzik dinliyorum. Collectif Medz Bazar, Vomank dinliyorum. Türkçe ama Ermenilerle ilgili filmler izliyorum. Konserlere ve kültürel faaliyetlere katılmaya çalışıyorum. Faaliyetleri hem maddi hem de manevi destekliyorum. Konserleri ve kültürel faaliyetleri yeterli ve fazla buluyorum; 1915 anlatma çabası için. Artık burada yaşıyoruz, vergimizi ödüyoruz, artık buralıyız. 1915 kabul olsun ya da olmasın; artık normalleşelim.

"Ailem askere tedirgin yolladı"

Cemaat dışı evlilik çok normal ama ailem benim Ermeni olmayan biriyle evlenmeme karşı çıkmıştı. Çok kız arkadaşım oldu ve sadece iki tanesi Ermeni'ydi. Diğerleri de Müslümandı. Eşim Alevi, ilk başta büyük problem yaşadık. Teyzem, "Ben senin evine gelmem" dedi ama daha sonra eşimin vaftizinde bulundu. Şimdi anne-kız gibiler.

Kurtuluş'ta oturuyoruz. Okul Kurtuluş'a yakındı. İnsanları tanıyorsun, evlerine gidiyoruz. Aile gibisin. Mezunlar Derneği yeterli değil. Çok fazla el atılmıyor. Biz de el atmıyoruz, bizde de hata var.

"Cumartesi görüşelim" demiyoruz. Biraz da hayatla alakalı, koşuşturma içindesin, önceliklerin farklı.

Ortaokulda dershaneye gittiğimde sudan çıkmış balık durumu oldu. O zamana kadar dışarı adım atmamıştım. On iki yaşına kadar dokuz ay okuldaydım, yazları da Kapalıçarşı'da çalıştım. Dışarısını görmüyorsun. Dershanedeyse afallıyorsun. Belli kontenjan dahilinde okullara Ermeni olmayan öğrenci alınabilir.

Kimliğimden dolayı tercih edemediğim bir meslek olmadı. Askerlik de kimliğim etkiledi. Sevag benim sınıf arkadaşım. Psikolojik olarak etkilendim çünkü ölüm şeklini duymuştum. Günlük yaşantıya benzemiyor askerlik. Ailem askere tedirgin yolladı. Başına ne gelir bilmiyorsun. Açık hapishane gibi. Başımdaki insanlar çok yardım etti. İlk gittiğim gün komutanım; "Senin kimliğinle ilgili bir şey olursa gel bana söyle" dedi. Problem yaşamadım ama tedirginlik vardı.

"Hrant öldürüldükten sonra yürüyenleri gördükçe..."

Yurt dışına çıkmayı düşündüm ama iş sebeplerinden dolayı çıkamadım, kaldım burada. Gezi, 2007'den daha büyük bir kırılma. Siyasi şeyler karışmasa daha iyi olurdu. İnsanlar, "Mühür kimdeyse Süleyman odur" mantığına karşı çıktı. Kenetlenemediğimizi gördük.

1915, soykırım. Okuduğumuz kitaplardan, filmlerden olsun; etkileyici bir sahne. İnsanın içini burkuyor. Kelime önemli değil acıyı anlamak daha önemli. On yaşlarında büyüklerimizden kulak misafiri olarak öğrendim. Onlar belli şeyleri gördüğünden anlatma şekilleri daha duygusal oluyor, yaşayarak anlatıyorlar ve içine işliyor. Etkileniyorsun, daha çok yoğunlaşıyorsun. Küçük yaşlarda pek etkilenme diye anlatmıyorlar ama sonra bil ve dikkat et diye anlatıyorlar.

2007'de Zeytinburnu'nda bir mağazada çalışıyordum. Yan tarafta çalışan bir arkadaşım geldi ve olayı televizyondan izlerken

televizyonu kapattı. O an onu öldüresim geldi, onu hatırlıyorum sadece. Zor bir andı. Kırılma anıydı. Geleceğe etkisi oldu ve çok fazla şey değişti. Hâlâ aydınlanmayan çok şey var ama o taş yerinden oynadı. Kimse, "Hepimiz Ermeni'yiz" demez, bu etkileyici bir şey oldu ama bir zaman sonra pişman oldular. 2007 taşı kırdı ve insanlar bir şeylerin farkına vardı. Kötü ya da iyiyi Hrant'a bağlıyorlardı. Sonra dediler ki: "Bu adam haklıydı ve doğru bir şey için savaşıyordu." Daha sonra ise doğruya inananlar arkasından devam etti. Çok iyi söylemleri vardı ve arkasından devamları geldi. Aptal değilsen doğruyu görürsün. Hrant öldürüldükten sonra yürüyenleri gördükçe; bu kadar aydın ve güvenilir insan olduğunu gördük.

İnsanlarla düzeyli ve yüzeysel olarak tartıştım. Askerde ufak tefek şeyler oldu ama bir şekilde sustum. Başka yerde patlarsın ama askerde yapamıyorsun. 1915'i kabul edip etmemek arkadaş olmak için bir kriter değil. Türk olsam belki ailem ve ben kabul etmeyecektik. "1915, soykırım değil" diyeni de sevebilirim. İnsanlık önemli olan.

"Müthiş bir sahiplenme hissettim"

Alen, 25, Üretim Mühendisi, Erkek

Ermenilik dini bir yapı gibi. Anneannem televizyonda yabancı veya Hristiyan birini gördüğünde, "Bu Ermeni mi?" diyor. Ermenilik din üzerinden kurgulanmış. Osmanlı'daki millet sisteminden beri bu böyle. Bu yapıyla büyüdüm. Ermeniliği dinle bağdaştırıyordum. Son dönemdeyse Ermeniliği daha çok etnik bir köken ve millet olarak algılamaya başladım. Yine de Hristiyanlıktan koparamıyorum. Müslümanlaştırılmış Ermenilerin ortaya çıkışıyla böyle düşünmeye başladım. Kafamda acabalar oluşmaya başladı. Hâlâ net bir şekilde oturmadı. Ermenilik Hristiyanlığın çok büyük etkisi altında kalmış.

Ermeni olduğumu her yerde açıklarım, gizlemem. İsmim Ermenice olduğu için üniversiteye girdiğim ilk zamanlarda ismi mi değiştirmeyi düşünüyordum. İş hayatında problem yaşama ihtimalim olabilirdi. Bazı gruplara girdiğim zaman ismim muhabbet konusu oluyor. "Ermeni misin, sizde şu nasıl oluyor?" konuşmaları dönüyor. Bazen de öteki duruma düşebiliyorsun.

Statükocu ve muhafazakâr bir yapım vardı. Ermenilik ile ilgili her şeyde faal olarak bulunduğum için duvarları yıkmak daha zor oluyor. Bir sene önce veya sonra konuşsaydık çok farklı durumda

olurdum. Kız arkadaşımдан ayrılınca hem kendimle hem geleneksel yapıyla yüzleştim. Eskiden adımla değil, sadece Ermeni kimliğimle yaşamaya çalışıyordum.

Bir çocuk doğduğunda ilk olarak ismiyle kimliği oluşur. Sasonluyum ve bir döneme kadar bizim orada Türk isimleri koyuluyormuş. Babamın ve annemin ismi Türkçe. O yapıdan çıkıp İstanbul'a gelince de bana Ermeni isim koyuyular.

Ermeni okulu, Ermeni kültürünün verildiği ve koruma içgüdüsünün olduğu bir eğitim kurum. Bizim Sasonlu aileler eğitim anlamında çok bilinçli degillerdir. İstanbul'a gelip, kiliseleri ve okulları görünce Ermeni olduklarını fark etmeye başladılar. Buraya geldikten sonra, "Bizim okullarımız, kiliselerimiz, bir yapımız var" mantığı oluştu. Okullar bunların aktarımında araç oldu. Aileden görmediklerimizi okulda gördüm.

Ermeni okulundan mezun olmayı avantaj olarak görüyorum. Arkadaşlarıyla çok yakın ilişkiler kuruyorsun. Birbirine daha fazla kenetlenme durumu var. Küçük yerlerde arkadaşlıklar daha yakın oluyor. Diğer yandan ailemin durumu uygun olmadığı için ben okuduğum hiçbir okula para vermedim ama devlet okullarının üstünde eğitim aldım.

Aile Ermeni kimliğinin oturmasında rol oynuyor. Kimliği ilk olarak ailede sonra da okulda öğreniyoruz. Ailede kimlik önemli bir konu değilse, sonradan oluşturmakta zorlanıyorsun. Sasonlular din-darlardır. Düşünmeden ve bilmeden inanırlar. Doğuda oldukları için çok fazla öteki olmaya maruz kalmışlar. Bundan dolayı da koruma içgüdüsünü geliştirmişler. Ailemden dini odaklı ve kapalı bir kültür aldım.

"Türk biriyle evlenme ihtimali korkutuyor"

Bu düzende tek temsilci Patrikhane'dir. "Maalesef" demek istiyorum ama duvarları kıramıyorum. Devam etme, koruma ve yok

olma korkusu devam ediyor. Kilise toplumu ayakta tutuyor. Ermeni toplumunda günümüzde kilise dini bir yapıdan ziyade geleneksel bir yapı olarak gözüküyor. Ruhani kısmı zayıf.

Dil kimliği oluşturan yapılardan bir tanesi ama Wiliam Saroyan tek kelime Ermenice bilmeden, Ermeni kimliği ve kültürü üzerine çok büyük katkılarda bulundu. Bunu görmezden gelerek, "Ermenice bilmeyen Ermeni değildir" diyemeyiz. "Dil olmazsa olmaz" deme şansımız yok.

Kumkapı'da uzun bir dönem yaşadım, şu an Bakırköy'de yaşıyorum. Ermeniliği devam ettirmek istiyorum. Çocuğumun da bu kültürü öğrenmesini istediğim için yine Ermeni çevresinde, yani okulun ve kilisenin yakınında oturmak isterim. Olay insanlar değil. Sonuçta başka insanlarla iletişime geçebilirsin. Kurumlar önemli olan.

Önceden cemaat dışı evliliğe karşıydım. İçimde istemsizce kaygı oluşuyordu. Şimdi olabilir diyorum. Ben yapar mıyım, kız kardeşim yapsa ne tepki veririm biliyorum. Ama şu an eskisi gibi bir kaygım yok. Cemaat dışı evlilik kimliği zayıflatır. Karşındakinin dünya görüşü de çok önemli. Bir öğretmen arkadaşımın, okuldaki çoğu çocuğun velisinden sadece birinin Ermeni olduğunu öğrendim. Eskiye göre toplum daha fazla açıldı. Eskiden anne veya babasından biri Ermeni olmayanlar okullara kabul edilmiyordu. Şimdi herkes normal karşılıyor. Ama hâlâ bazı aileleri, çocuklarının Türk biriyle evlenme ihtimali korkutuyor.

"Suçu sadece gençlerde buluyorlar"

Ermeni liselerinin mezunlar dernekleri daha önce çok aktifti. O dönem dünyada bugünkü anlamda iletişim yoktu. Karşı tarafın evini arayıp belirli bir saatte dernekte bulunmak için sözleşiliyordu. Sosyalleşme alanları arttıkça insanlar derneklere gitmemeye ve bununla birlikte cep telefonu çıkınca insanlar dışarıda buluşmaya başladı. Globalleşmeyle birlikte sadece Ermeni toplumu değil, büyük toplum da toplumcu bir yapıdan bireyci bir yapıya geçiyor.

Derneklerin faal olmamasının suçlusu tamamen dernekler. Dernekler proje üretilmedi. Kapalı bir toplum olduğun için yaptıkların sınırlı kalıyor. Gezi, piknik, parti... Bunun dışına çıkamıyorsun. Ermeni toplumu yeni dünya düzenini okuyamadı. Büyükler folklor gibi basit önerilerle geliyor. Halbuki gençlerin istediği çok farklı şeyler. Ben de dernek başkanlığı yaptım. Patrikhane gençleri toplum içerisinde aktif hale getirmenin yollarını bulmak için dernek başkanlarıyla bir toplantı yaptı. Ama tamamen içi boştu. Bütün dernek başkanları katıldı ve hepsi belli bir yaşa gelmiş insanlardı. Aralarında en genç bendim. Biri "Gençler saygısız" diyor, diğeri "Gençler yolda selam vermiyor, kiliseye uğramıyorlar" diyor. Diğeri de çıkıp, "Ben yirmi yıldır başkanım ama kimse derneğe gelmiyor" dedi. Yirmi yıllık başkansen, senin nasıl gençleri derneğe getiremediğin konuşulmalı. Söz hakkı bana gelince, ben de "Bu toplantıda gençler konuşuluyor ve tek genç benim olmam ironik bir şey. Sıkıntının en büyüğü sorunu sadece gençlerde aramak" dedim. Ne Aram Ateşyan ne de diğeri dernek başkanları dediğimi anladı. Benim çözümüm yoktu ama sorunu ortaya koydum. Diğerleriye sorunları kabul etmiyor, suçu sadece gençlerde buluyorlar.

Ermeni kültürü geçmişten gelen geleneklerle şu anda yaşadığımız durumun harmanlanmasıdır. Kültür yaşadığı için bir değişim içerisinde ve bugün de kültürün bir parçasıdır. Ermeni gençliği geçmişten bağımsız olarak Hrant Dink'ten sonra çok daha fazla ön plana çıktı. İnsanlar büyük toplumla olan duvarlarını yıktılar. Sosyal anlamda kendilerini daha fazla ifade edebilecek platformlara yöneldiler.

"Agos'un diğer gazetelerden bir farkı yok"

Nor Marmara ve *Jamanak*'ı takip etmiyorum. *Agos*'u da eskiden takip ediyordum. *Agos* toplumsal olmaktan çıkarak siyasi bir gazete oldu. Bunu olumsuz olarak görüyorum. *Agos*'un diğer gazetelerden bir farkı yok. *Evrensel* ve *BirGün* ile aynı değerlerde bir gazete olarak

görüyorum. Tabii herkesin bir tarafı ve siyasi yanı var. Ama cemaat gazetesi olmak başka bir şey. *Paros*'a ise olumlu bakıyorum. Abone olmak istiyorum. *Agos*'a göre daha fazla kültürel olduğunu düşünüyorum. *Agos*'ta ise siyasi bir fikir var ve bütün her şey o süzgeçten geçiyor. Yalın bir anlatım yok.

Ermenice kitap okumuyorum. Anadolu Ermeni müziğini çok seviyorum. Biz diğer Ermenilerden ziyade İstanbul'a daha geç geldiğimiz için Anadolu müziğine bağlılığımız daha fazla.

İlkokulda okurken etrafımda hep kendi çevrem vardı. Kuzenimle, akrabalarım ve apartmanda kişilerle aynı sınıftaydım. Bu kişilerin ailelerini tanıyorsun ve dışarı çıktığın zamanda onlarla görüşüyorsun. Güvenli bir yapı. Kumkapı dışına çıkmıyorsun. Ailemle Samatya'ya gitmenin dışında başka bir hayatım yoktu. Liseye geçene kadar Kurtuluş'a bile gidemezdim. Lisede yatılı kaldım. Bilmediğim bir ortamdı. Çok disiplinli bir okuldu. Afalladım. Okuldan ayrılmayı düşündüm. Daha sonra okulda faal oldum. Felsefe kulübünde yer aldım. Fransız ve İtalyan liselerinde sunumlara ve konferanslara gittim. Onlar da bize geldi ve bizi dinledi. Bu bizim için müthiş bir şeydir. Akraba ve muhafazakâr yapımın dışına ilk defa lisede çıktım.

"Trabzonlular beni merak ediyolardı"

Üniversiteye başladığımda sınıfımda çok fazla Karadenizli vardı ve Trabzonlulara karşı bir ön yargımız vardı. Gittiğimde Alevi ve Zaza bir arkadaş beni buldu. O arkadaşım diğerleriyle iletişimimi engelledi. Trabzonlular elbette beni merak ediyolardı. Tarih dersinde aydın bir hocamız vardı. Hoca, "Bu kadar Ermeni olayları konuşuluyorsa, mutlaka vardır bir sebebi" deyince, herkes birden atarlanmaya başladı. O Alevi arkadaşım tek başına "Ermeni olayları olmuştur" dedi. Çok korkmuştum.

Biz Anadolu Ermeniler dağlı Ermeni'yiz. Taşralıyız. İstanbul'da bazı kesimlerde Anadolu Ermenilerine karşı bir dışlanma

oluyor ama entegre olduktan sonra problem olmuyor. Gelenler dışlandı daha sonra entegre oldu. Ondan sonra gelenler yine dışlandı ve onlar da entegre oldular. Bu bir süreç.

Biz dağlı Ermeniler olduğumuz için kültürel yapımız taşralı. İstanbul'da verilen eğitim daha modern bir eğitim. Ben çatal bıçak kullanmayı okulda öğrendim. Aynı dönemde bizimle birlikte gelen Müslümanlarla bizim aramızda dağlar kadar fark var. Onlar kendilerini geliştiremedi ama biz gelişmiş bir toplumun içerisine girdiğimiz için kendimizi geliştirebildik.

Yurt dışında yaşamak zor geliyor. Çevreyle alakalı. Ben çevremi ve kültürümü bırakamam. Gezi'den sonra her gencin içinde oluşan umut bende de oluştu. Aşık olunca kelebeklerin uçuşması gibi. Ama şu an söndü. Gezi'ye çok aktif olmasa da gittim, dolandım ve gezdim.

"İçimde bir öfke oluştu"

1915, yok oluş ve soykırımdır. Bireysel anlamda kelime kullanılmayabilir ama kelime önemli. Devlet ve toplumdan samimiyet bekliyorum. Sevdiğin bir arkadaşının üzüntülü bir anında sırtına dokunmasını bekliyorsun. Maddi şeyler bireylerin dışında olan şeyler. Beni ilgilendirmiyor. Babamın babası hâlâ Sason'da yaşıyor. O, yarım yamalak 1915'i ve geçmişimizi anlattı. Kendisinin bir dedesi mağaralara kaçmış, diğer dedesi ise tüberküloz olmuş. Onları koruyan Müslüman bir ağa varmış. Hiçbir zaman öfkeyle anlatılmadı. 1915'i ilk defa lise birde bir arkadaşımınla sohbet ederken tam anlamıyla öğrendim.

2007'de okuldaydım. İstiklal Marşı'nı okuduk. Daha sonra felsefe öğretmenimizin ağladığını gördüm ve olayı öğrendik. Hrant Dink'i o dönem okuyordum ama tam anlamıyla bir bilincim yoktu. İçimde bir öfke oluştu. Sonra okulun Hrant Dink'in cenazesine götürdüğü on öğrencinin arasında ben de vardım. Normalde okullar götürmez. Kilisede salona girdik ve barkovizyonda yürüyen iki yüz

bin insanı gördüm ve iki yüz bin insanı da hissettiğimi hatırlıyorum. Müthiş bir sahiplenme hissettim. İki yüz bin kişiyi görünce "Evet, bunlar çoklar", "Onlar bizim yanımızda, korkmamalıyız" düşüncesi oldu. Tabii bir yandan devlet refleksini de görüyorsun. Devletin geçmişte yaptıklarını biliyorsun ama yaşantının içerisinde görmediğin için eskisi gibi değildir diye düşünürken, birden devlet açısından her şeyin eskisi gibi devam ettiğini görüyor, diğer yandan da halk desteğini görüyorsun.

1915'i Ermeni olmayan arkadaşlarımla tartıştım. Üniversiteye ilk başladığımda çok fazla Ermeni vurgusu yapıyordum. Her konuda Ermeniler diyordum. Eziklik kompleksi vardı. Diğer yandan ben okulda yaşanan tartışmalara müdahil olmadım. Ama arkadaşlarla buluştuğumda 1915'i tartıştım. Net bir şekilde olayları aktardım. Çok samimi olduğum insanlar olduğu için karşı refleks gelmedi. Zaten herkesle tartışmam.

"Özgeçmişime Ermenice yazmıyorum"

Pelin, 23, Öğretmen, Kadın

Ermenilik bir kültür ama tam olarak benim için bir şey ifade etmiyor. Din ve eğitim olarak yaşasam da çok fazla Ermeniliği yaşadığımı söyleyemem.

Ermeni okulu; ana dilimi, kültür ve edebiyatımı öğrendiğim yer. Kimlik aktarımında çok önemi yok. Hümanizm aşıladı bana. Sadece Ermenice öğrendim. Okula gitmeseydim; edebiyat ve dini bayramlar hakkında bir fikrim olmayacaktı. Avantaj olarak da, öğretmenlerle daha fazla bire bir eğitim alma şansın var. Bu anlamda bir ayrıcalık. Sıradan bir okula gitmiş olsaydım, daha küçük sınıflarda eğitim göremeyecektim. Akademik anlamda daha faydalı oldu. Birçok dili aynı anda öğrenmen vizyonunu geliştiriyor.

"Ermenilik din değil"

Ailem, beni Ermeni okuluna yollayarak, o kimliği aşılamaaya çalışmışlar. Bizim evde Türkçe konuşuluyor ama çocuğumun çok iyi Ermenice öğrenmesi isterim. Buna rağmen Ermeni okulu konusunda ısrarcı değilim.

Ermenice ile Ermenilik çok bağlantılı. Ermeni olduğumuzu o sayede fark ettik. Ermenice konuşuyorduk ve bizden başka kimse-nin konuşmadığını fark ettik. Herkes konuşuyor zannediyorduk. Biz gençler olarak Ermeni kültürünü çok fazla yaşama şansımız olmuyor. "Ermenice biliyoruz ve Ermeni'yiz" gibi oluyor.

Ermenilerin çoğuna dini sorulduğunda "Ermeni'yim" diyor. Dinle Ermenilik iç içe geçiyor. Ermenilik din değil. Irk ve din ayrı şeyler. Kiliseye sadece bayramlarda gidiyorum. İnsanlar o şekilde kültürlerini devam ettiriyor. Çünkü evlerinde yapacakları başka bir şey yok. Küçükken kilisedeki koroya gidiyordum. Ailem yönlendirdi. Arkadaşlarla okuldan sonra bir şeyler yapmak eğlenceli geliyordu. Çocuğum kiliseyi tanısn diye küçük yaşta yönlendiririm ama sonra özgür bırakırım. Öte yandan Ermeni liselerinin mezunlar derneklerine ve faaliyetlerine katılmıyorum.

"Evde ve okulda Ermeni olduğunu hatırlatıyorlar"

Doğduğum ve yaşadığım yer Bakırköy ve mutluyum burada yaşamaktan. Tanıdık simalar görmek güzel. Buradan kopmak tüm çevreni atmak gibi bir şey olur. Buna rağmen Ermeni olmayan bir yerde de yaşarım. Cemaat dışı evlilik konusunda, "İngiliz ile İngiliz evlense daha doğru olur" diye düşünüyorum. Bu Ermeni olmamla alakalı değil. Kültür olarak sorun çıkabilir. Yaşam şekli aynı insanların evlenmesini daha doğru buluyorum.

Ermeni kültürünü tanımlamakta zorlanıyorum. Aklıma duduk¹, dans ve Ermeni dolması geliyor. Benim neslimin yarattığı Ermeni kültürü yok. Çünkü Ermenilikten ve kültürden gittikçe uzaklaşıyor. Eskiler sıkı sıkıya sarıldılar ama şimdi öyle bir durum yok. Diğer yandan büyük topluma daha açığız. Üniversiteye gidiyoruz, çevremiz, okullarımız farklı, dershanelerde farklı insanlar tanıyoruz.

1 Üflemeli, ağız kısmında kamış bulunan çalgı.

Evde Türkçe konuşulur. Annem ve babam Ermenice bilir. Sadece okul döneminde Ermenice kullandım. Gazetelere uzak durmaya çalışıyorum. Bilerek ve isteyerek okumuyorum. İnternette ilgimi çeken bir başlık olursa takip ediyorum. *Nor Marmara ve Jamanak*'ı sadece kapanmaması için almak isterdim ama almıyorum. Ermeni dizileri çok kötü. Ermenice müzik severim, arada bir dinlerim. Ezgiler tanıdık geliyor. Konserlere ve kültürel faaliyetlere katılmıyorum.

Ermeni okuluna gittiğim zaman oradaki çoğu insan tanıdıktı. Üniversiteye gidene kadar o çevre içindeyiz. Okul ve ev şeklinde oldu üniversiteye kadar yaşamım. Okuldan arkadaşlarla çok nadir buluşuruz. Dershaneye ya da üniversiteye gittiğimdeyse, sudan çıkmış balığa dönme durumu hiç olmadı. Büyük topluma zaten adapteydim. Lisedeyse Ermeni kültürü olarak edebiyat gördük. Bence iyi ve yeterliydi. Evde bir kültür aşılama yoktu. Yine de sana evde ve okulda Ermeni olduğunu hatırlatıyorlar. Ermeni olmak geleceğimi etkileyebilir. Kötü yönde etkilemesin diye özgeçmişime Ermenice yazmıyorum.

"Ermenilerin savunulması mı gerekiyor"

2007'de okuldan çıkıp eve geldim. Herkes çok üzgündü. Sonra televizyondan öğrendim. Hrant Dink'i tanıımıyordum, bir insan düşüncelerinden dolayı böyle bir olaya maruz kalmamalı. Ermeni olması önemli değil, düşünceler insanları korkutmamalı. 2007'den sonra bakış açım pozitif yönde değişti. Yürüyüşlere katılıyorum. İlk yürüyüşte, hiç tanımadığım insanların bir arada yürümesi ve "Hepimiz Ermeni'yiz" sloganı garip geldi. Bu milat oldu ve bir dönem açıldı. Ermeniler daha görünür oldular. Ermeniler konuşma fırsatı buldular. Medyada Ermeni akımı başladı. Aslında, Ermenilerin sürekli birileri tarafından savunulması mı gerekiyor, bunu gerçekten bilmiyorum. Belki de lazımdır.

Gezi'de ise kolektif bir ruhun olması ve insanların bir amaç uğruna din-dil fark etmeksizin bir arada olması hoşuma gitti. Bir şeyi

savunmak önemli ve her zaman olan şeyler değil. Olunca katılmak lazım.

1915, soykırımdır. Üzülüyorum. Politize edilmesinden ve birilerinin var birilerinin yok demesinden hoşlanmıyorum. Konuşulmaması gereken bir konu. Şov gibi oldu. Kelime de duygular da anlamını yitirdi bu yüzden. Soykırım denmezse, altında bir şey ararım. Televizyonda "Büyük bir katliam" diyorlar ama bence soykırımla büyük katlim arasında bir fark yok. Eğer soykırım denilirse, işin içine yaptırımlar da gireceği için soykırım demekten kaçınıyorlar. Yoksa denmese de olur. Bu konuyu ailede konuşmadık, bizden önceki insanlar daha korkak ve içine kapanıktır. Güvenli olma durumunu korumak için konuşmamayı tercih ediyorlar. Ben kendi kendime öğrendim. İlk olarak belki de televizyonda duydum. Benim babam ölse, ben konuşmak istemem. Bu da öyle bir şey. İnsanlar üzüntülü konular hakkında konuşmaz.

Üniversitede bir Kürt, bir Türk ve bir Ermeni olarak üç arkadaş-tık. İleride çocuğumuz olursa; Ermeni, Türk ve Kürt isimleri koyacaktık. Arada sırada onlarla konuşurdum. Ama başka arkadaşlarımla konuşmadım. Soyadımın anlamını sorduklarında Ermenice demi-yorum, zaten anlamını da bilmiyorum.

"Farklı olmadığını görüyorsun"

Yervant, 27, Oyuncu, Erkek

Ermenilik koruma kalkanı gibi çünkü yaşadığımız toplumda biz ürkek yetiştiriliyoruz. Ermenilik çatısı altında bir savunma mekanizması geliştiriyoruz. Ermenilik, dilini ve dinini, yani özünü bilmek şartıyla bir kültür ve bir renk. Ermeniliğin benim açımdan ekstra özel bir yanı yok. Bir Türk nasıl gelenek ve görenekleriyle Türk ise, bir Kürt nasıl Kürt ise; ben de Ermeni olarak dilim, gelenek ve göreneklerim ve kültürümle birlikte Ermeni'yim. Toplum içinde ben bir rengim.

Ermeni okulu demek, içinde Ermeni hocaların ve Ermenilerin bulunduğu, Ermeni kültürünün bizlere aktarıldığı bir kurum. Ermeni okulları iyi bir eğitim veriyorlar ve kültürümüzü öğretebilmek ve dilimizi geliştirmek bakımından misyon görevi görüyor. Daha açık ve dünyayla daha fazla entegre olabilirler. Bu konuda eleştirebilirim. Daha kapalıyız. Bence belirli bir kontejan dahilinde Ermeni olmayan öğrenci alınmalı. Bu coğrafyanın insanları olarak tanımama ve tanınmama problemi yaşıyoruz. Bunun sonraki jenerasyonlara çok katkısı olur.

Ermeni okulu görüşlerini şekillendiriyor. Koruma kalkanını nasıl oluşturabileceğin konusunda sana yön gösteriyor. Ermeni okulundasın ve etrafındaki herkes Ermeni. Arkadaşların, hocan ve çevren Ermeniler. Sadece bu çekirdeğin içinde Ermeni insanlarla bir arada olmak, o koruma kalkanını pekiştirmek açısından, hem bir yanıyla iyi hem de kötü. Ermenice eğitim veren üniversite olmadığı için, üniversitede başka insanlarla etkileşim içerisine giriyorsun ve sudan çıkmış balığa dönüyorsun. O yüzden kontenjan meselesini çok önemsiyorum. Ermeni okulunda bir Ermeni olduğun bilinciyle yetişiyorsun. Asimile olmuyorsun. Kendi kültürünü, dilini yaşayabilmek adına seni donatıyorlar. Böyle bir artısı var. Bir noktada hem dilimi hem kültürümü öğrenebiliyorum hem de o çekirdeğin içindeki toplumun özünü kavrayabiliyorum. Ermeni toplumunu kavramaya, anlamaya ve geçmişiyle idrak etmeye çok büyük faydası oluyor.

"Sudan çıkmış balık hikâyesi..."

Okulun avantajı; kimliğini oluşturabiliyorsun. Dezavantajı da, sudan çıkmış balık hikâyesi... Farklı kültürlerin yaşandığı coğrafyadayız ama farklı kültürlerden ipucu edinemediğin ve toplumsal çevrede belli başlı yerlerde kümелendiğin için; dışarı çıktığında da ister istemez şaşkınlıkla karşılaşıyorsun. Yabancılaşma sorunu ortaya çıkıyor ve yabancı olduğunu hissediyorsun. Karşında hiç karşılaşmadığın ve etkileşim içinde olmadığın bir kültür görüyorsun. Bir anda üniversite ve sonraki yaşantıda Ermeni olmayanlarla karşılaştığında bocalama yaşıyorsun.

Hristiyan olmak ya da olmamak, Ermeniliği etkilemiyor. Bu öğreti okul döneminde verildiğinden kafada pekişiyor. Sen ister istemez bu dar görüşle bakıyorsun. Cemaat dışı evlilikler, bende ve cemaatte asimile olma ve bahsettiğim koruma kalkanını düşürmeme kaygısıyla alakalı. Okul döneminden çıkıp, farklı arkadaşlıklar ve farklı çevrelerle birlikte bu bakış açısı da değişiyor. Sonuçta ben Rum, Laz, Kürt ve Türk ile de evlenebilirim. Kimlikten ziyade insan

olma duygusu önemli. Adam üç kuşak önce Ermeni ve dönemin şartlarıyla birlikte bir Türk olarak yetişmiş ya da Müslümanlaştırılmış. Sonra Ermeni olduğunu öğreniyor ve dilini öğrenmeye çalışıyor. Bence bu bir renktir. Ermeni olması da önemli değil. Ermeni olup, Kürt olduğunu öğrense de sorun değil.

Ermeni kimliğinde dini ve kültürel faktörler devreye giriyor. Aile ve cemaat, kilise etrafında şekillendiği için, sanki kilisenin var olmasıyla var olduğu düşünülüyor için; aile grupları ister istemez din üzerinden tanımlanıyor. Ermeniliğin dinle arasında çok sıkı bir bağ var. O bakımdan ailede dini öğretiler ön plana çıkıyor. Bayramlar, kültürler, kutsal günler ailede ortaya çıkıyor. Ermeni kimliği din üzerinden şekilleniyor çünkü din bir koruma kalkanı. Kilise bizi temsil eden tek mecra ve hayatımızda büyük bir yeri var. Ailelerimizde böyle görüyor. Aile dilini, dini ritüellerini öğretmeli ama farklı kültürleri de tanıtmalı. Yaşadığı coğrafyanın insanını da yeterince tanıtmalı ki, o çocuk yabancı olarak büyümesin.

"Ermeni kimliğiyle kilise, Baba ile Oğul gibidir"

Toplumun ciddi kesimi Ermenice bilmiyor. Bağlar zayıf. Anne babalar zaten çok az biliyor. Çocuğum okula gidene kadar Ermenice konuşmak isterim. Zaten okulda Türkçe öğrenecek. Başka liseye gidebilir ama kendi kültürünü tanımalı ki, farklı kültürlerle de aynı samimiyetle yaklaşabilsin. Kendi kültürünü derken, yüceltici bir şeyden bahsetmiyorum ama geçmişini, kültürünü iyi tansın. Dini eğitim kendisine bırakılmalı. İlk etapta dilini öğrenmeli.

Ermeni kimliğiyle Kilise, Baba ile Oğul gibidir liseye kadar. Kiliseler direkt bir şeyler öğütlemese bile, kapalı bir yerden mesaj veriyorlar ve bu mesajı aileler alıyor. Bu algıyla yetişiyor. Kiliseler, liselerin mezunlar dernekleri iç içe yapılardır. Kilisenin faaliyetleri nasihat ilişkisi üzerine kuruludur. Bence böyle olmamalı. Sonuçta kilise, manevi ve vicdani bir kurum. Okullar eğitim ve sanat faaliyetlerini yönlendirme açısından faydalı olabilir. Dinin vicdan

özgürlüğüyle doğru orantılı olduğu düşündüğüm için, yönlendirme yapılmasını doğru bulmuyorum

Mahalle önemli. Güvende ve sanki bir kaleden içeri girmiş gibi hissettiriyor. Samatya'yı baz alalım. Samatya'nın alt ya da üst tarafına çıktığın zaman, karadan uzaklaşıyor hissi oluşuyor. Bunun nedeni öbek öbek kümelenmiş olmak. Bunun sırf Ermeni komşularla da alakası yok. Ermeni ve Türk komşularınızın orada sinerji yaratması daha önemli. Güvenli hissetme durumu. Oradaki Ermeni olmayan komşuyla, diğer yerdeki Ermeni olmayan komşu aynı değil; çünkü oradaki komşum beni tanıyor, ben de onu tanıyorum. Kültürlerimize aşinayız. Eğitim konusunda da aynısı geçerli. Okullara belli sayıda Ermeni olmayan öğrenci alırsan, tanırsın birbirini. Yeni bir jenerasyon yetişecek, o korku gidecek ve biz daha farklı şeyler konuşuyor olacağız.

"Gençler kültüre karşı daha ilgisiz"

Lise dönemine kadar Ermeni derneklerinin etkinliklerine çok daha fazla katılıyordum. Liseden sonra farklı kimliklerle ilişkiye girdiğimde; derneklere ayırdığım vakit azaldı. Haftada bir kez derneğe uğruyorsam, şimdi yılda bir kez uğruyorum.

Bence Ermeni kültürü gençler açısından bir zenginlik ve büyük bir hazine. Ermeni kültürü deyince ilk aklıma gelenler; tiyatro, dil, edebiyat ve zanaat. Ermeni kültürüyle gençler arasında kopuş yaşanıyor. Eskiden kültürün öğretilmesi ve gencin hayatında daha fazla yer etmesi bakımından dayatma daha fazlaydı, şu anda biraz daha özgür ve globalleşen dünyada; bu dayatma bir karşılık bulamadığından dolayı, gençler kültüre karşı daha ilgisiz. Tiyatro faaliyetleri var, yeni yeni müzik grupları var. Bu faaliyetler dernekler boyutundan çıkıp, daha özel tiyatrolarda ve mekânlarda daha farklı seyirci kitlelerine dönüştürebilirlerse etkili olurlar. Müzik alanında başarılılar. Örneğin, Vomank.

Anne ve babam Mardin Ermenisi. İkisi de ilk olarak Ermeni ilkokuluna başlıyorlar sonra da Türk okulunda okuyorlar. Ermenice seviyeleri çok düşük, yazma yok. Kardeşler olarak bizim Ermenice seviyemiz iyi. Ermeniceyi hayatımda yüzde on kullanıyorum. Ablamın çocuklarıyla Ermenice konuşmaya çalışıyorum. Biri beş, diğeri iki yaşında. Onun dışında aile bireyleriyle Ermenice konuşmuyorum. Okuldan arkadaşlarla dışarıda buluştuğumuzda da Türkçe konuşuyoruz.

Gazetelerden sadece *Agos*'u takip ediyorum. Diğerlerini bir yerde görürsem şöyle bir bakıyorum. *Agos*'u değerli buluyorum. Bir sestir. Kendimizi ifade edebileceğimiz bir yayın ve özgürlük alanı. Türkçe yayın yapan, *Agos* gibi gazetelerin çoğalması taraftarıyım.

Biliyorsunuz oyuncunun olayı duygularıdır, dram ve hüznü parçalar oynamam gerekirse, duduğun ve Ermenice müziğin benim açımdan çok önemli bir yeri var. Çok çabuk duyguya giriyorum. İnanılmaz etkisi oluyor. Çok nadir konserleri takip ediyorum.

"Okullar daha cesur olmalı"

2008'den itibaren tiyatro yapıyorum. Ermeni üyelerden oluşan gurubumuz vardı. Şu an dağıldık. Oyunlarımız çok beğenildi. Türk topluluğundan tepki alamadık, çünkü derneklerde yaptık. Derneklerde genelde basit komedi oyunları oynuyoruz. Ama bir Shakespeare ya da Çehov oynadığımız zaman "Ne oynuyor bunlar?" şeklinde tepkiler alıyoruz. Derneklerde yapılan tiyatro faaliyetlerini önemsiyorum. Tiyatronun, Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* başladığı söylenir ama ondan önce Ermeni rahipler Ermenice karakterlerle Türkçe oyun yazıyorlar.

Okulların ve derneklerin düzenlediği partiler var. Gençler birbirini tanıyor. Buralar 1990'lara kadar bildiğiniz gençlerin birbirini görüp evlenme noktalarıydı. Kendimden yola çıkarak, benim gözlediğim kadarıyla, benim neslim ve sonrasında bu ciddi anlamda

azalmış durumda. Bence sosyal medya ve teknolojiyle birlikte, insanlar birbirini daha iyi tanıyor. Eskiden üç tane farklı kültüre mensup arkadaşın varken, şimdi çok fazla kişiyle iletişime giriyorsun ve farklı olmadığını görüyorsun.

Okullarda edebiyat ve sanat alanında verimli çalışmalar yapılıyor. En son Sahakyan'da teatral anlatımla Ermeni şairler anlatılmıştı. Okul ve ev arasında entelektüel bir farklılık söz konusu. Okuldaki bilgi birikimi ve kaynağa ulaşma kapasitesi evin içinden çok farklı. Annem ve babam çok az Ermenice konuşuyor. Ermenice edebiyata mesafeleri, bizim Mars'a mesafemiz gibi.

Öte yandan okullar daha cesur olmalı. Net bir şekilde tavırlarını ortaya koymalılar. Evrensel bir eğitim ve batılı bir eğitim sisteminden bahsediyorlarsa; o dini kalıpları kırıp dışarı açılmalı ve farklı Anadolu liseleriyle etkileşime girmeliler. Çeperi yıkıp, entegre olmaları lazım. Okulun dışında, evde korumacı bir politika var. "Dikkat et, çok fazla burnunu bir yere sokma, biz zaten zor şartlarda yaşıyoruz, çok fazla dışarıyla muhatap olma" derler.

Babaannem ve dedemle birlikte yaşadım. Onlar da Ermeniceyi az biliyor. Onların üst jenerasyonu çok iyi biliyor ama onlar da kordudan konuşmamışlar. Ama onlardan sonra gelenler bilmiyor. Diğer yandan dedemlerin jenerasyonu çok ağır olaylardan geçtikleri için, 6-7 Eylül, Varlık Vergisi, şu an yaşananlar cıtır çerez geliyor. "Daha cesur ol. Ticaret yap, insan tanı. Göster kendini ama çok da fazla dikkat çekme" diyorlar. Cesaret veriyorlar ama tedbirli olmamızı da istiyorlar.

"Gezi'den sonra toprakla olan bağ pekişti"

Gelecekle ilgili benim en büyük çekincem diyalog olmaması. Askerlik yapmadığım için, askerde yaşama ihtimalim olan şeylerden tedirgin oluyorum. Onun dışında konuşarak, Türklük-Ermenilik mevzusu anlaşarak çözülmeyecek bir mevzu değil,

Yurt dışında yaşamayı, bıçak kemiğe dayanmazsa düşünmüyorum. 2007'de hepimizin bir misyonu olduğun anladım. Büyük toplumun bireyleri yanlış bilgileniyor ve bizim hakkımızda yanlış düşünüyorlar. Bizim misyonumuz, diyalog aracılığıyla kendimizi onlara anlatmak. Büyük toplumla alakalı o sert duvarlar, çizgiler yıkılmış, etkileşimin kapıları açılmıştır. Pozitif bir dönüşüm. "Hepimiz Hrant'ız" pankartları daha öncede vardı, biz görmüyorduk.

Gezi'den sonra toprakla olan bağ pekişti. Buranın adamıyım. Buradaki koşullarla sınanıyorum. Buranın iyiliği için çabalamak zorundayım. Sesimizi çıkartmalıyız noktası bizi daha da politize etti. Günlerce kaldım Gezi'de. O ağaçlara ait hissettik kendimizi. Bizim ağaçlarımız, bizim toprağımız. Hrant'ın dediği gibi: "Bizim bu topraklarda gözümüz var ama içine girmek için." Biz de o mantığa eriştik.

1915'i mahrumiyet ve köksüzlük olarak tanımlıyorum. Büyük dedelerimizden ve ninelerimizden duyduğumuz hikâyelerde çok büyük ve kalabalık aileler vardı. Şimdi hayal ediyorum o kişiler yaşasaydı, biz daha yoğun olacaktık. Şu an biraz daha içimiz boş. Köksüzlük var. Kültür aktarımı durdu. Zenginlik, renklilik, dışa dönüklük kesildi. Balta vuruldu.

Biz 1997-1999 seneleri arasında ailece Almanya'da yaşadık. Orada bir Süryani ailesiyle komşuluk ilişkilerimiz yüksekti. "Mayrig¹ filmini izleyelim" dediler. Ben o filmi seyrettiğimde çocuk aklımla inanılmaz bir mutsuzluk yaşadım. Dün gibi hatırlıyorum. Sonra çocuk aklımla sorular sormaya başladım. Anne babamdan üstü kapalı cevaplar aldım. Daha sonra, ders kitaplarında gördüğüm Ermeni şairlerin neden hep 1915'te öldüğünü düşündüm. Salgın mı oldu? Hocalarıma bu soruları yönelttim. Aile içinde de anlatılmazdı.

Doğru sorular sordukça, büyükanne ve büyükbaba dökülmeye başladı. Bir değirmenden mevzu açıldı. Ben büyükbabama "Nasıl

1 Yönetmenliğini Henri Verneuil'in yaptığı 1991 yapımı 1915 Tehciri'ni anlatan film.

geçiniyordunuz Mardin'de?" diye sordum. "Değirmenimiz vardı, o sayede geçiniyorduk" dediler. "Peki, nasıl öğrendiniz, kimden?" dedim. "Amcamdan öğrendik" dedi. "Amcanlar kaç kardeşti?" diye sordum, orada film koptu. Orada hepsinin hikâyesini anlatmaya başladı, dün yaşıyormuş gibi. Gözünde çünkü duyguyu ve canlılığı görüyordum. Anlatırken yaşıyorlardı. Tesadüfî bir yerden gittik ama o bam teline dokununca döküldüler. Çünkü kendilerinden anlatmıyorlar. İnsanlar kötü bir anıyı anlatmak istemez, mutsuz hissederler. Yavaş yavaş böyle öğrendik. 1915 büyük bir acı. Bir noktada normalleşmemizi etkiliyorsa, Hrant'ın dediği gibi ortada bir vaka var. Hrant bize ufuk açtı. Onun sayesinde aydınlandık.

"Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak"

2007 ise kopuştur. Tam anlamıyla politik anlamda da o koruma kalkanını indirip, günlük hayata karışıp, "Bakın bizim de geleneğimiz, dilimiz ve tarihimiz bu" dedik. Lisedeydim. Cuma günüydü. İstiklal marşı söylendi ve bir fısıltı dolaşmaya başladı. Öğretmenler ağlar durumdaydı. Arkadaşım yanıma yaklaşp, "Biliyor musun Hrant Dink öldürülmüş" dedi, sonra sanki hasatın üzerinden yel eser ve bir şeyleri alıp götürür ya, böyle garip olduk. Dönüşüm gibi bir şey oldu. "Bir daha hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" dedim.

2007'den önce etliye sütlüye karışmayalım hayatımızı yaşayalım, ismimizi açık etmeyelim havası vardı. İnisiyatif almama durumu vardı. Tam anlamıyla kırılma. Kabuğumuzu yıktık. Bundan kötü ne olabilir ki? Öldürüldük artık. Bundan daha kötü bir şey olmaz. Cesaret, süregelen bir cesaret. Ben hayatımda bırak politikanın p'sini ağzına almayı, mahallede bile bir şeye isyan etmeyen birini; Hrant öldürüldüğünde kalabalığın en önünde elinde "Hrant kardeşimsin" pankartıyla gördüğüm anda, bir şeyler değiştiğini hissettim.

1915 hakkında tartışmalarda gelen soruları mantık çerçevesinde cevaplamaya çalışıyorum. Soykırım illa adam öldürmekle de olmaz ki. Bir insanı habitatından ayırırsanız, zaten kültürel ve sosyal

olarak soykırım yapmış olursunuz. Zaten bir milleti bir yerden alıp başka bir yere nakletmek başlı başına bir soykırımdır. Sağlıklı bir tartışma ortamında 1915'i konuşabildiğim için, çok fazla arkadaşımın kafasında bir şeyler değişti. Daha fazla araştırıyorlar, kült olmuş bilgilerin dışına çıkıyorlar. Bu sağlam zeminin yegâne sebebi de Hrant'tır. Ben bunları araştırıp konuşabiliyorsam Hrant sayesinde oldu ve bu çevremi etkiledi. Ortak bir payda oluştu.

"Ermeni'yim diye burun kıvrıyorlar"

Alis, 25, Satış Personeli, Kadın

Ermenlik benim kimliğim. Türk vatandaşıyım ama asıl kimliğim, kökenim Ermeni. Bayramlarda, evde ve anneannemle Ermenice konuştuğumda, Maral Dans Grubu'nda dans ederken Ermeniliği yaşıyorum.

Ermeni okulu dilini, tarihini, kültürünü ve dinini öğretir. Bunlar açısından okul kimliğimi etkiledi. Gelenek ve görenekleri aileden alırken, bunları okuldan aldım. Ermeni okulundan mezun olmak çok büyük bir sorun değil. Eğitimin iyi olduğunu düşünüyorum. İş hayatında herkes açık görüşlü ve geçmişi kapatan insanlar olmadığı için, çoğu insan Ermeni okulu görünce şaşırıyorlar. Mülakatlarda okulumu ve dilimi yazıyorum. Sorduklarında Ermeni okulu olduğunu söylüyorum. Hâlâ anlam veremediklerinde, "Ermeni'yim" diyorum. Katma değeri olmasa da özgeçmişime Ermenice yazıyorum.

Ailenden ne görüyorsan onu uyguluyorsun. Karma evliliklerde aileden iki kültürü alıyorlar, sosyal hayatlarında tercih yapıyorlar. Benim annem ve babam da Ermeni. Dine bağlı olmasa da kendi içlerinde gelenek ve göreneklerini devam ettirirler. İleride kuracağım aile için, evleneceğim insanın dini ve kültürü de önemli. Ama

çocuğumun mutlaka ilkokulda Ermeni okulunda okumasını, en azından dini ve kültürünü temel olarak öğrensın isterim. Zaten burada yeteri kadar asimile oluyoruz. Liseye de muhtemelen daha iyi bir eğitim görebileceği bir okula ya da özel bir koleje yollarım.

Kilisenin kimliğime etkisi olmadı. Bayramlarda veya pazar günleri ziyaret ederim. Dini kendi içimde yaşarım, şov yapmayı sevmem. Kilise, beni rahatlatır ve huzurlu hissettirir. Ama kilise bizim olmazsa olmazımız diye düşünmüyorum. Kendi çocuğuma kiliseyi, ayinleri anlatırım sonra da kendine bırakırım.

Ermenice bilmek birçok kaynağa ulaşmak, daha çok okumak açısından önemli. Bir de bizden büyük olup sadece Ermenice bilen insanlar var. O insanlar kültürel açıdan doludurlar ve onlardan bir şeyler öğrenmek açısından Ermenice bilmek gerekir. Benim babam Ermenice bilmez, annem bilir. Babam bilmemesine rağmen kültüre sahiptir ve kültürü yaşatır. Kendi çocuğuma okula gitmeden önce dili öğretirim. Kendi içimizde ana dile biz "Ermenice" diyoruz, öğrenilecek bir dil olarak görmüyoruz. Sonra zaten Türkçeyi öğrenirsin. Ermenicenin çok geçerliliği yok ama olsun bir dil bir dildir.

Doğduğumdan beri Kurtuluş'ta yaşıyorum. Mahalle, komşuluk kavramı benim için değerli. Anneanneme, babaanneme ve arkadaşlarıma yakınlık. Ama özellikle cemaate yakın bir yerde yaşama arzusunda değilim. İleride değiştirmeyi düşünüyorum. İş yerim çok uzak. Bence herkes kendi çevresine yakın olmak ister. Bunun Ermeni olmakla bir ilgisi yok.

"Kültür farkını kaldırmaya hazırım dese..."

Ailem, özellikle annem cemaat dışı evliliğe kesinlikle karşı. Sorun olabileceğini düşünüyor. Ona hak veriyorum. İki insanın birbirine uyum sağlaması zorken, iki ayrı kültürün birbirine uyum sağlaması daha da zor. Bunu Müslüman-Hristiyan temelinde değerlendirmiyorum. Hristiyan olup başka bir ülkeden olsa da sorun

olacağını düşünüyorum. Dinden ziyade, kültür ve yaşayış tarzı daha ön planda. Anneme göre Hristiyan olduğu sürece sorun yok ama bana göre kültür daha önemli. Yine de ben biraz daha açık bakıyorum. Karşı değilim ama biriyle tanıştığım zaman, flört şeklinde görüşmeyse, "Ben Ermeni'yim benim ailem böyle şeylere olumlu bakmıyor, ciddi bir ilişki olması çok zor" diyorum. Karşı taraf garip-siyor. Ailelerin, çocuğun geleceği ilgili olabilecek problemleri anlatıyorum. Bir süre sonra beni anlıyorlar, vazgeçiyorlar. Eğer bana, kültürlerimiz farklı, haklısın ama ben bunları kaldırmaya hazırım dese, ben de direnirim ve denerim.

Ermeni gençleri dans topluluklarında, korolarda, okulların mezun derneklerinde, adada toplanıyorlar. Ben Maral'da on beş yıl bulundum. İşe başladıktan sonra zamansızlık nedeniyle ayrıldım. Oradan ayrılınca samimi olan birkaç arkadaşım la görüşmeye devam ettim. Zaten yaş ilerledikçe arkadaşlarını da eliyorsun. Derneklerin yaptıkları şeyleri beğeniyorum. En azından birileri cemaat için bir şey yapıyor. İnsanların tanışması için önemli yerler. Etrafımda orada tanışıp evlenen çok kişi var. Aileler de bunu tercih ediyor. Benim bir Ermeni ile tanışmam, hoşlanmam, o kadar insan arasından bulmam çok zor. Yarı s evli olsa, onun yarı s akranım olsa ve onların da birçoğunun sevgilisi olsa ve buna ek olarak bir kısmı da eski sevgilinin arkadaşı olsa, topu topu bir kişi kalır. Onu bulman lazım, o da çok zor.

Ermeni kültürü ben demek. Gelenekler, görenekler, okullar, dernekler, dinini yaşayan ve hâlâ dağılmadan birbirine tutunarak bir bütün kalabilmiş bir kültür. Eskiden Ermeni toplumu kutuda büyü-tülürdü. Ermeni okuluna devam ettiğin sürece bir fanusun içindeydin. Kendi etrafındaki insanlarla tanışıyorsun, farklı görüşleri dinleme ortamların olmuyor. Şimdi daha çağdaş düşünülüyor. İnsanları Ermeni veya Türk olarak değil, insan olarak değerlendiriyorum. Bazen bir Ermeni ile yan yana geliyorsun ve çok farklı olduğunu görüyorsun diğer yandan bakıyorsun ki Türk biriyle daha fazla ortak yanın var.

Evde anneannemle Ermenice konuşuyorum. O her zaman Ermenice konuşur biz bazen Türkçe bazen de Ermenice cevap veririz. Babam Ermenice bilmediği için, annemle gizli şeyleri ya da "Dışarı çıkacağım, babamı ayarla" kıvamındaki şeyleri Ermeni konuşuruz. Babam bir şekilde anlıyor ama çaktırmaz.

"İş arama sürecinde kaygılıydım"

Nor Marmara, Jamanak, Agos veya diğer Ermenice dergileri aileden gelen bir alışkanlık olmadığı için takip etmiyorum. Ermenice kitap okumuyorum, müzik de dinlemiyorum. Ermenice okumak, konuşmaktan çok farklı. Okumada zorlanıyorum. Lisedeyken de zorlanırdım. Konuşma bile unutuluyor, yazmak daha kolay unutulur. Babam anlamadığı halde Ermenice kanalları izler. Hoşuna gidiyor. Kendi içinde, öğrenemediği ve konuşamadığı için bir burukluk var.

Gözümü açtım okulumdaydım ve on sekiz yaşına geldiğimde hâlâ oradaydım. Gerçekten bir fanusta yaşadım. Üniversiteye gittiğim ilk sene çok zorlandım. Kendi sınıfımdan biriyle aynı okuldaydık ve bu iyi bir şey değildi. Sadece onunla konuşuyorsun ve sosyalleşemiyorsun. Benim dünya görüşümün açıldığı yer iş yeridir. Birçok insanla birçok açıdan muhabbet edebiliyorsun. Okulda ders gibi sığ konular hakkında konuşuyorsun. Lisedeki benle şu an ki ben arasında çok büyük farklılık var. Ben de eskiden asla Ermeni olmayanla evlenmem derken, şu an "O işler öyle değil" kıvamına geldim.

Üniversiteye kadar yazlığımız Çınarcık'ta olduğu için hem yazlıktan hem de dershaneden Türk arkadaşım vardı. Ama yüzeyseldi ve dışarıda sürmüyordu. İlk defa üniversitede samimi Türk arkadaşım oldu. Sonra işe girdim ve en yakın arkadaşım orada oldu. O da benim gibi. Ben de Ermeniliğe o da Türklüğe sıkı sıkıya bağlı değil. Kimliklerden, dinden sıyrılıp insan olarak birbirimize baktığımız için çok iyi anlaşıyoruz.

Benim ailem çok detaylı dinini, tarihini, edebiyatını bilmez. Okulda bunları öğreniyoruz. Çok iyi öğretmenlerden Ermeni

cemaatini, dini ve kültürü öğrendim. İki tane çok değerli öğretmenim sayesinde geliştirdim. Aile bir şekilde asimile olmadan gelenek ve göreneklerini sürdürmeye çalışıyor.

Ermeni olmanın geleceğimi etkileme konusunda iş arama sürecinde kaygılıydım. Ermeni okulunda okuduğumu ve Ermenice bildiğimi öz geçmişime yazıyordum ve bunu gören insanlar şaşırıyorlardı. Bir ara Ermenice bildiğimi ve okulumu söyleyim mi diye düşündüm ama sonra bunu saklamak zorunda olacağım bir toplulukta zaten bulunmak istemediğime karar verdim. İş için girdiğim mülakatlarda ben Ermeni'yim diye burun kıvırıyorlar. Şu an çalıştığım şirket için de Ermeni olduğumu öğrenirlerse almazlar diye düşünürler ama sonra çok açık insanlar olduğunu gördüm.

"Allah katında kabul görmediğimi söyledi"

Dershanede "Ermenistan'dan mı geliyorsun?" diyorlar. Bir kişi bana, abdest alıp almadığımı sordu. Ben de "Bizim inancımıza göre abdest yok" dediğimde, "En son indirilen kitabın Kuran olduğu ve herkesin ona uyması gerektiğini, hepimizin ona inanmak zorunda olduğumuzu ve abdest almadığın için Allah katında kabul görmediğimi" söyledi. Ben de ona dinimin bu olmadığını anlattım ama anlamadı.

Yurt dışına yaşama amaçlı gitmeyi düşünmüyorum. "Türkiye'de ortalık karışık" diyenleri de anlamıyorum. Benim içinde bulunduğum Türkiye toplumunun o samimiyeti, o sıcaklığı orada yok. Her dönem her yerde karışıklık olabilir. Neden gideyim ki? Benim ailem, arkadaşlarım, bütün çevrem burada.

Gezi döneminde Habertürk'te pazarlama bölümünde stajyordum. O dönem sürekli olarak gazete protesto ediliyordu. Arka kapılardan kaçıp, gaz maskemizi takarak işten sonra Gezi'ye gidiyorduk. İçeridekileri yandaş zannediyorlardı. Gezi iyi oldu. Ayrımcılığı, gruplaşmayı ve aramızdaki duvarları yıktı. Gezi'de çadır kuranlar, beraber oturanlar, katılanlar kimsenin dinini, dilini umursamadı.

İnsanların kısa bir süre için de olsa din, dil ve millet kavramından çıkıp, biz insanız kavramına odaklandığı nadir yerlerdendi. Hâlâ bir kısım bunu sürdürüyor. Ben umutluyum gelecek adına. Neden umutsuz olayım ki? Herkes umutsuz olursa, nasıl çıkacağız aydınlığa? Her şey insanda bitiyor. İnsan sığ ise, devlet nereye yönlendirirse oraya gider. İnsan düşünüyorsa, devlet önemli değil. Mecburiyetler olabilir. Ama insan, devlet nasıl isterse oraya yontulur.

"Hrant Dink gibi Ermenileri savunuyorlar mı?"

1915, soykırımdır. Üzüntülü ve acılı hissediyorum. Büyüklerden sürekli duyduğum ve Ermenistan'a gidip gördüğümde benim için hassas bir konu. Aile içinde üstü kapalı konuşulur. "Dillendirme, sivrilme, çok konuşma" derler. İlk defa detaylı olarak ortaokulda öğrendim, daha sonra kendim araştırdım. Toplumun reddetmesini istemiyorum. Kabul beklemiyorum ama olmadığını söylemeleri beni rahatsız ediyor. Yalancı durumuna düşürme kısmı ve "Olmadı, birçok insanın başına gelmiştir, soykırım değildir, ajitasyon yapıyorsunuz" demeleri beni üzüyor. "Bu soykırım değil, savaş döneminde olmuş, keşke yapılmasaymış" deseler problem yok. Soykırım desinler, kanunlara geçirsinler demiyorum. Ama değişsinler. Anlıyorum ve acını paylaşıyorum demelerini bekliyorum. Bir açıdan konuşulmaya devam edilmesine de gerek yok. Bunu malzeme olarak kullanmasınlar. Hem Ermeni tarafı hem de Türk tarafı ajite etmesin.

Hrant Dink'i detaylı bilmiyordum. Olay olduğunda lise biryedim. Okuldayken haber geldi. Ağlayanlar oldu. 2007'de tanıımıyordum. Herkes ağlıyordu. Olağanüstü bir hal gibi. Okuldakiler "Böyle bir şey olduysa, biz Ermeni okuluyuz, başka bir şey olur mu?" korkusunu ve koruma içgüdüsünü yaşadılar. Hrant Dink'i tanıımıyordum ama bir Ermeni'nin söylediği bir cümle yüzünden öldürülmesi bende korku uyandırdı. Kendi kendime bunun bir gözdağı olduğunu ve günün birinde başkası da kurduğu bir cümle yüzünden öldürülebileceğini düşündüm.

Gezi'de ne hissettiysem "Hepimiz Ermeni'yiz" cümlesini duyduğumda da aynı şeyi hissettim. Türk ya da bir Ermeni yani bir insan söylediği bir cümle yüzünden öldürülemez. O cümlelerin anlamını bile anlamıyor öldüren kişi. Sen o cümlelerin altında yatan mantığı anlayabilecek kapasitede misin ki, böyle bir şeye cesaret ediyorsun. Oraya yürüyüşe katılan insanlar benim gibi düşünüyordu. Laz, Türk, Ermeni olması hiç önemli değil. Ben insanlardan bunu bekliyordum zaten.

2007'den sonra medyada ortaya çıkan Ermeniler, Hrant Dink gibi Ermenileri savunuyorlar mı? Ermeni cemaati 2007'den sonra korkup, sustu. Göz önündeler ama kimse Hrant Dink kadar düşüncelerinin arkasında durmuyor. Günün koşullarına, çıkarlarına göre yontuluyor. Kendi içimizde çok farklı düşünce var. Seçim döneminde bizde üç partiye eşit bölündü oylar. Herkes bambaşka şeyleri savunuyor. Hrant'tan sonra gözdağı oldu büyük dediğimiz insanlarda ve "Sivirmeyelim, susalım", "Onlar ne istiyorsa onu söyleyelim ki, bizim toplumumuzun başına bir daha böyle bir şey gelmesin" düşüncesi yerleşti. Şimdikiler sivrilmeden, göze çarpmadan, yani tam istedikleri gibi konuşuyorlar.

1915'i Ermeni olmayanlarla tartışmadım ama konuştum. Merak edenlere anlatıyorum. Yakınımdaki insanlar merak içerisinde soruyorlar. Hiçbir zaman tartışma düzeyine olmadı. Ben öyle insanlarla arkadaşlık etmem, o düzeye de gelmem. Dershanede bir öğretmenin sınıfta Ermeniler olmasına rağmen, "Bu tarz yalanlara inanmayın, soykırım adı altında bahsedilen başka şeylerdir. Göç oldu sadece" diyerek konuyu deş deş anlattı. Ben de sınıftan çıktım ve bu düşüncayı dinlemedim.

"Dışarıdaki insanlar sizden değil"

Tamar, 29, Öğretmen, Kadın

Ermeni olmak azınlık grup olarak farklı olmayı ifade ediyor. Komşunuz, sokaktaki, üniversitedeki ve iş yerindeki insanlar Türk. Küçükken, anaokulundan üniversiteye kadar Ermeni okulunda okuduğunuz ve komşular dışında Türklerle diyaloga girmediğimiz için farklılığın farkına varmıyorsunuz. Kapalı bir ortamda büyüyörsünüz. Üniversite çevresiyle farklı olduğunuzu hissediyörsünüz.

"Ermeniliği ev içinde yaşıyorum"

Özellikle evde Ermenice kullanınca Ermeni olduğumu daha fazla hissediyorum. Eskiden "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyalarından etkilenen aileler bugün çocuklarının Ermenice kullanımı konusunda temkinli oluyor. Son zamanlarda bu korku arttı. Şu an üzerimde haç var ve eskiye göre artık gizleme ihtiyacı duyuyorum. Ermeniliği ev içinde yaşıyorum.

Ermeni okulu kültür demek. Kültürü ve Ermeniceyi, Ermenilerle birlikte öğrendiğin bir yer. Dili ve çevrenizin kendi etnik kökeninizden olması toplumdaki farklılaştırıyor. Ermeni okulunda okumayan Ermeni arkadaşlarıma baktığımda, iki çeşit insan şekli ortaya

çıkıyor. Bazıları okulda bizim kadar Ermeni kültürüyle karşılaşmadığı için, Ermeni kültürünü daha baskın biçimde yaşıyor. Bazısı da asimile oluyor. Ben Ermeni okuluna giden ve evde o kültürü yaşayan bir birey olarak, okuldan farklı bir bakış açısı aldım. Okulda her zaman her istediğinizi konuşamıyorsunuz. Sonuçta müfredat var. Üstün körü konuşulur. Temkinli olma durumu var. Çünkü dışarıdaki insanlar sizden değil.

Ermeni okulundan mezun olmak ayrıcalık. Tezat bir durum var. Öğretmenim ve veliler derslerin Ermenice olduğunu, buna ayrılacak zamanın üniversite sınavı için diğer derslere harcanması gerektiğini söylüyorlar. Ben de onlara Fransız okullarını örnek veriyorum. Orada da dersler Fransızca. Şunu unutmamak lazım, sizi siz yapan özgün olan dilinizdir. Sizi farklı yapan da dilinizdir.

Aile kimliği çok etkiliyor. Asimile olup olmama durumu aileyle alakalı. Dili konuşmuyorsa, çocuğu Ermeni ortamlarından uzak tutuyorsa, çocuk o kültürü hissetmez. Bizim evimizde Ermenice konuşulur. Babam ve ablam cemaat içinde aktiflerdir. Ben de onların arasında bağlı büyüdüm.

Kilise ruhani olarak kalmalı ve devletin muhatabı Patrikhane olmamalı. Temsil açısından ayrı bir kurum oluşturmamalı. Ruhani önderlik aynı zamanda siyasal önderlik olmamalı. Vatikan gibi olmamalı. Çocuklar kiliseye yönlendirilir. Ermeni Ortodoks Kilisesi çok katı değildir. İnsanlar bundan dolayı dinden ve kiliseden soğumuyor. Ama gençler çok fazla gitmiyor ve son zamanlarda Hristiyanlıktan uzaklaşma var. Ayinlerin saatlerce sürmesi ve sıkılma durumu var. Haklılar. Ayinler ve içerik güzel ama uzayınca sıkıcı oluyor. Daha kısa bir şekilde olsa daha iyi olur. Gençler en fazla mum yakıyor. Büyükler daha iyi kavradığı için zaman geçiriyor.

"Cemaat dışı evlilik bir tabu"

"Ermenice bilmeyen Ermeni değildir" diyemeyiz. Kişinin elinde imkân varsa öğrenilmeli. Bu ana diliniz. Bazıları "Yaşadığın ülkenin

dili ana dilindir" diyor. Ben öyle düşünmüyorum. Ermeni öğretmeni olarak Ermenicenin çok zor bir dil olduğunu düşünüyorum. Bazı harflerden iki tane var ve bunlar ezbere dayalı şeyler. Türkçeye kıyasla daha zor. Türkçe toplumda konuşuluyor ve daha kolay öğrenme şansın var. Çocuk evde ana sınıfına kadar Ermenice bilerek başlamalı. Sonuçta kaçış yok, Türkçeyi zaten öğrenecek. Ermeniceyi evde öğrenen öğrenciler için Ermeni okulu daha keyifli oluyor.

Doğduğumdan beri Şişli'de yaşıyorum. Kiliseye çok fazla gitmeyen bir insan bile olsa, kendinden yakın insanların olduğu yerde yaşamayı tercih edersin. Alevilerde de bu var. Ama Ermeniler yavaş yavaş başka yerlere açılıyor. Ben yapamam. Ermeni çevresinin dışına çıkmayı düşünmüyorum.

Cemaat dışı evlilik bir tabu. Kendim de tercih etmem. Yakın çevremde olursa yadırgamam ya da dışlamam. Kimliği zayıflatacağını düşünüyorum. İnsanların birbirinin kültürüne adapte olma zorunluluğu yok. Dışarıda açığım ama kendim keskinim. Ailem de kabul etmez. Belki yetiştirilme tarzım bunu etkiledi. Kendi çocuğumun da Ermeni ile evlenmesini isterim ama müdahale etmem. Ben olaya din açısından bakmıyorum, kültür benzeşmesi daha önemli. Ermeni toplumu kapalı bir toplum. Son zamanlarda benim öğretmen olduğum okuldaki öğrencilerin yarısından fazlasının anne ya da babasından biri Ermeni değil. Ermeni toplumu geçmişe göre şu an daha fazla açık. Bunun en önemli örneği cemaat dışı evliliğin olması. Artık hümanist düşünüyoruz. Eskiden bir dışlanma vardı.

Ermeni gençlerinin şu an bulunduğu belli mekanlar yok. Ben ilkokulumun derneğinin yönetim kurulundayım. Derneklerde genç insanların olmaması ve yaşlı insanların bulunması büyük bir dezavantaj. Yavaş yavaş değişiyor ama genellikle çok yaşlı insanlar var. Bunu değiştirmek istedik ama düzenin değişmediğini gördüm lisemin derneğinde. Dernekler eskiden daha aktif ve faalmiş. Evlendirme amaçları varmış. Benim ablam ve eniştem korodan tanışmışlar. İnsanlar derneklerden ziyade bağımsız olarak buluşmayı

tercih ediyor. İnsanlar eskiden özgür değildi ve saat sınırı olduğundan dolayı derneklerde toplanıyordu. Şimdiki gençler çok geç saatlere kadar dışarıda kalabiliyor.

"Ermenice önemsenmiyor"

İstanbul Ermenileri Anadolu kültürünü alıyor. Ermenistan'daki Ermenilerden farklıyız. Onlar Kafkas ve Sovyet kültürünün etkisi altında kalmış. Ermenistan'da yaşayan birine göre bir Türk ile daha fazla var ortak yanımız var. Ermeni kültürü; dil, cemaat ve kilisedir. Ermeni gençlerinin geçmişe göre sildiği kültürler var. Bence sadece Ermeniler özgü değil. Bayramlarda ya da Paskalya'da insanlar eskiden daha fazla özenirdi. Şimdiyse gençler eğlence varsa, o günlerde bayramdan ziyade eğlenceyi tercih ediyorlar. Bu kültür azaldı. Türklerde de bu oldu. Tatili tercih etme var.

Evde Ermenice konuşulur. Herkes bilir. Ben de Ermenice öğretmeniyim ama yeni nesil öğretmenlerin çok donanımlı olduğunu düşünmüyorum. Üniversiteyi bitirdikten sonra Venedik'te Katolik cemaatinin her sene verdiği Ermenice Dil ve Kültür eğitimini aldım. Önemli olan kendini yetiştirmek. Öğretmenler Ermeniceyi sadece okulda kullanıyorsa bir problem var.

Üniversiteyi bitirdikten sonra özel sektörde çalıştım daha sonra idealist davranarak öğretmen oldum. Gençler öğretmen olsa bile, birkaç sene Ermeni okulunda çalışırım daha sonra özel bir okula kapağı atarım düşüncesi içinde oluyorlar. Ermenice bilmesi gereken sınıf öğretmenlerinde bile "Ermenice çok önemli değil" düşüncesi bile var. Diğer yandan, "Keşke öğretmen olmasaydım" diye düşünüp mutsuz olanlar da var.

İlkokul öğrencileri Ermeniceye biraz daha sıcak bakıyor. Veliler çocuklarının en azından ilkokul seviyesinde Ermenice bilmesini istiyorlar. Ama sınav yaklaşınca Ermenice önemsenmiyor ve veliler sınavı daha önemli görüyor.

Nor Marmara, Agos'u okula da geldiği için takip ediyorum. *Paros'u* çok beğeniyorum. Çok dolu bir içeriği var. *Jamanak* çok sert ve çok ağır bir dili var. Topluma inmiyor. Dört sayfa siyah beyaz çıkıyor. Çok fazla satılmıyor. Altmış yaş üstü okuyor. Biz zamanında, "Bu gazeteler ne olması gerekli de satılmalı?" diye tartışmıştık. Belki renkli olmalı, kâğıdı ve içeriği değişmeli, bilmiyorum. Ermenice kitap son zamanlarda yoğunluktan dolayı çok fazla okuyamıyorum. Mesleki açıdan daha çok çocuk kitaplarını tercih etmeye çalışıyorum. Ermenice müziği çok dinlerim ve çok severim. Ermenice klasik müzik severim. Ermenistan kanallarındaki dizileri çok beğenmiyorum.

"Başkalarıyla evlenme ihtimalim ailemi korkuttu"

Ben üç tane Ermeni okulu değiştirdim ve çevre açısından büyük avantaj yaşadım. Ailelerimiz bizden dolayı arkadaş oluyor. İlk okulumun kapanma durumu vardı. Biz on kişi başka Ermeni ilkokuluna başvurduk ve birbirimizden ayrılmak istemediğimiz için oraya geçtik. Aile gibi oluyorsunuz. Aileler birbirini tanıyor. Okul değiştirseniz bile daha çabuk adapte olma durumu var. Ondört yıl boyunca eğitim aldığınız çevrede sosyalleşme oluyor. Üniversiteye kadar yüzeysel Türk arkadaşlarım vardı. Üniversite'de bir Ermeni olduğunu öğrendim ve onunla arkadaş oldum. Kendinden birini bulma isteği oldu. Orada da ister istemez Ermeni bulursan, bunu avantaj olarak görüyorsun. İlk tanışma evresini Ermeni bulursanız daha rahat atlatıyorsunuz. Bir dönem geldi, Ermeni olmayanlarla daha aktif görüşmeye başladım.

Konservatuara gitmek istiyordum. Ailem reddetmişti. Ermenistan'da olsam kabul ederlerdi. Dans ortamı sonucunda benim başkalarıyla içli dışlı olma durumum ve başkalarıyla evlenme ihtimalim ailemi korkuttu.

"Ermeni olduğun için geride durmamı istiyorlar"

Her türlü olumsuzluğa rağmen İstanbul'u bırakıp gitmeyi düşünmezdim. Ama İtalya'da bir ay kalınca fikirlerim değişti. O zaman yurt dışında yaşayabileceğimi gördüm. Hem Hristiyan bir ülke hem de son zamanlarda Türkiye'de yaşananlar açısından daha rahat geldi. Yurt dışını sadece Ermeniler değil, Türkiye'de yaşayan birçok insan istiyor.

Gezi'ye katıldım. Gezi için aramızda para topluyorduk, ilaç alıyorduk. Gezi'de din, dil ve kimlik yoktu. Tamamen insan olarak orada var olduk ve bir şeyler yaptık. "Gezi komününe gider" tabelası beni çok etkilemişti. Annelerimiz babalarımız çok fazla şey yaşamışlar ama biz Gezi'ye kadar hiçbir şey yaşamamıştık. Ailem çok tedirgin olduğu için gittiğimi söylemiyordum. Ermeni olduğum için geride durmamı istiyorlar. Son zamanlarda haklı olduğunu görüyorum. Ermeni olarak başkasının alacağı tepkiden kat be kat daha fazla olumsuz tepki alıyorsunuz. En basiti "Ermeni dölü" deniyor.

"Hrant Dink'in söylemleri Garo Paylan kadar sivri değildi"

1915, soykırım, acı. Bir milletin soyu kırılmış. Katlim, sürgün diyen var. Hepsinin toplamı olarak görüyorum. İnsanların düşüncesine saygılıyım ama olayları anlatırım. Milyonlarca insan sürülse bile, sürülürken yolda ölmüş mü, öldürmek bir amaç mı, evlerinden çıkarılıp kurşuna dizilmiş mi, o insanlara sen yolda su bile vermemiş misin, bu bir soykırımdır. Toplumdan bu olayın bilinçli olduğunu anlasınlar. O zamanki sayımıza baksınlar, bir de şimdiki sayımıza baksınlar. Tam tersini iddia etmemeli. Aile içinde konuşulur çünkü ailenin geçmişinde maruz kalan insanların hikâyeler var. Babamın anneannesi bir Türk aile tarafından alınıp, Müslüman olarak yetiştirilmiş. Daha sonra yetimhanelerde Ermeni çocuklar olduğu öğreniliyor, anneannemin abisi de Amerika'dan gelip, anneannemi buluyor.

Dans dersi veriyordum, karşımda televizyon vardı. Hrant Dink'in öldürüldüğünü televizyondan gördüm. İlk "Neden?" dedim. Seneler geçtikçe normalleştiriyorsunuz. Şu an Garo Paylan'ın¹ da bir Ermeni olarak başına bir şey gelmesinden korkuyorum. Hrant Dink'in söylemleri Garo Paylan kadar sivri değildi. Bu ülkede farklı gruplara yer yok. Ermenilerden yürüyüşe katılan oldu ama Kürt çoğunluğunu göz ardı etmemek lazım. Ermeni toplumu bastırılmış ama Kürt toplumu daha cesaretli. Türk, Kürt kim olursa olsun benim acımın paylaşıldığını gördüm ve bu iyi hissettirdi. Başı kapalı, milliyetçi insanlar bile gelmiş olabilir. Haksızlığa karşı gelenler bir araya geldi. Herkes bunun karşılığının ölüm olmadığını savunuyordu.

1915'i Ermeni olmayan arkadaşlarımla tartıştım ama tartıştığım insanlar bilinçli insanlardı. Araştırmış ve farklı kaynaklardan okumuşlardı. Soykırım demediler ama bilinçli bile şekilde Ermenilerin öldürüldüğünü kabul ediyorlardı. Öğretmenlik yaptığım okulda Türk öğretmenler kendi arkadaşlarıyla tartıştığı zaman onlara "Sen onların içinde olduğun için daha duygusal yaklaşıyorsun" şeklinde tepkiler geliyormuş. Onlar da "Sen ne kadar araştırıyorsun?" cevabını veriyormuş. Araştırdığınız kaynaklar önemli. Tek taraflı kaynaklardan araştırırsanız aynı görüşe saplanırsınız. İki tarafta her kaynağı araştırmalı. Çok karşıt görüş gelirse çok fazla tartışmam çünkü tartışmam için karşı tarafın da açık olması lazım. "Soykırım yok" diyorsa, bana kaynaklarla gelmeli. Düzeyli ve argümanlı bir tartışma olmalı.

1 Garo Paylan (1972-). Eğitimci. Haziran 2015 genel seçimlerinden bu yana HDP İstanbul Milletvekili.

"Ermeni kimliği tehlikede"

Aras, 22, Öğrenci, Erkek

Benim için Ermeniliğin tanımında dinin bir yeri yok. Müslüman, Hristiyan, Budist olmalarının bir önemi yok. Hemşinliler Kuzey'e göç eden Ermeniler. Hâlâ belli bir derece dillerini muhafaza etmişler. Ermeni olarak görüyorum. Ermeni toplumuna cemaat denmesine çok karşıyım. Biz İsmailağa filan değiliz. Biz bir etnik grubuz, bir milletiz. Ayrıca Katolik de var, Protestan da var. Din üstünden tanımlanmasına karşıyım. Biz bir etnik grubuz.

Ermeniler içinde yaşarken Ermenilik bilinci yoktu. Doğal ortam gibiydi. Zaten sürekli okulda, mahallede Ermeniler arasındayken her yerden nüfuz ediyor. Özel bir bilinç ya da savunma geliştirmeye gerek kalmıyor. Ama oradan çıktıktan sonra biraz daha bu konuda düşünüp anlamaya başladım. Bunun benim kültürüm olduğunu, korumam gerektiğini ve kenara itmeme gerektiğini o ortamdan çıkınca fark ettim. Üniversiteye gelmeden önce korumam gereken ya da muhafaza etmem gereken bir şey değildi. Doğal kabul ettiğim bir durumdu.

Dört yaşında ana sınıfına başladım ve on sekiz yaşına kadar da hep Ermeni okulundaydım. Ermeni edebiyatı, Ermenice ve din dersi

olarak Hristiyanlık aldım. Benim annem aslında Süryani, babam Ermeni ama okul yüzünden küçüklüğümden beri Süryani kültürünü reddetmiş durumdayım. Okul bana bu kimliği verdi. Okul kişiyi yoğurmak ve kimlik vermek adına çok önemli. Süryanilerin bir eğitim kurumu yok ama Ermenilerin var. Okul kiliseden daha önemli çünkü size küçüklükten kimlik veriyor. Okula gitmezseniz Ermeni tarihini hiçbir yerden öğrenemezsiniz.

Okulun iki dilli olması benim için problem yaratmadı. Ama zorlanan arkadaşlarım olduğunu biliyorum. Öğrenciler de veliler de fen derslerinin Ermenice verilmesinden şikâyetçiydi. "Üniversite sınavında sorular Türkçe çıkacak" diyorlardı. Ben bu şikâyeti çok saçma buluyordum. Ben matematiği geometriyi Ermenice gördüğüm için hiç zorlanmadım. Sınavda da başarılı oldum.

"İlk Türk arkadaşlarım üniversitede"

Kültür aileden geliyor okula başlayana kadar. Aile bilgisizse çocuk biraz zorlanabiliyor. Yine dört yaşında ana sınıfına verildiğinde yoğrulabiliyor. Ama ailenin bilgili olması temel faktör okulun yanında. Bir arkadaşımın anneannesi Ermenice öğretmeni, bu yüzden onun dil seviyesi beni katlayıp geçer, çok edebi, çok güzel. Ermenice bilmeyen ebeveynlerse çocuklarının derslerine yardım ederken çok zorlanıyorlar.

Ben ilk Türk arkadaşlarımı üniversitede edindim. Mahallede Türk arkadaşım yoktu. Bir sürü çocuk vardı ama annem sokağa çıkıp oynamama müsaade etmezdi. Annem babama göre daha muhafazakardır ve Müslüman Türklere pek güvenmez. Hem de genel bir korkaklık vardır. İstanbul'da sokağa çocuk bırakmak... Türk olsaydık da annemin bırakacağını pek sanmıyorum.

Ben din ve din adamları düşmanıyım. Kilise ve tüm üyelerini şarlatan olarak görüyorum. Hiçbir şey üretmediği halde maaş alan insanları beğenmiyorum. Cem Yılmaz'ın dediği gibi, benim

gözümde onlarla krem peynire tapanlarla onlar arasında bir fark yok. Üçkâğıtçılar. Kuzenimin çocuğunun vaftizine gittim. Hiç istemediğim yer ama yine de gittim. Papaz vaazı Türkçe verdi Ermenice bilmezler diye. "İmanı olmayan insan yolunu kaybetmiş insandır" dedi. Orada çıkıp ona bağırasım geldi. Annem beni zor tuttu. Papazların bu söylemlerine çok sinirleniyorum. Ne kadar saçma, din mi seni ahlaklı yapıyor?

Bayramlarda da gitmiyorum. Babam arada bir pazar günleri kiliseye gider. Ama babamın da inançlı olduğunu düşünmüyorum. Esnaf olduğu için kilisede görünmek ve arkadaşlarını görmek için gidiyor. Annem Rumların, Katoliklerin ibadethanelerine inanarak gider ve tüm oruçları tutar. Ben hiç oruç tutmadım. Ateistim. Noel'de de gitmem, Paskalya'da da gitmem. Sevdiğim bir insanın düğünü varsa, sevdiğim insan için gidiyorum. Arada bir giden birine para vermişliğim vardır, bağış yapmak için. Sevmememe rağmen bari kilise ayakta kalsın fikri var. Neticede bizimkiler gidiyor, onları bir arada tutan bir şey kilise. Onlar için kimliğin çimentosu.

Türkiye'de en yoğun Ermeni nüfusu Kurtuluş'ta. Oruç döneminde pastanelerde ürünlerimiz zeytinyağıdır, hayvansal ürün bulunmaz yazılır. Dükkânlardaki ürünlerde ona göre vitrinlerde olur. Noel'de ve Paskalya'da süslenir. Başka mahalleye gitseniz, Paskalya'da o yumurta süsünü bulamazsınız. Kurtuluş'ta okul var, kilise var. Zaten eskisi gibi hayat dinsel merkezin etrafında toplanmış. Taşınmak istemeyen Ermeniler "Benim kilisem burada" diyor. En azından küçük çocuğu olan gitmeyi tercih etmiyor. Daha dindar olan da kilisesine yakın olmak istiyor. Kurtuluş'u beton yığını olduğu için sevmiyorum. Ben orman, yeşil severim. Çok kalabalık. Nefret ediyorum bundan. Ben ilk fırsatta taşınmayı düşünüyorum.

"Çocuk hem Türk hem Ermeni olsun"

Ermeni olmayan kişiyle flört ettiğim oldu ama ben başaramadım. Başarsam evlenirim de. Aşık olursam benim için önemli değil.

Çocuk hem Türk hem Ermeni olsun, iki kültürden de haberi olsun, bilsin yeter. Kültür yok olmasın. Kültür, onu bilen kimse olmazsa ölür. Pratik etmesine gerek yok, bilsin yeter. Başka birine söylesin, genel kültür dersi gibi ağızdan ağıza geçsin, yok olmasın ve tarihe karışmasın. Ailem evlatlıktan reddedebilir. Babam değil, babam o konuda daha açık sayılır. Türkiye Hristiyanlarında, haça tapsın da gerisi önemli değil. Mesela bir Etiyopyalıyla evlensem ve kişi Hristiyan olsa hiç umurlarında olmaz. Haç takan ve kadın olan bir bireyle evlenirsem kesinlikle sorun çıkmaz. Gençlerin üzerindeki en büyük baskı bu flört konusu. Ailelerde hâlâ Müslümanları potansiyel tehlike olarak görme durumu var.

Süryanilerin Patrik'i gençleri evlendirmek için çabalar sarf ediyor. Ermenilerde 1990'larda evlendirme konusunda okul dernekleri daha aktifmiş. Kuzenlerim eşlerini okul derneklerinde bulmuş. İki haftadır görüşenler yüzük takarmış. İki dayım da gençken çok Türk kızla çıkmışlar. Anneannem ve annemin kulisleri başarılı bir şekilde sonuçlanıp, dayılarım Ermenilerle evlendirildiler. Türkiye'de kafanızda alttan bir ses konuşuyor, "O sana potansiyel bir eş olamaz" diye. Bu engelleyici bir düşünce. Toplum altmış bin kişi olduğunu düşün ve bunların yaşlılarını ve evlilerini ayıkladığın zaman, kafa olarak anlaşılabileceğim kızların hepsiyle zaten arkadaşım. Diğerleri de zaten bütün hayatlarını kıyafet ve moda üzerine kurmuş insanlar olduğundan dolayı onlarla iki çift laf edilemez.

"Ruhum daha bir Ermeni oldu"

Bir Ermeni gençlik alt-kültüründen söz etmek pek mümkün değil. Ermeni kimliği tehlikede. Gençlerin çoğu kültüre önem vermiyorlar, dili konuşmuyorlar. Dilin konuşulması çok önemli. Ermenice konuşmaktan yorulan ve "Ermeniceyi neden konuşacağız?" diyen insanlar var. Olur mu? Bu senin ana dilin, kaç bin senelik sana özel alfaben var, Ermeni olmasan bile bu özel bir değer, kültürel bir öğe, bunu yaşatmak gerek. On dokuzuncu yüzyıldaki halimizle kalmışız. Modernleşmemişiz ve yeni kavramları karşılayan kelimeler yok.

Ermenicem Türkçem gibi. Lisede kompozisyonlar da yazıyordum. Lise bittikten sonra Ermenice pratik etme şansım olmadığı için, biraz geriledi. Okumaya fırsatımız olmasa bile, her gün eve bir *Jamanak* ve *Nor Marmara* girer. *Agos*'u da haftalık alıyoruz. Babam kırtasiyede üçünü de satıyor. Yatağa girmeden önce masada beş on dakika bir gazetelere göz gezdirirsin. Eskiden annem sokakta Ermenice konuşmak konusunda uyarırdı. Şu anda sokakta otobüste Ermenice konuşma konusunda tereddütlerim yok. Otuz-elli yaş arası grup sindirilmiş.

*Luys*¹ magazin dergisine sinirleniyorum. Prensip olarak karşıyım. Elli-altmış bin kişinin olduğu bir şehirde magazin dergisi yapmanın manası nedir? Bana çok saçma geliyor. Düşünlerinin fotoğraflarını koyuyorlar kapaklara. Bir edebiyat dergisi yap, bir şey çıkar ortaya. Ama sonra patron açısından düşündüm, zeki adammış, Ermeniler magazin seviyor. Para kazanmak için yapıyor. Ben olsam ben de yapardım.

İlkokulda *Jbid* diye bir dergi vardı, resimler karikatürler filan. *Alican* serisi gibi. Ermeni edebiyat dergisi, fanzin yok. Ermenice Anadolu ya da Lübnan Ermenilerinin müzikleri dinliyorum. Facebook'ta bir akrabam paylaşım yapıyor ve orada keşfediyorum sanatçıları. Lisedeyken kültürle ilişki daha sıkıydı. Kültürel etkinlikler hakkında kulağınıza daha çok şey çalınıyordu. Tiyatroya, dans gösterilerine giderdim. Liseden sonra ruhum daha bir Ermeni oldu ama maddi olarak hiçbir şeye katılmıyorum.

"Kız arkadaşım Türk' dediğimde, anneannem yastıkla saldırmıştı"

Zamanım olmuyor ama kimliğimi tutmak istiyorum. Özellikle liseden çıktıktan sonra Ermeni tarihi okuyorum. Aile üyelerimin ve yaşlılarımın soykırım hikâyelerini dinliyorum. Bunları not alıyorum,

1 2013 Nisan ayında yayın hayatına başlayan, haftalık Ermeni magazin dergisi.

yazıyorum. Ailemin soyağacını çıkarmaya çalışıyorum. Dede 1907 doğumlu, sekiz yaşındaydı soykırımda. Doksan yaşında öldü. Gerçi babamlar pek soramamış ama ben en büyük haladan onun anlattıklarını öğrenmeye çalışıyorum. Not çıkarıyorum. Ailemde çok kaybolan olmuş, onları soyağacında bir yere oturtmaya çalışıyorum.

Lisedeyken tiyatro kulübünün provalarına ve partilere gidiyordum. Ama liseden sonra pek uğramadım. Mezunlar derneği var ama pek öyle dernek havası yok. Bir sahne var, gençler parti yapıyor. Bir partiye gidiyorsunuz, yüz Ermeni varsa doksan dokuzunu tanıyorsunuz. Artık onların suratını görmek istememe durumu oluyor. Sıkılıyorsunuz. Sadece Ermenilerin olduğu ortamlara gitmek istemiyorum. Tamam onlar da olsun ama bir çeşitlilik, bir dinamizm olsun istiyorum.

Üniversiteye geldiğimde, buraya gelen tek Ermeni bendim. Açıkçası dışarıyı bilmiyorum. Türkiye'de milliyetçiliğin oranı ne? Bir ortama girdiğinde kaç tane milliyetçi karşına çıkar? Hiçbir fikrim yoktu ama Galatasaray Üniversitesi'ne girmenin böyle bir hoşluğu oldu. Galatasaray'da hiç sorun çıkmadı. Soyadımdan eğlenceli sohbetler çıktı. Başka üniversitelere giren ve zorlanan arkadaşlarım oldu ama onlarla çok samimi değilim, pek konuşmadım.

Üniversite hazırlığın ilk günü bir garipseme oldu. Yanımdakiyle tanıştım, "Trabzonluyum" dedi. "Beni bıçaklar mı?" diye düşündüm. Öteki "Denizliliyim" deyince, bir tuhaf oluyor. Birdenbire Türklerle tanışıyorsunuz, üstelik İstanbullu Türkler değil, Anadolu'dan gelmiş. Bilemiyorsunuz, İç Anadolu Sünni Türk stereotipi mi yoksa o stereotip yalan mı? Şimdi ise onlar şu an en yakın arkadaşlarım. Ön yargım annemden geliyor. Annemin Müslümanlara karşı korkusu var, hepsini potansiyel tehlike olarak görüyor. Bunu küçükken bize de aşılamıştır, "İleride Türklerle arkadaş olursun, ol, ama her zaman bir çizgi çek. Belli olmaz. Müslümanlara güvenilmez" derdi. Yaşlılarsa "Ellerine bir fırsat geçse anında malına göz dikerler ve yeniden 1915 yaşanı" diyorlar. Bunun bir dur durağı yok. Aile

büyüklerimde bu korku var. Küçüklükten beri bu dayatılmış bize. Bir kere, "Kız arkadaşım Türk" dediğimde, anneannem yastıkla saldırmıştı.

Okulun verdiği kültür ve ailenin verdiği kültür çatışmıyor. Okulun verdiği bilgi daha teknik, daha doğru ve daha kalitelidir. Ailede bilgi yok. "Ermeni'yiz, Hristiyanız ve şuradan geldik" bu kadar. Çocukken evde sırf bunu alıyorsunuz. Okul ve aile birbirini tamamlıyor.

"Umutlanıyorum... Sonra Sevag'ı öldürüyorlar"

Galatasaray'a "Fransızca da öğrenmiş olurum" diye geldim. Zaten devlet memuru ve polis olamıyoruz. Mesela diplomat olmak isterdim. Üç beş sene yurt dışında yaşamak güzel olurdu. Ama yaptırılmazlar. Babam terzi olarak devam etseydi, onu da yapmak isterdim. Ama kırtasiyecilik, perakendecilik asla istemiyorum. Lisedeyken her yaz çarşıya giderek kuyumculuk öğrenen arkadaşlarım vardı. Artık herkes gelire bakıyor. Kuzenlerim Çarşı'da çalışıyor ama para kazanılamıyor ve gençleri oraya yönlendirmiyorlar.

Fransızca bildiğim için Fransa'ya gitmek isterim. Yoksa İsveç ya da Hollanda da olur. Ne olursa olsun burada benim kimliğim küfür olarak kullanılıyor. Bu ülkede yaşamak benim hoşuma gitmiyor. Birkaç hafta önce Erzurum'da Ermenilerden kurtuluş canlandırması yaptılar. Dört sene önce Diyarbakır'a kilise açılışına gitmek istedim ama sınava denk geldi. Yine de annemin babamın yetiştirdiği toprakları, eski Ermeni izlerini, mahalleleri görmek isterim. İstanbul'a aidiyet hissetmiyorum.

Ben Ermeni gençlerini pek aktif görmüyorum. Bazı arkadaşlarım "Bırak hepsi birbirini öldürsün. Bizim ülkemiz değil ki" duygusunu taşıyorlar. Bende de bu duygu var. Bütün ailemi ve sevdiğim arkadaşlarımı buradan çıkarabilsem, atalarımın öldürüldüğü ve benim istenmediğim toprak benim için hiçbir şey ifade etmiyor. Benim

jenerasyonuma soykırım hep hikâyeydi. İlk darbe Hrant ile daha sonra ise Sevag ile vuruldu. Hâlâ tehlike altındayız. Benim kuşağım için soykırım devam eden bir olgu oldu.

Gezi'ye gittim. Irksal ve dinsel ayrımcılık katmayan insanların birlikteliği, şehri, yeşili savunmak hoşuma gitti. Umut filizlendi içimde. Gezi olayları esnasında, Türk arkadaşlara oranın Ermeni mezarlığı olduğunu hatırlatıyordum. Çok anlık bir histi. Sonra, burası hep aynı, burada bir şey değişmez fikri yerleşti. Kafam rahat bir ülkeye yerleşeyim fikri geldi. Yeni tanıştığım Türklerle tanışıyorum umutlanıyorum... Sonra Sevag'ı öldürüyorlar, Ermeni kelimesini küfür olarak kullanıyorlar. Bir yandan gülüyorum, bir yandan da "Hâlâ bu insanlar benimle beraber bu ülkede yaşıyorlar" diyorum. Gün içerisinde mahallemden uzaklaştıkça kimliğime yaklaşımım değişiyor. Kurtuluş'ta Ermenilerden sıkılıyorum ama üniversiteye gelince de Ermeniliğim artıyor.

"Tehcir kullanmayı sevmiyoruz"

1915 için, ailede "Medz Yegern" denmiyor. 1915'i ilk defa gazetede gördüm. Anneannem "Seferberlik" der. Annem "Çart" ve "Kesim" diyor. Ağırlıklı olarak "Çart" denir. Tehcir kullanmayı sevmiyoruz. Sanki üç kişiyi otobüse bindirmiş gibi. Ben soykırım terimini duymadım aileden.

2007'de okuldaydım. Feriköy'den eve geldim. Annem ve iki arkadaşı televizyonun önünde ayakta duruyorlardı. Bembeyaz olmuşlardı. Annem "Bir Ermeni'yi, amcanın arkadaşını öldürdüler" dedi. Eve girince o sahneyi hiç unutmayacağım. Annem ve iki arkadaşı son dakika haberlerine bakıyorlardı.

Bende büyük etki yaptı. Annem, "Ben demiştim, ellerine gelen her fırsatta bizi öldürüyorlar" dedi. Hrant Dink cenazesine ailem gitti. Biz götürülmedik. Sonra üniversitede yürüyüşlere gittim. Babama "Neden soykırımı konuşmadık, neden dedeme sormadın?"

diye sordum. Keşke yirmi-otuz sene doğmuş olsaydım. Ben çok sıkıştırdım onları. Benim Ermeni kimliğim için ilk sırada soykırım geliyor. Türkiye'deki diğer Ermeniler içinde, kendilerini konumlandırırken aynı şey geçerli. 2007'yi de soykırımın devamı olarak görüyorum.

Benim arkadaş grubumdan çok azı bilinçlidir. Bir şey duyunca şaşırırlar. Biraz kayıtsız kalan bir kesim. Arkadaşlarım herhangi bir konuda hiçbir kitap kapağı açıp okumamış. İlgi duyan ve soran herkesle 1915 ve 2007'yi konuşurum.

"Bu güzel bir ütopya"

Varujan, 26, Gazeteci, Erkek

Ermenilik açısından belli bir düzeyde olduğum için Kurtuluş'tan Yeniköy'e yeniden taşınmayı çok isterim. Biliyorum ki bu saat-ten sonra Ermeniceyi unutmam ve asimile olma tehlikem yok. Çocukken ister miydim kalmayı, bilmiyorum? Ben orada ailem dışında Ermeniceyi ne kadar yaşardım emin değilim. Ben çocuğum için aynı endişeyi taşıdığım için yine gitmeyebilirim başka yere.

Çok az olduğumuz için dışarıya dönük bir durum var. Kaçınılmaz bir durum bu. Benim Türklerle evlenen çok yakınım var. Çok normal bir durum bu. Bir yanda elli-altmış binlik bir cemaat var, bunun otuz beş bini evli olsa, on iki bin beş yüzü kadın olsa, sana bin kişi içinden biri kalıyor. Bir de düşün senin gifbi bin kişi daha var, çok zor. Ama yetmiş milyonluk bir coğrafya var. O yüzden dışarıdan evlenme ihtimalin daha fazla oluyor. Artık aileler de Patrikhane de bunun farkında.

Patrikhane cemaat dışı evliliğe karşı. Kendi içlerinde şöyle bir ikilemleri var. Biri diyor ki, "Kişinin inancını sorgulayamayız, belki gerçekten evlenmek istiyor", biri de "Evlenmek istediğin kişi evlenmek için Hristiyan olacaksa hiç olmasın" diyor. Bunlar kendi

içlerinde tartışma konusu. Patrikhane'nin çıkardığı kanunda kendi içlerinde evlilikte vaftiz şartı var. Dolayısıyla Patrikhane'de eğitime gidiliyor, yetkili din görevlisinden eğitim alınıyor. Sonra o eğitim çerçevesi kapsamında bir sınava tabi tutuluyor ve zaten geçiliyor, ondan sonrada vaftiz olma hakkı veriliyor.

Ailem daha modern, dinden uzak, kültüre yatkın bir aile olmasına rağmen; o geçmiş ve Anadoluluğu hep içinde taşıyorlar. Size bir örnek vereyim. Ben küçükken Ermenice müzik çalınca hiç hoşlanmazdım, çünkü ben rap dinliyordum. Ailem Anadolu ve kökene ilgi duyarken; ben daha çok Batı ve moderniteye ilgi duyardım. Ermenistan'a iki kere konser için iki kere de gezi için gittim. Ermenistan'da Diaspora Bakanlığı var, zaten tek Diaspora Bakanlığı Ermenistan'a ait. Diaspora Bakanlığı yeryüzündeki Ermeni gençlerinin Ermenistan'ı görmesi için gezi düzenliyor.

"Ermeniceyi aşağılayıcı bir dil olarak görüyoruz"

Aile içinde zaten Ermenice konuşuyoruz. İş ortamında çok az kullanıyorum. Ermenice haber yapıyorum ama günlük hayatta konuşmuyorum. Ermeni arkadaşlarla Türkçe konuşuyoruz, evet Ermenice de konuşuyoruz ama cümleye Ermenice başlayıp Türkçe bitirdiğimiz çok oluyor. Batı Ermenicesi UNESCO'da yok olan diller kapsamında ikinci sırada. Doğu Ermenicesinin devleti var o yüzden tehlike arz etmiyor. Ama Batı Ermenicesi gerçekten konuşulmuyor. Fransa'da beş yüz bin Ermeni var, en fazla yüz bini konuşuyor Ermeniceyi, geri kalan dört yüz bini konuşmuyor, Fransızca konuşuyor sadece. Türkiye için elli-altmış bin Ermeni varsa, bunların yarısı konuşuyor Ermeniceyi. Dolayısıyla biz konuşmadıkça dili kaybediyoruz bir şekilde.

Ben okuldayken, Ermeni okulundayken, birçok dersi Ermenice görüyorduk. Şimdi Türkçe görüyorlar. Biz bunu kendimiz yaptık Ermeni toplum olarak. Çünkü Ermeniceyi aşağılayıcı bir dil olarak görüyoruz. Kullanımda değil diye gerek görmüyoruz. Her dil

aslında kullanımdadır ve dilin kimseye zararı yoktur. Ermeniceyi Norveççe olarak görebiliriz mesela, Norveççeyi toplum ne kadar kullanıyor ki, ama bilse önemli bir şey mesela.

Aileler olaya sadece iş olarak bakıyor. "Ermeniceyi kullansa ne olacak, yirmi sene sonra iş mi verecekler?" Bu yaklaşımı çok tehlikeli buluyorum ve şu anki durumun en önemli sebebi. Öğrenci velileri ikna edilmeli. Her şeyden önce bilinci aşlamak gerekli. Ermenicenin varlığının önemini göstermek gerekiyor. Asimilasyonu engelleyeceksin. Hali hazırda doğuştan bildiğin bir dili konuşmuş olacaksın. Sonuçta Ermenice senin için yabancı bir dil değil.

Okullarda Ermenice severek öğretilmeli. Otuz sekiz tane harf var Ermenicede. Gidiyorlar ağır ağır kitaplar okutuyorlar. O çocuk ondan ne anlar. Küçük çocuk hikâyeleri okusun. Severek okutulmalı. Bir yandan da eğlenceli olmalı. Dil dediğimiz güzel, eğlenceli ama çok ciddi bir iş. Zaman ayırmak lazım. Sonda eğlencenin tadı kaçıyor. Kaçırmamak gerekiyor. Ermenice öğretmenin kıtlığı var. Üniversitelerde Ermenice öğretmenliği diye bir dal yok. "Üniversitelerde dal olarak verilmeli" demiyorum ama çok kıymetli Ermenice edebiyat bilen insanlar var. O kadar vakfımız var. O vakıflardan birinde yüksek düzey seminerler verilse keşke.

Okuldan hiç arkadaşım yok. Şu an Ermeni arkadaşım da yok. Bu benim kişisel hayata bakışımla alakalı. Liselerin mezun dernekleri de eskisi kadar faal değiller. Benim arkadaşlarım okuldan sonra hâlâ görüşüyor. Her okul için diyemem ama okul birleştiricidir. Öğitmenler önemlidir. Kendi okulum için söylemem.

"Büyüklerim burada yaşamak için öldüler"

Okul, ev, kilise ve mahalle birbirini kültürel açıdan tamamlıyor. Semti önemli buluyorum. Yüz sene önce önemliydi. Kurtuluş'ta okul, okulun derneği ve kilisesi var. Ne güzel. Keşke her semtte olsa. Bu güzel bir ütopya. Olsa çok güzel olurdu. Ama ütopya. Ermeni

kimliği için semt önemli. Birinin Kurtuluşlu ya da Yeşilköylü olup olmadığını anlarsın. Samatya'da Yozgatlı Ermeni para kazanınca Yeşilköy'e taşınıyor. Kurtuluş daha sabit bir toplum, daha orta sınıf. Zengin de diyebilirsin, fakir de. Samatya tam ortadır. Bakırköy zengindir. Kadıköy'de çok yok. Üsküdar'da orta ve alttır.

Ermeni gençleri olarak biz asimilasyona maruz kaldık. İnsanlardan ekstra ayrımcı bir durum yok. Ermeni gençlerinin Türk gençlere göre şöyle bir sorunu var diyemem. İşsizlik oranı yüzde on bir ile rekora koşuyor. Türk olduğu gibi Ermeni işsiz de var. Burada gelecek görmüyorum. Kötü bir dönemden geçiyoruz. Ben bunu biliyorum. Yirmi yıl önce de geçiyorduk, ben bilmiyordum ailem biliyordu. Birebir gördüğüm için söyleyebilirim. Değişmesini isterim ama ummuyorum. Fransa'ya gitmem. Orada da, burada da bomba patlıyor; Fransa'da, Brüksel'de de, Avrupa'da her yerde bomba patlıyor. Bilmiyorum nereye giderim. Belki de gitmeyebilirim. Ama gitmek çok isterim. Ermenilerin olduğu yere gitme motivasyonum yok. Gidebilirim ama tercih etmem. Gitmek çok üzücü olur benim için. Benim büyüklerim burada yaşamak için öldüler. Bu hayata bir kere geliyorum ve sanki pes ediyorum kötülüğe karşı. Gidersem pes ederim. Olay siyasal konjonktürle, toplumla ilişkili. Ne toplumdan ne hükümetten umudum var.

2007'de on yedi yaşındayım. Şimdi Hrant'ı yeni yeni okuyorum ve anca anlıyorum. Çok da ileri bir yaş değil. Bu olayın yaşanması, aslında beni şu anki halime getiren nokta. Benim için olumlu bir şey oldu. İşlerin ne kadar kötü olduğunu gördüm. Cenaze yürüyüşüne katılmadım, annem izin vermedi. Hak vermiyorum ama endişesini anlıyorum. Fotoğraflarını görünce "Keşke burada olsaydım" diyorum. Anmalara katılmıyorum, anmalar sıkmaya başladı.

2007'den sonra "Bu ülkeden artık bir şey olmaz" deyip imkânı olanlar gittiler. Diğer yandan siyasal anlamda bilinçlenme, bir şekilde cesaretlenme oldu. Toplum olarak bir kurban verdik, cesaretlendik. Agos'ta çalışırken çok şey öğrendim. "Okulu iyi ki bıraktım" dedirten

sebeplerden biri. Okulda öğrendiklerimi pratiğe dökemiyordum. *Agos* Ermeni toplumu için ağır. Bizim toplum light magazin okuyor. Olsun ama güzel yapılsın. Bunlar ısmarlama şeyler. Magazin yapılacaksa magazin yapılsın. "Yapmayın" demem kimseye. Mizah dergisi üzerine çok düşündük. Çok endişelerim var. Kitleye ulaşabilir miyiz? Ermenice istiyorduk. Gençler dijital kullanıyor ama ne kadar Ermenice okur bilmiyorum. *Agos* ağır, daha dosya haber. Her sayfası katliam. İnsanların içinde bulunduğu durum bu, anlamaları gerekiyor.

Gezi büyük bir ayaklanmaydı ve cesaret verdi. İki-üç gün gittim. Ortamın içinde olmak heyecan verici. Videolardan izlediğimiz devrim gibi. İçinde olmak ve videodan izlemek başka bir şey. Nitekim geri püskürtüldü. Ermeni gençlerinin ayrı bir eylem yapması önemliydi. Bu bir toplumun tepkisinin dışa yansması ve Ermeniler de "Biz de bu toplumun içindeyiz" diyordu. Platformların çok da önemi yok. Olmak için bile olmak önemli.

"Soykırım tanınsa Ermeni örgütleri çözülür"

1915'i kültürel soykırım olarak tanımlıyorum. 1915'in benim açımdan nüfus olarak önemi yok. İster üç yüz bin ister bir milyon ölmüş olsun. Ama sonuçta 1915 öncesinde yüzlerce binlerce kilise, okul varken şu an Anadolu'da hiç kalmadı. Kalan kiliselerde de ibadet eden yok. Şair, edebiyatçı, müzisyen, marangoz yok. Ben kültürel soykırım olmasına üzülüyorum. "Yüzyıl önce yaşanmasaydı ne olurdu?" diye düşünüyorum. Muhteşem olurdu. Kimse de gitmeyi düşünmezdi. Ama bunu düşünmenin kimseye bir faydası yok, sonuçta yaşandı. Şu an yokuz, kültürel anlamda da yokuz. Daha çok mimari yapı görememek, okuyamamak. Soykırım Ermenileri değil, Ermeniliği öldürdü. Sayı tabii ki önemli ama insanların değil insanın yaptıklarının yok olması daha üzücü. İnsanın yerine gelen gelir ama kültürü yaşatmazsan biter.

Diaspora için soykırım önemli, soykırım tanınsa Ermeni örgütleri çözülür. Dil konuşulmuyor, bu topraklarda Ermenilik yaşanmıyor. Soykırımın tanınması hiçbir önem arz etmiyor. Yurt dışında tanınmasını geçin, burada da tanınacağını sanmıyorum. Tanınması için çok geç kaldık. Tanınsa siyasi çıkar için olacak. Yaptıktan beş yıl sonra tanınsaydı, belki bir şey olurdu. Şu an tanınırsa siyasi olduğu belli.

Benim ailemde 1915 konuşulur. Ermeniler en azından kulaktan dolma bilgilerle bilirler ama konuşmazlar soykırım hakkında. Anneannem çok başka pencereden, babamın ailesi çok başka açıdan anlatırlar. Dedemden duymazdım, dedem ilgilenmezdi. Anneannemden duyardım. Dedem hiç anlatmadı. Hatırlamıyor da olabilir. Annem ve babamla konuşuyorum. Bütün Ermeni aileler bu kadar rahat değiller. Çoğu dışarıda bana "Mama deme anne de" derler. Çekincelerini anlıyorum. Çağımız geliştikçe, İngilizceyi kullandıkça, Amerika'da bir makaleyi öğreniyoruz. Ailede değil, dışarıda öğreniyoruz her şeyi.

"Neden varız ki?"

Arsine, 19, Öğrenci, Kadın

Ermenilik, etnik kökenden öte başlı başına bir kültür. Ermeni denilince aklıma gelen ilk kavramlar; kabul görmeyen, ezilen, dışlanan, kimi yerde canavar olarak nitelendirilen, Ermenistan göçmeni sayılan bir halk. Bunlardan öte ezilen olarak değil, ben kendi kültürümü bildiğim için; sanattaki, zanaattaki hem negatif hem pozitif çağrışımlarla birlikte geniş yelpazede bir kültür olarak tanımlıyorum.

Ermeniliği gizli saklı yaşamıyorum. Her zaman kimliğimi açık şekilde belirtiyorum. Bundan rahatsızlık veya gurur duymuyorum. Benim için etnik köken gurur duyulacak bir kavram değil, ben bir şeyden gurur duyacaksam; insani değerlerimden gurur duyarım.

Ermeni okulu Ermeniceyi öğreten bir kurum. Kimlik oluşumu ana dil üzerinden etkili oluyor. Bütün Ermeni aileler Ermenice bilmiyor. Dilin sayesinde kimliğine daha derinden bağlanıyorsun. İnanç sana bağlı ama okul sana dinini de aktarıyor. Ermeniler paganizmden sonra Hristiyan oldukları için; din kültürde de yer ediniş durumunda. Okul, ana dil ve din aktarımında çok önemli bir konumda.

Sıradan bir devlet okulunda ya da başka bir okulda olsaydım; okul, soykırım konuşacağımız bir yer değil; devlet propagandası

yapılan ve yönlü anlatım yapan bir yer olacaktı. Ermeni okulu, daha geniş düşünmemi ve at gözlükleriyle bakmamamı sağladı.

Ermeni okulu mezunu olmak tabii ki ayrıcalık. Keşke Ermeni okullarına, Ermeni olmayan kişiler de alınabilse. Siz Türkiye gibi bir yerde, azınlıklar ezilirken; ana dilinizi yaşıtıyor, kültürünüzü, tarihinizi öğreniyorsunuz. Devlet yanlısı olarak değil de tüm Türkiye halklarında yaşayan halkların yaşamışlıklarına göre eğitim alıyorsunuz. Başka öğrenciler de gelebilir. Öncelik Ermeniler de olsun, sonra kontenjan açık olursa tabii ki de gelsin. Okullarımız standart bir okulun üzerinde eğitim veriyor.

Bazı aileler Ermenice biliyor ve mutlaka yaşatmalı diyerek aile içinde Ermenice konuşma kuralını koyuyor. Bazı aileler de Ermenice bilmiyor ve çocukları Ermenice öğrensin diye Ermeni okullarına yolluyorlar. Kimi aileler de "Adını söyleme her sorana" diyor. Çocuklarına Türkçe isim veriyorlar. Ben kendi halkımın problemlerini geç yaşta öğrendim. Ailem kimliğimi sakla demedi ama ismimi bir süre kullanmadım. Başka bir isim kullandım. Çok baskıcı değillerdi, saklamamı istemiyorlardı ama bazen bakkala gittiğimde falan kendi adımı kullanmamamı söylerlerdi. Bana dünya tarihini öğretiler. Diğer halkların yaşadığı soykırımları öğretiler. Babam Ermeni ilkokulunu terk etmiş ve Kapalıçarşı'da kuyumculuğa başlamış. Annem hem lise hem ilkokulu Ermeni okulunda okumuş.

"Ne kadar hızlı yüzleşirsek, o kadar iyi"

Bazı Ermeni aileler, özellikle erkek çocuklarına oğlumuz aske- re gidecek, sıkıntı çekmesin diye Ermeni isimlerini tercih etmiyor- lar. Adını sakla gibi örnekleri görüyoruz. Böyle bir şey olmama- lı. Eğer Ermeni olduğunuz için ve Ermeni okulunda okuduğunuz için başınıza bir şey gelecekse illa gelecektir; bundan kaçış yok, ne kadar hızlı yüzleşirsek, o kadar iyi. Bu mantıkla gidilerse; ev- den dışarı çıkmayalım, kimliklerimizde Müslüman yazsın, Ermeni

isimlerini kullanmayalım, ana dilimizi konuşmayalım, yok olalım. Neden varız ki?

Kimliğin oluşumunda dil önemli bir etken. Ermenicede Türkçede olmayan birçok kelime, atasözleri, deyimler var. Bunlardan bazıları soykırımdan kalma. Mesela, 'İsminle yaşa'. Soykırım sonrası herkes kimliğini saklama gereği duyduğundan ya da evlat edinme olaylarında isimler değişiyor. Takuyi iken, Safiye oluyor. Ondan dolayı "İsminle yaşa" derler. Kim olarak doğduysan onun gibi yaşa, başkası olma derler.

Herkesin inancı kendisine bağlı. Katı kuralları koymamak gerekiyor. Şu an Türkiye'de nasıl dini her şeye alet ediyorlar ve yobazlaşma var diyorsak, eğer biz de dini katılaştırırsak, "Ermeni Hristiyanıdır, Hristiyan olmayan Ermeni değildir, Ermeni'nin yuvası kilise" dersek, eleştirdiğimiz durumdan bir farkımız kalmaz. Kiliseler hatırlanmalı. Eğer kimse gitmezse o kiliseler kapanıyor. Haftada bir, yılda bir açılan var. Mimari bakımından bile kültürünün parçası. İster Hristiyan, ister Müslüman, ister ateist ol; kilise senin kimliğinin bir parçası. Gitmem demeye gerek yok. Mimariyi örnek al, uğra. Uğramazsan elden gidiyor. Zaten bu topraklarda az bir şey kalmış elinde; uğramazsan hiçbir şey kalmayacak.

"Tatavla'da yaşıyorum..."

Ermeni nüfusunun kalabalık olduğu bir yer. Benim için önemli bir yer. Başka bir ilde, Osmaniye'de, MHP'nin en çok oy çıkardığı yer, yaşıyor olsaydım kafayı yerdim. Örneğin bir üst sokağıma gidiyorum, kilise, okul... Sokakta yürürken Ermenice, Rumca ezgiler geliyor. İstanbul tek bir milletten meydana gelmiyor. Bazı yerlerde Ermeni'nin e'sini söylesen seni gırtlaklar. Bu yüzden benim için önemli. Bir yerde korunak gibi bir şey.

Ermeni mekânı diyebileceğim bir yer yok. İlkokul çağında-kiler, kendi okulunun bahçesinde toplanırlar ve ilk sosyalleşme

oradan başlar. Kendi sınıf arkadaşından olmayanları tanırırsın. Zaten Ermenilerin yerleştiği belli yerler vardır. Kurtuluş, Bakırköy, Yeşilköy, Kadıköy, Üsküdar. Bu yerler dışında Ermeni bulamazsın. Mesela Kurtuluş'ta Ermeni'ye rastlarsınız ve "Sen onun kızıydın değil mi?" derler.

Ben mezun olduğum lisenin derneğine üyeyim, annem de ilköğretim derneğinin kurucusu. Maalesef gençler derneklerde çok faal değil. Daha çok yirmili yaşların sonunda faal olunmaya başlanıyor. Dernekler de yeterince teşvik yapmıyor. Gençler toplanma alanı olarak bunun bir nimet olduğunun farkında değiller. Kıymet geç biliniyor. Ben istisnayım. Benim hayatım derneklerde geçiyor ve yaşıtım yok.

Ermeni kültürü mimari, zanaat ve yemektir. Ermeniler hiçbir zaman savaşçı olmadı. Yerleşik bir yaşayışları vardır. O topraklarda kim hüküm sürüyorsa ona ayak uydurmuşlardır. Aydın bir halktır. Din ayak bağı olmamıştır, din insanlarımız filozoflarımız ve dil bilimcilerimizdir. Kültürü tanımlamak çok zor, yaşamak gerekiyor.

"Eskiden hiç Türkçe konuşmazdık"

Ermeni gençliği derneklerin partilerine gider. Şimdi gençler kendi aralarında parti yapar, arada Süryaniler de olur. Basket turnuvası yapılır. Gençler ve yaşlılar bir araya gelir. Adalar ve Çınarcık. Her yerden Ermeniler orada bir araya gelir.

Ermenice yazma ve konuşmam çok iyi. Her gün konuşuyorum. Tek çocuğum ve evde Ermenice konuşuluyor. Babam çok iyi Ermenice konuşmazdı ama anlardı. İstanbul Ermenisidir. Yıllar geçtikçe benim sayemde biraz Türkçeye döndük. Eskiden hiç Türkçe konuşmazdık. Ailem biraz katıydı. Anneannem ile yaşıyoruz. Türkçe konuştuğumda ağzıma vururlardı.

Okulda dersler haricinde hiçbir genç bulamazsınız ki, Ermenice konuşsun. Bütün gençler maalesef Türkçe konuşur. Derslerden

sıkılmak falan bahane. Öğretmenler bile Türkçe konuşur. Ermenice derslerinde bile kekeleyerek derdini Türkçe anlatıyorsun.

Okul dışı arkadaş çevremde; toplum içerisinde söylenemeyecek bir şeyi söyleme durumu ya da dedikodu durumu dışında Türkçe konuşuruz. Ermeni olmayan arkadaşım pek yok. Arada "Hadi bugün Ermenice konuşalım" deyip, bütün gün Ermenice konuştuğumuz oluyor. Erkekleri Ermenice konuşturmak daha zor ama kadınlar daha yatkın.

Bütün Ermenice ve Ermeni yayını olan dergiler evimize girer. Lisem, *Nor Marmara* ve *Jamanak* dağıtırdı. Onun dışında *Agos* her zaman evimize girer. *Nor Marmara* ve *Jamanak*'ı haber almak için kullanırım, *Agos* ise ideolojiye hitap ediyor. *Nor Marmara* ve *Jamanak* gazeteleri seni kızdırabilirler. Dilleri de çok ağır. Onlar başka çizgideler.

Sosyal medya ve internet üzerinden Ermenistan dizilerini, anlamakta güçlük çeksem bile takip ediyorum. Çok kitap okurum ama maalesef Türkçe. Kolaya kaçıyorum. Vomank'ı dinlerim, güzel. Hayranı değilim ama iyiler. Konserler ve kültürel faaliyetlere katılıyorum. Bazı folklor örgütlenmelerine, Ermenice tiyatrolarına giderim. Ermenice olmayan Ermeni tiyatro oyunlarına da giderim.

"Sana soykırımın olmadığını ispatlamaya çalışıyor"

Benim lisem eğitici bir lise. Gerek siyasi gerek felsefi açıdan herkesin beynine bir tohum ekmek ve insanları apolitik olmamasını sağlama gibi bir misyonu vardı. Bunu dışarıdan göremezsiniz, anca okulun içerisinde olmanız lazım. Okul sizi eğitiyor. Filmler izliyoruz. Kitaplar da eğitici. Okul beni geliştirdi. Politik ve felsefi bir görüş verdi. Yaşımı da aldıkça çevrem oluşmaya başladı. Lisemin etkisi sayesinde Kamp Armen direnişçisi oldum. Kamp Armen'de Türkü, Kürdü, Alevisi her kesimden insan tanıdım.

Ermeni kültürünü anlatan çok okul yok. Ermeni okullarında, soykırımı dillendirdi diye okuldan atılan öğretmen var. Okul ve ev birbirleriyle etkileşim halinde ve uyumlu. Okulu yücelttiğimiz gibi aşağı da indiririz. Nedense iyiye odaklanmışım okul konusunda. İster istemez savunma mekanizması geliştirim.

Okulu eleştirenler hiçbir şeyin farkında değiller. Sen piercing ve sakalınla gidiyorsun, ona laf ediyorlar diye kızılıyorsun. Okula kot pantolon üstü kırmızı tişörtüyle gidiyorsun daha fazlasını istiyorsun. Bu bizim okulda çok görülen bir durum. Öğrencisinde sürekli bir memnun olmama durumu var. Bu durum, diğer okulları görmelerinden kaynaklanıyor. Elindeki kıymetin farkında değiller. Sen Ermeni lisesinde değil de devlet lisesinde olsaydın bu imkânların hiçbirine sahip olmayacaktın. Okul seni alıyor tüm gün Hrant Dink yürüyüşüne götürüyor. Hangi okul götürüyor? Taksim'deki okullar götürmüyor.

Ermeni olmak hayatın her evresinde bir etken. Müslüman ve Türk olmak bu ülkede nasıl bir avantaj ise, Ermeni olmak da dezavantaj. Önemli olan senin bunu ele alış ve karşılama biçimin. Öyle birine denk gelirsin ki; kimliğinde da Hristiyan'ı gördüğünden sana iş vermez ya da verdiğinde pislik yapabilir. Bunlara çok rastladık. Örneğin dershanelere gittiğimizde, öğretmen sırf sen Ermeni olduğun için sana takıyor. Tüm sınıfın ortasında dersi bırakıp, iki ders saati boyunca sana soykırımın olmadığını ispatlamaya çalışıyor. Ermeniliğini, Hristiyanlığını eziyor.

"1915, yayamın gözyaşları demek"

Gezi'den çok etkiledim. Okul Taksim'e yakın olduğu için okuldan çıkıp Gezi'ye gidiyorduk. Bana çok şey öğretti. Siyasetteki çoğu kavramı araştırıp, Gezi'de öğrendim. Siyaseti iyice hayatıma soktum. Çevremdekileri ona göre seçmeye ve daha iyi iletişim kurmaya dikkat ettim. Ortak bir payda da isterlerse insanların buluşabileceğini gördüm. Diğer yandan bu ülkedeki cahilliği gördüm. Öğretim

seviyesinden bahsetmiyorum. Kapalı fikirliliği gördüm. Bunları da görünce sevinsem mi üzülsem mi bilemedim. Bu topraklara bağlılığım var. Biz bu toprakların halkıyız. "Ya Allah Bismillah" diyen insanlar için ben neden yurdumu bırakayım. Dağdan gelen bağdaki kovuyor.

1915, yayamın gözyaşları demek. O görmemiş ama annesi görmüş. Annesinin acısını kendinde taşıyor. Armaş'tan göçmenleri yerleştirdikleri bir köyden gelmiş. Bana memleketimi görme fırsatı bırakmadılar. Soykırım olmasaydı; nerede doğacaktım, nasıl insanlar içinde olacaktım? Ermeni aydınları sağ olsaydı, Türkiye nasıl olacaktı? Ülke kendi sonunu getirdi. Katlettiler. Şu an ülke bok yuvası. Acıma hissim var. Gözüme zavallı geliyorlar.

1915'i ben yedinci sınıfta öğrendim. Gayet açık olarak evde 1915 konuşulurdu. Annem politik olayları takip eder, ama benim olayların içinde olmamı istemez. "Uzak dur, ne işin var kızım" der. Kamp Armen'e gitmek için yeri yerinden oynattım. 1915'i çok açık konuşuruz ev içinde ama çok uzadığı zaman anneannem duygulanıyor.

"Anneannem tencere tava çalındığında bile korkuyor"

Anneannem tüm o acıyı anne ve babasından almış. Anneannemin dedesi Trabzonluymuş. Trabzon'dan kaçmak zorunda kalmışlar, Armaş'a kaçmışlar, oradan da Şam'a yürümüşler. Şam'dan aşağı inmişler. Anneannemin abisi ve abisinin ikizleri yolda ölmüş. Tüm bunları yaşıyor. Eğer onlar sağ olsaydı anneannemler dört kardeş olacaktı ama sadece iki kardeşler şu an. Anneannem İkinci Dünya Savaş'ını da görmüş. O korkuyu da görmüş. Yokluk çekmişler. Bir barınakları varmış ve bir şey olduğunda barınaklarına kaçıyorlarmış. Annesi ona bütün o acıyı aktarmış, anneannem de bana aktarıyor. Anneannem çok korkuyor, Gezi'de insanlar tencere tava çalındığında bile çok korkardı. Sizinle görüşmeye geleceğimi söylediğimde, çok korktu. "Konusu ne, yayılacak mı, rolse, sahteyse, deşifre edeceklerse"... Buna kadar gidiyor. Müslümanlara karşı bir ön yargısı

var. Arnavut komşusu var ama benim sevgilim olacaksa Hristiyan bir halktan olsun isterler, Müslüman olmasın. Olmasa iyi olur diyorlar. Anneannem çok kızıyor.

"Türk bayrağı asmayanlara kızardım"

2007'de hiçbir şeyden haberim yok. Okulda dersteydik. Bir öğretmen geldi sınıfa, öğretmenin kulağına bir şey fısıldadı. Gözleri doldu, ağlamaya başladı, sınıftan çıktı. Bir arkadaşımız vardı, Hatay'da yaşayan tek Ermeni köyü olan Vakıflı köyünden, küçük-lükten beri biliyordu. Bir o farkına vardı. Kulaktan duyma yazar falan biliyorduk. Okul normal düzeninde bitti, erken bitmez. Öyle bir şey yapamazlar. Liselerde Türk öğretmenler ve müdür yardımcılarımız bizim kafandan ama ilkokulda tam tersi. Bizim Türkçe öğretmeniimiz Kemalistti. İlkokulda 29 Ekim'de heyecanlanmanız, 10 Kasım'da ağlamanız gerekir. Türk bayrağı asmayanlara kızardım. Süslemeyenlere kızardım. Müdür başyardımcısı devletçi. İlkokullar çok sert. Ev çok huzursuzdu. Ben artık her şeyin farkına vardıktan sonra ailemle konuştum. 2007 benim için, bu ülkede sistematik şekilde soykırımın devam ettiğini gösteriyor. Klişe olsa bile, doğru bir laftır. 24 Nisan'dan önceki gece yine bizim yirmi dört aydınımızı katledilmişti. 2007'de de o yıl içinde aydınımız olan Hrant'ı katlettiler. Bu da bir soykırım.

Dershanede Türk tanıdıklarım oldu. Ama hiçbir şey okumamışlar. Okudukları sadece devleti övüyor. Tarihten haberleri yok. Peki, bu toprakları Süryani'nin Rum'un Ermeni'nin toprağıydı siz gelmeden önce, peki bu insanlar nereye kayboldu? Bizim 1914'ten önce devlet arşivinin kaydında üç bine yakın okul var ama şu an yirmi okul var. Aslında on altı okul aktif. Bunu düşünmeleri lazım. İtalyan lisesinde okuyan da aynıydı devlet lisesinde okuyan da. Dershanede sınıfta iki Ermeni'ydik, geri kalan Türk'tü. Sadece bir kız "Soykırımı düşünüyorum" dedi, o da devletin yaptıklarının bilincinde olduğundan dedi. O kızı da kafalarında vatan haini ilan

ettiler. Kimya öğretmeni geldi, "Konu ne?" dedi. İki sene boyunca Wilson Prensipleri¹, Berlin Antlaşması²; bize bunları anlattı.

1915'i soykırım olarak kabul etmekle bitmiyor iş. Sen soykırımı kabul edince belirli bir politik görüşü kabul ediyorsun. "Ermeni Soykırımı vardır ama Dersim Katliamı yoktur" diyemezsin. Soykırımı kabul etmeyen biriyle arkadaşlık kuracağımı sanmıyorum. Elbet konuşuruz insanız ama konu politikaya gelir. Eğitim sistemini konuştuğumuzda da konu politik fikirlere gelir ama anlaşılamayız.

-
- 1 Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada bahsettiği ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini ifade eden, On Dört Madde olarak da bilinen prensiplerdir.
 - 2 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın iptal edilmesiyle; Osmanlı İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu, Büyük Britanya, Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya Krallığı ve Fransa arasında 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin'de imzalanan barış antlaşmasıdır.

"Toplum olma vasfını kaybediyoruz"

Talin, 23, Öğrenci, Kadın

Ermeniliği din üzerinden kurgulamıyorum çünkü vaftiz edildim ama ben ateistim. Ermeni kimliği aslında biraz Türükle karışık. İkisini çok farklı keseye koymuyorum. Ermeni olarak Türkiye'de belli bir fark hissediyorsun. İki tane ana dilin var. Her zaman iki farklı yönün varmış gibi hissediyorsun ama ikisi ayrı olmalarına rağmen aslında bir bütün oluşturuyor. Bizim gibi başka kimseye rastlamıyoruz. Çoğu İstanbul Ermenisi gibi benim de yurt dışındaki yaşayan akrabalarım var. Onlardan farkımız, biraz daha ortada kalmış olmamız bence. Ne onlardanız ne Ermenistan Ermenisiyiz, farklı bir statümüz var gibi hissediliyor. Bence giderek toplum olma vasfını kaybediyoruz.

Aileleri Ermenice bilmediği için ya da Ermeniceye ağırlık vermediği için sadece ismen Ermeni olan, giderek Ermeni kültürünü kaybetmiş arkadaşlarım var. Ben de son zamanlarda çok fazla Ermeniceyle içli dışlı değilim, o da üzüldüğüm bir konu çünkü burada hayatımızın yüzde doksanı Türkçe olarak geçiyor. Lisedeyken Ermenice eğitim gördüğümüz için dille daha fazla haşır neşir oluyorduk. Ama okul faktörü ortadan kalkınca sadece evde konuşulan

kalıyor. En azından dili kaybetmemek adına evde Ermenice konuşmaya özen gösteriyoruz.

Benim için kimlik aktarımında aile daha fazla etkili oldu. Dedem Ermeni okulunda müdürlük yaptı, anneannem de İngilizce öğretmendi. Ailem Ermeni kültürü ile oldukça ilgili. O yüzden Ermeni okullarındaki eksiklikleri daha iyi fark edebiliyorum. Şimdi bir değişime gidildi ve bu bizim mezun olduğumuz döneme denk geldi. Daha genç öğretmenler geldi, emekli olanlar, ayrılanlar oldu. Kendi yaşımdan arkadaşlarım Ermeni okullarında çalışmaya başladılar. Ben onlarla aynı zamanda lisedeydim ve Ermenice konuşma seviyelerini de biliyorum. Ben kendime göre bu seviyeyi düşük buluyorum. Onların yeterli eğitim görmeden başkalarını eğitmelerinin mümkün olmadığını düşünüyorum. Keşke daha iyi bir altyapıyla oraya eğitmen olarak girseler.

Kilise önemli ama inanç ayrı bir mesele. Toplumumuzun büyük çoğunluğunun inançlı olduğuna inanıyorum. Bizi burada cemaat olarak bir arada tutabilecek iki kurum var. Biri okullar diğeri kilise. Mezunların dernekleri de aktif olmaya çalışıyorlar. Bence güzel bir şey yapıyorlar. Katılabildiğim zamanlarda katılıyorum ama onun dışında fazla vakit ayıramıyorum yani. Herkes yoğun çünkü. Hepimizin hatası bu. Daha çok önem verilmesi gerekiyor.

"Ermeni kimliği yok olma tehlikesi içinde"

Doğduğumdan beri Kurtuluş'ta oturuyorum. Ben farklı yerleri gezmeyi sevdiğim için İstanbul'u kısmen iyi bildiğimi söyleyebilirim. O yüzden farklı yerlerde yabancılık çekip, Kurtuluş'ta evimdeymişim gibi hissetme durumu yok. Kurtuluş'ta büyüyüp, ana sınıfından ortaokula kadar Kurtuluş'ta okudum ve lisedeyken de zamanımın çoğu orada geçti. Genel olarak İstanbul'u çok benimsemiş bir insanım. Mahalle kimlik için önemli bir etken. İletişim daha fazla oluyor sonuçta. Biz arkadaşlarımızla aynı okula gittik, beraber büyüdük. Bu bağ koparmamak için önemli. Başka yerde

oturma konusu hakkında bir fikrim yok. İstanbul'da kalacağım daha belli olmadığı için düşünmedim ama İstanbul'da kalırsam kalacağım yer Kurtuluş olur. İstanbul'un başka sıkıntıları var tabii, trafik gibi... Ama maddi imkânım olursa, daha yüksek standartlarda yaşayabileceğim bir yere taşınmak isterim tabii. Ciddi bir karar düşünmek lazım.

Üniversiteden önce arkadaşlarım çoğunlukla Ermenilerden oluşuyordu ama olmayan da vardı. Yazları Burgazada'ya gidiyorduk. Orada Türk de Rum da çok arkadaşım oldu. Kurtuluş'ta arkadaşlarım Ermeni'ydi ve okulda da Ermeniler olunca genelde çevreniz Ermeni oluyor. Değişim biraz dershane zamanında oldu. Karakterimden ve kolay iletişim kuran bir insan olmamdan dolayı şok geçirecek bir değişim yaşamadım. Kökene çok önem vermediğim için durumu çok da fazla değişim olarak algılamadım. Bir sorun olmadı. Yine de bir değişimdi, o zamana kadar o kadar çeşitli ve geniş bir çevrem yoktu.

Ermeni kimliği yok olma tehlikesi içinde. Bir avuç insanız olmamız ve çocukların Ermeni kültürüyle büyümemesi bunda önemli rol oynuyor. Bence ilk sebebinin aile olduğunu kendi ailemle diğer aileleri kıyasladıktan sonra görebiliyorum. Ailem Ermeni olmamızı en önemli şey gibi, despot bir algı dayatılmadı. Hangi kültürlerin içinde büyüyorsa ikisini birden benimsemek önemli bir şey. Sana verilen fırsat, en basitinden bir dil.

Eğitim seviyesi olsun yaşam şartları olsun insanların öncelikleri değişiyor tabii. Bazıları buna önem vermediği için çocuk okula geldiğinde bu fikir oturmuş olmuyor zaten. Anaokulundan liseye kadar dil verilebilir. Ermenice konuşulan bir aileden geliyorum ama bazıları var ki evde Ermenice konuşulmuyor ve okulda konuşulan Ermenice onlara sadece ders gibi geliyor. Hayatının bir parçası olarak kabul etmiyor da sadece bir ders olarak görüyor. Problem okullardan ziyade, velilerin motivasyonu ve koşullarla alakalı bir durum. Çözüm Ermeniceyi bir ders olarak görmemekten geçiyor. Bir Türk

aile düşünün, ebeveynler iyi Türkçe bilmiyorlar ve bu yüzden dili çocuklarına yeterince iyi dil eğitimi veremiyorlar. Almanya'daki Türkler için de bence aynı durum geçerli. Yani ne Türkçeyi ne de Almancayı yeterince iyi biliyorlar. Sonuç olarak insanların kendilerini yeterince iyi ifade edebilecekleri bir dilleri bile olmuyor. Ermeni dilinin nasıl yaşatılabileceği çözümü çok zor bir problem.

Cemaat dışı evlilik yapanları yargılamam da yargılatmam da. Benim için doğal bir durum. Kaygı olarak değil ama Ermeniliği aşındıracağını düşünüyorum. Bu hayatın getirdiği bir şey. Bunun seçimleri etkileyecek bir şey olmaması lazım. Benim Portekizli bir erkek arkadaşım var. Kendisi ateist, ailemin bu konuda bir sorunu yok. "Ermeni olsun" diyen çok var. Benim ailem hiçbir zaman bu tür bir kısıtlama koymadı ama bu konudaki genel tutuma da şu yönden hak verebilirim; farklı kültürden gelmenin çok büyük sıkıntıları var. Flört etmek ayrı bir şey ama geleceğe dönük farklı sonuçlar da doğuracak. Ben yabancı biriyle bir birliktelik yaşadığım için de daha kolay anlayabiliyorum bu endişeyi. İki ailenin anlaşması pratikte gerçekten zor bir şey olabilir. Zorlukların farkına varmak lazım ama bu yine de bir engel değil.

"Dil kendini güncelleyemedi"

Ermeni arkadaşlarımla herhangi bir yerde buluşuyoruz. Mezunlar Derneği var. İnsanlar oradan edindikleri çevreyle belirli yerlerde vakit geçirenler var ama her zaman dermekte buluşmuyorlar, dışarıda da vakit geçirdiklerini biliyorum. Belirli etkinlik ve aktiviteler çerçevesinde demek çevresinde vakit geçiren kesimler var.

Ermeni gençliğinin kültürünün, Türk gençliğinden ayrı bir çizgisi var diyemem. Okulların, bir arada yaşanan mahallelerin olmasına rağmen özgün bir gençlik kültürü yok. Anneannemden bildiğim kadarıyla eski nesil daha çok öyle bir çizgiye sahipti. Bizde öyle bir şey görmüyorum. Tabii bugünkü Ermeni toplumunda bunlar hiç yok diyemeyiz. Ermenilerin folklor, dans, müzik, grupları falan var.

Vomank var. Onlar aktifler ve gençler. Onların Türk üyeleri de var. Yaş ortalamaları otuz beş civarı. Geleneksel müzik yapmıyorlar, kendi besteleri var ama rock da değil, çok özgün bir tarzları var.

Ermenice müzik dinliyorum. Belirli birilerini değil, genellikle çocukluğumdan beri bildiğim şarkıları farklı insanlardan dinlemeyi seviyorum. Folklorik müzikler dinliyorum. Çünkü benim annem de babam da Maral topluluğundan. Babam kurucularından biri. Annemin de orada çok aktif bir dönemi oldu. Ermenice kitap çok fazla okumuyorum. Gazete hiç okumuyorum. Ama kitap daha fazla okumak isterim. Ermenice konuşmakta bir sıkıntım yok. Ama okurken Türkçeyi okuduğum kadar keyif alamıyorum. Küçüklüğümde beri Ermenice okuma alışkanlığım olmadı. Bu biraz içerikten de kaynaklanıyor. Çünkü çocuklara hitap eden Ermenice kaynaklar kısıtlı. Bizim dergilerimiz var sadece. Onun dışında genç kesime hitap edecek roman gibi şeyler yok.

Batı Ermenice edebiyat kalmadı. Ermenistan'da çıkan yayınları okumakta zorluk çekiyorum. Sıkıntı oluşturacak kadar belirgin bir fark var. Ben Ermenicesine güvenen bir insan olarak anlamıyorum. Çok büyük bir efor sarf etmek gerekiyor tamamını anlayabilmek için. Keyifli değil. Efor sarf edip onu anlayan lazım ki, zevk alsın.

Arkadaşlarımla çoğuyla Ermenice konuşmuyorum ama Ermenice konuştuğum belirli arkadaşlarım var. Benim gibi Ermenice konuşulan ailede büyümüş arkadaşlarımla Ermenice konuşmak daha doğal bir akışla oluyor. Ama Ermeniceyi bilmesine rağmen aktif olarak kullanmayan arkadaşlarımla Ermenice konuştuğum zaman durumu yadırgıyorum. Yoksa Ermenice olarak da sohbet ilerler ama kimi durumlar da doğal hissettirmiyor. Türkçe daha pratik oluyor. Aynı sıkıntı evde de oluyor bazen. Genellikle tüm aile bireylerimle Ermenice konuşurum ama ne zaman ki bilgisayar gibi spesifik bir konu konuşulacak oluyor o zaman Türkçeye dönülüyor. Çünkü kelime dağarcığım o kadar güncel değil. Dil kendini güncelleyemedi.

"Üzülüyorum, korkuyorum, endişeleniyorum"

Kilise din ekseninde insanları birleştiriyor. Oysa gençler zaten gitgide dinden uzaklaşıyorlar. Vaftiz gibi durumlarda gidiyorum sadece. Gençler daha az gidiyor ama kilise koroları falan da var genelde gençlerden oluşuyor. Ama yine de okul daha büyük bir faktör bence. Liseyi saymasak bile yaklaşık on sene orada geçiyor sonuçta. Bütün sosyal çevre orada oluşuyor. O yüzden okul daha kapsayıcı birleştirme açısından. Bu kapsamda mahalle, okul, aile, kilise, okul, dernekler birbirini tamamlayıcılar ama daha çok birbirini tekrar ediyorlar. Sanki birbirlerinin eksiklerini kapatma durumundan çok, hepsinin aynı seviyede kültürü verme durumu var gibi. Azınlık olmamız bunu hızlandırırsa da bence doğal bir süreç.

Benim yapmak isteyip de Ermeni olduğum için yapamadığım meslek olmadı ama diplomat olmak isteyen arkadaşlarımdan yapamayacak olmaları beni sinirlendiriyor. Bu konuda o kadar objektif olduğumu söyleyemem. Mesela bir Türk'ün başına buna benzer bir şey gelseydi bu derece sinirime dokunurdu diyemem ama bence yine dokunurdu. Çünkü aynı statüye sahip olan iki insandan birine hak verilmiyor, bu da çifte standart.

Yurt dışına gitmek birkaç sene önce daha çekici ve daha kolay geliyordu. "Okulumu bitirir ve başka bir yere yerleşirim" diyordum. Şu anda istiyorum çünkü Türkiye'de hayat her açıdan zor. Güvenlik, ekonomik durum vs. Bu yüzden yurt dışında yaşamayı isterim. Ama yaş büyüdükçe burada bırakamayacağın şeylerin olduğunu fark ediyorsun. Aile, arkadaşlar, çevre, İstanbul aşkı vs. Bir sene yurt dışında yaşadım. Çok değil ama özledim. Yine de biteceği belirli olan bir süre için gittiğim için zaten geri döneceğim gibi düşünüyorsun ama temelli gidersem ne hissedeceğimi bilmiyorum. Yerleşme kararını alıp gidersem daha çok zorlanacağımı biliyorum çünkü burayı gerçekten çok seviyorum.

Sadece genç biri olarak düşünürsem Gezi olayları bütün gençliği farklı bir şekilde etkiledi. Ben hiçbir zaman siyasetle yakından ilgili

ya da aktif bir insan olmadım. Ama Gezi bir değişimdi ve herkesi uyandırdı. O dönemlerde herkesi bilgilenmeye ve ilgilenmeye itti. Ama tabii burada da Avrupa'da da olanlar öncelikle insan olarak korkutuyor ve sonra da üzüyor beni. Benim Türk ya da Ermeni olmamla alakalı değil insan olarak üzüliyorum, korkuyorum, endişeleniyorum. Yakın gelecekte dünyayı çok huzurlu bir hayatın beklediğini düşünmüyorum.

"Nasıl aşabileceğimize odaklanmak lazım"

1915, toplumun defansif bir duruş sergilemesine neden oluyor. Ama onu ne olarak algıladığımızın çok fazla önemli olduğuna inanmıyorum. Yapıcı olmak adına bunun ne olduğunu tartışmak yerine bunu nasıl aşabileceğimize odaklanmak lazım. 1915 hakkında hiçbir kelimeyi yakın hissetmiyorum. Hayatta hiçbir şeyi hiçbir zaman kesin yargılarla ifade etmedim. Ermeni kimliğim açısından 1915 temel önemde değil ama toplumda büyük bir etkisi var. Çünkü ortak geçmiş üzerinden bir birliktelik sağlıyor.

Hrant Dink'in öldürülmesi benim için çocukluk travması gibi bir şeydi. O gün okuldan çıkarıp eve yollamışlardı, o zaman ne olduğunu anlayabilecek yaşta da değildik, ne olduğunu bile çözememiştik. Bu yüzden o tarih bana o gün hissettiklerimi hatırlatıyor. Hissiyatım büyük bir endişe ama bunun Ermeni olmakla alakalı olduğunu hissetmiyorsun o yaşta. Etrafta bir kaos vardı, değişik bir gündü. Olay bizim okulumuza çok yakın bir yerde oldu. Ne olduğunu anlamama rağmen beni çok geren bir gündü.

"Kolektif hafızayı tetikliyor"

Hrant Dink ve Sevag Balıkcı tarzı olaylar Ermeni toplumuna karşı yapılmış olmasa bile ister istemez bir bağlantı kuruyorsun. Kolektif hafızayı tetikliyor. Bu tarz şaibeli olaylar olunca da toplumun geri kalanı birbirine daha sıkı bağlanıyor. Biz Türkiyeliyiz. Ben kendimi aynı zamanda Türk olarak da görüyorum. Hem Türk'üm

hem Ermeni'yim, ayırmıyorum. Dünyanın başka bir yerinde Türk birinin başına bir şey gelse aynı empatiyi kuruyorum yine. Olayların şaibeli olması sadece bir arada olmayı bir faktör.

1915'in diğer ailelerde nasıl anlatıldığını bilemem ama bizde sadece hatırası aktarıldı. Yani bir propaganda olarak sunulmadı. Bu benim de doğru bulduğum bir yaklaşım. Çünkü o şekilde büyütülmüş gençler de görüyorum, benim ailemdeki tavrın daha objektif olduğunu düşünüyorum. En nihayetinde verildi mi, verildi. Daha fazlası olabilir miydi bilmiyorum. Belki yaşım itibariyle de çok fazla paylaşmamış olabilirler. Bizim ailede geçmişi konuşma doğal bir biçimde geliyor. Ailece oturduğumuz bir sohbette de anlatıldığı olur. Yani tecrübe aktarma, öğüt verme şeklinde değil de sohbet gibi geliyor. Zaten ailemizin en yaşlı bireyi olan anneannemle torun-anneanne gibi değil de arkadaş gibi ilişkimiz olduğu için öğüt verme tarzında değil de sohbet havasında geçer konuşmalar.

1915'i özellikle konuşmayı tercih etmiyorum, o konulara giren bir insan değilim. Ama kasan biri de değilim. Karşımdakinin objektif ve beni dinleyecek biri olduğunu düşünürsem ve karşımdaki kendi fikrini sunmak için sırasını bekleyen bir tavır değil de beni anlamaya çalışan bir tavır içindeyse konuşurum. Bana hak vermesi şart değil sadece karşılıklı tartışma ortamına girebiliyorsam neden konuşmayayım ki? Tamamen doğal bir durum. Aslında hassas bir konu ama başka konular da bu derece hassas olabilir bence. Yani benim böyle bir kimliğe sahip olamama ve karşımdakinin Türk olması mesela bu durumu daha da özelleştirmemeli artık. O yüzden çözüm odaklı bakılmalı artık.

"İçimden bir ses 'Hatırla' diyor"

Karin, 21, Öğrenci, Kadın

Ermeniliği sahip olduğum ve sahip çıkmam gereken tek şey olarak düşünüyorum. Belli bir noktadan sonra diğer şeylerin önemi kalmıyor. Belki de Türkiye'de Ermeni olmakla alakalı. Azınlık duygusu içimde hep var. Ermenice konuşmaya çok meraklı bir insan değilim ama Ermeni olmaktan mutluyum. Sadece Türkiye'de bir Ermeni olmaktan dolayı huzursuzum. Bir dernek etkinliğinde, etrafımdakilerim Türkçe dışında ortak bir dil konuştuğunu duyunca mutlu oluyorum. Metrobüste haç takarken kaygılıyım ama cemaat içinde haçımı göstererek ya da bir yerde Ermenice konuşulduğunda zaman "Ben de Ermeni'yim" demek istiyorum. Azınlık olmamıza rağmen Kurtuluş gibi çoğunluk olduğumuz yerleri seviyorum.

Kendi okuduğum Ermeni okuluna karşı bir bağlılığım ya da korumacılığım olmadı. Okulumuz gösteriş meraklısıydı. Okula birileri gelince gerçekten bir şeyler yapıldığını hissediyordum. Buna rağmen yine de Ermeni okuluna gitmek isterdim çünkü üniversitede ister istemez başka çevreye girecektim ve en azından ondan önce olabildiğince aynı çevrede kalmak istedim. Günümüz şartlarında Ermeni okulundan mezun olmaktan ziyade nüfus cüzdanında Ermeni yazması bir dezavantaj.

Babam hep Ermenilerle olmamdan mutluluk duyar. Başka arkadaşlarımın olmasını ister ama çevrem Ermenilerden oluşmasını tercih eder. Bana bunu empoze etmiş ve bu her şeyimi etkiliyor. Karşımdaki Ermeni değilse, istemsizce bir noktadan sonra içimde bir rahatsızlık oluyor. Ben insan ayırt etmem ama... Babamın bana empoze ettiği bazı şeyler var ve ben onları düzeltemiyorum. Bundan da rahatsızlık duyuyorum. Ben çocuğumu yönlendirmek istemem. Fikir veririm ama neyin doğru olduğunu empoze etmem. "Benim fikrim bu, sen kendini doğrunu bul ve karar ver" derim. Aynı zamanda hayatının ilk adımlarını Ermeni okulunda atmasını isterim. Lise değişebilir.

Ermeniceyi bilmeyip, Ermeniliğe çok daha bağlı insanlar biliyor. Dil bilmek elzem değildir. Arkadaşımdın babası Türkçe konuşmasına izin vermezdi. Evde kızardı. Bu yanlış. Ön yargı oluşturuyor. Mecburiyete dönüşüyor. Keyifli olmuyor. Ermeni kimliğinin dille bir alakası yok.

Kurtuluş'ta yaşıyorum. Etrafımda tanıdık birini görmek çok mutluluk verici. Kınalıada'da da aynı durumu yaşıyorum. Üsküdar'da ise geriliyorum ve yalnız hissediyorum. [Boynumda] Haç ile Üsküdar'da gezerken geriliyorum. Çoğunluk olduğumuz yerlerde mutluyum.

"Bunu anlatamam, anlayamaz"

Cemaat dışı evlilik konusunda keskinim. Son ilişkiyi bu yüzden bitirdim. Benim mantığımda insanların birbirlerine sevgi ve saygı duyması önemli. Şu an kendimi evliliğe uzak görüyorum. Babamın bana yükledikleri var. Babam "Müslüman biriyle evlenirsen, çocuğun da Müslüman olacak ve kimliğin yok olacak" diye düşünüyor. Ben de böyle düşünüyorum. Rahatsızlık duyuyorum böyle düşündüğüm için. Bu yaşma kadar böyle olmuş, şimdi kısa bir zamanda bunu düzeltemiyorum. Arkadaş konusunda ayırt etmiyorum. Evlilik odaklı düşünüyorum. Kendimle çelişiyorum. Kafamın bir

noktasında, "Evlenmeyeceksem neden bir ilişkiye başlayayım?" diyorum. Bir insana kendini ve emeğini verirsin, arada sevgi ve saygı varsa da evlenmek istersin. Sonunda biteceğini düşünüyorsam, ileride karşı tarafı üzerim. Son ilişkimden bu yüzden ayrıldım ve o çok üzüldü. Kendisi bu sebepten dolayı ayrıldığını bilmiyor. Bunu anlatamam, anlayamaz. Senelerin üzerimde yarattığı baskıyla alakalı bir durum.

Ermeni gençleri Kınalıada'da toplanıyor. Çok hoşlanmadığım bir sürü insan var adada. Bizim cemaat egosu tavan insanlarla dolu. Bizim cemaatte parası olan insanlar mütevazı olamıyorlar. Ben bunu sevmiyorum. Derneğe sevmediğim biri aktif olarak gittiği için ben de onunla aynı ortama girmeyi sevmediğim için gitmiyorum. Dernekte vakit geçirmek çok güzel. Kahveyi orada içmek keyifli.

"Tabuları olan bir kültür"

Kilisede herkes bir olabiliyor. Kilise benim için ruhanidir. Düşüncemi ve benliğimi bir kenara bırakıp, Allah'a yakın hissettiğim bir yer. Ben başka açıdan düşünmüyorum. Ermeni kültürünü fazla tabuları olan bir kültür olarak tanımlıyorum. Kilisenin cemaat dışı evlilik gibi koyduğu sınırlar var. Kilise siyasi görüşünü bile etkileyen konuşmalar yapıyor. Tanıdığım bir din adamı siyasi görüşümü şekillendirmeye çalıştı. Tabular, kısıtlamalar var. Ermeni kültürü deyince aklıma; eğlenceli rakı sofraları, mezeler, Ermeni dolması geliyor. Bir menüde Ermeni pilakisi görünce mutlu oluyorum. "Biz yaptık" diyorum.

Bizim nesil geçmişe göre daha modern. Bizim üst jenerasyon ise daha muhafazakâr. Yirmi-otuz yaş arası kişiler daha geniş, rahat ve esnek davranıyorlar. Yaşı daha büyük insanların büyük topluma karşı kin duygusu var. Eğer karşımdaki insanla ilişkim belli bir boyutu geçerse, benim içimde adlandıramadığım bir rahatsızlık hissi oluyor. Büyük topluma baktığımda, bir süre sonra içimden bir ses "Hatırla" diyor ve davranışlarım değişiyor.

Ermenice seviyem derdimi anlatacak kadar. Ermeniceyi evde öğrendim ama şimdi konuşulmuyor. Annem ve babam Ermenice biliyorlar. Ana sınıfına kadar bana öğretmek için o dönem konuşulmuştu. Ermeniceyi dedikodu yaparken kullanıyorum. Eve misafir geldiğinde normalde Ermenice konuşmayan annem, tabağı ver derken Ermenice konuşuyor. Ayıp olmasın kısmında Ermenice devreye giriyor. Ermeniceyi mecburi ortamlarda konuşmayı doğru bulmuyorum. Sahip çıkmıyorum ve kendimi eleştiriyorum.

Ermeni gazetelerini çok fazla düzenli takip etmiyorum. Hepsi taraflı yayınlar. Bu taraflılıktan hoşlanmıyorum. Bizim yayınlarda devleti övücü şeyler gördüğüm zaman, "Devlet seni önemsiyor mu ki, sen onu önemsiyorsun" diyorum. *Luys*, *goygoy* ve eğlenceli bir yayın. *Paros*, daha kültürel bir dergi ve sanat ve kültürle ilgili bir şeyler alıyorum. *Agos*'a gelince, orada cemaat haberlerine verilen ağırlık azaldı. Ermenice müzik dinlemeyi seviyorum. *Vomank*'ı dinliyorum. Eski şarkıların modernize edilmesi güzel ve ilgimi çekiyor. Her şarkıya kendinden bir parça katılmasını sevdiğim için, *Vomank*'ı seviyorum.

"Ermeni'yim diye beni elerler"

Ermeni okullarında sosyalleşme daha kolay oluyor. Mamamın tanıştırdıkları insanlar oldu. Üniversitede dört Ermeni vardı. Bölüm açıklanınca kim bu okulu kazandı diye bakınca, yalnız değilim diye mutlu oldum. Sonra çok yakın olduk. Şu anki arkadaş grubum HDP gibi. Alevi, Sünni, Kürt ve Ermeni... Üniversiteye başlayana kadar Ermeni olmayan arkadaşım oldu.

Okulda işlenen kültürle evden verilen kültür benzer ama okul eve göre daha fazla yönlendiriyor. Öğrenim değil de dikte edilme şeklinde bu yönlendirme. Tercihi bize bırakmıyorlar. Okulun bu tavrından hoşlanmıyorum. Babama da bu yüzden sinir oluyorum. Birileri bana bir şey dedikten sonra benim onu düşünmem beni rahatsız ediyor. Bu benim doğrum mu, yoksa onun doğrusu mu?

İş anlamında Ermeni olmanın geleceğimi etkileyeceğinden korkuyorum. Adımı soracaklar, nereli olduğumu soracaklar ve kendimi ifade etmek zorunda olacağım. Rahat olacağımı düşünmüyorum. Şarkı söylemeyi seviyorum. O Ses Türkiye yarışmasına katılmak isterdim ama "Ermeni'yim diye beni elerler" düşüncesiyle vazgeçtim.

Toronto'da yaşama hayalim var. Gitmedim ama oradaki sakinlik ilgimi çekiyor. Yüksek lisansı orada yapmak ve orada kalmak istiyorum. Çok hevesliyim. Ülkenin gidişatı beni korkutuyor. Bütün dünyada bir karışıklık var ama Türkiye çok tehlikeli adımlar atıyor. Haberleri açınca tedirgin oluyorum ama Kanada ile ilgili olumsuz haber görmüyorum.

Gezi'ye ve birçok etkinliğe ailem gitmemem izin vermiyor. Babamın beni olaylardan uzak tutma çabası var. Babam "Beş kişi Gezi Parkı'na gidecek dördü Müslüman ise, seni iki kat daha fazla sorguda tutarlar, senle ilgilenmezler ve ortada kalırsın. Sen şu kadersin dikkat çekme" diyor. Ben de, "Dikkat çeksem de çekmesem de zaten problem yaşıyoruz bırakın sesimi çıkarayım" diye düşünüyorum. Gezi'yi bırakın Hrant Dink yürüyüşlerine bile gidemiyorum.

"Savaş mı çıkıyor, bizi götürecekler mi?"

1915; yıkım, eziyet ve kaybolmuşluk. Aile içinde herkes belli bir olgunluk mertebesine gelene kadar bu konu konuşulmadı. İlk defa dokuzuncu sınıfta öğrendim. Ciddi bir şey olduğunu çok geç öğrendim. Çok geniş bir aileymişiz ama şimdi çok azız. Ne dendiği değil, neler yaşandığı daha önemli. Sadece saygı bekliyorum. İstanbul'u sevmeme rağmen, burada yaşama isteğimi azaltıyorlar. Kabul edip etmeme, soykırım denmesinin bir önemi yok. Ben kaybolan bir ırka bakıyorum. Gerçekten o kadar çok insan ölmüş ki. Youtube'da videoların altındaki yorumlara bakınca, çok canı bir kesim olduğunu görüyorum. Dizilerde Ermenilerin başlattığı isyanlardan bahsediyorlar ama yaptıklarını savaş şartlarında deyip geçiştiriyorlar.

Benim okulum *Agos*'a çok yakındı. 2007'de babam beni ilk defa okuldan aldı ve çok mutluydum. "Hafta sonu geliyor ve bir yere gideceğiz" diye düşündüm. Ama babamın yüzünde bir terslik görüyordum. Elimden tuttu, hiçbir şey söylemeden eve gittik hızlı adımlarla. Ne olduğunu sonradan algıladım. Haberlerde tanıdık simalar gördüm. Bizim aileden birine bir şey olduğunu zannettim. Bu durumu kabullenmem ve algılamam zaman aldı. Sonrasından korktum. Babam ilerisi hakkında komplo teorileri üretir. Babam salonda bir şeyler konuşuyordu ve ben konuları bilmiyordum. Çok tedirgin oldum. "Savaş mı çıkıyor, bizi götürecekler mi?" diye kafamda kuruyordum. Babam bu konular hakkında iletişim kurmuyordu. Şu an tanımadığım bir insanın acısını içimde yaşıyorum. 2007, Ermenilere bir uyarıydı. Hrant Dink yürüyüşünde beyaz şapkalı polisler ne olacak? "Hepimiz Ermeni'yiz" desen, bir arada olsan ne olur; bu adam ölmeden önce deseydiniz keşke. Bütün dünya bir araya gelsin, o insan öldü. İnsan kalabalığı beni umutlandırdı. Ama şu an hiçbir etkisinin olmadığını görüyorum. Yine de unutturulmaması güzel bir şey. 2007'den sonra Ermeni toplumunda "Biz de bir şey yapmalıyız" düşüncesi arttı. Benim bu çoğunluğa dahil olmama babam izin vermediği için, içimde bir suçluluk duygusu var. Babam, "Ben yaşayayım, benim ailem yaşasın" ister. "Eğer ben ölürsem size ne olacak? Size bir şey olursa en fazla iki gün anarlar, kahramandı derler ama aile dağılır" der.

DİZİN

10 Kasım, 280.

1915, 30, 31, 33, 59-64, 83, 92,
94, 95, 102-104, 108, 109, 111,
112, 115, 116, 118, 120, 123,
125-127, 130-132, 136, 141,
147, 148, 154, 155, 156, 162-
164, 170, 171, 175, 176, 180-
184, 186, 187, 190, 191, 198,
199, 204, 205, 208, 210, 211,
215-217, 224, 225, 230, 237-
239, 246, 247, 254, 255, 262,
264, 265, 271, 272, 278, 279,
281, 289, 290, 295.

6-7 Eylül 1955, 111, 170, 190, 236.

A

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP),
9, 74, 102.

Agos, 16, 32, 33, 40, 43, 55, 56, 60,
84, 85, 92, 95, 101, 107-109,
115, 119, 133, 135, 139, 144,
153, 166, 168, 175, 180, 188,
196, 203, 209, 215, 222, 235,
244, 253, 261, 270, 277, 294,
296.

Alevi, 215, 223, 294.

Almanya, 139, 237, 286.

Amerika, 36, 72, 155, 162, 254,
272, 281.

Anadolu, 25, 30, 35, 38, 39, 41, 42,
55, 57, 61, 84, 98, 113, 128,
135, 155, 167, 168, 178, 179,
184, 187, 193, 194, 198, 223,
236, 252, 261, 262, 268, 271.

Anadolulu Ermeniler, 223.

Apolitik, 38, 68, 162, 167, 277.

Arapça, 188, 198.

Ararat, 182.

Armaş, 61, 279.

ASALA, 9, 31.

Asimilasyon, 18.

Asimile, 39, 153, 232, 250.

Ateşyan, Aram, 222.

Avrupa, 31, 73, 75, 76, 147, 169,
270, 289.

Azınlık, 27, 30-33, 37, 39, 48-50,
56, 65, 77, 82, 85, 117, 128,
138, 139, 146, 151, 152, 157,
167-169, 175, 176, 181, 201,
249, 288, 291.

B

- Bağcılar, 47, 100, 114.
 Bağdat Caddesi, 47, 114, 160.
 Bakırköy, 48-50, 100, 107, 152,
 174, 179, 186, 187, 221, 228,
 270, 276.
 Balıkçı, Sevag, 16, 23, 56, 63, 77,
 79, 110, 175, 191, 289.
 Balıkesir, 184.
 Batman, 191, 194.
 Berlin Antlaşması, 281.
 Bilal, Melissa, 30, 38, 83.
BirGün, 222.
 Bourdieu, Pierre, 21, 22, 81.
 Burgazada, 145, 285.

C-Ç

- Collectif Medz Bazar, 215.
 Cuche, Denys, 19, 32, 81.
 Cumhuriyet, 19, 29, 30, 35, 39, 81,
 155.
 Çart, 61, 182, 264.
 Çehov, 235.

D

- Dersim Katliamı, 281.
 Dersim, 208.
 Diaspora, 170, 191, 268, 272.
 Dink, Hrant, 13, 16, 23, 55, 56, 58,
 63, 64, 66, 68-70, 72, 75, 77,
 79, 95, 100, 103-105, 108-112,
 115, 116, 120, 126, 130-132,

- 134-136, 141, 147, 162-164,
 170, 180, 182, 183, 188, 190,
 198, 203, 204, 216, 217, 222,
 224, 229, 237-239, 246, 247,
 254, 255, 264, 270, 278, 280,
 289, 295, 296.

Diyarbakır, 74, 263.

E

- Edebiyat, 93, 107, 161, 187, 227,
 229, 234, 236, 261, 269, 287.
 Elçi, Tahir, 110.
 Ermeni sporcu, 162.
 Ermeni şair, 161, 162.
 Ermeni şarkı yazarı, 162.
 Ermeni tarihi, 117, 135, 166, 189,
 258, 261.
 Ermeni toplumu, 13, 16, 27, 29, 32,
 63, 79, 80, 92, 93, 95, 123, 143,
 144, 146, 147, 214, 221, 222,
 232, 243, 251, 255, 257, 271,
 286, 289.
 Ermeni, 9, 11-13, 15-17, 22, 23,
 26-29, 31-65, 67-71, 73-80, 82-
 85, 89-100, 102-111, 113-119,
 121-125, 127-140, 143-162,
 165-167, 169-171, 173-191,
 193-198, 201-205, 207-210,
 213-217, 219-223, 225, 227-
 237, 241-247, 249-255, 257,
 259-265, 268-281, 283-286,
 288, 289, 291-296.
 Ermenice, 16, 34-38, 40-44, 49,
 55, 57, 59-61, 89-93, 96-102,

- 105-109, 111, 113, 115, 117-119, 121-125, 127, 128, 130, 133-135, 137-140, 143, 144, 146, 153, 154, 158-161, 165-168, 170, 173-175, 177-180, 182, 183, 185, 186, 188, 189, 194, 196-198, 202-204, 207-210, 214, 215, 219, 221, 223, 227-230, 232, 233, 235, 236, 241, 242, 244, 245, 249-253, 257-261, 267, 268, 269, 271, 273-277, 283-285, 287, 291, 292, 294.
- Ermenistan, 9, 13, 44, 77, 92, 93, 95, 99, 100, 109, 110, 116, 123, 124, 129, 144, 149-151, 159, 167-169, 188, 196, 203, 209, 245, 246, 252, 253, 268, 273, 277, 283, 287.
- Erzurum, 74, 178, 263.
- Evrensel*, 222.
- F**
- Feriköy, 264.
- Fırat, Derya, 21, 23, 64.
- Fransa, 72, 74, 76, 140, 162, 177, 183, 191, 263, 268, 270, 281.
- Fransız, 92, 179, 208, 223, 250.
- G**
- Galatasaray, 15, 262, 263.
- Gayrimüslim, 15, 19, 27, 29, 31, 32, 55.
- Gezi Parkı, 23, 64-70, 74, 77, 82, 83, 85, 102, 111, 115, 131, 134-136, 140, 154, 162, 170, 175, 182, 187, 190, 194, 198, 210, 216, 222, 224, 229, 236, 237, 245, 247, 254, 264, 271, 278, 279, 288, 295.
- Gıcır, Aret, 38, 96.
- Giligya Ermenicesi, 209.
- Gregoryan, 138.
- H**
- Halbwachs, Maurice, 20, 82.
- Halkların Demokratik Partisi (HDP), 9, 255, 294.
- Hasköy, 94.
- Hatay, 167, 208, 280.
- Hemşince, 209.
- Hollanda, 74, 263.
- Hristiyan, 36, 44, 45, 74, 129, 138, 165, 179, 184, 195, 202, 219, 232, 242, 243, 254, 257, 260, 267, 273, 275, 278, 280.
- Hristiyanlık, 34, 97, 134, 161, 186, 258.
- I-İ**
- İngilizce, 93, 106, 167, 168, 180, 199, 202, 284.
- İrkçı, 163, 167.
- İstanbul, 15, 19, 23, 26, 30, 31, 39, 40, 42, 44, 46, 47, 57, 59, 61, 73-76, 81-85, 90, 92, 96, 98,

105, 115, 121, 128, 129, 131,
135, 139, 147, 154, 161, 168,
169, 173, 178, 184, 194, 213,
220, 223, 224, 252, 254, 258,
263, 275, 276, 283, 284, 288,
295.

İstiklal Marşı, 173, 176, 224.

İsveç, 74, 263.

İtalyan, 223, 280.

J

Jamanak, 101, 119, 144, 153, 168,
180, 196, 222, 229, 244, 253,
261, 277.

Jbid, 123, 261.

K

Kadıköy, 100, 270, 276.

Kamp Armen, 61, 70, 111, 114,
134-136, 145, 147, 167, 188,
277, 279.

Kanada, 74, 295.

Kapalıçarşı, 100, 101, 107, 123,
169, 216, 274.

Karadeniz, 223.

Katolik, 187, 252, 257.

Kayseri, 98, 103, 158.

Kentel, Ferhat, 19, 33-35, 40, 57,
82, 85.

Kınalıada, 12, 52, 91, 115, 145,
292, 293.

Kilise, 27, 37, 41, 44-46, 50, 51, 61,
74, 90, 91, 98, 100, 106, 113,

119, 121, 129, 134, 138, 139,
150, 151, 159, 162, 166, 173,
178, 184-186, 193, 195, 202,
203, 208, 209, 214, 221, 224,
228, 233, 242, 250, 251, 258,
259, 263, 269, 271, 275, 284,
288, 293.

Knar, 108, 203.

Koptaş, Rober, 107.

Kumkapı, 195, 221, 223.

Kurtuluş, 47, 52, 72, 91, 100, 103,
114, 118, 122, 125, 129, 160,
161, 167, 170, 179, 202, 208,
214, 215, 223, 242, 259, 264,
267, 269, 270, 276, 284, 285,
291, 292.

Kutsal Perşembe, 106, 178.

Kuzguncuk, 46.

Küçük Prens, 209.

Kültür, 9, 31, 42, 57, 64, 80, 82, 85,
93, 97, 100, 108, 114, 135, 139,
151, 154, 174, 178, 193, 196,
197, 203, 209, 214, 215, 222,
228, 237, 242, 252, 258, 260.

Kültürel kıyım, 170.

Kürt, 110, 112, 129, 132, 187, 230-
233, 255, 294.

Kürtçe, 188, 195.

L

Lagrée, Jean-Claude, 23, 84.

Lozan, 125, 128.

Lupton, Ruth, 25, 85.

Luys, 261, 294.

Lübnan, 103, 167, 261.

M

Malatya, 98, 118, 158.

Mannheim, Karl, 22, 82.

Maral Dans Grubu, 108, 114, 241, 243, 287.

Mardin, 235, 238.

Marissa, 198.

Mayrig, 237.

Medz Yegern, 264.

Meo, Guy di, 23.

Mezunlar Derneği, 215.

Mısır, 208.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), 9, 104, 275.

Milliyetçilik, 37, 137, 156.

Moda, 49, 138.

Musa Dağı'nda 40 Gün, 208.

Musevi bkz. Yahudi

Müslüman, 29, 32, 37, 45, 47, 48, 53, 122, 124, 151, 152, 160, 174, 183, 187, 194, 195, 207, 209, 224, 242, 254, 257, 258, 262, 274, 275, 278-280, 292, 295.

Müslümanlaştırılmış, 36, 103, 129, 132, 165, 186, 202, 219, 233.

Müslümanlaştırılmış Ermeniler, 219.

Müzik, 38, 59, 91-93, 96, 101, 108, 115, 119, 128, 135, 144, 154,

161, 168, 175, 179, 187-189, 203, 209, 215, 229, 234, 244, 253, 268, 286, 287, 294.

N

Nazım Hikmet Kültür Merkezi, 209.

Nijeryalı, 187.

Noel, 106, 213, 259.

Nor Marmara, 101, 144, 153, 168, 180, 196, 222, 229, 244, 253, 261, 277.

Nor Zartonk, 32, 33, 57, 58, 108, 111, 114, 123, 130, 134, 167, 187, 189, 210, 214.

O-Ö

Ortadoğu, 155.

Ortaköy, 46.

Ortodoks, 250.

Oruç, 259.

Osmanlı, 26, 30, 46, 47, 55, 81, 83, 155, 219, 281.

Osmanlı Ordusu, 208.

Önder, Sırrı Süreyya, 136.

Ötekiler, 140.

Öztan, Güven Gürkan, 59, 83.

P

Paros, 168, 223, 253, 294.

Paskalya, 54, 106, 109, 159, 213, 252, 259.

Patrikhane, 54, 56, 183, 191, 220,
222, 250, 267, 268.
Paylan, Garo, 254, 255.
Pérouse, Jean-François, 25, 85.
Port Said Limanı, 208.
Reyné, Dominique, 65.
Rum, 31, 136, 149, 159, 232, 280,
285.

S

Samatya, 48, 100, 104, 152, 155,
189, 195, 196, 198, 223, 234,
270.
Sanat, 45, 89, 119, 160, 187, 233,
236, 294.
Sarı Gelin, 180, 210.
Saroyan, Wiliam, 36, 221.
Saroyan, Wiliam, 38, 223.
Sason, 224.
Seferberlik, 61, 264.
Shakespeare, 235.
Sivas, 121, 178.
Soykırım, 36, 60-64, 67, 68, 94-96,
102, 104, 108, 111, 112, 116,
120, 132-134, 136, 141, 142,
155, 162, 163, 176, 182-184,
189, 190, 198, 210, 211, 216,
217, 230, 238, 239, 246, 247,
254, 255, 261, 264, 265, 271-
273, 275, 280-281, 295.
Suriye, 98.
Suriyeli, 188.
Sünni, 262, 294.

Süryani, 168, 237, 258, 280.
Süryanice, 168.

Ş

Şabik, 106.
Şair Evlenmesi, 235.
Şam, 279.
Şinasi, 235.
Şişli, 46, 51, 159, 181, 251.

T

Tarrius, Alain, 24, 83.
Tehcir, 30, 31, 56, 60, 61, 182, 208,
237, 264.
The Bambir, 188.
Topik, 6, 89, 96.
Topkapı, 194, 195, 196.
Toronto, 74, 295.
Trabzon, 279.
Trabzonlular, 223.
Tunç, Ferhat, 188, 189.
Türk, 26, 29-33, 36, 48, 51, 54, 63,
71, 73, 76, 77, 83, 84, 90, 104,
109-111, 116, 123, 132, 135,
140, 141, 145-147, 151, 152,
155, 157-159, 161, 163-166,
168, 177, 179, 181, 183, 184,
187, 195-197, 199, 209, 210,
217, 220, 221, 230-235, 241,
243, 244, 246, 247, 249, 252-
255, 258-264, 267, 270, 278,
280, 285-290.

Türkçe, 16, 32, 39, 41, 55, 60, 80, 90, 92, 93, 98, 99, 102, 106, 109, 113, 118, 119, 122-124, 128, 135, 138, 139, 153, 158, 167, 168, 179, 180, 188, 196, 202, 207, 209, 214, 215, 220, 227, 229, 233, 235, 244, 249, 251, 258, 259, 268, 274, 276, 277, 280, 283, 286, 287, 291, 292.

Türkiye, 12, 15, 16, 19, 21, 23, 27, 29-34, 39-41, 51, 55, 56, 59-61, 63-65, 68, 71-77, 79, 82-85, 92, 95, 97-104, 110, 111, 116, 125, 126, 130, 132, 146, 154-156, 162, 163, 169, 170, 183, 193, 196, 245, 254, 259, 260, 262, 265, 268, 274, 275, 279, 283, 288, 291, 295.

Türkiyeli, 30, 33, 71, 75, 78, 83, 153, 169, 209.

U-Ü

UNESCO, 9, 268.

Üsküdar, 52, 270, 276, 292.

Üzüm Bayramı, 208.

V-W

Vaftiz, 52, 114, 195, 288.

Vakıflı köyü, 167, 280.

Varlık Vergisi, 170, 183, 190, 236.

Vartabed, Gomidas, 90, 91.

Vartavar, 99.

Vomank, 101, 108, 115, 130, 135, 188, 203, 209, 215, 234, 277, 287, 294.

Werfel, Franz, 208.

Wilson Prensipleri, 281.

Y

Yahudi, 149, 168.

Yeniköy, 267.

Yerevan, 92.

Yeşilköy, 100, 134, 167, 270, 276.

Yılmaz, Cem, 258.

Youtube, 188, 295.

Yozgatlı, 270.

Yumul, Arus, 30, 32, 85.

Z

Zanaat, 100, 119, 127, 139, 160, 187, 234, 276.

Zeytinburnu, 216.

Bu kitap 2016-2017’de, İstanbul’da yaşayan, Ermeni okullarında okumuş ve Ermenilerin yoğun yaşadığı mahallelerde büyümüş olan 18-30 yaş arasındaki gençlerle görüşmelere dayanmaktadır.

Ermeni toplumunu kimlik mücadelesi vererek dışarıya açan öncüleri izleyerek büyümüş olan bu gençler Hrant Dink suikastine, Er Sevag Balıkcı cinayetine, Ermenilere karşı medya ve sosyal medya aracılığıyla yayılan saldırılara da şahit oldular.

Eğer bir gün, bir gencin “Bazı yaralar kapanır, ama nasıl kapanır?” sorusunun cevabı beraber inşa edilmeye karar verilirse; bu toprakların gençleri, Kavafis’in dediği gibi; “Başka diyarlara, başka denizlere” gitmeyi düşünmezler; “Hep aynı kente” varacaklarını bilseler bile. Şimdi sözü; bu kentin gençlerine bırakma zamanı.

LIB
RA

ISBN 978-605-7884-60-2

9 786057 884602